

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ'NİN İTTİHAD-I İSLÂM
DÜŞÜNCEİ

Erdal BOZ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK

Mardin 2015

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 13751001 numaralı öğrencisi Erdal BOZ'un hazırladığı “**Bediüzzaman Said Nursî'nin İttihad-ı İslâm Düşüncesi**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca ~~26.08.2018~~ tarihi~~5~~ günü saat ~~10.00~~ yapılmış, tezin onayı ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan Yrd. Doç. Dr. Zübeyir AKÇE

Üye Yrd. Doç. Dr. Ahmet KURTUK

Üye Y. Doç. Dr. Abdulkasım YİĞER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE SELEFLERİ.....	8
1.1. Yavuz Sultan Selim	9
1.2. Ali Suavî	12
1.3. Hoca Tahsin.....	16
1.4. Namık Kemal.....	19
1.5. Cemaleddin Afganî.....	26
1.6. Muhammed Abduh	34
2. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'IN TESİSİNDE GEREKLİ GÖRDÜĞÜ	
UNSURLAR.....	39
2.1. Tevhid İnancı.....	49
2.2. İman ve Gaye Birlikteliği.....	51
2.3. Bireyden Başlama Prensibi.....	58
2.4. Muhabbet.....	65
2.5. Hac	71
2.6. Meşveret, Şûra ve İcmâ	76
2.7. Hilafet Hakkındaki Düşünceleri	91
3. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'A ENGEL GÖRDÜĞÜ	
MESELELER.....	105
3.1. Cehalet	108
3.2. Fakirlik.....	112

3.3. Ayrılık.....	116
3.4. İstibdat.....	118
3.5. Enaniyet.....	129
3.6. Irkçılık	130
3.7. Siyaset.....	139
3.8. Dil.....	152
3.9. Batı.....	154
4. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'IN TESİSİ HUSUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	171
4.1. İttihad-ı İslâm'ın Tatbiki ve Devlet Anlayışı.....	172
4.2. Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye.....	183
4.3. Medresetü'z-Zehra.....	193
4.4. Aydın Sınıfın Önemi.....	199
4.5. Risale-i Nur'un Katkısı.....	203
4.6. Türkiye'nin Öncü Rolü.....	210
SONUÇ	218
KAYNAKÇA.....	222
EKLER.....	233
ÖZGEÇMİŞ.....	236

ÖNSÖZ

Yakın tarihimizin müstesna şahsiyetlerinden biri olan Bediüzzaman Said Nursî, kendisine has özel yaşantısı, eylemleri, fikirleri ve eserleri ile yaşadığı zaman diliminde çok etkili olmasıyla birlikte vefatından sonra daha da tesirli olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Bediüzzaman gibi bir şahsiyetin düşüncelerini komple ortaya koyabilmek için deha derecesinde bir zekâyâ, uzun yıllar araştırmaya ve ciddi bir bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Onun düşüncelerinin bir bölümünün anlaşılması için ise yine onun hakkında genel, öz ve özet bilgilere ihtiyaç zarurîdir.

Tüm Müslümanları ve dolayısı ile tüm dünyayı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgilendiren, tesir sahası çok geniş ve çok da tartışılan bir konu olan ittihad-ı İslâm hakkında müslümanların hatta gayrimüslimlerin aydınlatılması fevkalâde önem arz etmektedir. Zira bu konuda yanlış düşünce ve teşebbüsler, hem İslâm âlemi hem de tüm dünya için ciddi sıkıntılara neden olacaktır. Binaenaleyh, dünya genelinde milyonlarca insanın Bediüzzaman'ın eserlerini okuyor ve onun açtığı yolda, belirlediği prensipler çerçevesinde İslâm'a hizmet etmeye çalışıyor olması, "*Bediüzzaman Said Nursî'nin İttihad-ı İslâm Düşüncesi*" konusunu seçme ve araştırma kararı vermemizin en önemli sebebi olmuştur. Bir açıdan insanlığın tamamına da etki edebilme kapasitesi olan Bediüzzaman'ın, bu husustaki düşüncelerinin bilinip rehber edinilmesi önemlidir.

Tezimizin konusunu teşkil eden Bediüzzaman Said Nursî'yi daha iyi tanıyabilmek için onun hayatı hakkında giriş mahiyetinde özet bilgiler sunulmuş, İslâmcılık hakkında özet bilgiler kaydedilmiştir. Bediüzzaman'ın, İslâm âleminin geri kalmasının ve dağınlığının ana nedenleri olarak ortaya koyduğu "*cehalet, iftirak ve zaruret*" konuları çözümleriyle birlikte ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bediüzzaman'ın İslâm âleminin birliği hakkındaki düşünceleri, bu konudaki girişimleri ve gayretleri, selefleri olarak isimlerini zikrettiği şahsiyetler etraflıca incelenmiş; mevzunun esas kaynağı olan Risale-i Nurlar hakkında da bilgiler verilmiştir. Bediüzzaman'ın peygamberâne bir metot olarak fertten başlama usulü tezimizin özünü oluşturmaktadır. Bu fikrin Batı dünyasına nasıl sunulacağı ve Batı'nın bu fikirden neden korkmaması gereği de açıklanmıştır. Geniş bir kaynakça ile birlikte Bediüzzaman ve onun ittihad-ı İslâm düşüncesiyle doğrudan alakası olan kişi ve mekânların fotoğrafları da çalışmaya eklenmiştir.

İttihad-ı İslâm mefkûresinin siyaseten gücü ve iktidarı elinde bulundurmak ön şartıyla gerçekleşeceğini savunan çevrelere mukabil Bediüzzaman, merkeze bireyi almış ve ittihad-ı İslâm'ın ferdin imanî kalitesi ile tahakkuk edebileceğini savunmuştur. “*İttihad, imtizâc-ı efkârdır*” fikrinden mütevellit önce cehaletin yok edilmesi gerektiğini ifade eden Bediüzzaman, imanî cehaletin giderilmesi, yani taklidî imanın tahkikî imana yükseltilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm düşüncesine vakıf olabilmek için konu İslâmiyet'in başlangıcından ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm düşüncesi olan konunun özü ve esası ise onun neşet ettiği coğrafyadan başlayarak hayatı, şahsiyeti, içinde olduğu ya da olmadığı hadiselerle, vücuda getirmeye muvaffak olduğu Risale-i Nur eserlerinden yararlanılarak etraflıca tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma neticesinde ittihad-ı İslâm fikrinin potansiyel olarak varlığını, canlılığını ve gücünü koruduğu ve bu gaye istikametinde atılan yanlış adımların Müslümanlara pahalıya mâl olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bediüzzaman'ın fikirleri ışığında, bu ulvî mefkûreye ulaşmak için siyasî yöntemlerin işe yaramadığı; ferdin imanının tahkik seviyesine çıkarılarak Müslümanların inanç ve ibadet şuurlarının artırılmasından sonra sivil toplumlar ve en nihayetinde devletler (siyaset) düzeyinde ele alınması gerektiği; her türlü cehaletin giderilmesi, Batı'nın bilim ve tekniğinin alınarak diğer hususlarda çok seçici olunması gerektiği; birliğin öncelikle dünyevî kazanımları için değil Allah'ın ismini yüceltmek, İslâm dinini yaymak için hedeflenmesinin zaruriliği; gayrimüslimlere de bu meselenin iyi anlatılmasının önemi tespit edilmiştir. Tezimizin birliğin tesisi istikamette faydalı olacağına inanıyoruz.

Çalışmayı his ve heyecandan uzak, ilmin objektif zemininde ve yine ilmin ağırbaşlılığı içinde hazırlamaya gayret ettik. Ne var ki konu Bediüzzaman olunca bu hususlarda ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açık kalmıştır. Araştırmamızın, konusu hakkında merak ve bilgi eksikliğini gidermesine katkılar sağlayacağını ümit ediyor; inanç, şevk, yöntem, bilgi ve tecrübe destekleri nedeniyle Yrd. Doç. Dr. Zübeyir AKÇE, Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır YİNER, Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK ve bölümümüzdeki diğer değerli hocalarıma teşekkür ediyorum.

Erdal BOZ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bediüzzaman Said Nursî'nin İttihad-ı İslâm Düşüncesi

Erdal BOZ

Mardin Artuklu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

2015, vii + 236 sayfa

Potansiyel canlılığını her devirde koruyan ittihad-ı İslâm konusu son yıllarda yeniden ilgi merkezi olmuştur. Bu konudaki yanlış düşünce ve teşebbüsler, İslâm âlemi ve tüm dünya için ciddi sıkıntılara neden olacağından Müslümanların ve gayrimüslimlerin aydınlatılması çok önemlidir. Bu nedenle belirlenen konu hakkında yüz seksen eser incelenmiş, Türkiye’de ve dünyada etkisi hissedilen İslâm âlimi Bediüzzaman Said Nursî'nin ittihad-ı İslâm hakkındaki görüşleri irdelenmeye ve sentezlenmeye çalışılmıştır. Üzerinde çalışılan müellifin öncelikle biyografisi verilmiş, bilahare konu başlığı olan ittihad-ı İslâm'ın kavramsal çerçevesi, konu ile ilgili diğer eserlere de atıflar yapmak suretiyle çizilmeye çalışılmıştır.

Müellif, İslâm âleminin iptidailiği ve dağınkılığının nedenlerini Müslümanlardaki “cehalet, iftirak ve zaruret” olarak sıralar ve bunların “sanat, marifet ve ittifak” ile giderilebileceğini kaydeder. İttihad-ı İslâm mefkûresi için eğitim, hürriyet ve şûraya çok önem verirken, birliğin hayata geçirilmesi için öncelikle fert fert imanî kalitenin artırılması, sonra toplumların İslâm’a göre şekillenmesi ve en nihayetinde siyaset ve müesseseseleşmeyi esas alacak bir silsile belirler. “Birleşik İslâm Cumhuriyetleri” tarifini ABD örneği ile modelleştirirken böyle bir birlikteliğin öncülüğünü Türkiye'nin yapabileceğini nedenleriyle açıklar. İnançsızlığın ve anarşinin önüne geçebilmek için bu birliğe Batı'nın da taraftar olması gerektiğini savunan Bediüzzaman, tüm inançların düşmanı anarşiye karşı diğer din mensuplarıyla ittifakı da zaruri görür.

Müellifin hayatı, kitapları, makaleleri, konuşmaları ve eylemleri esas kaynak olarak incelenirken, talebeleri, onunla bir şekilde münasebeti olanların düşünce ve hatıraları, onun ittihad-ı İslâm düşüncesi hakkında yazanların fikirleri de çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynaklar olmuştur. Risale-i Nur ve talebelerinin birliğin tahakkukunda önemli bir vazife göreceğini de dile getiren Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm mefkûresi, uygulanabilirliğini halen kaybetmediği halde muhataplarının gayretlerini beklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bediüzzaman, Risale-i Nur, ittihad-ı İslâm, âlem-i İslâm, Türkiye.

ABSTRACT

Master's Thesis

Thoughts of Bediüzzaman Said Nursi About Islamic Unity

Erdal BOZ

University of Mardin Artuklu

Institute of Social Sciences

Department Of History

2015, vii + 236

Islamic Unity maintains its vitality as a potential issue in every era has once again become the center of attention in recent years. Since the misunderstandings and applications can easily cause misery for the whole Islamic World the enlightenment of the non-muslim world is very important on the subject. Because of this fragility, about hundred-eighty source sare considered with the works of Bediüzzaman Said Nursi who is effective in Turkey and world wide and the results tried to be synthesized. The bibliography of the author is given and also the framework of Islamic unity taken into consideration by giving reference to other sources.

Author considers the causes of primivity and scatteredness in Islamic World as three characteristics of Muslims which as illiteracy deviation and poverty and the solutions for these are alliance, ingenuity and craft. While giving importance to education, freedom and consultation, for the union of Islam, he explains the sequence of remedy as the quality of belief in individuals, the shaping of society in terms of Islam and then politics and the establishment of instutions in Islamic ways. As an example to Islamic unity the author shows USA as an example and tells why Turkey must be the leader of such a unity. He tells that Western countries must support this in order to prevent anarchy and unbelief.

While author's life, books, articles, speeches and actions were examining as a main source, his students, the thoughts and memories of those who had a relationship with him in anyway and also his ideas about Islamic unity has been sources for us. Target of Islamic Unity of Bediüzzaman saying that Risale-i Nur and his students would have an important task on the occurrence of unity, stil didn't lose its applicability but it was explored that the efforts of related people are expected.

KeyWords: Bediüzzaman, Risale-i Nur, Islamic unity, Islamic world, Turkey

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
doğ.	: doğumu
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
öl.	: ölümü
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Bahtiyar Vahapzâde, insanda üç tür hafıza olduğunu söyler; göz, kulak ve kan hafızası. Bakü katliamları yapılırken Azerî gençler minarelere çıkıp hayatlarında bir kez dahi duymadıkları “Allahuekber” diye bağırılmışlardır¹. Cemil Meriç, “*Tarih, Tanzimat’tan başlayarak tepeden tırnağa değiştirilmelidir. Tarih kitapları Haçlıların en büyük zaferidir*”² der. Kemal Tahir, “*Tarihi çalınmış bir milletin çocuklarıyız. Cami avlusunda bulunmuş çocuk şuuruzluğunda çirpiniyoruz*”³ der. Peyami Safa da “*Bir milleti yok etmek isterseniz, askeri istilâya lüzum yoktur. Ona tarihini unutturmak, dilini bozmak, dininden soğutmak ve dolayısıyla manevi değerlerini, ahlâkını soysuzlaştırmak kâfidir*”⁴ der. İtalyan müsteşrik Anna Masala da milletimiz ile ilgili şu ifadeleri ile aynı hakikati bize ifade eder: “Sizler hazine sandığının üzerine oturup dilenen dilencilere benziyorsunuz. Batı’ya dilencilik yapmak yerine zahmet edip üzerine oturduğunuz sandığı açsanız, sizin kendi inançlarınızdan, kültürünüzden, geleneklerinizden kaynaklanan öyle muhteşem, öyle zengin bir hazineniz var ki!”⁵

İnsanlar gibi devletlerin de ilk olarak saflık ve duruluk hali vardır. Kıvamın korunması adına en büyük etkenler, nesilleri yetiştiren tekke, medrese, zaviye gibi müesseselerle birlikte Akşemseddin, Zenbilli, Ebû’s-Su’ûd gibi hak erlerinin varlıklarıdır. Kıvamın korunmasında diğer önemli unsur gaye-i hayaldir. Mefkûre de diyebileceğimiz bu etken Müslümanda dünyevilikten âli, bir idealden öte, itikadî bir vecibe ve sorumluluk olmalıdır. İlahî rıza ve emir gereği gayesine kilitlenen bir mü’min, bencillikten, ferdîlikten, iftiraktan ve adiyattan korunmuş olur. Bu idealin kalplerde ve akıllarda kabul görmesiyle birlikte sürekli canlı tutulmasını sağlayacak da yine bahsi edilen müessese ve kişilerdir.

Osmanlı Devleti’nin gerilemesiyle İslâm dünyası da büyük sıkıntıların içine düşmüştür. Sanayi inkılabıyla ortaya çıkan sömürgecilik faaliyetleri için Osmanlı ve İslâm ülkelerinin toprakları en cazip alanlar olmuşlardır. Sömürgeci devletler

¹ İbrahim Refik, *Ulu Çınarın Gölgesinde*, Kaynak Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.18.

² Mustafa Armağan ve Sezai Coşkun, *Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç İle Konuşmalar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.65.

³ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1980, s.212.

⁴ Peyami Safa, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s.188.

⁵ Refik, *Ulu Çınarın Gölgesinde*, s.17.

maksatlarına ulaşmak için Müslümanlar arasındaki ihtilaflardan ve Fransız İhtilali'nin olumsuz etkilerinden azami ölçüde istifade etmelerinin yanında bu tür menfi durumları bizzat körüklemişlerdir. İhtilal, meydana getirdiği etki ile milliyetçiliğin ve liberalizmin devrimci düşüncelerini de ilk kez Yakın Doğu'ya ulaştırmıştır⁶. Batı, belli yerleri bağımsızlık vaadleriyle Osmanlı'dan koparma ve sonra da sömürgeleştirme yolunu izlediği gibi gerektiğinde silah gücüne başvurmayı ihmal etmemiştir. Osmanlı aydını bu hengâmede Osmanlılık, Batıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Âdem-i Merkeziyetçilik gibi fikirleri ortaya koyarken kendilerince Osmanlı'nın bütünlüğünü muhafaza etmeyi ve onu yeniden güçlendirmeyi gaye edinmişlerdir.

Bediüzzaman, yıkılışlar kuşağında gelmişti ve yaraları ve hastalıklarının ağırlığı ile kımıldamaya mecali kalmayan Osmanlı son çırpınışlarını sergiliyordu. İdarede bulunanların, entelektüellerin, fikir erbabının ve ehl-i diyanetin, milletin kalbine, vicdanına ve beynine musallat olan pozitivizm, materyalizm, natüralizm, tenperverlik, ümitsizlik, tembellik, iftirak ve cehalet gibi hastalıklara karşı almaya çalıştıkları tedbirler ve uyguladıkları tedaviler kısa vadeli oluyor ve asıl derdi tedavi etmekten çok uzak kalıyordu. En kötüsü de ümitsiz bir millet vardı ve milletin ümidini canlandırabilecek ayakları yere basan sağlam bir düşünce ve aksiyon da yoktu. Nitekim Bediüzzaman'ın, Şam Hutbesi'nde "*Seratan*"⁷ hastalığına benzettiği ümitsizlik üzerinde ısrarla durduğunu görüyoruz. İslâm dünyası, var olduğu günden bu tarihe kadar ne Moğol istilası ne Haçlı seferleri ne de Timur darbesi, hiçbir dönemde bu kadar talihsizlik yaşamamış ve bu seviyede ufkunun gerisinde kalmamıştı. Böyle günü günden beter bir zaman diliminde dahi referansı Kur'ân olan Bediüzzaman, "*İnsanları canlandıran emeldir, öldüren yeistir ve yeis, mâni-i herkemâldir*"⁸ itikadı ve azmindedir. "*Yakînim var ki, istikbal semâvâtı ve zemin-i Asya bahem olur teslim yed-i beyza-yı İslâm'a*"⁹ diyerek milletin önünde inanç ve ümitle arz-ı endam etmiştir. "*Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler*

⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.15.

⁷ Kangren, kanser hastalığı.

⁸ Said Nursî, *Mektûbât*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2001, s.457.

⁹ "Kesinlikle inanıyorum ki gelecekte Asya kıtası ile birlikte tüm dünya İslâm'ın parlak eline teslim olacaktır", (Said Nursî, *Sözler*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010, s.755.)

*topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez*¹⁰ ayetinin emri gereği daima ümitli yaşamış ve ilim erbabına, diyanet ehline, idareye, abide, zahide, millete ümit olmuştur. Şam Hutbesine bismelenin hemen akabinde de bu ayet ile başlamıştır. Bediüzzaman, ümitsizliği bir ölüm sebebi olarak görür ve dört büyük hastalığı sıraladığı bir eserinde onu birinci hastalık olarak zikreder¹¹.

Bediüzzaman, İslâm dünyasının inanç, moral ve vicdan enginliğini en samimi ve tesirli şekilde ortaya koyan bir insandır. Bu yönüyle üzerinde dikkatlice durulup düşünülmesi, araştırılıp insanlığa tanıtılması gerekli olan bir şahsiyettir. Erken yaşlarından itibaren Anadolu'nun en ücra köşelerini adım adım dolaşarak her yerde cehaletin hakim olduğunu, kitlelerin fakirlik ve yoksuzlukla kıvrandığını, insanımızın değişik boyut ve derinliklerdeki ayrılıklarla birbirini yiyip bitirdiğini tespit ettiği gibi hemen çareler üreterek başta o günkü perişan yığınlar ilim ruhu aşlamak işine koyulur. Zira asıl derdin cehalet olduğunu ve hemen tedavi edilmez ise sonuçlarının felaket olacağını çok iyi idrak etmiştir. Bu cehalettir ki her türlü geriliğimizin sebebi olmakla birlikte Müslüman devletler arasındaki husumetin de esas nedenidir. Bu nedenle İstanbul'a gitmiş, en üst makamlara müracaat etmiştir.

Müslümanların içinde bulunduğu menfur durumdan kurtuluşun yegâne yolu olarak gördüğü ittihad mefkûresine hayatını adayan Bediüzzaman, ancak maarif sayesinde, aklî ve mantıkî birliğin gerçekleşebileceğine inanmıştır. İttihadın, hayatın dinî disiplinlere göre dizayn edilmesine, bazı hususları çağın idrakine göre yeniden yorumlanmasına ve ilerlemenin de dünya ve ahiret saadetinin de yegâne yolu olarak insanımızın bu asır ve bu asrın getirileri, mânâ ve yorumlarıyla tanışmasına, barışmasına ve uzlaşmasına bağlı olduğunu telkin etmiştir. Kendisine isnat edilen “*skolastik düşünce*” bataklığının tam aksine o, hemen her alanda ilerleyen dünya karşısında, kendi dar kabuğumuza çekilip inzivaya çekilmenin bizi öldürdüğünü savunmuştur.

İnsanın adalet, fazilet, hürriyet, saadet, inanç ve muhabbete ihtiyacı hiçbir maddi paha ile giderilemeyeceğini çok net bir şekilde görmüştü. Her türlü maddi imkâna

¹⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân- ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, Define Yayınları, İstanbul, 2013. (Ayet meallerinde bu eserden yararlanılmıştır.), Yûsuf Suresi, 87.

¹¹ Yeis, ucb, gurur ve su-i zan. Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2002, s.57.

mukabil huzur ve saadetten alabildiğine uzak bulunan hâlihazırdaki dünyanın hali, insanlığın İslâmiyet'e ne kadar muhtaç olduğunu göstermekle birlikte, dünyadaki hâkim güçlerin her türlü imkânları kullanarak İslâm'ın temiz çehresini karartmaya çalıştığı, en azından öyle göstermeye muvaffak olduğu şu zamanda bile insanlığın İslâmiyet'e ciddi teveccüh ettiğini görebilmek, bu dinin bir mucizesidir. Allah, *“Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra sapanlar size zarar veremez. Hepiniz dönüp dolaşıp Allah'ın huzurunda toplanacaksınız”*¹² ilahi beyanı, çözümün, devanın ve başarının tahakkukunun vesilesini haber vermektedir. Bediüzzaman'a isnat edilen, *“Deseler ki, ‘Kızıl Ordu mekanize birlikleriyle üzerinize geliyor!’ hiç umurumda olmaz; ayağımı ayağımın üzerine atarım, ‘Zübeyir kahvemi yap!’ derim. Fakat duysam ki, iman hizmetindeki iki kardeş birbirine düşmüş, odama çekilir hiçkırta hiçkırta ağlarım!”*¹³ şeklindeki sözlerin ifade ettiği hakikat, onun ittihad-ı İslâm düşüncesinin asıl çekirdeğidir. İki mü'min arasındaki ayrılığı asıl sıkıntı gerisini teferruat olarak görmüştür.

Hâlihazırdaki İslâm âleminin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmesi için ittihad-ı İslâm hayati öneme sahiptir. Bu nedenle seçilen konu aynı zamanda çok hassas bir nitelik arz etmektedir. Birlik fikrinin hayata geçirilmesi için doğru adımların atılması çok önemlidir. Bu konudaki rehberin sağlam olması ise bu ideal için vazgeçilmezdir.

Çalışmamızın konusu, Bediüzzaman Said Nursî'nin hayatı, fikirleri, düşünceleri, eylemleri, eserleri ve onunla münasebeti olmuş ve onu tanımış insanların düşüncelerinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Zamanını aşan ve tüm insanlığı kucaklayan düşünce ve projelere sahip Bediüzzaman'ın, günümüzde ayrı bir öneme sahip hale gelen ittihad-ı İslâm konusu hakkındaki fikirleri, projeleri ve tavsiyeleri tafsilatlı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmamız için gerekli olan araştırma sadece Bediüzzaman'ın Risâle-i Nur külliyyatındaki eserlerle sınırlı kalmamış, makaleleri, konuşmaları, mahkemelerdeki savunmaları, eylemleri ve talebelerini de kapsamı alanına almıştır. Bediüzzaman Said Nursî, kısa sürede çok geniş bir kitleyi yaşantısı ve eserleriyle etkilemeyi başarmıştır.

¹² Mâide Suresi, 105.

¹³ http://www.academia.edu/7199428/Eden_Bulur, E.T.10.08.2015.

Dünya genelinde yaklaşık kırk dile tercüme edilen Risale-i Nurlar çok sıklıkla okunmaktadır. Sadece ülkemizde Bediüzzaman hakkında onlarca yüksek lisans ve doktora tezi, ayrıca sayamayacağımız kadar akademik olan ve olamayan makale ve çalışma vardır. Türkiye halkları arasında konu edilmekle birlikte tüm İslâm âleminde halk bazında da aydın kesimde de idarede de mevzusu yapılan İslâm birliği, bir hayli geniş bir konu olmakla birlikte çok farklı yorum ve kanaatlere de açık haldedir. Öncelikle ortak bir düşünce etrafında aynı hedefe aynı düşünce, şevk ve yöntemlerle hareket edilmesi sağlanmalıdır. Özellikle günümüzün hassas dengeleri muvacehesinde birlik istikametinde atılacak ya da atılmaya çalışılacak her adım özellikle hâkim batı dünyasındaki yansımaları hesap edilerek atılmalıdır. Bütün bu farklılıklar ve hassasiyetlerin dikkate alınarak hareket edilmesini sağlayacak rehberlik Bediüzzaman'da vardır. Bu çok önemli, hassas ve derin konunun düşüncelere istikamet vermesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Araştırmamızda Bediüzzaman'ı tenkit etme ya da tezkiye etme amacımız bulunmadığı gibi bilimsellik gereği objektiflik ilkesine de sadık kalmaya çalıştık. Çalışmamızda ölçümüz, ilmi çalışma prensiplerinin ortaya koyduğu kurallar olmuştur. Bu araştırma planlı bir şekilde takip edilip uygulanmış olan bir metodolojinin sonucunda oluşturulmuştur. Okuyucunun zihninde herhangi bir karmaşa oluşmaması için yazım metodu ile ilgili bilginin verilmesi önemlidir. Zira yazı, yazarın düşüncesini okuyucuya aktarılması için bir araçtır. Hazırladığımız tez için kullandığımız yazım metodumuzu, Bediüzzaman'ın eserleri, makaleleri, söyleşileri, eylemleri, tanıkları, talebeleri ve etkileri kaynak alınarak oluşturulmuştur.

Araştırma konusu her ne kadar bir şahsın bir konu ile alakalı düşünceleri olsa da bu konu çok kapsamlı, çok yönlü ve tarihi geçmişi ile birlikte güncelliğini de koruduğu gibi gün geçtikçe önem kazanan bir değere haizdir. Kullanılan kelimelerin mümkün olduğu kadar Bediüzzaman'ın kullandığı şekli ile yazmaya çalıştık. Bu konuda Abdullah Yeğin'in Lügatinden faydalanmalıdır. Risale-i Nur eserlerinin büyük bir kısmı Türkçe kelimelerden oluşmuştur. Ama bununla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerin de yoğun bir şekilde bulunduğu bir eserdir. Risale-i Nur, ecdadımızın diliyle yani Osmanlıca ile aramızda tek köprü olarak kalmıştır. Diğer taraftan Risale-i Nur'lar çok dikkatlice yazılmış eserlerdir. Yani muhtevasının imanî meselelere ait

olması ve belli mevzuları ihtiva etmesi yanında, ifade tarzının güzelliği de, seçilen kelimeler, yapılan benzetmeler ve verilen misallerde ortaya çıkmaktadır ve lisan hususiyetleri olan cümlelerden meydana gelmektedir. Bediüzzaman, eserlerinde yer verdiği ayet ve hadisleri Türkçe tercümesi ile vermek yerine genelde Arapça orijinal metin olarak zikretmektedir. Nadiren Türkçe tercümeyle rastlamaktayız. Arapça metinlerinden sonra genelde Türkçe tercümesi verilmemektedir. Hatta diğer Farsça şiiirler verilirken dahi Türkçe tercümeleri verilmemiştir.

Yazar ve kitap isimlerini yazarken genelde Türkçe yazılışını esas aldık. Okuyucular alıştığı ve anlamını bildiği kelime, ibare ve terimleri fazla gördüğü takdirde onları okumakta çok zorlanabilmektedirler. Daha elli yıl öncesinde yazılan eserlerimizi anlayamama gibi bir zafiyetimiz ve zayıflığımız mutlaka giderilmelidir. Biz Türkiye’de genel teamülün kolaycılık ve basitliğe kaydığını gördüğümüz için zihinlerin kendi öz dilimize alışması, mananın kısırlaşmaması ve öğrenmeye zorlanması için Bediüzzaman’ın kullandığı literatürü kullanmaya gayret ettik.

Konunun geniş ve derin olması nedeniyle bazen aynı olayları ve düşünceleri farklı açılardan ele almamızı, dolayısıyla tekrar tekrar anlatmamızı gerekli kıldı. Faydalandığımız kaynaklar siyasi-dini-kültürel-askeri hangi alanda yazılmış olursa olsun kaynağı, sadece bu açıdan değerlendirmeyip hadise ve düşüncelerin etki ve sonuçlarını çok yönlü değerlendirdik. Bediüzzaman gibi nevi şahsına münhasır bir şahsiyet dahi yaşadığı zaman, olay ve şahıslardan bağımsız değerlendirilemez. Binaenaleyh Bediüzzaman’ın yaşadığı devir, içinde bulunduğu siyasi, içtimai, askeri ya da diğer olaylar, şöyle veya böyle münasebette bulunduğu şahıslar, mekânlar konu ile ilgisi oranında ele alınmış ve incelenmiştir.

Bediüzzaman’ın ittihad-ı İslâm ile ilgili düşünceleri gerektiğinde yorum yapılmadan salt olarak verilmiş, gerektiğinde yorum, izah ve irtibatlandırmalar yapılmış, bazen de üçüncü şahısların katkılarına başvurulmuştur. Yorumlarımız her ne kadar bilgi, tecrübe ve mantık süzgecinden geçirilerek yapılmaya çalışılsa da değişik düşüncelere da kapalı değildir. Zira konu Bediüzzaman merkezli ele alınsa da farklı ve muhalif düşüncelere yer verdik.

Çalışmamızda resmî ismi “Said Okur”, bilinen ismiyle “Bediüzzaman Said Nursî” için biz “Bediüzzaman” mahlasını kullandık.

Hem hacim, hem ayrıntı, hem de kaynak açısından doyurucu olduğunu savunabileceğimiz araştırma parça parça değerlendirilebileceği gibi topyekûn ele alınması daha faydalı ve ikna edici olacaktır.

Bir çalışma ve araştırmanın bilimselliğinin en önemli göstergesi kullanılan ve yararlanılan kaynaklarıdır. Kaynakların içeriği ile alakalı kritik yapmanın gereğini çok fazla hissetmedik. Zira ana kaynak olarak zaten Bediüzzaman'ın eserleri ele alınmış ve asıl beslenme bu eserlerden yapılmıştır. Zaten konu da Bediüzzaman'ın düşüncesi olduğu için bu kitapların eleştirisi ve kritiği gereksiz kalmaktadır. Buna mukabil değerlendirmeye tabi tutulan kaynak ve düşüncelerin akademik olarak tenkit süzgecinden geçirilmediğini söylemek haksızlık olacaktır. Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm Düşüncesi konusu ele alınırken temel kaynaklarımız Bediüzzaman'ın yazmış olduğu kitapları, makaleleri ile birlikte söyleşi ve nutukları, mahkeme savunmaları, hutbeleri, dost meclislerindeki sohbetleri, yaşantısı ve eylemleri olmuştur. Bediüzzaman'ı tanıyan, onunla bir şekilde münasebeti olmuş tanıkları, onun hakkında araştırma yapıp kalem oynatanlar, talebelerinin beyanları da araştırmada kullanılan kaynaklar olmuştur. Kaynak eserlerin müelliflerinin birçoğu az da olsa tenkide tabi tutulmuştur. Bediüzzaman da bu kaidenin dışında kalamamıştır. Bu nedenle “hiç tenkit edilmemiş müellif” şartı koşamamaktayız.

Çalışmamız dört ana bölümden oluşmakla birlikte birinci bölümde Bediüzzaman'ın İttihad-ı İslâm Düşüncesi'nde kendisine öncü olarak kabul ettiği şahsiyetlerin tanıtımı ve ittihad-ı İslâm düşünceleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise birliğin tesisi için gerekli gördüğü alt yapı niteliğinde çok önem verdiği hususlar hakkındaki düşünceleri tek tek ele alınmış ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Bediüzzaman'ın realist bir bakış açısı ile birliğe engel olarak gördüğü hususları nedenleri ve çözüm önerileriyle kaydedilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise birliğin tesisi hakkındaki düşünceleri etraflıca değerlendirilmiştir. Geniş bir kaynakça ile elde edilen veriler, tespit edilen düşünceler ve kanaatler çerçevesinde ulaşılan kanılara sonuç kısmında yer verilmiştir.

1. BEDİÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE SELEFLERİ

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm'ı, Müslümanların evveliyatla Kur'ân ve Sünnet hükümlerine uygun bir itikat ve fazilete kavuşmaları, akabinde ticarî, irfanî, politik ve hukukî yapılarını sağlamlaştırarak bir ve beraber yaşamalarını anlatan geniş içerikli bir terim olarak değerlendirir. Binaenaleyh Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm'a yüklediği anlam siyasi kaygılardan daha farklı ve faik bir nitelik arz etmektedir ki ona göre bu mesele dini yaşayabilme ve tebliğ adına “*bu zamanın en büyük farz vazifesi*”dir. İttihad-ı İslâm mefkûresinin gerçekleşmesi için hemfikir olunan hususlar, Müslümanlar arasında meydana gelmiş olan inanç zayıflığı, cahillik, taklit, ırkçılık ve tembellik gibi hastalıkların yok edilmesinin şart olduğudur. Bu sağlanabildiği takdirde zaten doğal olarak kültürel, ticarî, ekonomik ve siyasi alanlarda kuvvetli ve sağlıklı bir İslâm birliğinin teşekkülü gerçekleşecektir.

Bediüzzaman, Divan-ı Harb-i Örfî adlı eserinde ittihad-ı İslâm ile ilgili fikirlerini açıklarken birbirinden farklı fikirde bazı aydın ve devlet adamlarını “*Şeyh Cemaleddîn-i Afganî, allâmelerden Mısır müftüsü merhum Muhammed Abduh, müfrit âlimlerden Ali Suâvi, Hoca Tahsin ve İttihad-ı İslâm'ı hedef tutan Namık Kemal ve Sultan Selim'dir*”¹ şeklinde bu düşüncesinde selefleri olarak sıralar. Bu şahsiyetlerin düşünce ve mücadelelerine bakıldığında zaman birtakım farklılıklara rast gelmek elbette tabiidir. Yalnız aralarında müşterek olan konu hepsinin ittihad-ı İslâm'ı bir gaye ve mefkûre olarak kabullenmiş olmalarıdır. İlginç olan bir nokta Yavuz Sultan Selim'den sonra zikredilen fikir adamları ile Sultan Selim arasında yaklaşık üç yüz elli yıllık bir zamanın olmasıdır. Maalesef Sultan Selim'den sonra 20. yüzyıla kadar ittihad-ı İslâm'ı canlandıracak düşünce hareketliliğine rastlanmaz. Bu nedenle Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm'da selefleri olarak saydığı ve kabul ettiği kişileri hem ittihad-ı İslâm mefkûresinin canlandırıcıları hem de en güçlü temsilcileri olarak kabul etmek yanlış olmasa gerekir. Bu isimlerin ateşli, özverili, gayretli ve halis birer ittihad-ı İslâm taraftarı olması ortak noktaları olmakla birlikte ayrı ayrı hususiyetleri

¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2010, s.127.

de mevcuttu: “*Afganî meselenin siyasetle ilgili teorik altyapı ve bu çerçevedeki aktivizm; Abduh, Kur’ân tefsiri; Ali Suavi, medrese ve Hoca Tahsin, modern bilim; Namık Kemal, edebiyat ve tefekkür ve Yavuz Sultan Selim de icraat ve tatbikat boyutlarını temsil ediyorlardı*”². Fert fert ele alındığında hepsi için kâmil bir mü’min, kâmil bir insan olduğunu iddia edemesek de bu zatların ittihad-ı İslâm mefkûresinde halis bir gayret ile birleştiklerini görebilmekteyiz ki Bediüzzaman zaten onların bu yönlerini selefî olarak ifade etmektedir. Bu bölümde kendisinin ittihad-ı İslâm’da seleflerim dediği şahısların ittihad-ı İslâm düşünceleri ve bu düşünceye katkıları icmâli olarak incelenecektir.

1.1. Yavuz Sultan Selim (1470-1520)

I. Selim bilinen adıyla Yavuz Sultan Selim, 9. Osmanlı padişahı, 74. İslâm ve ilk Osmanlı halifesidir. Babası, Sultan İkinci Bayezid, annesi Dulkadirli ailesinden Aişe Hatun'dur. 1470 yılında Amasya'da doğmuştur.

Yavuz Sultan Selim devrine kadar Osmanlı Devleti genellikle Avrupa'ya doğru bir genişleme politikası gütmekteydi. Yavuz Selim döneminde ise Osmanlı Devleti'nin "*doğu siyasetine*" ağırlık vermiştir. Yavuz Sultan Selim, doğu seferlerinin maksadını şu sözleriyle özetlemektedir: "*Nist bihude seferhay-ı ve fûrasani-i ma, beheri cem'iyyet edilmest perişani-i ma.*" Yani “*Bu seferleri beyhude sanma, bizim bütün perişanlığımız, cemiyetlerin, toplulukların gönlünü birleştirmek içindir*”³.

Yavuz Sultan Selim'in iktidara gelince ilk önce İslâm âlemindeki karışıklığa son vermek için gayret ettiğini görüyoruz. Osmanlı, İslâm'ın lider devlet olmasının yüklediği mesuliyetler gereği i'la-yı Kelimetullah hedefi için dâhili problemlerin giderilmesi hayatî önem arz etmekteydi. Sultan Selim, daha şehzadelîği döneminde tespit ettiği bu engelleri bertaraf etmek için Doğu'ya yönelmiştir. Önce Kürtlerle karşılaşır. Onların ileri gelenleriyle bir araya gelerek onlara tasavvurunun, gayesinin ve hedeflerinin i'la-yı Kelimetullah olduğunu anlatır, ikna eder ve biat alır⁴.

² Kazım Güleçyüz, (2011, Nisan 3). “İttihad-ı İslâm ve Hoca Tahsin”, *Yeni Asya Gazetesi*, s.12.

³ Komisyon; *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C.11, MEB Yayınları, Eskişehir, 2001, s.278.

⁴ Bu hadisede İdris-i Bitlisi Hazretleri'nin etki ve katkısı çok önemlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Bayraktar, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, Biyografi Net Yayınları, İstanbul, 2006; Bitlisi'nin Yavuz'a gönderdiği biad namesi için bkz. Ahmet Akgündüz, *Güneydoğu Meselesi Ve Çözüm Yolları*, İstanbul,

Yavuz Sultan Selim'in kendi zamanında en çok uğraştığı problemler iç meseleler idi. Daha çok Batı'ya değil Doğu'ya yönelmesi zarurî bir politika idi. Zira Safevilerin Ehl-i Sünnet düşüncesini tehdit eden yayılmacı hareketleri hem Osmanlı hem de İslâm âlemi açısından ciddi tehlikeler oluşturmaktaydı. Bu tehlikedir ki Yavuz Sultan Selim'e, *İhtilâf ü tefrika endişesi, / Kûşe-i kabrimde hattâ bikarar eyler beni; / İttihâdken savlet-i a'dayı defe çaremiz, / İttihâd etmezse millet, dağıdar eyler beni...*⁵ beyitlerini söylettirmiştir. Bu şiirinde aynı zamanda hayatı boyunca peşinde koştuğu hedef ve gayesini de ifade etmiştir.

Doğuda Şah İsmail gailisini bertaraf ettikten sonra⁶ diğer İslâm ülkelerini de İslâm birliğine dâhil etmek için güneye indi. Suriye ve çevresini İslâm birliği sürecine dâhil ettikten sonra Hicaz'ı ve Kudüs'ü emniyet altına aldı. Çölü geçerek İslâm dünyasının en önemli devletlerinden Mısır ile Osmanlı Devleti'nin ittihadını da sağladı. Hilafeti getirmekle de (20 Şubat 1517) İslâm âleminin birliğini yani ittihad-ı İslâm'ı tarihteki en geniş biçiminde tesis etmiş oldu. İstanbul'a çok yorulmuş, yıpranmış ve vazifesini bihakkın yerine getirmiş olarak dönen Yavuz Sultan Selim, elli yaşında vefat etti.

Bediüzzaman'ın umum ecdadımızla alakalı övgüyle bahseder. Özellikle Osmanlı Devleti ve onun padişahları hakkında olumsuz bir bahsinin olmadığını eserlerinden tespit edebiliyoruz. Onları, "*Eskiden beri i'la-yı kelimetullah ve beka-yı istiklaliyet-i İslâm için, farz-ı kifaye-i cihadı deruhde ile kendini yekvücut olan âlem-i İslâma fedaya vazifedar ve hilafete bayraktar görmüş olan bu devlet-i İslâmiye...*"⁷ şeklinde ve benzerinde ifadelerle yad eder. Bediüzzaman'ın Yavuz Sultan Selim'e karşı muhabbeti ise apayrıdır. Nitekim mefkûresi olan ittihad-ı İslâm fikrinde onu kendinin selefi olarak kabul eder. İstanbul'da ilk talebelerinden biri ile onun kabrine

2007, s.40; Yavuz ve İdris-i Bitlisî'nin tanışıklığı ve ilişkisi için bkz. Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.7.

⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.59.

⁶ Necmeddin Şahiner 'in tarihte meşhur olmuş dört Bediüzzaman'dan üçüncüsü olarak saydığı Bediüzzaman Mirza hakkında bkz. Şahiner, *Nurs Yolu*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2013, s.47.

⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Hakikat Çekirdekleri*, s.611.

ziyaret için giderler ve orada talebesine, “*Biz farklı düşünüyor idik, o bizi ikna etti, onun dediği gibi hareket ettik*”⁸ şeklinde bir değerlendirmede bulunur.

Yavuz Sultan Selim’in idaresi boyunca izlediği politika göz önüne alındığında özellikle Doğu’ya yöneldiği görülecektir. Binaenaleyh hedef olarak seçiminin ittihad-ı İslâm olduğu açıktır. Bu politikası neticesinde askerî ve ekonomik koşulların da etkisi ile İslâm dünyasının büyük çoğunluğunun Osmanlı Devleti’nin dinî, siyasî, askerî, kültürel ve ekonomik liderliğini kabul ettiği görülmektedir. Bu kabulde hilafetin Osmanlılara geçmesi ayrı bir öneme sahiptir. Ne var ki ‘*ideal mânâda ittihad-ı İslâm’in yani kültür, bilim, edebiyat, dil, düşünce, sanat vs. alanlarında da siyasî, ekonomik ve askerî alandaki başarı sağlanabilmiş midir?*’ sorusu tartışmaya açıktır.

Bediüzzaman’ın ittihad-ı İslâm fikrinde selefi olarak saydığı son isim olan Yavuz Sultan Selim ile birçok açıdan benzeşmektedir. Yavuz Sultan Selim, doğru bildiği istikametten hiç ayrılmamış, ne pahasına olursa olsun gayesi uğrunda mücadele etmiştir. Devletin içinde bulunduğu tehlikenin farkında olan Yavuz, babasına karşı gelme pahasına kendisini hadiselerin içine atmaktan çekinmemiştir. Tahta çıkmasındaki ilk denemesinde mağlup olup Kırım’a çekilse de asla ümitsizliğe düşmemiş, bunu kaderin bir cilvesi olarak görmüş, arkadaşlarına bir gün mutlaka saltanatın başına geçeceğini defaatle ifade etmiştir⁹. Davası adına çok ümitli, kararlı ve azimlidir. Derdi, asla makam ve nam değildir. İttihad-ı İslâm mefkûresinde öncelikle dâhili birliği sağlamaya çalışması, Bediüzzaman’ın ferdin imanının sağlamlaştırılması önceliği ile örtüşmektedir. Ehl-i Sünnet akidesini korumak için Şia’ya karşı Doğu Seferi yapmasına mukabil Bediüzzaman’ın eserlerinde ekseriyetle iman hakikatleriyle Ehl-i Sünnet inancını örgülemesi ve tahkim etmesi de birebir örtüşmektedir.

Osmanlı tarihi tetkik edildiğinde görülecektir ki, Yavuz Sultan Selim, İslâm itikadına, onun peygamberine mahviyetkâr bir muhabbetle bağlanmış; durmadan, yorulmadan büyük bir azim, irade ve gayretle birçok hizmetler yapmıştır. İslâm birliği

⁸ Himmet Uç, “Bir Transkritik, Bediüzzaman ve Namık Kemal-1”, www.risaleakademi.com, E.T.21.11.2014.

⁹ Yavuz Sultan Selim’in iç mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gelibolulu Mustafa Âli, Kühü’l-Ahbar, TTK Basımevi, Ankara, 2009.

gayesinde günümüz ukalâsına iyi bir rehber olabilecek olan Yavuz Sultan Selim'in uyguladığı politikalar, meseleleri çok iyi teşhis etmesi, hikmete uygun hareket ederek problemleri çözmesi ve cihanşümül bir devlet olma yolunda bütün kapıları açması gibi özellikleri araştırılıp örnek alınmalıdır.

1.2. Ali Suavî (1839-1878)

Zorluklara, yola ve uykusuzluğa dayanıklı anlamına gelen Suavî lakabını kullanan Ali, hayatı boyunca hareketli, heyecanlı, doğru bildiğini her ne şekilde ve pahasına olursa olsun söylemekten hiçbir zaman vazgeçmeyen, yardımlarını gördüğü kişilerin dahi hatalarını dile getirmekten çekinmeyen bir yaşam sürmüştür. Gerçekleştirdiği dramatik Çırağan Baskınıyla tarihimize "*Sarıklı İhtilalci*" olarak geçen, sert eleştirilerinden dolayı çok sayıda düşman kazanan, dinde hassas ve ittihad-ı İslâm'ı samimiyetle savunan, anlaşılması hiç de kolay olmayan bir hayat serüveninin kahramanıdır¹⁰. Bazılarına göre, olağanüstü zeki, âlim, idealleri için yaşamış bir kahraman, hatta şehit; kimilerine göre ciddi bir bilgi birikimi olmayan, küçük insan, fikirlerinde tutarsız, mağrur, ajan hatta haindir.

1839 yılında İstanbul'da kâğıt tüccarı Çankırlı Hüseyin Ağa'nın oğlu olarak dünyaya geldi. 1856 yılında henüz on yedi yaşındayken babasıyla Mekke'ye gidip hacı oldu. Memuriyet hayatına İstanbul'da bir askerlik şubesinde kâtip olarak başladı. Üç yıl kadar bu görevde bulunduktan sonra, öğretmen seçimi için yapılan sınavı kazandı ve "*muallimi evvel*" oldu¹¹. 1858'de Simav'da Kuşçu Medresesi'nde hocalık yaptıktan sonra Bursa'daki rüştiyeye öğretmen olarak atandı. Ali Suavî, Rüştiyeden sonraki hayatı için "*Politikaca geçen ömür*" nitelemesinde bulunmaktadır¹². Batı tarzında bir okulda öğretmenlik yapmasına rağmen sarıklı idi. Bu görevinin yanı sıra Ali Suavî, İstanbul'da Şehzadebaşı Camii'nde verdiği vaazları ile şöhret kazandı. Gazetecilik hayatına Ocak 1867 tarihinden itibaren Muhbir adlı gazetede yazılarını yayımlayarak başladı. Eğitim alanında yazılara ağırlık verdi. Şehzadebaşı Camii'nde verdiği vaazlar

¹⁰ <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=5/26/2000&TextID=164>, E.T. 24.01.2015.

¹¹ Selahattin Çetiner, "Ali Suavi ve Çırağan Saray Baskını", <http://buyukkulupdergisi.com/kose-yazisi/ali-suavi-ve-ciragan-sarayi-baskini-1-bolum/>, E.T.24.01.2015.

¹² Abdullah Uçman, "Ali Suavi", *İslâm Ansiklopedisi*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, s.445-448; Hanefi Demirkıran, "Ali Suavi", *Köprü Dergisi*, S.64, İstanbul, 1998, s.113-116.

ve Muhbir gazetesinin otuz ikinci sayısında yayınlanan siyasî makalesi nedeniyle bir gece ansızın tutuklanıp Kastamonu'ya sürüldü¹³.

Padişah Abdülaziz'in bir fermanı ile Mısır Hidivi olması engellenen ve haksızlığa uğradığı düşüncesiyle Abdülaziz'e düşman olan Mısır prensi Mustafa Fazıl Paşa, siyasî görüşleri nedeniyle İstanbul'daki görevlerinden alınıp Anadolu illerine atanmış olan Tanzimat dönemi edebiyatçıları Namık Kemal ve Ziya Paşa ile birlikte Ali Suavi'yi Paris'e davet etti. Üçü ülkeden kaçarak Marsilya'da buluştular; 30 Mayıs 1867'de Paris'e gittiler. Ali Suavi, 1867'de diplomatik ziyaret için Abdülaziz'in Paris'e gelmesi üzerine Fransız polisinin isteğiyle, Namık Kemal ve Ziya Paşa ülkeyi terk etti; Londra'ya gitti. 31 Ağustos 1867'de Kavalalı Hanedanı'ndan Mustafa Fazıl Paşa'nın maddi desteğiyle Londra'da "*Muhbir*" gazetesinin ilk sayısını çıkardı¹⁴. Ali Suavi'nin sert üslubu, Osmanlı hükümeti ile barışmak isteyen Mustafa Fazıl Paşa'yı memnun etmeyince gazete Kasım 1868'de maddi güçlükler nedeniyle kapandı. Ali Suavî yazılarını Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Londra'da çıkardığı Hürriyet gazetesinde yayımlamayı sürdürdü.

Ali Suavî, II. Abdülhamid'e karşı düzenlediği başarısız darbe girişimi ile de ün salmıştır. V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmak için 20 Mayıs 1878 günü yüz elli kadar Rumeli göçmeniyle Çırağan Sarayı'nı bastı. Beşiktaş Karakol Komutanı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın olaya müdahale etmesiyle sonlandırılan baskında Suavî, başına sopa darbeleriyle vurularak öldürüldü. Yıldız Sarayı dolaylarında bir yere defnedildi. Bu olaydan ötürü kendisine "*Sarıklı İhtilalci*" denilmiştir. Cemil Meriç¹⁵, Ali Suavî'nin Çırağan Baskını için şu yorumu yapar:

...hayatı boyunca çok atak, her an galeyan halindeki "impulsif"¹⁶ mizacıyla birçok devlet, siyaset ve kültür adamı ile boğuşmuş ve bu yüzden pek çok düşmanı olmuştur.

¹³ Çetiner, "Ali Suavi ve Çırağan Saray Baskını".

¹⁴ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev. Mümtaz 'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.57-58.

¹⁵ Cemil Meriç'in Ali Suavi hakkındaki düşünceleri için bkz. Şahiner, *Cemil Meriç'le Nur Sohbetleri*, Işık Yayınları, İstanbul, 2008, s.61.

¹⁶ Güdülüleri ile hareket eden, itici, defedici kuvveti olan, atakçıl mânâsında Fransızca kelime.

Nihayet son çağ Türk tarihine Çırağan hadisesinin tertipçisi ve kurbanı olarak, neticesi belli olan ümitsiz bir isyan hareketinin “sarıklı ihtilalcisi” olarak geçecektir¹⁷.

Eğitimin önemini son derece kavramış olan Suavî, memleketin bu konuda Batı'nın çok gerisinde kaldığını bizatihi müşahede etmiş, bu istikamette yazılar yazmış, konuşmalar yapmıştır. Suavî'ye göre eğitilmiş, dolayısı ile hakkını ve hukukunu bilen milletler yıkılmazlar. Bediüzzaman gibi fen ilimleriyle din ilimlerinin birlikte okutulmasından yanadır. Eğitimde demokrasi ve eşitliği savunarak bunu "*nezih ortamlarda şakıyan bülbüle*" benzetir. Meşveret prensibinin tatbik edildiği en uygun zeminin meclis olduğunu savunarak meclisin açılmasından yana tutum takınır. Demokrasiyi savunan Ali Suavî, İslâmiyet'in ilk yıllarındaki uygulamalardan olan, ümmetin onayına müracaat sisteminde hükümet şeklinin padişahlık, sultanlık olmadığını, eşitliğin var olduğunu dile getirir. Sahabelerin doğrudan doğruya yönetime katıldıklarını belirtir¹⁸. Ali Suavî'nin meşveret hakkındaki düşünceleri şöyledir:

Muhtarat-ı vakıanın ref'i cehaletle olmaz, adaletle olur. İşte halkın istediği de adalettir. Adalet müsâvattır. Müsâvatsız adalet yoktur. Bu kaide-i külliye'dir. Adaletin icrası ise tazr-ı idaremizin değişmesiyle olur. Usul-i meşveretin va'zıyla olur. Meşrutiyet-i idarenin ilanıyla olur. Meşrutiyet-i idare şu başı açık istiklâllere bir had vaz etmek demektir. Böyle keyfî idare olmaz. Böyle devlet yürümez. Bizler Müslümanız, İslâmiyet'in hürriyet ve adalet üzere müesses olduğunu biliriz. İstedığımız usul-i meşveret ve meşrutiyet kitab ve Sünnet ve icmâ-ı ümmet ile sabit¹⁹

der ve ilave eder; "*Değil vezirlere, hatta bizzat peygamberlere bile şeriat milletle meşveret emrediyor*"²⁰. Muhbir gazetesinde "*Meşveret meclisi olmadıkça devlet yaşamaz*" diyen Suavi, "*kurumsallaşmış bir devlette meclis yapı taşıdır, o yerinden oynadığı zaman devlet zarar görür ve teba'nın hakları muhafaza edilemez olur*" fikrini savunur ve "*Zira mahkum-ı tabiat himaye olunmak ister; vüzerâ hakim, teba'a mahkum, hani hâmi?*"²¹ diye sorar.

¹⁷ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.147.

¹⁸ Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.649.

¹⁹ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.116.

²⁰ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.117.

²¹ İsmail Doğan, *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.77.

Hukukun kaynağını ilahi olarak gören Suavî, idare ve siyasette akla ve tecrübeye önem verir. Ona göre en iyi idare Cumhuriyet'tir. Behice Kaplan onu, "*Türkçü değil Osmanlıcı, laisizm yanlısı değil ittihad-ı İslâm müdafisi*"²² olarak niteler. Ali Suavî İslâm'ı ve İslâmcılığı kullanmada en usta kalemlerden biridir. İlk başlarda padişaha da İslâm'a da sahip çıkan bir görüntüdedir. Kâni Paşazâde Rıfat Bey, Ali Suavî hakkında şunları yazar; "*Frengistan'da şapkalar giymiş, şarap içmiş ve şiar-ı İslâmiyeye muhalif nice şeyler irtikâb etmiş*"²³. Ancak Suavî, "*Siyaset, mücerret şeriat-ı İslâmiye'dir*" düşüncesi ile birlikte yıkılışın ana nedenini dinsizliğe bağlar. Buna mukabil İsmail Hami Danişmend, onun hakkında, "*Fakih olduğu halde fıkha bile isyan edip, ilk defa laisizm bayrağını asmıştır. İşte bundan dolayı onun Türkçülüğü de zamanın İslâmcılığı ile Osmanlılığına karşı ruhî ve fikrî bir aksül'amel mahiyetinde sayılabilir*"²⁴ der.

Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm'da seleflerinden kabul ettiği düşüncülerin üçüncüsü olan Ali Suavi'nin düşünceleri ve yaşantısı tetkik edildiği zaman ittihad-ı İslâm idealini benimsediği ve bu uğurda ciddi gayretler gösterdiği görülecektir. Bediüzzaman'ın "*müfrit âlim*"²⁵ diye vasıflandırdığı Ali Suavî, Londra'da çıkarmış olduğu Muhbir Gazetesi'nde yer alan, "*öyle bir cemiyet içinde bulunmakla iftiharımı ilan ederim ki, cemiyet muradı dünyada mevcut olan bilcümle iki yüz milyon Müslümanı birleştirmek cihetine masruftur*"²⁶ sözleriyle ittihad-ı İslâm hedefini açıkça ortaya koymuştur. Doğu ile Batı'yı kıyasladığı aynı yazısında "*şarkta cinslik (ırk) davasına bedel tevhid davası vardır. Yani Türklük hâkim değildir, Müslümanlık hâkimdir. Avrupa'da ise din hâkim değil cinslik hâkimdir*"²⁷ sözleriyle şarktaki din

²² Aktaran, Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.147; Bkz. Ali Suavî, "Demokrasi Hükümeti Halk, Müsavat", *Ulûm*, S.18, 1870, s.1083-1107; Bkz. Abdullah Uçman, "Ali Suavî", *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.2, s.445-448.

²³ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.91.

²⁴ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.102.

²⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

²⁶ Ali Suavî, (31 Ağustos 1867). *Muhbir Gazetesi*, Londra, s.2; Muhbir Gazetesi ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Çelik, *İslâm Ansiklopedisi*, C.31, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s.33-34; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul, 1994.

²⁷ Suavî, Londra'da yayınlanan Sturday Review adlı gazetede yayınlanan Anadolu'da Türk ırkının zaman içinde kaybolarak kalmadığı iddiasına Muhbir Gazetesi'ndeki bu cevabı onun İslâmcılığını en net şekilde ortaya koymaktadır. Ali Suavî, (12 Haziran 1868). *Muhbir Gazetesi*, s.2; <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=3/14/2003&TextID=556>, E.T. 20.11.204;

birliğinin önemine dikkat çekmiştir. “Fransız, Fransızlık davasıyla otuz milyon kadar. Türkler, müslümanlık davası ile iki yüz milyondur. Cins mahvolabilir, müslümanlık mahvolmaz. Binaenaleyh hiçbir Türk mahv olmayacaktır. İşte mesele budur”²⁸ der. Bu düşüncesinde Bediüzzaman ile tamamen aynı görüştedir.

Bediüzzaman’ın Ali Suavî için “âlim” demesi de anlamlıdır. Nitekim otuz dokuz sene yaşam süren bir insanın bu kadar tanınması hem de daha çok fikirleri ile tanınması azımsanacak bir değer değildir. Diğer taraftan bu isme bir “müfrit” sıfatı eklemesi de manidardır. Bediüzzaman, Ali Suavî’nin ittihad-ı İslâm’a olan samimiyetine vurgu yaparken bir bakıma da ifrata varan tutum ve davranışlarını makbul görmez. “*Senin üzerine haktır ki, her söylediğin hak olsun. Fakat her hakkı söylemeye senin hakkın yoktur. Her dediğin doğru olmalı; fakat her doğruyu demek doğru değildir*”²⁹ düsturuna Ali Suavî’nin riayet etmemiş olması, hayat seyrini ve sonunu belirleyen ana etkenlerden olmuştur.

Eklektik bir Tanzimat aydını olan Suavî³⁰, fikirlerini söylemedeki zamanlama, mekân ve tavır hatası, vaazları ve makalelerinde kullandığı üslup, dosttan çok düşman edinmesine de neden olmuştur. Kabına sığmayan bir fitrat, hep sınırlarda dolaşan bir cesaret ve zülfü yar û ağyara dokunduran sert üslup müfritliğini ifade eder. Değişik düşüncelerine rağmen onun durduğu mevki İslâmcılıktır.

1.3. Hoca Tahsin (1811-1881)

Hoca Tahsin Efendi, 1811’de Arnavutluk’ta Çamlık’ın Filat kazasına bağlı Ninat Köyü’nde doğdu. Müderris Osman Efendi’nin oğlu Tahsin Efendi, eğitimine babasından aldığı din ve edebiyat dersleriyle başladı. Daha iyi medrese eğitimi için memleketinden İstanbul’a geldi. Müderris Vidinli Hoca Mustafa Efendi’nin derslerini takip ederek mezun oldu. Medreselerde, İslâmî ve Arabî bilimleri, Doğu Edebiyatı’nı tahsil etti. Mustafa Reşid Paşa tarafından birkaç arkadaşıyla birlikte Avrupa dil ve

²⁸ İsmail Doğan, *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, s.309.

²⁹ Nursî, *Mektûbât*, s.256.

³⁰ Yaşadığı dönemin düşünce hayatında önemli bir yer tutan Suavî, İslâmcılıktan Türkçülüğe, Batıcılıktan Laisizme kadar değişik düşünce ve ideolojiler istikametinde eylemlerde bulunmuştur. Onun bu değişken gibi görünüşü durumu, milleti, dini ve devletinin hak ve hukukunu savunma refleksidir.

bilimlerinin öğrenimini yapmak üzere Paris'e gönderildi³¹. Burada Namık Kemal ve Yeni Osmanlılarla³² da tanıştı. 1861'de Paris'ten döndükten sonra 1862 yılında Abdülhak Hamid Bey ve ağabeyi Abdülhalik Nasuhi Bey ile birlikte tekrar Paris'e gidip sefaret imamı olarak görev yaptı. Bu sürede materyalist felsefe ile ilgilendi, kuşkucu düşünürler ile görüştü. Bu dönemde sarığını çıkararak hasır bir şapka giymeye başladı³³.

Hoca Tahsin'in gerçek adı Hasan Tahsin'dir. Verdiği konferanslarla çağdaş bilimi Osmanlı insanına tanıtmaya gayret etti. Ulema sınıfından olduğu halde fen ilimlerinde de kayda değer bilgilere sahip birisi olarak tanındı. Kasım 1869 tarihinde henüz kuruluş aşamasında olan Dar'ül-Fünûn'un ilk müdürü oldu. Batı'nın ileri götürdüğü bilimlerinin yurt içinde tanınmasını, bilinmesini ve yayılmasını sağlamak amacıyla Cem'iyet-i İlmiyye adında bir bilim derneği kurdu. Bu dernek adına 16 Kasım 1879'dan itibaren, Mecmûa-i Ulûm adında bir dergi çıkarmış ve burada çeşitli makaleler yayımlamıştı. Bu arada, yakalandığı verem hastalığı şiddetlenince³⁴ Münif Paşa onu Erenköy'deki köşküne aldırılmıştır. Bu hastalık nedeniyle 3 Temmuz 1881 'de Erenköy'de vefat eden Hoca Tahsin Efendi, Sahra-yı Cedid Mezarlığı'nda defnedildi.

Hoca Tahsin, İslâm dininin ilim, fen, medeniyet ve ilerlemeye mani olduğu şeklindeki iddiaları çürütmek için ciddi çalışmaları olmuştur. Bununla birlikte İslâmiyet'in ilim ve medeniyetin gelişmesine yaptığı katkıları dile getirmiştir. Hac vesilesiyle her sene Arafat'ta toplanan Müslümanlara dağıtılmak üzere hutbe ve lahikalar kaleme almış, bu yolla İslâm kardeşliği ve birliğine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Müslümanların aydınlatılması amacıyla hümanist inançlardan istifade etme yoluna da gitmiştir. Dinî ve naklî ilimlerdeki vukufiyetiyle yazı ve sohbetlerinde metafizik konuları maharetle işlemiştir. Tabii ilimlerden öğrendiklerini İslâm inancının hizmetine sokmaya çalışmış, uzun zamandan beri uzak kalınan modern ilimleri kendi çevresine yaymaya çalışmıştır. Fikir ve düşüncelerini ifade ederken

³¹ Ömer Faruk Akün, "Hoca Tahsin", *İslâm Ansiklopedisi*, C.18, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, s.198.

³² Yeni Osmanlılar kendilerini "*Türkistan'ın erbâb-ı şebâbi*" şeklinde tanımlıyordu. Edebî yeteneği ve karizmatik kişiliği ile Namık Kemal, bu grubun etkili ve önde gelen isimlerindendi.

³³ Yavuz Unat, "Hoca İshak Efendi'den Hoca Tahsin'e Çağdaş Astronominin Türkiye'ye Girişi", *XV. Ulusal Astronomi Kongresi ve IV. Ulusal Öğrenci Astronomi Kongresi Bildiri Kitabı*, C.2, Ed. Hulusi Gülseçen, Füsun Limboz, Ayşegül F. Teker, İstanbul, 2007, s.871- 886.

³⁴ Akün, "Hoca Tahsin", *İslâm Ansiklopedisi*, C.18, s.200.

Kur'ân-ı Kerim'den naklettiği ayetlerle desteklemeyi ihmal etmemiştir. Tabii ilimlere yöneliminin nedenini, mevcut İslâm inancını daha da kuvvetlendirmek olarak izah etmiştir. Bilimsel araçlarla dolu bir odada yaşayarak adeta evini küçük bir laboratuvar haline getirmiştir³⁵. Bu düşüncesini şiirle de dile getirir ki Bediüzzaman, bu şiirlerinden birisine Muhakemât adlı eserinde yer vermiştir³⁶.

Hoca Tahsin Efendi, Paris'te bulunduğu süre zarfında Ali Suavi'ye yakınlığı da olmuştur. İslâm dünyasının Batı karşısındaki durumundan oldukça rahatsızdır. İslâm âleminin yeniden uyanması için ciddi çalışmaları oldu. “*Cemiyet-i İttihad-ı İslâmiye*” adında bir cemiyet kurmak istemiş, fakat Batı'nın dikkatini çekmemek için ismini “*Memâlik-i İslâmiye Coğrafya Cemiyeti*” koymuştur. Münif Paşa'nın da bu cemiyetin kuruluşuna yardımcı olduğu söylenir³⁷. İslâm âlemini uyandırmak maksadı ile Arafat'ta okunmak üzere yazılar yazmıştır. Bu cemiyetin gayesi, Müslüman coğrafyalara seyyahlar göndererek gittikleri yerler ile ilgili malumatlar getirmek idi. Kendisi, 1933 reformuyla İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülen, 1900 yılında Avrupa üniversiteleri tarzında kurulan ilk üniversite olan Darülfünun'un ilk müdürü idi ve açılışından başlayarak şeyhülislâmlık cenahının boy hedefi haline gelmiş Batıcı bir aydındır³⁸.

İttihad-ı İslâm için çalışan mütefekkirlerden olan Hoca Tahsin Efendi Darülfünun'da görevli olduğu yıllarda bir diğer ittihad-ı İslâm savunucusu Cemaleddin Afganî ile birlikte çalışmıştır. Burada hem Darülfünun öğrencilerine hem de halka yönelik düzenlenen konferanslarda Afganî ile birlikte faaliyet göstermiştir³⁹.

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm düşüncesinde kendisine öncü saydığı dördüncü isim olan Hoca Tahsin, İslâm âleminin inanç ve itikad yönünden de zayıfladığının farkındadır. Kendisi hakkında en çok eleştiri konusu edilen pozitif ilimlerle işgalinin nedenini imanda gerçek bir tahkike kavuşmak olduğunu söylemektedir. Talebesi Şair Abdülhak Hamid vefatı üzerine yazdığı mersiyede, ona atfedilen materyalistlik

³⁵ <http://www.sorularlarisale.com/hocatahsin/>, E.T.30.02.2014.

³⁶ Nursî, *Muhakemât*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2011, s.134.

³⁷ Akün, *İslâm Ansiklopedisi*, C.18, s.203.

³⁸ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.237.

³⁹ Karaman, *Gerçek İslam'da Birlik*, s.24.

iddiasını şu beyitle reddeder: “*Olduğu için hemişe zâkir-i Hak / Cühelâ zannederdi münkir-i Hak*”⁴⁰. Hoca Tahsin bu usulüyle hem Batılı devletlerin sahip olduğu bilimsel standartları hedeflemekte, hem de “*İlahi düzeni*” daha iyi anlamaya çabalamaktaydı. Bu metot din ve fen ilimlerinin birleştirilmesi yönünde atılmış çok önemli bir adımdır⁴¹. Birçok basılı eseri bulunan Hoca Tahsin Efendinin, “*dine uygun olmayan düşünceleri savunması*” iddiaları bulunmaktadır. Ölümünden sonra talebesi tarafından bastırılan⁴² “*Tarih-i Tekvin yahut Hilkat*”⁴³ adlı eserinde Alman bilgini ve düşünürü Emst Heinrich Haeckel'den etkilenerek evrimciliği konu alması hususu, Bediüzzaman gibi şahsiyetin “*İttihad-ı İslâm'daki selefleri*” arasında sayılan biri için hiç mümkün gözükmemektedir. Öyle ki ittihad-ı İslâm gibi icmâli, hayatî ve farz bir vazife yapılırken detaylardaki ihtilâfî ve tartışmalı konulara takılmak Bediüzzaman'a göre bir davranış değildir. “*Fena ve fani bir adamın doğru bir sözü*” ifadelerinden de anlaşılıyor ki mefkûresine katkı sağlayacak her imkânı ve her insanı değerlendirmek mü'mince bir davranış olduğu gibi aklın da gereğidir.

1.4. Namık Kemal (1840-1888)

21 Aralık 1840 tarihinde Tekirdağ'da dünyaya geldi. Sofya Kaymakamı olan dedesinin arkadaşı Binbaşı Eşref Bey, Mehmet Kemal'e “*Namık*” lakabını verince adı Namık Kemal kaldı⁴⁴. Namık Kemal'in İstanbul'da kısa sürede tanınmasına vesile olan şiirleridir. *Tasvir-i Efkâr*'da fıkra ve tercüme yazılar kaleme aldı. Bu yazılarında “*hak, millet, vatan, hürriyet ve millet meclisi*” gibi kelime ve terimleri kullandı ve yaygınlaştırdı. 1865'de Şinasi “*Tasvir-i Efkâr*” isimli gazetesini Namık Kemal'e bırakarak Fransa'ya gitti. Namık Kemal tek başına bu gazeteyi çıkarmaya devam etti. “*Şark Meselesi*” üzerine yazdığı bir makale nedeniyle 1867 yılında gazetesi kapatıldı.

⁴⁰ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.238.

⁴¹ <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=5/17/2002&TextID=411>, E.T.02.20.2014.

⁴² Remzi Demir ve Bilal Yurtoğlu, “Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsin Efendi'nin Tarih-i Tekvin Yahud Hilkat Adlı Eseri ve Haeckelci Evrimciliğin Türkiye'ye Girişi”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.7, Yaz, 2011, s.84.

⁴³ Târîh-i Tekvîn yâhûd Hilkat (Yaratılış Tarihi) eserini öğrencisi Nâdirî Fevzî'nin gayretleriyle 1893'te İstanbul'da yayımlanmıştı. Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.84.

⁴⁴ Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, s.362-363.

Kendisi de Vali Muavini olarak Erzurum'a atandı. Namık Kemal Erzurum'a değil Ziya Paşa ile Fransa'ya gitti. Paris'te bulunan Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesinde "*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*" üyesi oldu⁴⁵. Yine Mustafa Fazıl Paşa'nın desteği ile "*Muhbir*" isminde bir gazete çıkarttı. Ancak Ali Suavi ile anlaşamayan Namık Kemal Muhbir'den ayrıldı. Sultan Abdülaziz Fransa'ya ziyarete gelince Fransız Hükümeti "*Jön Türkler*"in Fransa'dan ayrılmalarını istedi. Namık Kemal de bazı dostları ile Londra'ya gitti. Kemal, arkadaşları ile birlikte "*Hürriyet*" isimli bir gazete çıkardı.

Eserlerinin birçoğunu Magosa'da otuz sekiz ay süren sürgününde tamamladı. Sürgün dönüşü İstanbul'da bir kahraman gibi karşılandı. Bu esnada Osmanlı tahtına II. Abdülhamid geçmiş bulunuyordu. II. Abdülhamid, Osmanlı Anayasası olan "*Kanun-i Esasi*"yi yazacak komisyona onu da üye olarak kabul etti. Ancak yazdığı bir şiirinden dolayı Girit Adasına sürgün edildi. Oradan Midilli Adasına geçti. Sonra Midilli Mutasarrıfı olarak görevlendirildi. 1879-1883 yılları arasında Midilli'de mutasarrıf olduğu yıllarda hazine gelirlerini artırdı, kaçakçılığı önledi ve 20 Türk okulu açtı. 1882'de "*Nişan-ı Osmanî*" madalyası ile ödüllendirildi. "*Vaveylâ*" "*Murabba*" ve "*Vatan veya Hürriyet Kasidesi*"ni yazdı. Magosa'da başladığı "*Celaleddin-i Harzemşah*" isimli kitabını tamamladı. Bu eseri ile İslâm Birliği idealini canlandırmayı amaçladı⁴⁶. 1884 yılında Rodos Mutasarrıfı olarak görevlendirildi. Burada da padişahın takdirini kazanarak "*İmtiyaz*" madalyası ile ödüllendirildi. 1887'de Rodos'tan Sakız Adasına mutasarrıf olarak görevlendirildi. Burada 2 Aralık 1888 tarihinde henüz 48 yaşında iken vefat etti. II. Abdülhamid bir türbe yaptırdı. Türbenin planını Tevfik Fikret çizdi. 1912 Mürefte-Şarköy depreminde sütunlar zedelendiği için halen mermer kaplı bir kabirde bulunmaktadır⁴⁷.

Yurtseverlik, hürriyet, millet kavramlarını fikir hayatına ve edebiyatımıza sokan kişi olarak kabul edilir. Yazılarında daha çok hürriyet ve meşrutiyet konularını işlemiştir. Meşrutiyeti özgürlük ve herhangi bir baskının olmadığı bir ortam olarak

⁴⁵ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Yayıncılık, İstanbul, 1974, s.269-270.

⁴⁶ Akün, "Namık Kemal", *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.375.

⁴⁷ Akün, "Namık Kemal", *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.370.

tasvir etmiştir. Bu ortama kansız ve kavgasız ulaşmayı ideal edinmişti⁴⁸. Niyazi Berkes, Kemal'in üç uzlaşmaz önermeyi bir arada yürütmeye çalıştığını söyler. Berkes'e göre, üç uzlaşmaz önerme; din, terakki ve meşrutiyettir⁴⁹. Kemal, Asr-ı Saadet'teki uygulamaların saltanattan çok meşrutiyeti gerekli kıldığına idrakinde idi⁵⁰. Heyecanlı, geçimsiz kişiliği, akıcı, parlıtlı üslubu nedeniyle zamanının diğer yazarlarından daha fazla tanındı. “*Vatan Şairi*” ve “*Hürriyet Şairi*” olarak anılan Namık Kemal, şiirin yanı sıra eleştiri, yaşam öyküsü, tiyatro, makale, tarih ve roman türlerinde eserler verdi.

‘*İttihad-ı İslâm*’ kavramı ilk defa Namık Kemal tarafından Hürriyet gazetesinin (Avrupa’da -Londra-) 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmış, ardından Yeni Osmanlıların diğer yayın organlarında, özellikle Basiret gazetesinde tartışılmaya başlanmıştır⁵¹. Avrupa uygarlığı ve biliminin Müslümanların “*yitik malı*” olduğu ve bu uygarlığın benimsenmesiyle o “*yitik mal*”a yeniden kavuşulacağı; Batılılaşma hareketinin ve bu kapsamda ileri sürülen meşrutiyet talebinin İslâm diniyle herhangi bir çelişkinin bulunmadığı, aksine meşrutiyetin yani meclisi de içeren bir düzenin İslâm’da yer alan “*Meşveret*” ve “*Şûra*” kurumlarının yeniden canlandırılması olduğu; özellikle Yeni Osmanlılar tarafından savunulan, Batı’nın tüm kurumlarının değil ama siyasal rejiminin benimsenmesiyle, asıl amaç olan, Osmanlı’nın eski parlak günlerine dönülebileceği görüşlerini savunmuştur. Namık Kemal’in şu sözü anlamlıdır: “*Avrupalılar varsın Osmanlıların mutluluğunu mezarda saysın. Bizce bilinir ki o mezarda değil, ana rahmindedir*”⁵². Bernard Lewis, kendisinden şöyle bahseder:

Namık Kemal, İslâm dünyasının maruz kaldığı tehlikeleri 1870’lerin başında görmüştür. Osmanlı Devleti’nin önderliğinde İslâm dünyasının bu tehlikelerden korunması gerektiğine inanıyordu. Siyasî olmayan, kültürel İslâmcılığında, “Ehl-i İslâm, suret-i İttihadını politika ağzında veya mezhep mücadelelerinde değil, vaiz önlerinde, kitap sahifelerinde aramaya muhtaçtırlar” diyordu. Osmanlılar Avrupa’ya en

⁴⁸ Namık Kemal, *Rüya ve Magosa Mektubu*, Matbaa-i İçtihat, Mısır, 1908; Adem Ölmez, *Uzun Yürüyüş*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, s.83.

⁴⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1978, s.290.

⁵⁰ Ölmez, *Uzun Yürüyüş*, s.84.

⁵¹ Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslâm”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.23, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, s.470.

⁵² Memet Fuat, *Namık Kemal*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s.30.

yakın olduklarından daha ileride olup, ilim irfanı Asya ve Afrika kıtalarına yayarak Avrupa'ya karşı Şark dengesini kurarak insanlığın barışına da katkıda bulunacaklardı⁵³.

Edebiyat dünyamızda hürriyet şairi dediğimizde ilk akla gelen isim Namık Kemal ve onun Hürriyet Kasidesi'dir. Hürriyet hakkındaki düşünceleri nedeniyle zorlu bir hayat yaşamış, sürgünlere maruz kalmıştır. Bediüzzaman kendisinin "Rüya" (24 Nisan 1872) adlı makalesinden etkilendiğini ifade etmiştir. Makale, hürriyet, vatan sevgisi, milliyet düşüncesi ve ilerleme gibi konulardan sembollerle bahseder. "*İnsan hakları bayrağını ilk kaldıran adam*"⁵⁴ olarak da vasıflandırılır.

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme neticesinde yıkılışa doğru gittiğini gören devrin aydınları, siyasîleri ve yazarları bu gidişatı durdurabilmek için siyasetnameler yazmışlardır ki Namık Kemal'in Evrak-ı Perişan isimli eseri de bunlardan biridir. Padişahları ataları gibi davranmaya özellikle Osmanlı'nın ve diğer İslâm devletlerinin büyük hükümdarları gibi davranmaya davet eder. Selahattin Eyyubi, Emir Nevruz, Fatih ve Yavuz Sultan Selim'i örnek verir. Padişaha ataları gibi hareket ederek imparatorluğu kurtarmasını tavsiye eder. Namık Kemal'e göre kendi fikirlerinin kahramanları olan bu şahsiyetler aynı zamanda İslâm birliği kahramanlarıdır. Bediüzzaman'ın reçetesi böyle yukarıdan aşağıya değil bizatihi çözümlenin kaynaklarını, nerede gark olduğumuzu, nereden başlayarak tepeye çıkacağımızı ve birliğimizi nasıl sağlayacağımızı izah eder. Bediüzzaman, kurtuluşun yukarıdan müdahalelerle hemen oluvmeyeceğini bilecek kadar basiretlidir. Tanpınar bu karşılaştırmayı şöyle yapar:

Bediüzzaman, İslâm birliği fikrinde Namık Kemal ile halef seleftirler; o da İslâm birliği idealine çalışmış, bu uğurda mücadele etmiş, eserler yazmış, tarihi eserler kaleme almıştır. Dikkat edilirse onun sevdiği şahısları Bediüzzaman da sevmekte ve fikirlerini takip etmektedir. Namık Kemal'in ileri sürdüğü iddialar bugün Bediüzzaman tarafından sahayı tatbik konulan düşüncelerdir⁵⁵.

⁵³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.141.

⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı*, Çağlayan Kitap, İstanbul, 1997, s.373.

⁵⁵ Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı*, s.403.

Namık Kemal, Osmanlı toplumunun birlikteliğini savunan yazılara hep destek olmuştur. Ne var ki “*Laz’ın da, Arnavut’un da Kürd’ün de elinden biz alfabetini alabilseydik bugün bunlarla uğraşmayacaktık*” şeklindeki farklı dillerin hayatîyetini devam ettirmesini Osmanlı’nın hayatîyetine bir tehlike olarak gören düşüncesine mukabil Bediüzzaman, “*Fünun-u cedideyi, ulum-u medaris ile mezc ve derc ve lisan-ı Arabi vacip, Kürdi caiz, Türki lazım kılmak*”⁵⁶ demiştir. Bu ibareyi sadece bu üç dile hasretmek de yanlıştır. Bir Arnavut’un Arnavutçayı, bir Çerkez’in Çerkezceyi öğrenip konuşabilmesi ve hatta okullarında ders olarak görmesi şeklinde şümulü anlamak gerekir.

Namık Kemal bir meydan adamı idi. Bediüzzaman da ilk dönemlerinde bir meydan adamı idi. Namık Kemal de o da idealleri uğrunda sürgünler yaşamıştır. Namık Kemal 48 yıllık yaşamının 20 yılını sürgünde geçirirken⁵⁷ Bediüzzaman da 84 senelik hayatının yarısından fazlasını sürgün ve hapislerde geçirmiştir. İkisi de hem Osmanlıcı, hem de ittihad-ı İslâmıcıdır⁵⁸. İnanıklarını korkusuzca söylerler. Bediüzzaman itidallidir; varlığını koyduğu davası için çok dikkatlidir. İkisi de istibdat devrinde yaşamıştı ve bu devirde yönetimce istenmeyen insanların sürgün edilmesi sıradandı. Ancak Bediüzzaman’ın devrinin bir farkı daha vardır; zira onun devrinde idam sehpaları hiç boş kalmamıştır.

Namık Kemal’in ittihad-ı İslâm adı altında 27 Haziran 1872’de İbret’de bir yazısı yayınlanır. Bu makalede savunulan fikirler ile Bediüzzaman’ın mücadelesi ve günümüz arasında ciddi bağlantılar vardır. Namık Kemal kendi döneminde İslâm ittihadı fikrinin umumi bir gaye olduğunu, “*Devlet-i Âliye’nin zuhurundan beri bir takım eazımın efkârını işgal eden ittihad-ı İslâm şimdi maksad-ı umumiden olduğunu görüyoruz*”⁵⁹ şeklinde savunur. Namık Kemal bu maksadın meydana çıkması ile

⁵⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.290.

⁵⁷ Bu iki şahsın sürgün hayatlarını karşılaştırırken şu bilgilere dikkat edilmelidir: Mithat Cemal yazdığı biyografide anlattığı gibi Namık Kemal sürgünleri sürgün gibi değildir. Magosa’da dört yıla yakın kalmış, ama zulüm değil herkesten ilgi görmüş, eser yazmıştır. Midilliye sürgüne neden olan sözü başkası söyleseydi idam dahi edilebilirdi ama idare onu iki yıl sonra mutasarrıf yapmıştır.

⁵⁸ Bkz. Namık Kemal, “İttihad-ı İslâm”, *İbret Gazetesi*, 21 Rebiülahir, 1289, s.1; Kemâl bu makalesinde İslâm birliğinin sağlamanın mutlak gereklilik olduğunu ifade eder. İslâm âleminin geri kalmışlığının ana nedenlerinden biri olarak tefrikaları görür. (Abdülhak Hâmid Tarhan, *Hep Yahut Hiç*, Dergâh Yayınları, Ed. İnci Enginün, İstanbul, 1982, s.50.)

⁵⁹ Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Remzi Kitabevi, Ankara, 1938, s.74.

olacakları anlatır: “Bu maksad bir kere hâsıl olursa iki yüz milyon kadar nüfuzdarane ve yekvücdane birbirinin terbiye-i efkâr ve muhafaza-i menafiine çalışacaklarından Asya için ne revnaklı bir devr-i saadet zuhura geleceği tarife muhtaç değildir”⁶⁰.

Bediüzzaman, 1895 yılında geldiği Mardin’de, Namık Kemal’in hürriyetçi fikirlerinden etkilendiğini şu ifade ile belirtmektedir: “İnkılâptan on altı sene evvel, Mardin cihetlerinde, beni hakka irşad eden bir zata rast geldim. Siyasetteki muktesit mesleği bana gösterdi. Hem, tâ o vakitte, meşhur Kemal’in “Rüyâ”sıyla uyandım”⁶¹.

Bediüzzaman’ın ittihad-ı İslâm fikrinde selefleri arasında saydığı dördüncü isim olan Namık Kemal’in, İslâm birliğinin önemini ve gerekliliğini eserlerinde açık ve azimli bir şekilde ifade etmektedir. Özellikle “*Celeddin Harzemşah*” isimli eserinde bu düşüncelerini açık bir şekilde görmek mümkündür. Tiyatro formunda yazılan *Celeddin Harzemşah*’ta, Moğol istilasına karşı İslâm âlemini koruyabilecek en önemli düşünce olarak İslâm birliği fikrini *Celeddin*’in ağzından çok kuvvetli bir şekilde ifade etmiştir. Bu eser⁶², Namık Kemal’in üzerinde en çok çalıştığı ve en çok sevdiği eserdir. Ölümüne yakın yıllarda yazdığı bu eserde Namık Kemal’in, ittihad-ı İslâm düşüncesini tamamen benimsediği ve Osmanlı Devleti’nde görülen problemlerin çözümünün de ancak bu yolla olabileceği noktasına geldiği görülmektedir⁶³. Eserde, Hürriyet Perisinin bir güneş gibi doğarak söylediği bir hitabeti tasvir ve nakleder: Rüya, kendisini İstanbul’da Boğaziçi’nde, denize nazır bir köşkte hayal eden muharrir tarafından görülür. Güneşli bir sahrada bir bulut içerisinden hürriyet perisi doğuyor. Çevresine parça parça zincirle dökülerek ilerliyor. Heyecanlı bir lisanla halka esaretin kötülüğünü; hürriyet için ölümden bile korkmamak gerektiğini söylüyor. Bu perinin büründüğü güzel bulut onun bir silkinmesiyle, ortasında Ayyıldız bulunan bir Osmanlı bayrağı şekline giriyor. Bayrağın üzerinde, “*Yed-i hürriyetindir rüyeti ikbal-i Osmani, Bi- Hamdillah erişdi devr-i istikbal-i*

⁶⁰ Himmet Uç, “Bir Transkritik, Bediüzzaman ve Namık Kemal-2”, www.risaleakademi.com, E.T.21.11.2014.

⁶¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.288.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Fevziye Abdullah, *Namık Kemal’in Mektupları*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s.380.

⁶³ Abdülkadir Menek, “Namık Kemal ve Bediüzzaman-II”, http://www.risalehaber.com/, E.T.05.05.2014.

Osmani”⁶⁴ beyti yazılıdır. Arkasından Namık Kemal, her tarafı manevi görüyor. Vatan; halk hâkimiyeti, hürriyet, maarif, vb. sayesinde adeta cennete dönüşür. Büyük bir mektuplaşma ve haberleşme hürriyeti başlar. Kemal, kendinden geçmişçesine bu rüyadan uyanır. Aynı mesut âlemi bir daha görmek için hemen gözlerini kapıyorsa da, bunun bir faydası olmaz. Yer yer hayli külfetli ve terkipli bir dille yazılan Rüya’nın mühim tarafı, vatanın maarif, imar hareketleri ve fabrikalarla mamur geleceğinin rüyasını görmüş olmaktır⁶⁵. Kemal, rüyasını Hürriyet Kasidesi’nin şu beyitleriyle bitirir: *Ne yar-i can imişsin ah ey ümmid-i istikbal / Cihanı sensin azad eyleyen bin türlü mihnetten / Senindir devr-i devlet, hükmünü dünyaya infaz et / Hüda, ikbalini hıfz eylesün her türlü afetten.*

1934 yılında yazdığı risalesinde Bediüzzaman, hürriyetçi fikirleri nedeniyle hapslere düşen ve uzun yıllar sürgün hayatı yaşayan Namık Kemal’in II. Abdülhamid’i hedef alarak yazdığı Hürriyet şiirindeki beytin, esasında ona değil bu asrın gaddar yüzüne çarpılmaya daha layık olduğunu şu ifadelerle belirtmektedir:

Evet, şu hürriyet perdesi altında müthiş bir istibdadı yaşayan şu asrın gaddar yüzüne çarpılmaya lâyük iken ve hâlbuki o tokada müstehak olmayan gayet mühim bir zâtın yanlış olarak yüzüne savrulan kâmilâne şu söz; “Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhâ-yı hürriyet? Çalış, idrâki kaldır, muktedirsens âdemiyetten!”⁶⁶.

İttihad-ı İslâm mefkûresini hayatının gayesi edinmiş olan Namık Kemal, fikirleri ve yaşantısı ile sağlam bir zemine oturtmuş olduğu ittihad-ı İslâm düşüncesi ile ciddi bir kamuoyu oluşturmuştur. Namık Kemal, Müslümanların vatanını tüm İslâm âlemi olarak görür. “*İslâm Vatanı*” kavramını muhataplarına kabul ettirme gayretinde olmuştur. Namık Kemal, Kanuni’nin Yemen’i fethetmesini, “*İttihad-ı İslâm taraftarının bekayasının ikdamıyla*” şeklinde nedenselleştirir. Diğer taraftan onun günümüzde daha çok bilinir şekli olan “*Vatan Şairi*” vasfı, bu özelliğini gölgede bırakmış gibidir. Oysa durum daha farklıdır. Onun hakkındaki, “*Herhalde hiçbir İslâmci aydının aklına, Cumhuriyet’in ‘büyük vatan şairi’ diye takdim ettiği Namık*

⁶⁴ Osmanlı’nın geleceği elinde olan hürriyet, Allah’a hamdolsun ki Osmanlı’nın son devrine yetiştii.

⁶⁵ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, s.903-904; Namık Kemal, “Rüya”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, Haz. Kaplan, Mehmet, Engin İnci ve Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993, s.251.

⁶⁶ Nursî, *Lem’alar*, s.175.

Kemal'in, hayatı boyunca laik kanunlara karşı şeriatı savunduğu; İslâm birliği fikrini ilk defa geliştirenlerden biri olduğu gelmemiştir"⁶⁷ yorumu doğrudur.

İdare, fikir hürriyeti, halkın hâkimiyeti ve usûl-i meşveret gibi birçok esasları kabul etseydi o vakit hilafet-i İslâmiye için bir şartname-i esasî hükmünü alabileceğini⁶⁸ savundu. Meşveret usulünün kaynağının İslâmiyet'te olduğunu da savundu. Avrupa'dan gelen "*Yeni Osmanlılar hareketlerinin esaslarını din üzerine tesis ediyorlar, başarılı olamazlar*" eleştirilerine de "*dinin siyasî hükümlerinde gelişmeye engel olacak bir şey görmemekle beraber vatani kurtaracak, halkı özgürleştirecek tek çare dinî hükümlere bağlı kalmaktır*"⁶⁹ şeklinde karşı çıkar.

Namık Kemal'e her yönüyle hayranlık duyup savunanlar bile İslâmiyet ile ilgili düşünce ve yorumlarına bütünüyle sahip çıkamazlar. Cemil Meriç, "*Namık Kemal için ahlak-ı alâî'yi okumaktansa, hapishanede yatmak daha zevkli iştir*"⁷⁰ der. Namık Kemal, '*Medeniyet âsâyişte kemaldır. Âsâyiş; maddî ve manevî huzur*' der. Somuta ihtiyaç duyan Kemal, terakki makalesine Londra'yı anlatmakla başlar. Onun için medeniyet-i hâzıra demek Londra demektir. Kocayan toplumların yenileşme sevdaları patolojiktir. Sıhhatli cemiyetler kendileri kalarak tazelenirler. Namık Kemal, Batıcı değil medeniyetçidir⁷¹. Namık Kemal yaşadığı devir itibariyle milletin sesi olmaya çalışmıştır. Fikir dünyasında ve fiillerindeki tereddütleri, bocalayışları ve arayışları ile zamanının da yansımasıdır. İnandığı değerler ve doğrular istikametinde elinden, dilinden ve kaleminden geleni ardına bırakmamıştır.

1.5. Cemaleddin Afganî (1838-1897)

Kaynaklar Afganî'nin 1254 yılının Şaban ayında (Ekim-Kasım 1838) doğduğunda ittifak halindedir⁷². Afganî için Şii denmesine karşılık eserlerine baktığımızda bunun hiçbir emaresini göremeyiz. Kendisi, "*Yemin ederim ki bugün*

⁶⁷ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2011, s.18.

⁶⁸ Hüseyin Çelik, "Hürriyet", *İslâm Ansiklopedisi*, C.18, s.507; İhsan Sungu, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", *Tanzimat- I*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1940, s.845.

⁶⁹ Sungu, *Tanzimat*, s.810.

⁷⁰ Şahiner, *Nur Sohbetleri*, s.61.

⁷¹ Şahiner, *Nur Sohbetleri*, s.62.

⁷² Hayreddin Karaman ve Reşid Rıza, *Gerçek İslâm'da Birlik*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.19.

*Sünnilerle Şiilerin tefrikaya düşüp birbirini vurmalarına ne Ali razı olur, ne de Ebubekir!”*⁷³ şeklinde konuya yaklaşır.

18 yaşına kadar Kâbil’de kalmış ve ilk tahsilini başta babası olmak kaydıyla ülkenin ileri gelen âlimlerinden dil, tarih, din, felsefe, matematik, tıp ve siyaset alanında almıştır. Daha sonra yine tahsili için Hindistan’a, oradan da hac vazifesi için Arabistan’a gitmiştir. Buradan sonra Mısır, İngiltere ve Paris’e gider⁷⁴. Seyahatleri sırasında birçok ülke ve insanlarla görüşmüş, değişim ve dönüşümü bizzat müşahade etmiştir. Muhtemeldir ki ileride ideal edineceği İslâm Birliği fikri bu zamanlarda mayalanmaya başlamıştı.

Sultan Abdülaziz’in daveti üzerine 1870 senesinde İstanbul’a gelmiştir. Afganî’ni İstanbul’a da kendisi için değil davası için gelmiştir⁷⁵. Kendisi için “*Koca Dahî*” sıfatını kullanan İsmail Kara, onun tüm Müslümanların uyanmasının hilafet merkezinde olacağına inandığını, bu nedenle İstanbul’a geldiğini kaydeder ve şöyle devam eder; “*İslâm ufuklarını kaplayan hurafe bulutlarını dağıtacak, hakiki dini bütün şaşaaısıyla meydana çıkaracak nurlu dimağları İstanbul’da bulabileceğini zannediyordu. Bunlarla birleşerek hilafet arşından İslâm dünyasının felaket yağdıran ufuklarına bir hayat nuru saçabileceğini umut ediyordu*”⁷⁶. Afganî, siyasete çok fazla bel bağlamış, üst tabaka ve idarenin düzelmeleriyle her şeyin düzeleceğini zannetmesi onun en büyük yanılgısı idi. Nitekim Afganî, mefkûresi adına İstanbul’da hayal-i inkisara uğrar, umduğunu bulamaz.

Aksine tahkire, tezyife, hatta tekfire maruz kaldı. Dinden habersiz kara cahiller, Ebu Cehil’in Peygamberi tahkire yeltenmesi Şeytan’ın âdemi tezyife kalkışması gibi, İslâm dünyasının bu büyük dâhisini tekfir etmek cesaretini gösterdiler. Dinin yüce esaslarından bigâne olan bu bedbahtlar Cemaleddin’in irfan dehasını takdir edememiş, ruhunu inleyen dertleri duyamamış, hissedebilecek seviyeye yükselememişlerdi. Cemaleddin hilafet merkezinde derdini anlatacak, fikrini keşfedecek bir fert

⁷³ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.18.

⁷⁴ Hamit İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, Trc. Hicabi Kırılancı, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1991, s.117.

⁷⁵ Bediüzzaman da İstanbul’a ilk gelişi için, “Kendim için değil milletim için geldim” diyecektir. (Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfi*, s.158.)

⁷⁶ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s.1066.

bulamamıştı. İlimsiz, idraksiz bir sürü mahlûkat görmüştü. Cemaleddin beyhude yere çırpındı durdu: ulemaya başvurdu, vüzeraya tehlikeyi anlattı. Halifenin huzuruna kadar çıktı. Fakat heyhat! Cahiller topluluğu Cemaleddin'i çekememişlerdi. Zamanının şeyhülislâmı makamını kaybetmek vesvesesine düştü, entrikalar başladı, nihayet yegâne emeli, İslâmiyet'i yüceltmek, Müslümanları uyarmaktan ibaret olan Cemaleddin İstanbul'u terk etmeye mecbur kaldı⁷⁷.

1871 senesinde İstanbul'dan kısa bir süre kalmak niyeti ile Kahire'ye gitse de Baş vezir Riyad Paşa'nın yakın ilgisi, ekonomik desteği ve talebelerinin artmasının etkisiyle Kahire'de sekiz yıl kalmıştır. Burada önemli sayıda talebe, müntesip ve eser bıraktı. Mısır'da mason localarıyla girdiği ilişki ve bazı mason localarına üye olması tepkilere yol açmıştı. Onun en birinci talebesi ve aynı zamanda dostu, bu bölgedeki modern hareketin ikinci sütunu olan Muhammed Abduh'tur. İsmail Kara, Abduh hakkında şöyle der:

Cemaleddin meramına nail olmadan Müslümanların son zamanlarındaki felaketlerini görmeden Allah'ına kavuştu. Fakat korktuğu tehlikelerin kısmen ortaya çıkmasıyla birlikte ektiği tohumlar da filizlenmeye başlamıştı. Seller gibi akan Müslüman kanları uyanış zemini aralıksız suluyordu. Fikirlere bir uyanış ruhları bir nefha (?), kollara bir kudret geldi. Hurafeleri görecek, hurafeperesterleri susturacak, hakiki dini meydana çıkarmak lüzumunu idrak edecek nurlu dimağlar yetişti. Bu âlimler arasında Mısır müftüsü Şeyh Muhammed Abduh ilk safta bulunuyordu⁷⁸.

Müslümanların başlarına gelen bela, musibet ve mağlubiyetler göstermekteydi ki Müslümanlıkta kat'i ve hakiki bir inkılâp yapılmadıkça Müslümanlar yaşayamayacaklardır. Zira dini istila eden hurafeler, hakiki Müslümanlığı eziyor ve hayat hakkı tanımıyordu. Afganî'ye göre eğitim ve öğretim kitlelere yayılmalıdır. Din çağın gereklerine göre yeniden yorumlanmalı ve yaşamın içine alınmalıdır. Halkın yönetime katılması gerektiği gibi istibdada ve sömürüye karşı topyekûn mücadele edilmelidir⁷⁹.

⁷⁷ Kara, *İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, s.1067.

⁷⁸ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, s.1066-1067.

⁷⁹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.28.

Afganî, ideal edindiği İslâm birliğini gerçekleşmesinin yolunun İstanbul'dan geçtiğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle Osmanlı Sultanı'na, özellikle kendi idealine çok yakın politikalar izleyen II. Abdülhamid'e yakınlaşmak için çeşitli vesileler aramış, onun düşüncelerini destekleyen yazılar kaleme almış ve İslâm birliği davasını gerçekleştirmesinde yardımcı olabileceği yönünde mektup yazmıştır. Nitekim II. Abdülhamid de kendi uyguladığı Panislâmist politika istikametinde Afganî'den istifade edebileceğini düşünerek kendisini Londra Sefiri Rüstem Paşa vasıtası ile İstanbul'a davet etmiştir⁸⁰. Kendisine ciddi alaka gösterilmiş, ev, araba ve yüksek bir maaş tahsis edilmiştir. Bizzat Sultan'ın isteği üzerine İslâm birliği ve Şî-Sünni yaklaşmasının olabirliği ve yolları mevzuunda bir rapor hazırlamıştır. Bu amaçla kurulan bir cemiyetten yararlanarak bu yaklaşma ve ittihad-ı İslâm'ı teşvik eden mektuplar yazdı ve yazdırdı. Birçok İslâm merkezine giden bu mektupların sayısı altı yüz kadardır ve bunların iki yüzüne cevap gelmiştir⁸¹.

Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm idealinde ilk sırada ismini zikrettiği Afganî ile ilk münasebeti Mardin'de iken olur. Burada kaldığı süre zarfında karşılaştığı bir talebesi vasıtasıyla Afganî'nin siyasi fikirlerini tanıma fırsatı bulan Bediüzzaman, fikri yapısının teşekkülünde olumlu etkisi bulunan bu fikirleri sonradan da dile getirmiştir⁸². Malumdur ki Bediüzzaman, hayatının ikinci safhasında siyaseti tamamen terk etmiştir ki Afganî'nin talebesi Muhammed Abduh da onun siyasi mesleğinden ayrılmıştır.

Eserlerindeki düşünceler kendisine, ifadeler öğrencisi Muhammed Abduh'a aittir. Zira eserlerinin büyük bir kısmını Muhammed Abduh kaleme almıştır. Diğer taraftan Afganî, çok konuşmuş olsa da az yazmış ve yazdıklarının bir bölümü de kaybolmuştur. Ona göre İslâm dünyasını geri bırakan amillerden birisi de kaza ve kadere imanın yanlış anlaşılmasıdır. Afganî, Kur'ân'ı doğru anlamak için aklın ve ilmin kati verileriyle örtüşen yorumlamaların zaruri olduğunu savunur. Yine ona göre içtihat kapısı açıktır ve aklı başında olan, Arapça bilen, hadis, icmâ ve kıyas konusunda yeterli bilgisi olan herkes içtihatla bulunabilir. Esasında onun bu fikri dinde öze dönüş çabasından başka bir şey değildir. İctihat edemeyen de seçtiğini şuurlu olarak

⁸⁰ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.31.

⁸¹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.32.

⁸² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.288.

seçmelidir. Bediüzzaman, “İçtihat kapısı açıktır” der, “Fakat şu zamanda oraya girmeye altı mâni vardır”⁸³ diye şerh koyar ve bu manileri izah eder.

Afganî, kendi değerlerinden ödün vermeyerek Batı’nın ilim ve fenninden istifa edip ilerlenebileceğine örnek olarak Japonları gösterir. Bu örneklendirmede Bediüzzaman ile hemfikirdir: “*Kesb-i medeniyette Japonlara iktida bize lâzımdır ki, onlar Avrupa'dan mehasin-i medeniyeti almakla beraber, her kavmin mâye-i bekası olan âdât-ı milliyelerini muhafaza ettiler*”⁸⁴. Mehmet Âkif de Batı’nın ilmî terakkisi konusunda aynı düşünceleri paylaşır: *Alınız garbın ilmini, alınız sanatını / Veriniz hem de mesainize son süratini / Doğrudan doğruya Kûr’ân’dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeyiz İslâm’ı demiştir*⁸⁵.

Devrin çoğu aydını gibi Ahmet Mithat da bu kanaati paylaşırken Bediüzzaman’ın da üzerinde ısrarla durduğu şu hususu dile getirir: “...Biz Avrupa’da gördüğümüz asar-ı terakkiye kemal-i hayretle tahsinhah olarak kudretimiz yettiği mertebede terakkiyat-ı mezkureyi memleketimize idhale dahi çalışırız. Fakat terakkiyat-ı mezkure Hristiyanlığın mahsul-i maddi veya manevisidir diye bizi iğfal etmesinler...”⁸⁶. Bediüzzaman da tüm güzellik ve kemalâtın menşeinin Kûr’ân olduğunu savunur⁸⁷.

Afganî, duraklama ve gerilemenin nedeninin İslâm dini olmadığını “İslâmiyet bütün modern gelişmelere açık bir dindir. Bizzat terakkiyi emreder. Mani-i terakki değildir”⁸⁸ şeklinde savunmuştur. Zira İslâm devletleri şatafatlı devirlerinde de Müslümandı ve İslâmiyet’in şeraiti ile yönetiliyordu. Afganî’nin yaptığı bu tespitler Bediüzzaman’ın tespitleri ile örtüşmektedir. Teşhis yapma bir yönüyle zor bile olsa asıl marifet tedavinin ortaya konulabilmesidir. Hastalıkların tedavisinde hastalığı

⁸³ Nursî, *Sözler*, s.522.

⁸⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.175.

⁸⁵ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “İslamcılık” Maddesi, C. 4, İstanbul, 1981, s. 424-430.

⁸⁶ Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithad Efendi*, MEB Yay. İstanbul, 1991, s.241.

⁸⁷ “Bütün kuvvetimle diyorum ki, hiçbir mehasin-i medeniyet yoktur ki, İslâmiyet sarahaten veya zimnen veya iz’anen onun daha güzeline mütekeffil olmasın”, (Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.); “Bütün kuvvetimle diyorum ki, hiçbir mehasin-i medeniyet yoktur ki, İslâmiyet sarahaten veya zimnen veya iz’anen onun daha güzeline mütekeffil olmasın.” (Resulan, *Bediüzzaman’ın Volkan Yazıları*, s.39-46.)

⁸⁸ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.40.

ortaya çıkaran amillerin bilinmesi son derece önemlidir. Hatıratındaki ifadelerinde Afganî 'ye göre denenmiş reçetelerin yeniden denenmesi doğru değildir. Gazete, dergi çıkarma, eğitimde, giyimde, mimaride, sanatta Batı'yı taklit etme, her yerde okullar açarak Batı'nın ilim ve tekniğinin öğretilmesi meseleyi çözmeye yetersiz idi. Afganî dinî akidelerin taklit yerine sağlam burhanlar ve sahih deliller üzerine kurulmasını savunmuştur: *"Bu din müntesiplerine iman esasları konusunda açık delil aramalarını emreder. Bunun için o daima akla hitap eder, hükümlerini akıl üzerine inşa eder"*⁸⁹. Ona göre hastalık Müslümanların zihniyet, inanç ve ahlakındadır. Çaresi ise Müslümanları tüm insanlara numune ve egemen kılan çağlardaki gibi saf İslâm'a ve Kur'ân'a dönmektir. Bu avdet kapsamlı ve yaygın bir eğitim ile olacak, kadın-anne ve aileden başlayacak, hasbi, fedakâr şahıslar ve kurumlarca yürütülecektir. Bu görüşü de Bediüzzaman'ın düşüncesine yakındır.

Afganî, sosyal ve siyasal birlikteliği; *"her biri kendi menfaatleriyle meşgul olup korumaya çalışırken diğerlerini de kendinden bilsin"* diye formüle etmiştir. Bediüzzaman ise, *"ben İslâm toplumlarını çok çark ve dolapları bulunan bir fabrika suretinde tasavvur ediyorum. O fabrikanın bir çarkı geri kalsa veya bir arkadaşı olan başka bir çarka tecavüz etse, makinenin mihanikiyeti bozulur"* diyerek 'fabrika çarkları' metaforunu kullanarak bu durumu açıklamıştır⁹⁰.

Afganî'nin düşüncelerini el-Urvetül Vüska mecmuasındaki yazılarında müşahede edebiliyoruz. Siyaset literatüründe ittihad-ı İslâm düşüncesini sistemleştirip, yaygınlaştıran şahsın Cemaleddin Afganî olduğu kabul edilmektedir⁹¹. Afganî, ittihad-ı İslâm'ın siyasal ve kültürel alanlarda nasıl uygulanması gerektiğini yazdığı eserlerle anlatmaya çalışmıştır. İslâm birliğinin *"din-hac ve hilafet"* olmak üzere üç saç ayağı olduğunu söyler. Din bağı İslâm milletleri için en önemli birleştirici faktör

⁸⁹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.41.

⁹⁰ Muhyiddin Kaya, "Bediüzzaman 'da Âdem-i Merkeziyetçi Düşünce", Ed. Kadir Aytar, Mustafa Akça, İsa Ceylan ve Fatih Karaşahan, *Münazarat Sempozyumu-1*, s.283.

⁹¹ İslâmcılık düşüncesinin kurucusu olarak kabul edilen Afganî'nin neden bu kadar meşhur olduğu hakkında şu görüş de kayda değerdir: "Her düşüncenin illa da tek bir kurucusu mu olmalıdır? Düşüncenin mütecessim hale getirilmesindeki bu anlamsız gayret daha çok Batılı kalemler tarafından sergilenmekte idi. Oysa Afganî, söyledikleri ve yazdıkları ile çok da orijinal ve yeni olmayan şeyler ortaya koyabilmiştir. Batılıların, Afganî üzerinde ısrarla durmaları, sayısız araştırmalara konu etmelerinin ardında 'modern İslâm'da bir kurucu' arama saplantısından kaynaklanmaktadır." (Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.39.)

olup, ümmetin birlik ve beraberliği ancak bununla sağlanabilir. Müslümanlar din bağına sınımsız sarılmalı, bu bağdan dolayı kardeş olmalı, ancak başka din ve inanç sahiplerine de adil davranmalıdır. Dünyayı bir sulh, sükûn ve fazilette yarış meydanı haline getirmelidirler⁹².

Afganî 'ye göre ittihad-ı İslâm manevî olmak şartıyla mevcuttur. Bunu şu ifadelerle destekler: “Eğer hilafete Müslümanlar tam mânâsı ile ve hep beraber bağlı olsaydılar, Müslümanların İngilizlerden daha büyük donanması, Almanlarınkinden daha ihtişamlı ordusu olması lazım gelirdi. Sadece zekâtların beytülmale gönderildiğini varsaymak bile akla hayale gelmeyecek ekonomik güç demek olacaktır”⁹³.

İttihad-ı İslâm fikrinin hayata geçirilmeye çalışıldığı en aktif devir II. Abdülhamid devri gözükür. Ne var ki birliğin ağırlıklı olarak siyasî ve askerî alanı yapılmaya çalışılmıştır. İslâm'da gerçek birlik halkların kardeşliğidir ve tavandan tabana değil tabandan tavana gerçekleşmelidir. II. Abdülhamid'in bütün emeli, hilafet otoritesinden istifade ederek İslâm ülkelerinin manevi desteklerini almak ve bu sayede Osmanlı topraklarını, bu topraklar üzerinde yaşayan Müslümanların birliğini korumak olmuştur⁹⁴. Afganî'ye göre bu birliğin tesisi için üç ana saç ayağı olan din bağı, hac ve hilafet üzerinde çalışılmalıdır. “Ben bütün otorite birinin elinde olsun, bütün ülkeler birine tabi olsun demiyorum, fakat hepsinin sultanı Kur'ân, birliklerinin yöneldiği nokta din olsun. Her biri kendi menfaatleri ile meşgul olup bunları korurken diğerlerini de kendisinden bilsin istiyorum”⁹⁵. II. Abdülhamid'e, Osmanlı hilafetine bağlı Yemen, Hicaz, Ortadoğu, Anadolu ve Balkanları içine alan, yerinden yönetimli, her birinin başında uygun yöneticiler bulunan on kadar eyaletten oluşan bir İslâm birliği teklif etmiştir. Ona göre bir kere bu birlik kurulunca çok geçmeden Afganistan, İran, Hint Müslümanları ve Güney Asya'daki diğer Müslümanlar da bu birliğe

⁹² Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh, *Urvetu'l-Vuska*, S.10, Bir Yayıncılık, Çev. İbrahim Aydın, İstanbul, 1987.

⁹³ Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.75.

⁹⁴ Kemal Karpat, “Panislâmizm ve II. Abdülhamid: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.47, İstanbul, 1987, s.48.

⁹⁵ Afganî ve Abduh, *Urvetu'l-Vuska*, s.72; Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.43.

katılacaklardır ve böylece hedefe ulaşılmış olacaktır⁹⁶. Bu fikir Prens Sabahattin'in Âdem-i Merkeziyetçilik teklifini hatırlatır ki Bediüzzaman bu fikri beğense de yeri ve zamanının doğru olmadığı kanaatindedir.

Hayatının son bölümünde İstanbul'a tekrar gelir ve II. Abdülhamid'e biat eder. Ne var ki kendisi hakkında şüpheleri olan II. Abdülhamid'in o meşhur korkuları baskın çıkar. Bir konak, bir at, dört seyis ve bunlara ek olarak on sekiz de casus tahsis eder. Afganî, 9 Mart 1897 yılında İstanbul'da kanserden ölmüştür. Önce Trabzon Makça Şeyhler mezarlığına defnedildi ise de Afganistan hükümetinin isteği üzerine 1944 yılında Afganistan'a nakledilmiştir⁹⁷.

Afganî sadece İslâm'ın siyasi birliği değil, ekonomik birliği yani Camiatu'l-İslâmiyyeti'l-İktisadiyye üzerinde de ısrarla durur. Ona göre Müslümanların mameleki tüm müslümanların ortak varlığıdır ve Müslümanların kalkınması için kullanılmalıdır. Batı'dan alınan borçlara da şiddetle karşı çıkan Afganî, borçlu oldukça bağımlı olunacağını ısrarla dile getirir.

*“İçimdeki bütün tohumları insanlığın düşüncesinden sağlam yerlere ekmeliydim. Kafamdaki verimli ve faydalı tohumu tuzlu ve verimsiz topraklarda tahrip etmemeliydim. Bütün bu zaman süresinde benim iyi niyetli düşüncelerimden hiçbiri Doğu idarecilerinin kulaklarına girmedi”*⁹⁸ şeklinde düşüncelerini ifade eden Afganî'nin sadece siyasi çevrelerde faaliyet göstermesi kendisinin yeterince tanınmamasına neden oldu. İstanbul'a gelmesinin de asıl nedeni üst kadronun düzelmesinin tabana da sirayet edeceği düşüncesidir.

Hakkında çok farklı ve olumsuz düşünce, değerlendirmelere ve iddialara⁹⁹ karşın Bediüzzaman'ın onu sadece ittihad-ı İslâm idealinde selefi olarak zikrettiğini; fikirlerinin hepsine sahip çıkmadığını hatırlatmakta yarar vardır. Diğer taraftan

⁹⁶ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.44.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Keskiöglü, “Cemaleddin Afganî”, *AÜİF Dergisi*, Ankara, 2002, s.451.

⁹⁸ Şimşek, *Afganî ve Mücadelesi*, s.6.

⁹⁹ Tarihte çok örneği vardır ki bazı insanlar hakkında bazı niyet ve gayelerle olumsuz iddialar yazıla gelmiştir. Afganî siyasi mücadelelerinde bir araç olarak kullanmayı ve yararlanmayı denedikleri masonluğu daha sonra terk etmiştir. Ne var ki onun hakkındaki olumsuz beyanların merkezini oluşturan masonluğu, o zamanın ve zeminin şartlarına göre değerlendirmede yarar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Huriye Tevfik Mücahid, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995)

Bediüzzaman'ı siyasal İslâmcılığın dar ve fasit dairesine sığdırmak isteyenlerin onu, salt bir Afganî taraftarı olarak lanse etmesi maksatlardır. Zira İslâmcılık veya Neo-Selefilik'in İslâmiyet'e bakışı 'püriten' bir mantığa sahiptir. On üç asırlık birikimi, geleneği, mezhepleri ve tasavvufu bir çırpıda yok sayıp atlayarak, sahabe asrına gidip örneğini oradan alma iddiasındadır. Oysa Bediüzzaman, geleneğe de, tasavvufa da, fikhî ekollere, tarikatlara ve fıkıh imamlarına da daima saygılı olmuştur. Düşünceleri ve idealleri ile Müslüman nesiller üzerinde etkili olan Afganî, talebesi ve yol arkadaşı Abduh'a da rehber olmuştur.

1.6. Muhammed Abduh (1849-1905)

İslâm düşüncesinin yeniden canlanmasında önemli katkılarda bulunan Mısır'ın tanınmış âlimlerinden olan Muhammed Abduh, 1845 yılında Aşağı Mısır'ın Nil Deltası'nda bulunan Bahire ilinin Mahalletü'n-Nasr Köyü'nde doğdu¹⁰⁰. 1867 yılından itibaren bir müddet önce Mısır'a gelen Afganî ile tanışır ve ona hayran olur. Abduh daha 28 yaşında Ezher'de hoca olacaktır. Yaz tatilinde döndüğü köyünde Şeyh Derviş ile paylaştığı bu haline mukabil aldığı destek ve teşvik ile azimlenen ve şevklenmiş Abduh, Ezher'i bırakarak bütün zamanını ilim tahsiline verir. Afganî de talebesinin potansiyelinin farkındadır. Ona sosyal, siyasî ve edebî konularda okumaya, yazmaya ve konuşmalar yapmaya teşvik eder¹⁰¹. Hâkimlik mesleğine başladığında bazı kanunların Batı'dan alındığını görür ve bunların asıllarını öğrenmek için Fransa'ya gider. 44 yaşında Fransızca öğrenir. Onun için Avrupa seyahatlerinin ayrı bir önemi vardır; İslâm dünyasının yapmasının zaruretine inandığı ıslahatların içeriğini, tarifini ve programını belirleyebilmek için Batı'yı tanımak, bilgi ve görüş alışverişinde bulunmak üzere bazı Avrupalı düşünürlerle temasa geçer. Tolstoy ve Spencer bunlardan bazılarıdır. Bazı kitapları Arapça'ya çevirir. Avrupa'daki izlenim, kazanım ve bilgileri İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumdan kurtulacağı ümidini güçlendirir¹⁰². Yaptığı seyahatlerden çıkardığı ders ve sonuçları şöyle kaleme alır:

¹⁰⁰ Abdülhasır Yiner, "İslâm'ın Yeniden Yorumlanması", *Köprü Dergisi*, S.73, İstanbul, 2001, s.55.

¹⁰¹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.64.

¹⁰² Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.67.

İslâm ülkelerinde gördüklerim, önceki tespitlerimi güçlendirdi. Avrupa’da gördüklerim ise Müslümanların durumunu düzeltme konusunda ümidimi artırıyordu. Oraya her gidişimde Müslümanları, içinde buldukları durumdan daha iyisine doğru değiştirip geliştirmenin şu tedbirler ile mümkün olduğu konusundaki kanaat ve ümidim güçlenmiş olarak dönüyordum: 1. Dinlerinde bozduklarını düzeltmek, işleri ve problemleri ile ilgili bilgi edinme azimlerini güçlendirmek, 2. İşlerinin düzene konması ve problemlerinin çözüme kavuşması faaliyetini, zalim müstebitlerin elinden alarak bizzat yönetmeleri ve yönlendirmeleri¹⁰³.

Müslümanları hak ettiği yere getirmek için öğrencilerden bir kadro oluşturarak onları eğitmek ve bunlarla siyasete atılıp yönetimi ele geçirerek idealindeki İslâm devletini kurmayı hayatının gayesi haline getirmişti. 1883 yılında üstadı Afganî’nin daveti ile Paris’e gitti. Afganî ile birlikte Hindistan, Mağrip, Mısır ve Suriye Müslümanlarından üyeleri bulunan *el-Urvetu’l-vusqa* isimli gizli bir cemiyet kurdu. Bu cemiyetin gayesi Müslümanları birleştirmek, onları uyandırmak, kendilerini kuşatan tehlikelerden haberdar etmek ve bunlara karşı direnmek için yapılacak faaliyetleri göstermek idi. Aynı isimde bir dergi de çıkardılar. Fikir babası Afganî, kalemi ve başyazarı ise Abduh idi. Gazete, dergi ve kitaplar vasıtası ile din ve milliyet şuurları uyandırılacak, bunun yanına vatan sevgisi de eklenerek genel bir eğitim ile güçlendirilecektir. Bu uğurda ciddi uğraşlar vermişlerdir. İngilizlerin, okuyucularına ciddi baskıları nedeniyle gazete 16 Ekim 1884’te yayınına son vermek zorunda kaldı.

Muhammed Abduh kendisinin de itiraf edeceği üzere siyasetten bir hayır gelmeyeceğini, insan yetiştirmenin gerekliliğine inanıyordu. Kendisini siyasete çeken en büyük amil hocası Afganî’nin ısrarı idi. İngilizlerin Mısır’a tecavüzü ve kendisine takınılan tavrın olumsuz olması da buna katkı sağlamıştır. Mısır’daki denemelerin başarısızlığı, meselenin siyasetle olmayacağını acı bir şekilde öğretmiş, asıl önceliğin eğitime verilmesi gerektiğine inanmış ve bunu açıkça beyan etmiştir. Üstadı Afganî’ye şöyle diyordu:

Bu siyasetten hayır gelmez; çünkü adil bir İslâmî hükümet kurma işi, yalnızca yabancı engelleri ortadan kaldırmaya bağlı değildir. Bizim için doğru ve hayırlı olan yol şudur; ikimiz siyasetin etkilemediği, gözlerden uzak bir yere gidelim, orada istediğimiz gibi

¹⁰³ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.80.

insan yetiştirmeye çalışalım. Bu çalışmalar sonucunda kendisini ümmetin hizmetine adanmış, aile, yurt, emlak sevgisi ve bağının önlerinde durmadığı, en önemli işleri ülkeyi dolaşarak kendileri gibi insanlar yetiştirmek olan ‘on kişi’ yetiştirsek, bunların her birinin en az onar kişi yetiştirmeleri işten bile değildir. Kısa zamanda İslâm için çalışan, yetişmiş yüz insanımızın olur, her şeyi yapacak olanlar insanlardır¹⁰⁴.

Muhammed Abduh, talebe yetiştirerek bir şeyleri değiştirebileceğini idrak edebilmesi çok önemlidir. Daha önceden de bahsedildiği üzere talebe yetiştirme hayali Bediüzzaman’da da vardır¹⁰⁵. Eski Said döneminde dine siyaset vasıtası ile hizmet etme yolunu deneyen Bediüzzaman, aynen Abduh gibi siyasetle bu işin olmayacağını anlamış ve Van’daki Horhor Medresesi’ne çekilmiş ve talebe yetiştirmeye başlamıştır¹⁰⁶. Zamanı, toplumu, dünyayı şekillendiren insandır. Ferden ferda insan yetiştirme belki zaman alacaktır, hemen meyvesini vermeyecektir ama hedeflenen gaye de kolay değildir. İslâm’ın düşmanları İslâm ülkelerinde gayelerine birden ulaşmamışlardır. Belki yüzyıllar almış ama vazgeçmemişlerdir. Afganî’nin Abduh’a cevabı ilginçtir; “*Sen ipe un seriyorsun, biz bir işe başladık, ya başarınca ya yahu da gücümüz sona erinceye kadar buna devam etmek durumundayız*”¹⁰⁷.

Abduh, İslâm âlemindeki bozulmayı, Müslümanların Müslümanlıklarını yaşamasını en ciddi derdi edinmiştir. “*İnsanların en kalabalık olduğu yerlere gideyim, ‘Ey İnsanlar! Dininizde ne eksiklik gördünüz de onu terk ettiniz. Onun yerine koyduğunuz hayat düzeninde ne gördünüz de ona sarıldınız!?’ diye haykırayım*”¹⁰⁸ diye Reşid Rıza’ya içini dökmüştür. İnsan öldüğünde ölmeyen emelleri ve idealleri olmalıdır. İşte insan o zaman gerçekten yaşamış sayılır. Afganî, Abduh, Âkif gibi insanların ölmemesinin nedeni budur.

¹⁰⁴ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.76.

¹⁰⁵ Van Gölü’ndeki Akdamar Adası’nda bir sene kadar dünya ile alakamı keserek, burada kendim seçtiğim on bir talebeye bir sene ulûm-u âliye-yi İslâmiyeyi talim ve tedris edip... Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahiner, *Bediüzzaman Üniversitesi*, s.28; Bu adada on sene kalarak elli tane talebe yetiştirsem, o talebelerle İslâm’ı bütün dünyaya yayıp, dünyayı fethedebilirim. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2001, s. 272.

¹⁰⁶ Ayhan Işık, *Üstad Bediüzzaman’ın Van Hayatı*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2013, s.87.

¹⁰⁷ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.77.

¹⁰⁸ Karaman, *İslâm’da Birlik*, s.87.

Abduh'a göre halife, Allah tarafından seçilmiş ve gönderilmiş, O'nun adına tasarrufta bulunan, yanılmaz ve kayıtlanamaz bir insan değildir. Ona göre halife toplu yaşamının bir gereğidir ve dinin tabiatı gereği din işlerindeki ihtiyacın giderilmesi için ümmet tarafından seçilen, denetlenebilen, hukuk ve kanunlara bağlı sivil bir şahıstır. Halife yeryüzündeki tüm Müslümanların halifesidir ve birden fazla halife ayrılığa neden olur ve kabul edilemez. İslâm birliği adına ise bu makam hayatidir. Devrin şartları içinde tek halifelik ve tek bir siyasî birlikteliği en azından yakın bir zamanda mümkün görmeyen Abduh, tek halife düşüncesinde ısrarcı olmamış, İslâm ülkeleri ve toplulukları arasında dayanışmayı güçlendirmeyi amaç edinmiştir. Birlik ancak Müslümanların yakalandığı derin gaflet uykusundan uyanmasına, hakiki İslâm'ı şuurlu bir şekilde yaşamalarına bağlıdır. Yine Abduh'a göre Müslümanların hâkimiyetleri altında bulunan bütün ülkeler tüm Müslümanların vatanı sayılır. Orada sürekli ikamet edenlerle başka yerlerden gelen mü'minler eşit muamele görmeli ve yabancı muamelesi yapılmamalıdır. Hanoto'ya verdiği cevapta, İslâm birliği düşünce ve çağrısının, Hıristiyan dünyasına karşı bir siyasî birlik çağrısı olmadığını anlatmaya özel bir çaba göstermiştir.¹⁰⁹ Bu düşüncesi Bediüzzaman'ın düşüncesi ile örtüşür.

Abduh, Müslümanların gerçek probleminin bidatler yani dinde bozulma olduğunu ısrarla söyler. Yapılacak bir ıslahatın başarılı olması halinde diğer İslâm ülkelerine modelleme yapılabileceğini ifade eder. Ne var ki hâlihazırdaki Müslümanların birleştirilmeye çalışılmasını tımarhanelik bir fikir olarak görür. Hıristiyan âleminin Müslümanlara karşı birleşmesine bakışı da şöyledir:

Bugün Müslümanlar sık sık Osmanlı Devleti'nden ve Sultan Abdülhamid'den söz ediyor, onun gayret ve himmetine ümit bağlıyor ve yanında yer almaya çağırıyorlarsa, bu da kimseyi korkutmamalı, dehşete düşürmemelidir. Zira bu devlet bugün İslâm devletlerinin en büyüğüdür, sultanı da diğer sultanlardan daha çok saygı görmektedir, uludur. Müslümanların başlarına gelen belalardan onun kurtarması umulur. Müslümanların işlerini yoluna koymaya en fazla onun gücü vardır. Müslümanların din ve ahlaklarını eğitim yoluyla ıslah etmeye çalışanlara en fazla o yardım edebilir. Bunun

¹⁰⁹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.131.

neresi Avrupa'yı rahatsız ediyor da –haklarını ellerinden almak üzere- Müslümanlara karşı birleşiyorlar?¹¹⁰

Abduh, üstadı Afganî gibi devrin şartlarının zarureti sonucu birçok İslâm ülkesi ortaya çıkmasını; vatan, kültür ve tarih birliğine dayalı, “*bir mânâda milli*” devletlerin oluşmasını İslâm'a aykırı bulmamaktadır. İngilizlere de Fransızlara da ciddi karşıdır. Türklerin zulmünden daha fazlasının İngilizler tarafından uygulandığını söyler. “*Fransızlardan başka hiçbir millet Müslümanlardan, Müslüman oldukları için nefret etmez*” der¹¹¹.

1897'den itibaren yayınlanan el-Menar adlı dergide Abduh'un fikirleri, ölümünden sonra da yayınlanmaya devam etti. Kasım Emin, Mustafa Abdurrahman ve Reşid Rıza gibi tanınmış öğrencileri vasıtasıyla fikirleri birçok bölgeye yayıldı. Ezher'de 1931 yılında adına vakıf kuruldu. Fikirleriyle İslâm dünyasında birçok ünlü şahsiyeti etkiledi. Birçok konuya ilk defa Afganî ve Abduh değinmiş oldular. Bu yaklaşımlarından dolayı tecdit hareketinin öncüleri olarak sayıldılar. Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad adlı dergilerde yayınlanan yazılarda fikirlerinin etkisini görmek mümkündür¹¹². Bunlardan birisi de kendisi için “*Mısır'ın en muhteşem üstadı*”¹¹³ diyen Mehmet Âkif, aynı şiirinde, “*İnkılap istiyorum ben de fakat Abduh gibi*” ifadelerine yer verir. II. Meşrutiyet döneminde Sırat-ı Müstakim dergisinde Abduh'un makalelerini Türkçeye çevirip yayınlayıp onun fikirlerini yaymaya çalışmıştır.

11 Temmuz 1905 yılında İskenderiye'de vefat ederken geride üç kız evlat ile birlikte yetiştirdiği binlerce talebe, binlerce seveni, tesiri günümüze kadar süren eserler, faaliyetler, çalışmalar ve yarım kalmış bir ittihad-ı İslâm davası bırakmıştır.

¹¹⁰ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.132.

¹¹¹ Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.135.

¹¹² Yiner, “İslâm'ın Yeniden Yorumlanması”, s.55.

¹¹³ Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat'tan Seçmeler*, Zambak Yayınları, İstanbul, 2013, s.174.

2. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'IN TESİSİNDE GEREKLİ GÖRDÜĞÜ UNSURLAR

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm'ı içtimai, iktisadi, siyâsî ve kültürel yani hayatın her şubesinde, toplumun tüm tabakalarında hayat bulması gereken geniş tabanlı bir vecibe olarak değerlendirmiştir. Gayrimüslim toplulukların kurmuş oldukları ittifaklara mukabil İslâm âleminin alabildiğine dağınık hali neticesinde güvenlik ve hürriyet gibi temel insanî haklarının elinde olmadığını görmek ittihadın sadece siyâsî bir mesele olmadığını ve bu sorumluluktan kaçınılamayacağını göstermeye yeterlidir¹.

O, 'Dini doğru anlayıp hükümlerini uygulayın ve o hususta tefrikaya düşmeyin!' diye, din esasları olarak Nuh'a emrettiğini, hem sana vahyettiğimizi, keza İbrâhim'e, Mûsâ'ya, İsa'ya emrettiğimizi sizin için de din kıldı. Senin insanları dâvet ettiğin esaslar, müşriklere çok ağır gelmektedir. Hâlbuki Allah dilediği kullarını bu din için seçer ve gönülden Kendine yöneleni doğru yola iletir².

Kur'ân bu ayet ve daha önce de kaydettiğimiz bu gibi emirlerle Müslümanların birliğini emreder. Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm'ı farz olarak kabul ettiği gibi bu istikametteki her adım, çaba ve gayreti de ibadet olarak değerlendirir. İttihad-ı Muhammedî'nin hakikatini kalben, aklen, amelen yürünen manevî yolunu bütün ayrıntılarıyla "umumî nazarlar"a arz eder ve bu konuda, "Kimin bir itirazı varsa, etsin; cevaba hazırız!"³ diye de meydan okur. Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm yaklaşım ve inancını şu şekilde dile getirir:

İhfa ve havf riyadandır. Farzda riya yoktur. Bu zamanın en büyük farz vazifesi, ittihad-ı İslâm'dır. İttihadın hedef ve maksadı; o kadar uzun, münşai ve muhit ve merakiz ve meabid-i İslâmiyeyi birbirine rabtettiren bir silsile-i nuranîyi ihtizaza getirmekle, onunla merbut olanları ikaz ve tarîk-i terakkiye bir hâhiş ve emr-i vicdanî ile sevkettir⁴.

¹ İbrahim Kaygusuz, "İttihad-ı İslâm'ın Siyâsî ve Kültürel Temelleri", *Hutbe-i Şamiye Konferansı-1, İslâm Birliği ve Küresel Barış*, Merak Yayınları, Ankara, 2013, s.18.

² Şûra Suresi, 13.

³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.68.

⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.67.

Ona göre ittihadın temeli Kur'ân ve Sünnet anlayışına göre itikadî birlikteliğin tesis edilmesidir. Bediüzzaman, “İttihâd, imtizac-ı efkârdır. İmtizac-ı efkâr, marfetin şua-ı elektriği ile olur”⁵ der ve Müslümanlara şöyle seslenir: “Ey ehl-i İslâm! İşte, küre-i zemin gibi ağır ve âlem-i İslâmiyet’e çökmüş olan mesâib ve devâhiye karşı nokta-i istinadınız, muhabbetle ittihadı, mârifetle imtizac-ı efkârı, uhuvvetle teavünü emreden nokta-i İslâmiyettir”⁶. Fikirlerin birlikteliği her seviyedeki insanın belirli oranda aydınlanması ile mümkündür ve mutlaka cehaletin giderilmesi lazımdır. Bu itikadî eğitim ve oluşturulacak altyapı tahayyül, tasavvur, taakkul, tasdik, iz'an ve iltizam süreçlerinin dimağ ve kalpte sağlam bir şekilde harmanlanmasıyla olur⁷. Cemal Kutay, Bediüzzaman'ın 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilanının üçüncü gününde İslâm âleminin dirilişi ve birliği için prensiplerini Selanik Hürriyet Meydanı'nda beş madde halinde ilan ettiğini söyler: 1.İttihâd-ı Kulûb, 2.Muhabbet-i Milliye, 3.Maarif, 4.Sây-i insanî, 5.Terk-i sefahat⁸. İnandığı hakikatleri, tespit ettiği problemleri ve bunların çözümlerini, ‘En son ilaç dağlamadır’ şeklindeki Arap atasözündeki gerçekliği, imanının ve fitratının gereği olarak, cesurca, her kesime söyleyerek milletin akıl ve kalbine uygulamıştır.

İttihad-ı İslâm mefkûresinin gerçekleşmesinde mü'minler arasındaki sevginin önemine ısrarla vurgu yapan Bediüzzaman, ittihadın cehalet ve bundan mütevellit nifakla olmayacağını üzerinde de önemle durur. 1911 senesinde henüz otuz beş yaşında iken Şam ulemasının ısrarı üzerine Emevî Camii'nde, içinde yüz kadar ulemanın da bulunduğu on bin kişilik bir cemaate Arapça olarak, devrin çok vahim şartları ve vaziyetine rağmen çok ümitvâr bir hutbe vermiştir. Bu hutbede önce ittihad-ı İslâm'ın önündeki engelleri sıralar:

Ben bu zaman ve zeminde, beşerin hayat-ı içtimaiye medresesinde ders aldım ve bildim ki: Ecnebler, Avrupalılar terakkide istikbalde uçmalarıyla beraber bizi maddi cihette kurûn-u vustâda durduran ve tevkif eden altı hastalıktır. O hastalık da bunlardır: Birincisi: Yeisin, ümitsizliğin içimizde hayat bulup dirilmesi. İkincisi: Sıdkın hayat-ı içtimaiye-i siyasîyede ölmesi. Üçüncüsü: Adavete muhabbet. Dördüncüsü: Ehl-i imanı

⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.280.

⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Devai'l-Yeis*, s.386.

⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.284.

⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.176-182.

birbirine bağlayan nuranî rabitaları bilmemek. Beşincisi: Çeşit çeşit sarî hastalıklar gibi intişar eden istibdat. Altıncısı: Menfaat-ı şahsiyesine himmeti hasretmek⁹.

Bediüzzaman, dehşetli diye vasıflandırdığı bu hastalıkların çaresini dışarıda hele Hıristiyan Batı'da aramaz. Eczane-i Kur'ân'ıye'den ve tıp fakültesi hükmünde saydığı her türlü olumlu ve başarılı örneği içinde barındıran kendi hayat-ı içtimaiyemizden sunar. Örneğin, hiçbir eserinde “*demokrasi*” kelimesini kullanmadığını görüyoruz. Ona göre İslâm'ın Batı'dan ithal edeceği böyle bir içeriğe sahip kelime ithaline ihtiyacı yoktur. Zira İslâm medeniyetindeki meşveret ve hürriyet-i şer'iyye, bahsi geçen demokrasi teriminden çok daha ileri bir seviyeyi ifade etmektedir. Çok manidardır ki Bediüzzaman, menşei Batı olan kültür, hümanizm, teknik gibi kavramları da eserlerinde hiç kullanmamıştır.

Bediüzzaman, Müslümanlar arasındaki ayrılık ve iftiraklara karşı çok hassas ve çok tepkilidir. “...*bir hane-i Rabbaniye ve bir sefine-i İlahiye olan*” şeklinde değer verdiği Müslümanı olumsuz bir sıfatı için düşmanlık yapılmasını çirkin ve gaddar bir zulüm olarak niteler¹⁰. Celaletle şöyle devam eder:

Ey insafsız adam! Şimdi bak ki: Mü'min kardeşine kin ve adavet ne kadar zulümdür. Çünkü nasıl ki sen âdi küçük taşları, Kâ'be'den daha ehemmiyetli ve Cebel-i Uhud'dan daha büyük desen, çirkin bir akılsızlık edersin. Aynen öyle de: Kâ'be hürmetinde olan iman ve Cebel-i Uhud azametinde olan İslâmiyet gibi çok evsaf-ı İslâmiye; muhabbeti ve ittifakı istediği halde, mü'mine karşı adavete sebebiyet veren ve âdi taşlar hükmünde olan bazı kusurâtı, iman ve İslâmiyete tercih etmek, o derece insafsızlık ve akılsızlık ve pek büyük bir zulüm olduğunu aklın varsa anlarsın¹¹!

Bediüzzaman, eserlerinde çoğu zaman önce aklı muhatap almış, onu ikna ve tatmin etmiş, sonra diğer letaif-i insaniyeye¹² seslenmiştir. Örgülediği hakikatlerde akla verdiği burhanları peşi sıra sıraladığı gibi eserlerinde de bir bütünlük söz konusu olduğunu görüyoruz. İhlas, uhuvvet dedikten sonra bunlara muhalif olan gıybet gibi birlik ve beraberliği zedeleyen bir hastalığı da konu edinir. Nitekim ihlas ve uhuvvetin

⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.325.

¹⁰ Nursî, *Mektûbât*, s.254.

¹¹ Nursî, *Mektûbât*, s.255.

¹² İnsana, insaniyetinin gereği verilen başta vicdan, kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ gibi manevi cihazlar ve ruhî duyu organları.

bir tamamlayıcısı hükmünde olan “*Gıybet Bahsi*”ni sadece Müslümanların değil tüm insanların birbirlerine küsmelerine ve kin bağlamalarına neden olan hastalığı tedavi eden bir tiryak olarak yazmıştır.

Bediüzzaman, İslâm dünyasındaki¹³ ihtilaf ortamına bir tepki olarak özellikle İhlas ve Uhuvvet risalelerini yazdığını¹⁴ söylesek yanlış olmaz. "*Allah için kıyamda bulunup O'na kulluk edin*"¹⁵, "*İhtilâfa düşmeyin; sonra cesaretiniz kırılır, kuvvetiniz elden gider*"¹⁶ ayetlerini serlevha ettiği risalesinde, ihlusa erebilmenin yollarını da şu şekilde sıralar: Yapılan işlerde sadece Allah rızasını gaye edinmek; Kur'ân hizmetinde bulunan kardeşlerimizi tenkit etmemek ve onların üstünde fazilet sergilemekle gıpta damarlarını tahrik etmemek; bütün kuvvetimizi ihlasta ve hakta bilmek; kardeşlerimizin meziyetlerini şahıslarımızda ve faziletlerini kendimizde olduğunu düşünüp onların şerefleriyle şükredercesine iftihar etmek¹⁷.

"*Muhakkak ki Biz sana kitabı hak ile indirdik. İbadetini ihlâs ile Ona yönelterek sadece Allah'a kulluk et. Bilin ki, şirkten ve riyadan uzak hâlis din Allah'a mahsustur*"¹⁸ ayetinin de esas alındığı İhlas Risalesi'nin ittihadı bakan yönlerini ise şöyle özetleyebiliriz: İhlasın olmadığı yerde benlik ve enaniyet hüküm sürer. Dolayısı ile böyle bir ortam ve toplumda, '*ittifak ve muhabbet yerine, ihtilâf ve rekabet*' ortaya çıkar. Neticesinde ise fert, aile ve toplum birliğini muhafaza edemez. Bediüzzaman, ihlusa engel olan nedenlerin ortadan kaldırılıp birlik ve beraberliğin temelini atmanın çarelerini de şöyle sıralar:

1. Müspet hareket etmek yani, kendi mesleğinin muhabbetiyle hareket edip başka mesleklerin adaveti ve başkalarının tenkîsi, onun fikrine ve ilmine müdahale etmemeli ve onlarla meşgul olmamalıdır. 2. Daire-i İslâmiyet içinde, hangi meşrepte olursa olsun, medar-ı muhabbet ve uhuvvet ve ittifak olacak çok rabita-i vahdet

¹³ “İslâm Dünyası” (Müslümanların kastedildiği) diye bir gerçek yoktur ve bu sav hâlihazırdaki zaman ve Müslümanların hali itibarıyla sadece bir “mit”tir. Öncelikle bu dünyanın inşa edilmesi lazımdır ki daha sonra bunun üzerine gerçek ve sağlam birliktelikler kurulabilsin. Nitekim Bediüzzaman'ın da ittihad fikrinin temeli ve esası budur.

¹⁴ Kazım Güleçyüz, *Kurtuluş Reçetemiz İttihad-ı İslâm*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2013, s.11.

¹⁵ Bakara Suresi, 238.

¹⁶ Enfâl Suresi, 46.

¹⁷ Nursî, *Lem'alar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2013, s.251.

¹⁸ Zümer Suresi, 2-3.

bulduğunu düşünüp ittifak edilmelidir. 3. Haklı her meslek sahibinin, başkasının mesleğine ilişmemek cihetinde hakkı ise, “*Mesleğim haktır*” yahut “*daha güzeldir*” diyebilir. Yoksa başkasının mesleğinin haksızlığını veya çirkinliğini ima eden “*Hak yalnız benim mesleğimdir*” veyahut “*Güzel benim sadece meşrebimdir*” dememesi gerekli olan insaf düsturunu rehber edinmelidir. 4. Ehl-i hakla ittifak, tevfik-i İlâhînin bir sebebi ve diyanetteki izzetin bir medarı olduğunu düşünmelidir. 5. Ehl-i dalâlet ve haksızlık, tesanüd sebebiyle, cemaat suretindeki kuvvetli bir şahs-ı mânevînin dehâsıyla hücumu zamanında, o şahs-ı mânevîye karşı, en kuvvetli ferdî olan mukavemetin mağlûp düştüğünü anlayıp, ehl-i hak tarafındaki ittifak ile bir şahs-ı mânevî çıkarıp, o müthiş şahs-ı mânevî-i dalâlete karşı hakkaniyeti muhafaza ettirmelidir. 6. Hakkı, bâtılın savletinden kurtarmak için ihlası elde etmeli ve ittihad etmelidir. 7. Nefis ve enaniyet terk edilmelidir. 8. Yanlış düşünüp gereksiz değer verdiği izzetini terk etmelidir. 9. Ehemmiyetsiz, rekabetkârâne hissiyatını terk etmelidir. Böylece ihlas kazanılacak, vazifesini hakkıyla ifa etmiş olacak, birlik ve beraberlik tesis edilmiş olacaktır¹⁹.

İslamiyet’e uygun her düşünce, mezhep, meşrep, tarikat ve hizmet metoduna saygılı olma, ileride inananları gerçek birliğe ve vahdete götürecektir. Yoksa herkes, “*Gel, bizim evde birleşelim!*” düşüncesinde ısrar eder ve birleşme noktası olarak kendisini, fikirlerini, usulünü ve meşrebini dayatırsa kat’iyen bir vahdet sağlanamaz ve iftirak devam eder. Her bir mü’min herhangi bir ayrılığa ve iftiraka sebep olmayacak şekilde kendi yolunu en güzel görme hakkına da sahiptir. Zira mesleğinden istifade edebilmesinin ön şartı budur. Kendi milliyetinin farkında olma da bu minvalde anlaşılmalıdır. Aklen, kalben ve vicdanen işin içinde olma, kabul ettiğinin değerini bilme, birliğe çok ciddi katkı sağlayacaktır.

Bediüzzaman, İslâmiyet’in “*selm ve müsalemet*” olduğunu özellikle dâhilde nizâ ve husumeti istemediğini ifade eder. İttihadın önemini, “*Ey âlem-i İslâmî! Hayatın ittihadı*”²⁰ diyecek kadar üzerinde durur. İttihadı sağlayabilmenin prensibini de şöyle verir:

¹⁹ Nursî, *Lem’alar*, s.236-237; Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.96.

²⁰ Nursî, *Sözler*, s.751.

Hüve'l-hakku yerine hüve hakkun olmalı; hüve'l-hasen yerine hüve'l-ahsen olmalı. Her müslim kendi meslek, mezhebine demeli: “İşte bu hakdır; başkasına ilişmem. Başkaları güzelse, benim en güzelidir.” Dememeli: “Budur hak; başkaları battaldır. Ya yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlıştır, hem çirkindir.” Zihniyet-i inhisar, hubb-u nefisten geliyor. Sonra maraz oluyor; nizâ ondan çıkıyor²¹.

İmanî şuur, tahkiki iman olmazsa yapılan işler ücrete ve mükâfata bağlı yapılmaya çalışılır ve istenilen neticeler alınmaz. Gaye ilk önce Allah rızası olmalıdır. 31 Mart Vakası sebebiyle muhakeme edilen ve İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti'ne mensup olması sebebiyle itham edildiği mahkemede ise savunması yine aynı mânâda şöyledir: “İşte ben bu İttihadın efradındanım. Ve bu İttihadın tezahürüne teşebbüs edenlerdenim. Yoksa sebab-i iftirak olan fırkalardan, partilerden değilim”²². İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin müdafaasını yaparken, bu cemiyete intisap edenlerin, “kendi nefsiyle cihad-ı ekberde bulunmak yani şeriat-i garraya ittiba ve sünen-i Ahmediyyeyi ihyaya azm-i kat'i ile teşebbüs etmek” ve “sair mü'minleri uhuvvet ve muhabbete davet ve sakin ve sabit olan uhuvvet ve muhabbet-i diniyyeyi ihtizaza getirerek tezyid ve izhar etmek” şeklinde iki vazifesi olduğunu; sadece deftere kaydolmakla değil “rabt-ı kalb ve istihsan ve teveccüh ile” bağlanması lazım geldiğini ifade ederken bunun nedenini de “bu İttihâd ruhanî ve manevîdir; sûrî ve cismanî değildir; teâruf-i ruhanî kâfidir”²³ şeklinde izah eder. Başka bir yerde ise bu düşüncesini şöyle temellendirdiğini görüyoruz:

Bu ittihadın meşrebi, muhabbettir. Husumeti ise, cehalet ve zaruret ve nifakadır. Gayr-ı müslimler emin olsunlar ki bu İttihâdımız, bu üç sifata hücumdur. Gayr-ı müslime karşı hareketimiz ikna'dır. Zira onları medenî biliriz. Ve İslâmiyeti mahub ve ulvî göstermektir. Zira onları munsif zannediyoruz. Lâübaliler iyi bilsinler ki, dinsizlikle kendilerini hiçbir ecnebiye sevdiremezler. Zira mesleksizliklerini göstermiş olurlar. Mesleksizlik, anarşilik sevilmez. Ve bu İttihâda tahkik ile dâhil olanlar, onları taklid edip çıkmazlar. İttihâd-ı Muhammedî olan İttihâd-ı İslâmın efkâr ve meslek ve hakikatını efkâr-ı umumiyeye arz ederiz. Kimin bir itirazı varsa etsin, cevaba hazırız²⁴.

²¹ Nursî, *Sözler*, s.752.

²² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

²³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.128.

²⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.145.

Günümüzün cehalet problemi başta inançsızlık, batıl inançlar ve ahlaksızlıktır. İnsana verilen akıl kabiliyeti ile bu problemi aşabilir. “*Hakkı hak bilip imtisal etmek, batılı batıl bilip içtinap etmektir*” manasına gelen hikmeti akıl vasıtası ile elde edebilecek olan insan, aksi halde “*cehl-i mürekkep*”²⁵ içine düşecektir. Diğer taraftan akıl vasıtası ile inançsızlık girdabından kurtulabilen insanın kemalâtı kendi başına bulabilmesi imkânsızdır. Bu sebeple Cenab-ı Hak insanları yaratılış gayelerine sevk için Bediüzzaman’ın ifadesiyle “*nev-i beşerde nübüvvet, beşerdeki hayır ve kemalâtı fezlekesi ve esası*”²⁶ olan peygamberler tayin etmiştir. İnançsızlık ve ahlaksızlığın en tesirli çaresi Kur’an ve Sünnet hakikatidir. “*Şüphesiz sen pek büyük bir ahlâk üzere sin*”²⁷ ilahi övgüsüne mazhar olmuştur. Bir Müslüman peygamberin getirdiği nuru dünyasından çıkarsa başka hiçbir dine girmez. Ruhunda kemalâta ve fazilete dair hiçbir şey kalmaz. Vicdanı bozulur. Anarşist olur. Bediüzzaman, milletin can damarı olan imanına ilişilmemesi gereğinin üzerinde durur ve bunun neticelerinin vahametini anlatır:

Bir Müslüman mümkün değil, başka bir dine girip, Hıristiyan veya Yahudi, hususan bolşevik gibi olmak... Çünkü bir İsevi, Müslüman olsa, İsa Aleyhisselâmi daha ziyade sever. Bir Müsevî, Müslüman olsa, Musa Aleyhisselâmi daha ziyade sever. Fakat bir Müslüman, Muhammed Aleyhisselâti Vesselâmın zincirinden çıkarsa, dinini bıraksas, daha hiçbir dine girmez, anarşist olur; ruhunda kemâlâta medar hiçbir hâlet kalmaz. Vicdanı tefessüh eder, hayat-ı içtimaiyeye bir zehir olur²⁸.

Bu istikamette idarede kim olursa olsun uyarılar ve tavsiyelerde bulunmuştur. “*Demokratlara büyük bir hakikati ihtar*” başlığı taşıyan bir mektubunda, Batılılaşma cereyanını Kur’ân, İslâmiyet ve bu vatan için üç büyük tehlike ve zarardan biri olarak ifade eder: “*Garblılaşmak ve Hıristiyanlara benzemek ve bir nevi Purutluk mezhebini İslâmlar içinde yerleştirmeye çalışan ve dinde hissesi olmayan bir kısım siyasîler heyetidir*”²⁹. Bu tehlikeye dinden hissesi pek az olanların yardım ettiğini ifade eden Bediüzzaman, binde bir kişiyi Purut ve Hıristiyan gibi yapmaya gücü yetebileceğini

²⁵ Bilmediği halde bildiğini zanneden, bilmediğini de bilmeyen.

²⁶ Nursî, *Lem’alar*, s.130.

²⁷ Kâlem Suresi, 4.

²⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.423.

²⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.423.

ifade eder. Bunun izahını da şöyle yapar; “İngiliz, iki yüz sene zarfında tahakküm ettiği iki yüz milyon İslâm’dan iki yüz adamı Purutluğa çevirememiş ve çeviremez. Hem hiçbir tarihte İslâm, Hıristiyan olduğunu ve kanaatle başka bir dini İslâmiyet’e tercih etmiş olduğu işitilmediğinden...”³⁰. Bediüzzaman, kendisine hitaben, “Dâima İttihâd-ı İslâmdan bahsedersin. Sen bize tarif et” sualine şöyle cevap verir:

...o kasr-ı muallânın bir taşını, bir nakşını göstereceğim. İşte, kâbe-i saadetimiz olan İttihâd-ı münevver-i İslâmın Hacerül-Esved’i, Kâbe-i Mükerrermedir ve dürr-et-i beyzâsı, Ravza-i Mutahharadır; Mekke-i Mükerrermesi, Ceziretü’l-Araptır; Medine-i medeniyet-i münevveresi, tam hürriyet-i şer’iyyeyi tatbik eden Devlet-i Osmaniyedir. Eğer İslâmiyet milliyetini ve İttihâd-ı İslâmın taşını ve nakşını istersen, işte bak: Hayâ ve hamiyetten neş’et eden civanmerdâne humret; hürmet ve merhametten tevellüd eden mâsumane tebessüm; fesâhat ve melâhattan hâsıl olan ruhânî halâvet; aşk-ı şebabîden, şevk-i bahârîden neş’et eden semâvî neşe; hüzn-ü gurûbîden, ferah-ı sehharîden vücuda gelen melekûtî lezzet; hüsn-ü mücerreden, cemâl-i mücellâdan tecellî eden mukaddes ziynet; birbiriyle imtizaç edip, ondan çıkan levn-i nuranî ancak o şark ve garbın kab-ı kavseyini olan kâbe-i saadetinin tâk-ı muallâsının kav-ı kuzahının elvan-ı seb’asının lâcivert levninin timsali, belki şu levnin manzarası bir derece irae edilebilir³¹.

Bediüzzaman, aynı hakikatin izahları, aynı bahsin devamı ve tekrarı mahiyetinde, değişik zaman ve zeminlerde tekrar tekrar yapmıştır. İttihâd-ı Muhammedî olarak da ifade ettiği İttihâd-ı İslâm hakikatinin ortak paydasını Allah’ın varlığı ve birliği; gayesini iman; mensuplarını tüm müslümanlar; prensip ve normlarını Sünnet ve kanunlarını dinin emir ve yasakları olarak kaydeder. İzah ve tarifini bu şekilde yaptığı birliğin “âdet değil, ibâdet” hatta “bu zamanın en büyük farz vazifesi” olduğunu, açıktan bu vecibe için çalışılması gereğini “farzda riyâ yoktur” diyerek dile getirir³².

Meşhur bir kuraldır ki , “Vahdet tekessür ettiği zaman teselsül eder gider. Ama kesret ittihad ettiği zaman da istikrar kazanır.” Yani bir meselenin istikrar kazanabilmesi için onun mutlaka bir vahdete bağlanması lazımdır. İşte bu vahdet, en

³⁰ İdris Gürsoy, *Devletin Gizli Belgelerinde Said Nursî Günlüğü*, Zaman Kitap, İstanbul, 2013, s.43.

³¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.279; Resulan, *Bediüzzaman’ın Volkan Yazıları*, s.23-27; 1909 senesinde Volkan Gazetesi’nde 15 yazı kaleme alan Bediüzzaman, üzerinde ısrarla durduğu konu İttihâd-ı İslâm ve bunun önündeki engellerin bertaraf edilebilecek ve birliğin nasıl tahakkuk ettirilebileceği idi.

³² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

ekmel mânâsıyla Allah Resulü ile ve onun zamanında tesis etmiştir. Hadis-i şerifte Allah Resulü, Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmaları gereğini “Allah, kendi yolunda bunyan-ı marsus (parçaları kurşunla kenetlenerek yekpare hale gelmiş sağlam bir bina) gibi saf bağlayarak cihad edenleri sever”³³ şeklinde dile getirmiş, diğer taraftan, “Müminlerin birbirlerini sevmeye, birbirlerine acımadaki, birbirlerini korumada misali, bir cesede, bir vücuda benzer ki, cesedin herhangi bir uzvu rahatsız olsa, hastalansa, cesedin diğer uzuvları da bundan muzdarib olurlar ve uykusuz kalır, ateşler içinde yanarlar”³⁴ ifade buyurarak bu konudaki hassasiyetini belirtir.

İslâm’ın birleştirici unsurlar içinde en geniş ve en sağlamı olduğunu ifade sadedinde Bediüzzaman, “Bütün kemâlâtın üstadı ve üç yüz milyon nefisleri bir tek nefis hükmüne getirebilen ve hakiki bir medeniyetle ve müsbet ve doğru fenlerle teçhiz edilmiş olan hiçbir kuvvet onu kıramayacak mahiyette bulunan hakaik-i İslâmiyedir”³⁵ şeklinde ifade eder. Ne yazık ki Müslümanların tarihte başına gelen Haçlı seferleri ve Moğol istilasları gibi gayet korkunç felaketler bile ittihadı ve birlikteliği tam sağlamaya kâfi gelmemiştir. Müslümanlar, ne zaman birbirlerine sahip çıkıp ittihad etmeye çalıştırlarsa o zaman başarılı olmuşlardır.

Bediüzzaman, bütün Müslümanları derecelerine göre alâkadar eden ittihad-ı İslâm’ı dünyanın hemen her yanını sarabilecek, aynı zamanda zaman ve mekân ile mukayyet olmayan bir birliktelik olduğunu ifade sadedinde “Şarktan garba, cenuptan şimale uzanan silsile-i nuranî merbut bir dairedir. Dâhil olanlar da bu zaman üç yüz milyondan ziyadedir”³⁶ şeklinde tanımlar. İşte bu birliktelikten doğacak kuvveti hiçbir oluşum ve ittifak sağlayamayacaktır. Bediüzzaman, “Bir taş, taşılığıyla beraber, kubbeli binalarda ustanın elinden çıkar çıkmaz başını eğer, arkadaşıyla birleşmeye meyleder ki, sukut tehlikesinden kurtulsunlar. Maalesef, insanlar teavün sırrını idrak edememişler. Hiç olmazsa taşlar arasındaki yardım vaziyetinden ders alsınlar!”³⁷ derken bu hakikati ifade eder. Şam’da verdiği hutbede de şöyle der:

³³ İmam Nevevî, *Riyâz’üs-Salhîn Tercüme ve Şerhi*, Hadis no:1082; *Buharî*, Salat, 88.

³⁴ İmam Nevevî, *Riyâz’üs-Salhîn Tercüme ve Şerhi*, Hadis no. 224; *Buharî*, Salat 88; *Müslim*, Birr, 65.

³⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Hutbe-i Şamiye*, s.335.

³⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.126.

³⁷ Nursî, *İşârâtül İ’câz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004, s.43.

İslâmiyet milliyeti denilen mazi derelerinde ve hal sahrâlarında ve istikbal dağlarında haymenişin olan ve Selâhaddin-i Eyyubî ve Celâleddin-i Harzemşah ve Sultan Selim ve Barbaros Hayreddin ve Rüstem-i Zal gibi ecdatlarımızdan emsalleri gibi dâhi kahramanlarla bir çadırda oturan bir aile gibi, herkesi başkasının haysiyet ve şerefiyle şereflendiren ve hayat-ı ulviyenin enmuzeci olan İslâmiyet milliyeti size emr-i kat'î ile emrediyor ki: Tâ herbiriniz umum İslâmın mâkes-i hayatı ve hâmi-i saadeti ve umum millet-i İslâmın ferdi bir misâl-i müşahhası olunuz. Zira maksadın büyümesiyle himmet de büyür. Ve hamiyet-i İslâmiye'nin galeyanı ile ahlâk da tekemmül ve teâlî eder³⁸.

Bediüzzaman, Müslümanların mevcut nüfus ve diğer potansiyellerine karşılık, “*ittifaksızlıktan gelen za'fiyet ve kuvvetsizlik sebebiyle*” ciddi tavizler verilerek Batı'ya yamanmaya çalışılmasının hem tüm Müslümanları yok farz etmek hem de tüm ecdadın inandığı değerlerin önemsenmemesi mânâsına geldiğini ifade eder. Buna mukabil Müslümanların kendi içinde müttefiklik yapmalarını aklî, imanî ve Kur'ânî izahını yapar:

Elbette ve elbette ve kat'î olarak şimdi bu memleketteki ehl-i siyaset garba ve ecnebiye verdiği siyasî ve manevî rüşvetin on mislini âlem-i İslâm'ın ileride cemahir-i müttefikası hükmünde olacak olan dört yüz milyon (şimdi 1,6 milyar) Müslüman kardeşlere, memleket ve milletin ve bu devlet-i İslâmiye'nin selâmeti için gayet azîm bir bahşiş ve zararsız rüşvet vermesi lâzım ve elzemdir³⁹.

Normalde haram olan rüşveti bu hususta, “*makbul, lâzım ve çok menfaatlı caiz ve vâcib*” olarak vasıflandırarak İslâm dayanışmasının temeli olarak, “*Müslümanlar ancak kardeştir*”⁴⁰, “*Allah'ın dinine ve Kur'ân'a hep birlikte sınıksız sarılın*”⁴¹ ve “*İhtilâfa düşmeyin; sonra cesaretiniz kırılır, kuvvetiniz de elden gider*”⁴² ayetlerini sıralar ve bu kudsî, esasî kanunların hareket düsturları olarak kabul edilmesini ister.

³⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.163.

³⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.318-320.

⁴⁰ Hucurât Suresi, 10.

⁴¹ Âl-i İmran Suresi, 103.

⁴² Enfâl Suresi, 46.

2.1. Tevhid İnancı

Bediüzzaman, “*Ey muhatap! Ben çok bağıryorum. Zira asr-ı sâlis-i aşrın*⁴³ minaresinin başında durup sûreten medenî fikren mâzinin en derin derelerinde olanları câmiaya ittihadı davet ediyorum”⁴⁴ diye seslenir. Bediüzzaman’ın ittihad-ı İslâm düşüncesi esasında insanlığın birlikte hatta daha ötesi ittihad içinde yaşama projesidir⁴⁵. Tek bir Allah inancına sahip insanların bunu başarabileceğine inanan Bediüzzaman, anarşinin temelinde inançsızlığın olduğunu ve bunun tüm dünya için tehdit oluşturduğunu da belirtir.

İslâm dininin özünü tevhid inancı oluşturur. Tevhid, her şeyden önce, “*De ki: O Allah bir tektir*”⁴⁶ ayetinde vurgulandığı gibi, Allah’ı zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir kabul edip, O’na bir başkasını eş değer, benzer ve ortak tutmamak demektir. Bireyin hem inanç yaşamında hem de düşünce dünyasında istenen temeli oluşturan tevhid, her açıdan sağlıklı ve inanç alanında dengeli toplumların varlığının da birinci şartıdır. İslâmî edebiyatta zihni ve kalbi parçalanmanın adı olan şirk, insanın Allah'a, kendisine ve kader birliği ettiği milletin değerlerine yabancılaşmasına neden olur. Zihni ve ruhi hayatta meydana gelen bu çöküş, fert bazında tek bir insanla da sınırlı kalmaz, sosyal hayatta insanın “*kan dökücü ve ayrılık çıkarıcı*” özelliğini de gün yüzüne çıkarır. İslâm’ın da vazgeçilmez temel şartı olan tevhid inancı aynı zamanda bütün ilahi kaynaklı dinlerin aşkın birliğini temsil eder. Nitekim ayet-i kerimede, “*Gerçek şu ki, bu (tevhid ve İslâm dini) bir tek din olarak sizin dininizdir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde başkasına değil, Bana kulluk edin*”⁴⁷ buyrulur. Binaenaleyh Bediüzzaman, “*Tevhid-i imanî, elbette tevhid-i kulûbu ister. Ve vahdet-i itikad dahi, vahdet-i içtimaiyeyi iktiza eder*”⁴⁸ diyerek herhangi bir adamla aynı taburda, aynı memlekette olmanın bile kalpleri birbirine ısındırmaya vesile olduğunu, imanın bunlardan çok daha öte ve sağlam bir vahdete sebep olması gerektiğini ifade eder.

⁴³ Hicrî 13. asır demektir ve Miladi 20.asra dek gelmektedir.

⁴⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.261.

⁴⁵ Rıza Akçalı, “Açış Konuşması”, *Münazarat Sempozyumu*, s.53.

⁴⁶ İhlas Suresi, 1.

⁴⁷ Hac Suresi, 92.

⁴⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.254.

Tevhid inancı insanın gönlünde, dilinde ve davranışlarında istikamet alışkanlığı kazandırarak onun din açısından makbul ikinci bir fitrat sahibi olmasına da vesile olur. Bu sebeple namazın her rekâtında okuduğumuz Fatiha Suresi'nde: "*Bizi doğru yola ilet*"⁴⁹ şeklinde geçen ayet insanın hakka, iyiye, güzele yönelmesinin ve her türlü sapıklıktan uzak kalmayı isteme arzusunun bir yansımasıdır. Hz. Peygamber'in, "*Doğru yol*"(es-Sırat'ul-Müstakim) ifadesini bir şekilde sahabeye bizzat açıkladığını Cabir İbn Abdullah şöyle rivayet ediyor: "*Rasulullah'ın yanında idik. O, yere bir çizgi çizdi. Bu çizginin sağına iki, soluna da iki paralel çizgi daha çizdi. Sonra elini ortadaki çizginin üzerine koydu ve 'Bu, Allah'ın yoludur.'* Sonra şu ayeti okudu: '*Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyunuz; başka yollara uymayınız ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır*'⁵⁰ buyurdu"⁵¹. Sırat-ı Müstakim, ifrat ve tefritten uzak dengeli bir ümmetin yoludur. Yani, Allah Resulü'nün ve onun ashabının izlediği yoldur ki bu yola İslâm âlimleri "*Ehl-i sünnet ve'l cemaat*" de der. Kur'ân-ı Kerim de "*Allah'ın yoluna uymayı, topluca O'nun ipine sarılmayı, çözümlenip parçalanmamayı, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı*" emrederken, "*Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın*"⁵² ve "*Allah'a ve Resulüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde zaafa düşer, kuvvet ve devletinizi elden geçirirsiniz*"⁵³ gibi ayetlerle bu hakikatin üzerinde ısrarla durur.

Bediüzzaman, "*Milletimin imanını selamette görürsem cehennemden alevleri içinde yanmaya razıyım*"⁵⁴ diyecek derecede imana ehemmiyet vermiştir. Temelde iman sağlam olunca diğer meseleler tali değerdedir olacaktır. Nitekim hayatının her aşamasında sürekli imandan dem vurmüş, mahkemelerde, Meclis'te, eserlerinde hatta Divan-ı Harp'teki İttihad-ı Muhammedî savunmasında tevhid ve imanı merkeze alarak ittihad düşüncesini savunmuştur⁵⁵. Tevhid inancı insanı potansiyel insanlık

⁴⁹ Fatiha Suresi, 6.

⁵⁰ En'am Suresi, 153.

⁵¹ İmam Nevevî, *Riyâz'üs-Salhîn*, Hadis no:1082; *Buharî*, Rikak, 4.

⁵² Âl-i İmrân Suresi, 103.

⁵³ Enfâl Suresi, 46.

⁵⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.544.

⁵⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

seviyesinden hakiki insanlık seviyesine çıkararak bir güçtür⁵⁶. Allah'a ve ahirete inancı olmayan fert ve toplumların gayesi sadece nefsin arzularını yaşamaktır. Nitekim Bediüzzaman, “*Gaye-i hayal olmazsa veyahut nisyân veya tenâsi edilse; ezhan enelere dönüp etrafında gezerler*”⁵⁷ şeklinde ifade ettiği hakikatin Müslümandaki yansıması imandan kaynaklanan gaye ve ideal birliği olmalıdır.

2.2. İman ve Gaye Birlikteliği

İslâm dünyasının en büyük problemlerinden biri, düşünce dünyasında bir sistematîğin olmaması ile birlikte bu sistematîğe hayat verecek bir ideal ve gaye birlikteliğinden de yoksun oluşudur. Diğer taraftan arzu edilen maksatlara ulaşmak için uygulanan yöntem ve metotların yanlışlığı ya da yanlış icra edilmesi nedeniyle olumsuz neticelenmesinin meydana getirdiği ümitsizlik atmosferi de önemli diğer bir problemdir. Bediüzzaman, Osmanlı'nın yıkılmasını önlemek için nazârî ve amelî planda elinden gelen her şeyi yapmış olmakla birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de fikrî, idarî ve diğer yönlerden sağlam bir zemine oturması için çaba göstermiştir.

Toplumun zecri tedbirler ve kanunlarla bir arada tutulmaya çalışmanın yanlışlığı ile mücadele eden Bediüzzaman, buna mukabil iman ve iman kardeşliğinin tesis edilmesini ders verir. Ona göre bu iman kardeşliği tüm insanlığın barışı ve saadetini netice verecektir. Farklı kültür, dil, ırk ve medeniyetlerde kabul gören İslâmiyet'te tek bir meşrep olmasının beklenmesi yanlıştır. Moğolların saldırılarına karşı koymadaki zayıflığın bir nedeni de Hanefî ve Şafîîler arasındaki çekişme olduğunu söylesek yanlış olmayacaktır. Mezhep taassupçuluğu yapanlar, sahih bir rivayet zinciri olmayan ihtilafın rahmet oluşu ifadesine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bediüzzaman, “*Dert ile dermanlar taaddüdü hak olur; hak da taaddüt eder. Hâcât ve ağdıyenin tenevvüü hak olur; hak da tenevvü eder*”⁵⁸ diyerek mezheplerin olmasını doğal karşılar. Ne var ki bir din ayrımı gibi ele alınan katı mezhepçiliğin doğru

⁵⁶ “İman, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyleyse, insanın vazife-i asliyesi, iman ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder”, (Nursî, *Sözler*, s.330)

⁵⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.456.

⁵⁸ Dertlere, ihtiyaçlara ve yeteneklere göre hak çoğalmakta ve hükümler farklılaşmaktadır. (Nursî, *Sözler*, s.757.)

olmadığını ve katı mezhepçiliği ortaya çıkaran nedenleri de taassup ve hürriyetsizlik olduğunu söyler. Nitekim istibdadın sapık mezheplerin çıkmasının da ana nedeni olarak tespit etmiştir. Kur’ân-ı Kerim’i ve üzerinde ittifak edilmiş Sünnet’i esas almak suretiyle bu ihtilaf ortadan kaldırılabileceğini savunur.

Birden fazla meşrep, mezhep ve cemaatlerin teşekkülü yaratılış ve fitratın gereğidir. Meşrep kelimesi, su içme şekil ve biçimiyle su içilen zemini ifade eder ve herkes ayrı ayrı şekilde su içer. Zaten ana meselelerde ve usûlde farklılık yoktur. Ne var ki günümüzdeki mezhep ve meşrep farklılıklarının din farklılığı gibi hüküm sürdüğü bir ortamda İttihad-ı İslâm’ın, birlik ve beraberliğin tesis edilmesi çok daha müşkülleşmektedir. Dolayısı ile mezheplerin, meşreplerin, cemaat ve tarikatların var ve çeşitli olması bu ulvi gaye için tezat gibi algılanabilmekte ve zararlı tevehhüm edilebilmektedir. Oysa Bediüzzaman bu hususa açıklık getirir. Buradaki hata ve sıkıntı mezhep, tarikat, cemaatlerin var olması değil bunların müntesiplerinin kendi mesleklerine ve diğerlerine bakış zaviyeleridir. “*Sen mesleğini ve efkârını hak bildiğin vakit, ‘Mesleğim haktır veya daha güzeldir’ demeye hakkın var. Fakat ‘Yalnız hak benim mesleğimdir’ demeye hakkın yoktur*”⁵⁹ şeklinde bir ölçü koyan Bediüzzaman, meselenin çözümünü tek bir cümlede özetlemiştir. Bu düşüncesini aklî ve mantikî olarak da izah eder. “*Uhrevî meziyetler ise, zaten onlarda haset olamaz. Eğer onlarda dahi haset yapsa, ya kendisi riyakârdır; âhiret malını dünyada mahvetmek ister. Veyahut mahsûdu riyakâr zanneder, haksızlık eder, zulmeder*”⁶⁰ derken, halisane dine hizmet eden tüm oluşumları tebrik eder ve birliğe davet eder. Doğal olarak bu birlik ve beraberliğin şartları olmalıdır. Ali Şeriati, “*Ey Sünniler, Ey Şiiler, Ey Selefiler.. Görüyorum ki gruplara ayrılmış, Allah'ın ipi yerine kendi heva putlarınıza sarılmışsınız! Ey aldanmışlar sürüsü! Biz kavmiyetçilik putu için savaş verdik. Siz kavmiyetçiliği dinle süsleyerek mezhepçiliği ortaya çıkarmışsınız...*”⁶¹ diye bu parçalanmışlığa karşı çıkar.

Medine Vesikasına baktığımızda ‘mü’min’ ve ‘Müslüman’ ibarelerinin ayrı ayrı kullanıldığını görebiliriz. Nitekim Kur’ân’da bedevîlerin “*Biz iman ettik*” demelerine

⁵⁹ Nursî, *Mektûbât*, s.255.

⁶⁰ Nursî, *Mektûbât*, s.256.

⁶¹ Ali Şeriati, *İbrahim’le Buluşma*, Fecr Yayınları, Ankara, 2013, s.121.

mukabil “Siz iman etmediniz ancak Müslüman olduk deyin”⁶² ilahî ikazından da anlaşılacağı üzere herkesi bir kalıp ve bir seviyede olmasını istemek olacak iş değildir. İslâm çizgisinde ve onun ana hatları üzerinde buluşabilen herkes “ümme” olarak kabul edilmeli ve ittihad-ı İslâm’ın sınırlarına dâhil edilmelidir. Bediüzzaman’a göre bu kabil fûruat ve ayrıntılarda ittihad mümkün olmadığı gibi caiz de değildir. Zorla, icbar ve istibdat ile bu meselenin tahakkuku kısa vadede ancak taklit ile mümkün olsa da uzun vadede ‘neme lazım başkası düşünsün’ düşüncesinin kök salmasına vesile olur ve bu İslâm milleti için de bir toplum için de felaketin diğer ifadesidir. İnsanların tek bir kalıba sokulmasını salık veren din, izm ve fikirler marjinal kalmaktadır. Nitekim yakın tarihte yok olan Sovyetler Birliği, özellikle medeniyet ve kemalde bir hayli yol almış insanın tek tipleştirilmesinin olamayacağına iyi bir örnektir.

Bediüzzaman, “beşerin edvar-ı hamsesi var”⁶³ derken insanlığın geçirdiği devirleri beş safhaya ayırır. 1.Vahşet ve bedeviyet devri. 2.Memlûkiyet devri. 3.Esirlik devri. 4.Ecir devri. 5.Mâlikiyet ve Serbestiyet devri. Ne Marks ne Hegel ne Kant ne Nietzsche ne Bergson ne Comte hiçbiri bu kadar realist ve öngörülü bir tasnif yapamamıştır ki fertlerin ve kitlelerin geçirdiği değişim ve dönüşüm, Bediüzzaman’ın teşhis ve tasnifini doğrulamıştır. Öyle ki insanoğlu, iktisadi olarak ferdi hürriyete fevkalade önem verdiği gibi dinî, içtimai, fikrî ve fitrî her türlü hürriyet ve serbestiyeti istemekte ve bunun için sonuna kadar mücadele vermektedir. İnsanın terakki, tekemmül ve mahiyet-i neviyesinin kuvveden fiile çıkmasına hizmet eden⁶⁴ şeklinde mânâ verdiği medeniyet, insanîyetin ve fitratın gereğidir. Bediüzzaman, Batı medeniyetinde görünen güzellik ve üstünlüklerin asıl kaynağının İslâm ve diğer semavî dinlerin yansımaları⁶⁵ olduğunu söyler ve “şeriat faziletli medeniyet kaynağıdır. İslâmiyet, Eflâtun’un Medine-i Fazıla’sı⁶⁶ olmaya layıktır”⁶⁷ der.

⁶² Hucurât Suresi, 49.

⁶³ Nursî, *Sözler*, s.749.

⁶⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.179.

⁶⁵ Fazilet ve büyüklüğün ispatı düşmanların da tasdiki ile ispat edilebilir. Bediüzzaman, verdiği şu örnek çok önemlidir: “Külliyetü’l-Hukuk Kongresinin cemiyetinde, bütün hukukîyyunun toplandığı o kongrede 1927 senesinde onun reisi feylesof üstad Shebol demiş ki: “Muhammed’in beşeriyete intisabıyla bütün beşeriyet muhakkak iftihar eder. Çünkü o zât, ümmî olmasıyla beraber, on üç asır evvel öyle bir şeriat getirmiş ki; biz Avrupalılar iki bin sene sonra onun kıymetine ve hakikatine yetişsek, en mes’ud, en saadetli oluruz.” (Nursî, *Mektûbât*, s.210.)

⁶⁶ Eflâtun’un hayal âleminde kurduğu her yönden mükemmel şehir mânâsına kullanmıştır.

⁶⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.74; Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i, Örfî*, s.181.

Müslümanların son üç asırdır bir iman buhranı yaşadığı aşikârdır. Napolyon Bonapart'ın Mısır'a ayak bastığı günden beri İslâm dünyası Batı'nın siyasî baskıları, ekonomik tahakkümü, sosyo-politik presi, kültürel hegemonyası ve askerî saldırılarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Ne yazık ki İslâm bir mihnet dönemi⁶⁸ yaşamaya devam ediyor. Mukaddesi olmayan toplumların bir arada yaşayabilmesi imkânsızdır. Cemiyet ortak inanç, ideal ve düşüncelerle teşekkül eden bir olgudur. Müslümanların en büyük hastalıklarından birisi de hayatımızı bütünüyle ilgilendiren meselelere karşı gösterilen kayıtsızlıktır. Ortak bir iman, ortak bir şuur, ortak bir değerler levhası olmadıkça bir ülkenin payidar olmasına imkân yoktur⁶⁹. Ferdî düzeyden cemaat ve toplum düzeyine yükseldikçe ittihad için bir başka inceliğin hesaba katılması gerekiyor: “*Mesalik ve edillede ihtilaf, maksat ve neticede İttihâd.*” Bediüzzaman'a göre “*Kuvve-i dafia ve cazibe gibi bir kıyasta bulunmalı; ta muvazene bozulmasın. Sırf ittihad taklidi intac ediyor*”⁷⁰. Yani itikad dairesi ile muamelat dairesinin birbirine karıştırılmaması gerekiyor. İtikada ve naslara taalluk etmeyen meselelerde her bireyin aynı şekilde düşünmesi mümkün değildir. Beşerî münasebetlerde mesalik/yöntem ve edille /maslahat-ı mürsele, ihtilafı beraberinde getirebilir. Bu müspet ihtilaftır ve bu ihtilaftan maksat bireyin ve toplumun faydasıdır. Toplumun sosyolojik ve kültürel temelde farklılık arz etmesi bölgesel ve ferdi düzeydeki hükümlerin de farklılığını beraberinde getirebilir. Bu müspet ihtilaf, fizikteki çekim-itim dengesi gibi toplumsal dengeyi netice vermektedir. İslâm şeriatı bu nedenlerden, farklılığa meşruiyet tanımıştır. Bediüzzaman'ın ifadesi ile bu anlamda bir kıyasta bulunmalı ki muvazene bozulmasın. Yoksa tektipleştirilmiş, militer ve hiyerarşik taklitçi bir toplum oluşur ki arzu edilen durum bu değildir⁷¹.

“*Tevhid ehli olan Müslümanların mabeyninde, uhuvveti ve İttihâdı emreden yüzer esaslı rabita-i kudsiye vardır. Bu sebeple ayrılığa ve parçalanmaya götüren cüz'i meseleleri bırakmak elzemdir*”⁷² diyen Bediüzzaman, “*Âlem-i İslâm'daki ihtilafı*

⁶⁸ Ali Bulaç, *Ortadoğu'dan İttihad-ı İslâm'a*, C.1, s.11.

⁶⁹ Şahiner, *Nur Sohbetleri*, s.12-13.

⁷⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.39.

⁷¹ Osman Öztürk ve İbrahim Kaygusuz, “İttihad-ı İslam Sadece İslami Değil, Aynı Zamanda İnsani Bir Projedir”, *Köprü Dergisi*, S.108, İstanbul, 2009, s.44.

⁷² Nursî, *Mektûbât*, s.260.

tadil edecek çare nedir?” sualine şu cevabı verir: “*Evvela; müttefekun aleyh olan makâsıd-ı âliyye nazar etmektir. Çünkü Allah’ımız bir, Kur’ânımız bir, zaruriyât-ı diniyede umumumuz müttefik, zaruriyât-ı diniyeden başka olan teferruat veya tarz-ı telakki veya tarik-i tefehhümdeki tefavüt; bu İttihâd u vahdeti sarsamaz râcih de gelemez*”⁷³. Said Halim Paşa, “*Gaye birliğini temin edecek olan müşterek ahlak ve inancı, dinî hasletlerin doğurduğunu, bu sebeple dine hürmet ve bağlılık göstererek, hükümlerini yerine getirmenin de en mühim sosyal vazifelerimizden olduğunu bilmeliyiz*”⁷⁴ diyerek bu konuya yaklaşır. Özellikle 1920-1950 arasında uygulanan politikaların fertte ve toplumda meydana gelen büyük boşlukların farkında olan Bediüzzaman’ın başka bir mücadele yöntemine geçtiğini görüyoruz. İmanın tahkim edilmesi, açılan gediklerin kapatılması, iman kalesinin tamir edilmesi de diyebileceğimiz bu devreye kendisi, “Yeni Said Dönemi” demiştir. Hedefi “*İ’lâ-yı Kelimetullah*”, niyeti ise “*Allah’ın rızası*” idi. Asla siyasî bir gaye gütmemiştir.

Bu zaman hem iman ve din, hem hayat-ı içtimaiye ve şeriat, hem hukuk-u amme ve siyaset-i İslâmiye için gayet ehemmiyetli bir müceddid ister. Fakat en ehemmiyetlisi, hakaik-i imaniyeyi muhafaza noktasındaki tecdid, en mukaddes ve en büyüğüdür. Şeriat ve hayat-ı içtimaiye ve siyasîye daireleri ikinci, üçüncü, dördüncü derecede kalıyor. Hadisteki tecdid-i din hakkındaki ziyade ehemmiyet ise, imanî hakaiktaki tecdid itibariyledir⁷⁵

diyen Bediüzzaman, asıl mesainin hakiki imanın tesisi için sarf edilmesi gereğini savunur. Her ne kadar imandan kaynaklanan bir aksiyon ya da en azından reaksiyon olsa da her mü’min, düşüncelerini sağlam bir zemine oturtmak zorundadır. Bu olmadığı takdirde Müslümanlar, başka âlemlerde yeşeren düşünceleri kopya etmek zorunda kalmıştır, İslâm sosyalizmi, İslâm kapitalizmi, İslâm rasyonalizmi gibi gayr-i meşru terimler ortaya çıkmıştır.

İttihad-ı İslâm’ı öncelikle ekonomik, siyasî ya da milli bir birlik değil insanlar arasındaki kardeşlik rabitalarının esas ve temeli olan iman birlikteliğidir.

⁷³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, Tuluat, s.576.

⁷⁴ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.117; Ayrıca İslâmlaşmak perspektifinde Irk-Milliyetçilik cereyanlarının değerlendirilmesi için bkz. Düzdağ, *İrkçilik Meselesi*, s.137-166.

⁷⁵ Nursî, *Sikke-i Tasdik-ı Gaybî*, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998, s.11.

Bediüzzaman'ın, iman birlikteliğinin kalplerin birlikteliğini itikat birlikteliğinin de içtimai birlikteliği gerektirdiğini⁷⁶ ifade eden beyanından mülhem, iman insanlar arasında umumi bir muhabbeti ve uhuvveti tesis eden ve onların bir mukaddes gaye etrafında birleşmelerini temin eden rabitaların en muazzezidir. Yine Bediüzzaman'ın,

Hâlıkınız bir, Mâlikiniz bir, Mâbudunuz bir, Râzıkınız bir bir, bir, bine kadar bir, bir. Hem Peygamberiniz bir, dininiz bir, kıbleniz bir, bir, bir, yüze kadar bir, bir. Sonra köyünüz bir, devletiniz bir, memleketiniz bir, ona kadar bir, bir. Bu kadar bir birler vahdet ve tevhidi, vifak ve ittifakı, muhabbet ve uhuvveti iktiza ettiği ve kâinatı ve küreleri birbirine bağlayacak mânevî zincirler buldukları halde, şikak ve nifâka, kin ve adâvete sebebiyet veren örümcek ağı gibi ehemmiyetsiz ve sebatsız şeyleri tercih edip mü'mine karşı hakikî adâvet etmek ve kin bağlamak, ne kadar o rabita-i vahdete bir hürmetsizlik ve o esbab-ı muhabbete karşı bir istihfaf ve o münasebât-ı uhuvvete karşı ne derece bir zulüm ve i'tisaf olduğunu, kalbin ölmemişse, aklın sönmemişse anlarsın⁷⁷

paragrafında ifade ettiği şeklinde anlaşılmalıdır ki bu birliktelik en sağlam⁷⁸, en çıkarsız, en muhabbetli ve en gelecek vaat eden bir birlikteliktir⁷⁹. İdeal ve gaye bir olduktan sonra araç ve vasıtaların temini zor olmayacaktır. Buna mukabil önceliğe araç ve vasıtalar alınırsa ne birliktelik kurulabilir ne de bu kurulan birlikteliğin semeredar ve uzun olabilmesi mümkün olabilir. Diğer taraftan insanların bir kalıba girmesi değil, müşterek değerlerde bir araya gelmesi daha realist ve uygulanabilir. Nakşîlik, Kadîrîlik, Nurculuk gibi tarikat ve camialar İslâm ve iman hakikatlerine ulaşmak için bir yoldur. Ne var ki tüm Müslümanların Nakşi ya da Kadiri ya da Nurcu olabilmesinin imkânı yoktur. Zira her bir insan farklı bir fitrattadır. İslâmiyet ise fitrat dinidir ve fitratın kabul etmediğini İslâm da reddeder. Binaenaleyh tarikat ve

⁷⁶ Nursî, *Mektûbât*, s.255.

⁷⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.255; Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.95.

⁷⁸ Tercüman-ı hakikat Gazetesi'nin 12159 numaralı nüshasında Ahmed Ağaoğlu, "İslâmiyet, ne kadar sayısız, tükenmez kuvvetlere sahiptir. Fakat maatteessüf birçok zamanlardan beri biz şu kuvvetlerden istifade eylemek fikir ve istidadını kaybetmiştik. Daha doğrusu elimizde bulunan kuvvetleri bile bilemeyerek, tanımayarak unutulmaya terk etmiştik!" der. Düzdağ, *İrkçılık Meselesi*, s.296.

⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi'nin kurucusu Yunus Nadi (1880-1945) 14 Ocak 1915 tarihli makalesinde, "İttihadi temin etmek için pek çok çalışıp çabalamak vazifemizdir. Bunu iman ve itikadımız ile böyle biliyoruz. İslâm birliği, Müslümanların en esaslı ve yegâne dayanağıdır. Şimdi bu büyük ittihad için zaten pek az olan anlaşmazlıkları, insafı ve hakiki âlimlerin bir araya gelerek kökünden kesip atmaları lazımdır" der. (Düzdağ, *İrkçılık Meselesi*, s.286.)

mezhepleri bir kalıpta cem etmek mümkün değildir ama bir gayede cem etmek gayet mümkün ve makûldür. Hâlihazırdaki durumu ile birçok mezhep, meşrep, cemaat ve tarikatın aynı hedef istikametinde beraberliğinin sağlanmasının fiiliyattaki esasları Bediüzzaman, İhlâs Risalesinde⁸⁰ izah eder. O halde İslâm birliği netice ve gayede olabilir. Yoksa vasıta ve araçlarda birlik dayatması hem fitrata hem de dinin mahiyetine zıttır.

“*Kim olursa olsun, madem imanı var, o noktada kardeşimizdir*”⁸¹ prensibini imanın bir gereği olarak savunan Bediüzzaman, iman olanlar düşmanlık bile etse mukabele etme hakkımızın olmadığını da ifade eder. Bediüzzaman, “*Hakkın şe’ni ittifaktır. Faziletin şe’ni tesânüddür. Düstur-u teâvünün şe’ni birbirinin imdanına yetişmektir. Dinin şe’ni uhuvvettir, incizabtır. Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçılamağa serbest bırakmanın şe’ni saadet-i dâreyindir*”⁸² şeklinde hülâsa ettiği hakikatlere uyulduğu takdirde dünyevî ve uhrevî başarı ve mutluluk elde edilebilecektir. İttihad-ı İslâm, Müslümanların coğrafya, dil, ırk, devlet ve renk farkı gözetmeksizin bir olmaları, birlikte hareket etmeleri ve herhangi bir ayrılık ve çatışmaya fırsat vermemeleri demektir. Binaenaleyh ittihad, ihtilaf etmemektedir.

Bediüzzaman’ın Risale-i Nurlarının talebelerinin birbiri ile olan münasebet, sevgi, irtibat ve rabitaları, tüm Müslümanlara model olabilecek kadar değerli, realist, kalbî, imanî ve ruhîdir. Gönüllerde bina edilen bu birlikteliklerinde zaman ve mekân sınırı olmadığı gibi milliyet, dil, renk farklılıklarının bir kıymet-i harbiyesi de yoktur. Esasında İslâm tüm kaide ve tavsiyeleri ile ailevî ve içtimai birlikteliği sağlayacak her türlü neden ve vesileleri taşımaktadır. Ailenin, toplumun ve tüm Müslümanların, hangi dil, ırk, renk, coğrafya; hangi sınıf, grup, cemaat, mezhepte olursa olsun bu birliğin harcı iman kaynaklı muhabbet ve sevgi olmalıdır. Tüm kâinatın esmai-i ilahiyenin yansıması ve gereği olduğu hakikatini de hatırlayarak Vedud ism-i celilinin tecellisi gereği insanın insanı sevmesi ve dahası mü’minin mü’mini sevmesi şart hatta bazı durumlarda farzdır.

⁸⁰ Nursî, *Lem’alar*, s.236-237.

⁸¹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.269; Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.212.

⁸² Nursî, *Sözler*, s.132-133.

Bediüzzaman'ın, “*Gaye-i hayal olmazsa veyahut nisyân veya tenâsi edilse; ezhan enelere dönüp etrafında gezerler*”⁸³ tespiti ferdî ve içtimai hayatın sıhhati adına çok önemlidir. Zira Batı toplumlarının bir numaralı problemi olan şahsî menfaat, çıkar ve zevk merkezli bir yaşam dizaynı, umumi ahenk ve huzurun en büyük düşmanıdır. İman ve irfan temelli bir hareketin en çok mücadele ettiği düşman da cehalet ve egodur. İslâm milletleri arasından önce Müslümanlar arasında kurulması gerekli olan birliğin ve ittifadın temeli iman ve faziletten oluşmalıdır. Bediüzzaman, ‘*Böyle küçük ve önemsiz meseleler için kıymetli vaktimi harcamaktansa, zikir ve fikir gibi kıymetli şeylere yoğunlaşacağım’ deyip bir kenara çekilerek ittifakı zayıflaştırmayın. Madem neticesi Allah'ın rızasıdır ve mayası ihlâstır; o küçük değildir, büyüktür*’⁸⁴ mantığını ders vermiş ve bu noktaya nazarları tevcih etmiştir.

2.3. Bireyden Başlama Prensibi

Şeyh Edebalî'ye atfedilen “*İnsanı yaşat ki devlet yaşasın*” anlayışını benimseyen Bediüzzaman, “*Milletin kalb hastalığı, zâf-ı diyanettir*”⁸⁵ şeklinde teşhisini yapar. Sebebi her ne olursa olsun birlik ve beraberliğin ana teması insandır. Avrupa, derebeylikler ve mutlak krallıklardan kurtulmaya başlaması gücünü Rönesans hareketinden yani halktan alan sanayi devrimleri ile başlamıştır. 18.yy. gibi çok değişken bir asırda Fransa’da baş gösteren ve kısa zamanda dünyaya yayılan hareket 1789-1799 arası birbiri arkasına bomba gibi patlayan olaylar meydana getirmiştir. Nitekim bu on yıl “*Dünyayı Sarsan On Yıl*” adı ile meşhur olmuştur⁸⁶. Ekonomik menfaat, şan ve şöhret beklentisi, esaretten kurtulma, nefsin lezzetleri gibi dünyevî nedenler dahi olsa başarıya ulaşabilmenin zaruretlerinden ve öncülerinden biri ittihatır. Ferdi, hedefi istikametinde donanımlı, hahişkâr, şuurlu, şevkli ve inançlı hale getirirseniz muvaffakiyet kuvvetle muhtemeldir. Mefkûresi olmayan bir insanın, bir topluluğun, bir milletin kendisini ve etrafını harekete geçirecek bir enerji ve sinerjisi olamaz.

⁸³ Nursî, *Mektûbât*, s.668; Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.588.

⁸⁴ İbrahim Canan, *Bediüzzaman'dan Çözümler*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1994, s.74.

⁸⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.10.

⁸⁶ Garan, *Dünyayı Değiştiren Devrimler ve İhtilaller*, s.3.

İnsanı harekete geçirebilecek en müteharrik güç inançlarıdır. İnsan neye inanırsa inansın, inandığı nispette aksiyoner olur. Kavimcilik belası ile küçücük bir alana sıkışmış bir topluluğu kısa bir sürede tüm dünyaya dağılmasını sağlayan müteharrik güç, inandıkları mefkûre idi. “Ölürsem şehit kalırsam gaziyim” düşüncesi ile ölüme gözü kapalı götüren güç de iman kaynaklı mefkûre idi. Bir ideal ve gayesi olmayan insanlardan müteşekkil aile ve toplumda içten içe bir çürüme, kokuşma, dağınıklık ve huzursuzluk kaçınılmazdır. Mülûkû't-Tavâif döneminde Endülüs Emevî Devleti'nin toprakları birçok bağımsız devletçiklere bölündü. Bu devletçikler hem kendi aralarında çarpışmaya başladılar hem de İspanya'nın Hıristiyan devletçiklerinin saldırılarıyla muhatap oldular. Bir beylik (eyalet) düştüğünde diğeri seviniyordu.

Bediüzzaman'ın, “*irşad çalışmalarının, merkezden muhite, yani kendinden ve enfüsten afaka, fertten cemaate ve cemiyete, Türkiye'den İslâm dünyasına ve nihayette bütün dünyaya doğru içten dışa, açılıp genişleyen bir vetireyi esas aldığı*”⁸⁷ tespitini yapabiliriz. 19 Ocak 1923 tarihinde “*Mebuslara Beyanname*” başlığında yayınladığı bildiride birinci maddeye “*namaz*”ı koyar ve nedenini de izah eder;

Ey mücahidin-i İslâm! Ey ehl-i hâll ve'l-akd! Bu fakirin bir meselede on sözünü, birkaç nasihatini dinlemenizi rica ediyorum. Evvelâ: Şu muzafferiyetteki harikulâde nimet-i ilâhiye bir şükran ister ki, devam etsin, ziyade olsun. Yoksa nimet şükürü görmezse gider. Mademki, Kur'ân'ı, Allah'ın tevfiikiyle düşmanın hücumundan kurtardınız; Kur'ân'ın en sarîh ve en kat'î emri olan salât gibi feraizi imtisal etmeniz lâzımdır. Ta onun feyzi, böyle harika suretinde üstünüzde tevali ve devam etsin. Saniyen: Âlem-i İslâm'ı mesrur ettiniz, muhabbet ve teveccühünü kazandınız. Lâkin o teveccüh ve muhabbetin idamesi, şair-i İslâmiyeyi iltizam ile olur. Zira Müslümanlar İslâmiyet hesabına sizi severler⁸⁸.

Bediüzzaman'ın mantığı ve usulü, “*Kendini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez. Öyleyse nefsimden başlarım*”⁸⁹ şeklindedir. Nitekim Allah Resulü'nün “*Kendinden başla!*”⁹⁰ hadisi de bunu emreder. Bediüzzaman, insan için neyin daha önemli olduğunun sırasını da izah eder: “*Ömür sermayesi pek azdır, lüzumlu işler pek çoktur*” dedikten sonra “*Herkesin, iman mukabilinde, bu zemin yüzü kadar bağlar ve*

⁸⁷ İbrahim Canan, *Bediüzzaman'ın Fikri Programı Üzerine Bir Analiz*, Nesil Yay. İstanbul, 2008, s.47.

⁸⁸ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.85.

⁸⁹ Nursî, *Sözler*, s.109.

⁹⁰ İmam Nevevî, *Riyâz'üs Sâlihîn*, Hadis no:467; *Buhari*, Rikak, 36; *Müslim*, Zühd, 9.

kasırlarla müzeyyen ve bâki ve daimî bir tarla ve mülkü kazanmak veya kaybetmek davası başına açılmış. Eğer iman vesikasını sağlam elde etmezse kaybedecek”⁹¹ bu ifadelerle dikkatleri hep imana toplamaya gayret etmiştir. “*Bir zaman, ihtiyarlığın başlangıcında, Eski Said'in gülmeleri Yeni Said'in ağlamalarına inkılâp ettiği hengâmda...*” diye başladığı “*Ankara'da en kara bir hâlet-i ruhiye hissettiğimden, bir nur, bir teselli, bir rica aradım*”⁹² diye bitirdiği fikri muhayyilesinin neticesinde yegâne çare, deva ve ümidi yine, “*İman, o vahşetli geçmiş zamanın mezar-ı ekber suretini yırtıp, ünsiyetli bir meclis-i münevver ve bir mecma-i ahbab olduğunu biaynilyakîn, bihakkıyakîn gösterdi*”⁹³ şeklindeki ifadesi ile imanda bulur.

Bediüzzaman’a göre ittihadın başlangıcı mü’minlerin kalbidir. Burada tesis edilen kardeşlik, birlik ve beraberlik daha sonra fitrî bir seyir şeklinde topluma, toplumlara ve devletlere sirayet edecektir. İttihadın şekli, işleyişi, yapısı gibi hususlar teferruata mebni hususlardır. İslâm devleti Bediüzzaman’ın davasına yol ve yöntem olarak benimsediği nebevî usulle, “*birey, toplum ve devlet*” ya da “*iman, hayat ve şeriat*” üçlüsünün tabii sonucudur. Müttehit bireyler müttehit İslâm toplumlarını, onlar da İslâm devletlerinin ittihadını netice verecektir⁹⁴.

Allah’ın Kur’ân’daki emrine binaen, Resulü’nün İslâm’ı tebliğ usulü, İslâmî toplumun inşası ve devleti tesis modeli, Bediüzzaman’ın doğal olarak benimsediği usûl ve metottur. Zaten İslâm ve iman vasatî bir şekilde yaşansa bile, imanî ve İslâmî güzelliklerin topluma sirayet etmesi sürecin tabii bir neticesidir. Ne var ki uygarlık ve hilafet merkezli dönüşümün orta noktası olması itibariyle insan, hakikatte, Bediüzzaman’ın ortaya koymaya çalıştığı en büyük ve en merkezi sorundur. Diğer taraftan ümitsizliğin bir mü’min sıfata olmamasından ve Kur’ân’daki “*Allah’tan ancak kâfirler ümidini keser*”⁹⁵ ayetinden anlaşılacağı üzere, Müslümanlarda önce imanın tahkim ve tahkik edilmesi şarttır.

⁹¹ Nursî, *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004, s.184-185.

⁹² Nursî, *Lem’alar*, s.350.

⁹³ Nursî, *Lem’alar*, s.351.

⁹⁴ Nuri Çakır, “İttihad-ı İslâm”, *Köprü Dergisi*, İstanbul, 2009, S.108, s.49.

⁹⁵ Yûsuf Suresi, 87.

İlmi, alimi, ilahî misyon sahibi insanları olmayan milletlerin yapacağı iyileştirme teşebbüsleri ve tecdit hareketlerinin semere vermesi mümkün değildir. Binaenaleyh, Cezayirli düşünür Mâlik bin Nebî'nin, "*Hatta enfüsî âlemdeki temel ihtiyaçlarımızın, afakî âlemdekinden daha çok olduğunu düşünüyorum. Bizim ilk sıradaki ihtiyacımız, yeni insan... medenî insandır*"⁹⁶ düşüncesi en zaruri işin kaliteli insan yetiştirmek olduğunu ifade etmesi bakımından yerinde bir yaklaşımdır. Yine Malik bin Nebî'nin düşüncesinde diriliş, merkezinde insanın olduğu, "*İslâm âleminin kendi manevi alanda ortaya koyduğu gayrettir ki, bu gayret, Kur'ânî düşünceden ve modern ilim düşüncesinden geri kalmışlığını telafi etmeye yönelik bir vicdan hareketidir*"⁹⁷. Bediüzzaman toptancı bir insan değildi ve gayesi millete ve insanlığa rehber olacak değerde ve kalitede insanlar yetiştirmektir. İcmali bir bakış açısıyla Bediüzzaman, şahısları değil sıfatlara önem verir, onları değerlendirirken sıfatlarını över ya da yererdi.

Bediüzzaman, aceleci de değildir. Bir İslâm ülkesinde siyasî durumun düzelmesi önce dinî hayatın sonra sosyal hayatın düzelmesine bağlıdır. Bu düzelmeye ise fertten başlamalıdır ve bir ıslahat yapılacaksa önce fert ıslah edilmelidir. Tavandan tabana yapılan müdahaleler uzun vadede başarı getirmemiştir. Bu işte rehberlik din âlimlerine ve idarecilere düşmektedir. Reşid Rıza, Beyrut Valisi ile bir yemekte, "*Osmanlı ve diğer İslâm devletlerinin zayıflamasının nedeni âlimlerin siyaseti, idarecilerin de dini bilmemeleri*"⁹⁸ şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Bediüzzaman, kâinatı Esmâ-i Hüsnâ'nın bir tecelligâhı olarak görür. Kâinatta herhangi bir boşluk olmadığı gibi başıboşluk da söz konusu değildir. Nizam ve tedriciliğin bütün bir varlık âleminin temeli olduğuna inanan Bediüzzaman, anilik ve acelecilikten de uzak durur. Nitekim Kur'ân da Sünnet de bu istikamette emretmektedir. Binaenaleyh o, eşyanın tabiatına, insanın fitrata muhalif, dinin özüne ters olan acelecilikten yana olmadığını eserlerinden tespit edebiliyoruz. Sosyal

⁹⁶ Tamer Yıldırım, "Malik bin Nebî'de Sömürülebilirlik Olgusu", *Milel ve Nihal Dergisi*, C.8, S.2, İstanbul, 2011, s.33-52; Mâlik bin Nebî, *Teemmülât*, Trc. Abdüssabûr Şâhîn, Beyrut, 1991, s.45-46.

⁹⁷ Tamer Yıldırım, "Malik bin Nebî'de Sömürülebilirlik Olgusu", *Milel ve Nihal Dergisi*, C.8, S.2, İstanbul, 2011, s.33-52; Mâlik b. Nebî, *Vichetu'l-âlemi'l-İslâmî*, Trc. Abdüssabûr Şahin, Darul-Fikr, Dimeşk, 1986, s.125.

⁹⁸ Mâlik b. Nebî, *Vichetu'l-âlemi'l-İslâmî*, s.155.

değişimler temelden başlayıp zirveye doğru gitmelidir. “*Hayat-ı içtimâiye-i beşeriyede bir çığır açan, eğer kâinattaki kanun-u fıtrata muvafık hareket etmezse, hayırlı işlerde ve terakkide muvaffak olamaz. Bütün hareketi şer ve tahrip hesabına geçer*”⁹⁹ şeklinde izahını yapan Bediüzzaman, maddi bir cismin bile değişiminin zamana vabeste olduğunu, toplumların ve devletlerin değişiminin de birden olamayacağını¹⁰⁰ ifade eder.

Kevnî kanunlara riayet sadedinde insan hayatındaki değişikliklerde de tedriciliğin gereğine inanan Bediüzzaman, bunu hayatın dengesinin bozulmaması açısından da önemli bulur. Ani değişimlerin, ihtilallerin, devrimlerin ve inkılapların istenilen gayeye hizmet etmediği, başarılı ve uzun ömürlü olmadığı, aksine yıkımlara neden olduğu tarihteki örneklerinin¹⁰¹ ispatında ortadadır.

Bediüzzaman, bir halk insanıdır ve millete itimadı vardır; “*Dinin himayesi mağlûp biçare bir reise veya dalkavuk memurlara yahut mantıksız bir kısım zabıtlere bırakılsa mı daha iyi; yoksa milletin ve kamuoyunun hamiyetine bırakılsa mı?*”¹⁰² diye sorar ve kanaatini izhar eder. Zaten ideali tüm İslâm ümmetinin tahkiki imana sahip olmasıdır. “*Ben dünyanın halini bilmiyorum*” derken sadece Kur’ânî bir hayata kilitlendiğini görebiliyoruz. Bu seviyedeki bir imana sahip fert ve milletlerin geri kalması, zayıf düşmesi, ihtilafa düşmesi, dahası yıkılması söz konusu olamaz. Cumhuriyet’ten sonra devrimlerin birer birer yürürlüğe konulmasına tepkisini “*Din elden gidiyor*” haykırışıyla isyana dönüştürmek isteyenlere de şu uyarıda bulundu: “*Millet, irşad ve tenvir edilmelidir*”¹⁰³. Bediüzzaman bu noktadan sonra bütün mesaisini harcadığı iman hizmetiyle milletin irşadına odaklanmıştır. Devleti ele geçirerek toplumu şekillendirebileceklerini zannedenler, hangi dünya görüşüne sahip olurlarsa olsunlar, bir yerden sonra hüsrana uğradılar. Buna karşılık himmetini, fertlerin ve toplumun aydınlatılmasına hasredenler umumiyetle muvaffak olmuşlardır. Bediüzzaman’ın mücadelesindeki muvaffakiyetin sırrı da bu noktadadır. Yeni neslin ve devletimizin de diğer İslâm devletlerinin de yapacağı işler, bir vecibe ve sorumluluk

⁹⁹ Nursî, *Lem’alar*, s.160.

¹⁰⁰ Nursî, *Eski Dönem Eserleri, Divan-ı Harbi Örfi*, s.147.

¹⁰¹ Şeyh Said İsyanı, Çırağan Baskını, 31 Mart Vakası...

¹⁰² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.276.

¹⁰³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.135.

şuuru ile imanlı bir sivil toplum bilincini sağlamlaştırmak için, yine onun koyduğu parametrelere, hadiselerin ve tecrübelerin netleştirdiği nüanslarına riayet etmek olmalıdır¹⁰⁴. Bunun haricindeki yönelişlerin faydadan çok felaketler getirdiğini çok gördük ve görmekteyiz. Bediüzzaman, geri kalmamızın nedenlerini tespit ederken yine merkeze insanı ve ferdi koyar:

...kat'iyen hükmediyorum: Şimdiye kadar noksanîyetimiz ve tedenniyatımız, sû-i ahvâlîmiz dört sebepten gelmiş: 1. Şeriat-ı garrânın âdem-i mürâât-ı ahkâmından, 2. Bazı müdâhinlerin keyfemâyeşâ sû-i tefsirinden, 3. Zâhirperest âlim-i câhilin veyahut câhil-i âlimin taassubat-ı nâ-bemahallinden, 4. Sû-i tâlih cihetiyle ve sû-i intihap tarihiyle müşkilü't-tahsil olan Avrupa mehasinini terk ederek, çocuk gibi hevâ ve hevâse muvafık zünub ve mesâvî-i medeniyeti tuti gibi taklittendir ki, bu netice-i seyyie zuhur ediyor. Memurîn hakkıyla vazifesini ifa etse, memur olmayan ilcaat-ı zamana muvafık sa'y etse, sefahete vakit bulamayacaktır. Bu iki kısmın herhangisinde bir fert, sefahete inhimak gösterdiyse, bu, heyet-i içtimaiye içinde muzır bir mikrop sûretine giriyor. Evvel şarkta fenalığın sebebi, şarkın uzvu hastalanmış zannediyordum. Vaktâ ki, hasta olan İstanbul'u gördüm, nabzını tuttum, teşrih ettim. Anladım ki, kalbindeki hastalıktır, her tarafa sirayet eder. Tedavisine çalıştım; bir divanelikle taltif edildim. Hâsıl-ı kelâm: Büyük vaizlerimiz hem âlim-i muhakkik olmalı, ta ispat ve iknâ etsin. Hem hakîm-i müdakkik olmalı, ta muvazene-i şeriatı bozmasın. Hem belîğ-i muknî olmalı, ta muktezâ-yı hâl ve ilcaat-ı zamana muvafık söz söylesin. Ve mizan-ı şeriatle tartсын. Ve böyle olmaları da şarttır¹⁰⁵.

Henüz Van'da iken zihninde şekillendirdiği Medresetü'z-Zehra fikrini hatırladığımızda Bediüzzaman, tüm İslâm âleminde gelen talebelerin yetiştirilmesi ve bu yetişmiş kadronun müslümanların içine yayılarak tabanın eğitilmesi, şuurlandırılması, itikadının hurafelerden arındırılması, ilme ve tekniğe uyandırılması ve en önemlisi de imanının tahkike çıkarılması adına planlarının olduğunu söyleyebiliriz. İttihad-ı İslâm'ın tahakkuku alt yapının, iman alanındaki hizmetin tahakkukunun bir neticesidir. Bediüzzaman, ittihadın tesisi adına en önemli prensiplerden birini de şöyle dile getirmektedir:

¹⁰⁴ Kazım Güleçyüz, *Dünya Barışı İçin Bediüzzaman Modeli*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 2012, s.63.

¹⁰⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.117.

Ben kusurlu fehminle şu zamanda heyet-i içtimaiye-i İslâmiyeyi, çok çark ve dolapları bulunan bir fabrika suretinde tasavvur ediyorum. O fabrikanın bir çarkı geri kalsa yahut bir arkadaşı olan başka çarka tecavüz etse; makinenin mihanikiyeti bozulur. Onun için, İttihâd-ı İslâm'ın tam zamanı gelmeye başlıyor. Birbirinizin şahsî kusurlarına bakmamak gerektir¹⁰⁶.

Müslümanların, geri kalma problemini birey bazında orijinal bir şekilde ele alan Bediüzzaman'a göre medeniyetleri meydana getiren insan etkeninin arka planında, "sıfatlar" vardır. Colin Turner, "Risale-i Nur'u tanımadan önce Müslümandım, fakat mü'min değildim"¹⁰⁷ der. Ona göre "...her bir Müslümanın her bir sıfatı Müslüman olması lazım olmadığı gibi, her bir kâfirin dahi bütün sıfat ve sanatları kâfir olmak lazım gelmez"¹⁰⁸ objektif bir hakikattir. Şerif Mardin şunları söyler:

XX. yüzyıl Makine Medeniyeti, İslâm ümmetinin kolektif hafızasını dağıtmakla, Bediüzzaman'ın üzerinde devamlı durduğu problem ortaya çıkmıştır, o da Müslümanların kimlik problemidir. Makine medeniyeti ile birlikte gelişen bir tür milliyetçilik, Müslümanların geçmişle olan bağlarını geciktirme maharetini sergilemiştir. Evliyaların yerine, çok daha eskilerde yaşayan, Oğuz Kağan'ı koyan bu anlayış, çağdaş vatandaşın, zengin İslâmî dağarcığının yerine, abstre, toplumumuz için müphem bir mefhum koymuştur¹⁰⁹.

Bediüzzaman'ın büyüklüğünü de teslim eder: "Bediüzzaman'ın sosyolojik derinliği ve başarısı, bu durumda, İslâm'ın zengin, dinî ve kültürel dağarcığının yerini, hemen anlamış olmasında toplanır." Onun mantığında asıl olan İslâmiyet'in emrettiği karakter, kalite ve keyfiyetin yakalanmasıdır. Müslümanın tüm sıfatlarının Müslüman olması, muhakkak semeresini verecektir. Aksi bir durumun neticelerini ise son birkaç asırdır tahakküm, mezellet ve sefaletlerle çekmekteyiz. İmanın tesisi ile ferden ferda inşa edilemeyen bir birlik ve iktidar, hâkimiyetini güç ile elde etse bile uzun süre elinde tutamayacağı muhakkaktır. Arap Baharı neticesinde idareyi değiştirmeyi başarabilen devletlerde istenilen semerenin alınamamasının asıl nedeni budur.

¹⁰⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.99.

¹⁰⁷ Colin Turner, "Batılıların Gözü İle Bediüzzaman", *Bediüzzaman ve Dünya Barışı Said Nursî Paneli*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1991, s.128.

¹⁰⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.247; Nursî, *Beyanat ve Tenvirler*, s.91.

¹⁰⁹ *İslam Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi* (Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri), Ed. Mehmed Paksu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1992, s.14.

2.4. Muhabbet

İnsaniyetin gereği olan sevgi unsuruna çok değer veren Bediüzzaman, bunun sebeplerini, “*iman, İslâmiyet, cinsiyet ve insaniyet gibi nuranî, kuvvetli zincirler ve manevî kaleler*” olarak ifade ederken aynı zamanda “*muhabbetin İslâmiyet’in mizacı*”¹¹⁰ olduğunu da ilave eder. Devleti de devletleri de fertleri de milleti de milletleri de birbirine bağlayan en sağlam bağ sevgi bağıdır. Seven sevdiği hakkında kötü düşünce ve fiillere kolay kolay girmeyeceği gibi elinden gelen yardımı da yapacaktır. Bir Müslümanın başka bir Müslümanı sevmesi için de aynı Allah’a, aynı peygambere ve aynı kitaba inanması yeterlidir.

Allah’ı ve Resulü’nü seven, sevdiğini ya da en azından inandığını ifade eden herkes, Allah ve Resulü’nden ötürü sevilip hürmet edilmeli, şerefli bilinmeli ve kendisine saygı duyulmalıdır. Esasında ittihadın temeli de budur. Diğer sebep, vesile ve saikler sadece bundan dolayı olmalıdır ki hayatiyet kazanabilsin, semeredar ve uzun ömürlü olabilsin. Tolstoy, “*Menfaat karşılığı yapılan iyilik, iyilik değildir. İyilik, sebep ve netice zincirinin dışındadır*” derken esasında iyiliklerin ahirete müteallik yapılması gereğini de ifade etmiş oluyordu.

Mü’minin her sıfatı mü’min olması ulaşılmasına çabalanması gereken bir gayedir. Bir ve beraber olma bir mü’min sıfatı iken ayrılık ve düşmanlıklar mü’min sıfatı değildir. Düşmanlık yapılacaksa düşmanlığa yapılmalı ama asla mü’minin şahsı hedef alınmamalıdır. Bediüzzaman bu konuda ölçüyü koymuş ve insanın muhteviyatında bulunan bir takım duyguların boşuna verilmediğini, ancak bunların yerinde kullanılması gerektiğini ifade ettikten sonra şunu söyler:

Adâvet etmek istersen, kalbindeki adâvete adâvet et, onun refine çalış. Hem en ziyade sana zarar veren nefs-i emmârene ve hevâ-i nefsine adâvet et, ıslahına çalış. O muzır nefsin hatırı için mü'minlere adâvet etme. Eğer düşmanlık etmek istersen, kâfirler, zındıklar çoktur; onlara adâvet et. Evet, nasıl ki muhabbet sıfatı muhabbete lâyıktır. Öyle de, adâvet hasleti, herşeyden evvel kendisi adâvete lâyıktır¹¹¹.

¹¹⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.356.

¹¹¹ Nursî, *Mektûbât*, s.256.

Günümüzde Müslüman Müslümanı katletmektedir. Oysa dinimizde bırakın mü'minin mü'mine düşmanlığını, kâfire bile adavetimizde bir kıstas, bir ölçü bulunmaktadır. Mü'minin özelliği, düşmanlık değil, muhabbettir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Mü'minlere karşı yüzleri yerde, kâfirlere karşı aziz ve çetindirler. Allah yolunda cihad eder, kınayanın kınamasından korkmazlar*"¹¹².

Bediüzzaman, erken devirlerinde Müslümanlar arasındaki muhabbet eksikliğini ve husumeti fark eder. Şam Hutbesi'nde üzerinde en çok durduğu konulardan biri müslümanlar arasındaki muhabbet olmuş ve sonraki hayatında da bu husus üzerinde ısrarla durmuştur. "*Bütün kâinâtın mâyesi muhabbettir. Bütün mevcudatın harekâtı muhabbettir. Bütün mevcudattaki incizab ve cezbe ve câzibe kanunları muhabbettendir*"¹¹³ şeklinde değerlendirdiği muhabbet hakkında şöyle der:

Bütün hayatımda, hayat-ı içtimaîye-i beşeriyeden kat'î bildiğim ve tahkikatların bana verdiği netice şudur ki: Muhabbete en lâyük şey muhabbettir; ve husûmete en lâyük sıfat husumettir. Yani, hayat-ı içtimaîye-i beşerîyeyi temin eden ve saadete sevk eden muhabbet ve sevmek sıfatı, en ziyade sevmeye ve muhabbete lâyuktur. Ve hayat-ı içtimaîye-i beşerîyeyi zîr ü zeber eden düşmanlık ve adâvet, her şeyden ziyade nefrete ve adâvete ve ondan çekilmeye müstahak ve çirkin ve muzır bir sıfattır.¹¹⁴

Müslümanların birbirlerine muhabbetine vesilelerden iman ve İslâmiyet'i "*Süphan Dağı*"¹¹⁵na, adaveti netice veren sebepleri ise "*küçük çakıl taşları*"na benzettir. Adavetin hüküm sürdüğü bir yerde muhabbetin sadece gösteriş ve riyadan ibaret olacağını, muhabbetin hüküm sürdüğü yerde ise düşmanlığın acımaya inkılap edeceğini ifade eder. Bediüzzaman, mezhebinin muhabbete muhabbet etmek olduğunu ve en çok sevdiği şeyin muhabbet, en sevmediğinin ise husumet olduğunu da ekler¹¹⁶.

Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm düşüncesinin meşrebinin muhabbet olduğunu ifade etmiştik. Meşrep terimi geniş manasıyla değerlendirilmelidir. Zira imana hizmet yolları da denilebilecek meslek, cemaat, tarikat gibi intisap yollarını da belirleyen ferdi

¹¹² Mâide Suresi, 54.

¹¹³ Nursî, *Sözler*, s.570.

¹¹⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.348.

¹¹⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.283.

¹¹⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.284.

bir yönelim ve düşünce eğiliminin adına meşrep denilmektedir. İmandan kaynaklanan kardeşlik hukukunun temelinde de muhabbet vardır. Meslek ve meşreplerin, tarz ve yöntemlerin, tarikat ve usullerin birleştirilmesi aklî ve fiilî olarak mümkün olmayacak bir iş olmakla birlikte olmamasının daha fitrî, realist ve faydalı olduğu muhakkaktır. Bediüzzaman bunun için bir ölçü verir; *“Hakta ittifak, ehakta ihtilaf olduğundan; bazen hak, ehaktan ehaktır, hasen, ahsenden ahsendir. Herkes kendi mesleğine “Hüve hak” demeli “Hüvel’l-Hak” dememeli. Veyahut “hüve hasen” demeli “Hüve’l-Hasen” dememeli”*¹¹⁷.

İttihad-ı İslâm’ı zamanın farz vazifesi olarak değerlendiren Bediüzzaman, *“İttihad-ı İslâm cemaati, sair cemiyet-i diniye ile şakku’l-âsâdır. Rekabet ve münaferatı intaç eder”* vehmine şöyle izah getirir:

Evvelâ umur-u uhreviyede haset ve müzahemet ve münakaşa olmadığından, bu cemiyetlerden hangisi münakaşaya, rekabete kalkışsa, ibadette riya ve nifak etmiş gibidir. Saniyen: Muhabbet-i din saikasıyla teşekkül eden cemaatlerin iki şartla umumunu tebrik ve onlarla İttihad ederiz. Birinci şart: Hürriyet-i şer’iyeyi ve âsâyışı muhafaza etmektir. İkinci şart: Muhabbet üzerinde hareket etmek, başka cemiyete leke sürmekle kendisine kıymet vermeye çalışmamak; birinde hatâ bulunsa, müfti-i ümmet olan cemiyet-i ulemâya havale etmektir. Salisen: İ’lâ-yı kelimetullahı hedef-i maksat eden cemaat, hiçbir garaza vasıta olamaz. İsterse de muvaffak olamaz. Zira nifaktır. Hakkın hatırı âlidir, hiçbir şeye feda olunmaz. Nasıl Süreyya yıldızları süpürge olur veya üzüm salkımı gibi yenilir? Şems-i hakikate "püf, üf" eden, divaneliğini ilân eder. Ey dinî cemiyetler! Maksadımız, dinî cemaatlar maksatta ittihâd etmelidirler. Mesalikte ve meşreplerde İttihâd mümkün olmadığı gibi, caiz de değildir. Zira taklit yolunu açar ve "Neme lâzım, başkası düşünsün" sözünü de söylettirir¹¹⁸.

Bediüzzaman fertlerin iman ve kalp birlikteliği üzerinde önemle durmuştur. Diğer taraftan cemaat, mezhep ve diğer Müslüman toplulukların barışık ve bir olmaları için de gayret etmiş, risaleler yazmış ve çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu düşüncenin muhalifi düşüncelere ve ittihada karşı menfî çalışmalara; İslâm düşmanlarına, emperyalist menfaatperestlerin düşmanlıklarına karşı duruş sergilemiş,

¹¹⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.460.

¹¹⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.351.

insanları aydınlatmış, teyakkuza geçirmiştir. Bu istikamette Bediüzzaman, mezheplerin hikmetini anlatan 27. Söz ile cemaatlerin sırf Allah rızasını esas tutmaları gerektiği ile alakalı 20. Lem'a'yı telif etmiştir.

Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmalarını sağlayacak kâinat çapında öyle dinamikleri vardır ki başkaları bunlardan bir ikisine sahip olduğunda – Örneğin; Anglo-Saksonlarla Galliler, İngiltere'nin çıkarı ve kazancı için bir araya gelirken Batılılar, Komünizm ve anarşi karşısında bir seviyede ve İslâm karşısında ise tam bir ittifak kurabilmektedirler- dünya çapında tesir icra edebilmektedirler. Sadece menfaat veya ırkî nedenlerle bir araya gelen insanlar tüm dünyaya etki eden birlikler tesis etmiş ve iz bırakmışlardır. Oysa bizim dünyamızda ayrılıklara neden olabilecek konular sinek kanadı kadar dahi ehemmiyeti olmayan konulardır. Bırakın hissî ve duygusal nedenleri sadece akıl ve mantık planında bir araya gelip fasl-ı müştereklerimizi ortaya koyabilsek en güçlü federasyonlardan, en sağlam paktlardan çok daha güçlüsünü, sağlamını, uzun ömürlüsünü meydana getirebiliriz.

Coğrafya, tarih, dil ve kültür farklılıkları nedeniyle ortaya çıkan mezhepler arasında düşünce ve uygulama başkalıklarını, ifsat komiteleri ittifad-ı İslâm aleyhinde kullanmaktadırlar. Bu güç merkezlerine karşı Ehl-i Sünnet, Aleviler ve diğer farklı mezhep ve ekoller uyanık olmalı, birliklerini sağlamalı ve sürdürmelidirler. Bediüzzaman bu azim tehlikeye karşı şöyle seslenmektedir: “*Ey ehl-i hak olan ehl-i sünnet ve cemaat! Ve ey Âl-i Beyt'in muhabbetini meslek ittihaz eden Aleviler! Çabuk bu mânâsız, hakikatsiz, haksız ve zararlı olan nizamı aranızdan kaldırınız*”¹¹⁹.

İslâm hanesindeki değişik meslek ve meşreplerin olmasının iki temel faktörü vardır ki bunlardan ilki, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisine bakar, diğeri ise insanların kapasite ve kabiliyet durumuna bakar. Eşyadaki ve varlıktaki farklılıklar, Allah'ın isim ve sıfatlarından gelen tabii bir durumdur. Bu yüzden eşyayı ve mevcudatı bir kalıp içine sokup aynileştirmek ve her şeyi tek tip haline getirmek fitrata aykırı bir ütopyadır. Özünde meslek ve meşrepler güzel iken çirkinleştirilenler, dar ve basit düşünceli insanlardır. Nasıl ki meslek mezhep yerine, mezhep fırka yerine, fırka da İslâm yerine geçemez ise, meşrep de meslek yerine geçemez. Mizaç, meşrep değildir;

¹¹⁹ Nursî, *Lem'alar*, s.37.

meşrep de meslek değildir. Meslek mezhep değildir; mezhep de fırka olmadığı gibi, fırka da din değildir. Bu ölçülerin farkında olup, meseleye geniş ve icmâli bakarsak, hem cemaatin dayanışma ve kardeşlik duyguları hem de İslâm'ın birlik ve beraberliği temin edilir. Yoksa kavga ve gürültü yükselir, dâhili ihtilaf hiç bitmez¹²⁰. Bediüzzaman'ın "*çok fazla sıkı tutmayınız*" tavsiyesinde bu mânâyâ dikkat çekmektedir.

Meşrep ve mezhep taassubu ve "*hakikat inhisarcılığı*" cemaatler arası muhabbetsizliği netice vermektedir. Hiçbir taassup iman hakikatleri ve naslardan öteye geçmemelidir. Zira bu durum iman burçlarına hücumu yol vermekte, İslâm kalesinde gedikler açılmasına neden olmaktadır. Hak ve güzel olanın¹²¹ bir tane olma zaruretinin olmadığı gerçeği ile duruma yaklaşan Bediüzzaman, bu nedenle hakikat inhisarcılığına da karşı çıkar. Nitekim bu anlayışın aksi tutum ve düşünceler İslâmî olmayacaktır. Ne yazık ki son iki-üç asır bize bunun hakikatini çok acı öğretmiştir.

Her ferdin ve cemaatin bir bölgesi ve sahip olduğu bir irfan yapısı vardır. Daha önce de bahsedildiği üzere insanların bir kalıba girmesi mümkün değildir. Komünizm gibi beşeri bütün sistem ve izmlerin kısa sürede yıkılıp gitmesinin ana nedenlerinden biri de budur. Aynı işin farklı yol ve yöntemlerle yapıyor olması, o işin olmaması demek değildir. Allah'a giden yollar mahlûkların solukları sayısındadır. Diğer taraftan teferruatteki değişiklikler ise nazar-ı itibara alınmamalıdır. Asıl mesele, hak ve hakikatin sınırlarının zorlanmaması, yıpratılmaması, düşünce ve yöntem farklılıklarının esaslara varıp dayanmaması, maksat ve gayede sapmaların olmamasıdır. Yani hak vesile ve vasıtalarından vazgeçilip, bâtil vesilelere sapılmamalıdır. Hakikat bir, teferruat ayrı ise husumet ve tefrika nedeni olmamalıdır. Duygu, düşünce, inanç ve ideal birlikteliği olduktan sonra meşrep, yöntem ve tarz farklılıkları zenginliktir. Bu durum zaten yaratılışın gereği olduğu gibi farklı düşüncelerin, gayelerin ve yaşam biçimlerinin varlığı da fitratın gereğidir. Bunun önüne geçmek, fitratın, doğanın ve tarihî hakikatlerin önüne geçmek demektir. Hulefa-i Raşidin'e bile baktığımızda dört farklı fitrat görebilmekteyiz. Her imam, müçtehid, gavs vb. Hz. Muhammed'in deryasından, Kur'ân'ın fezasından kendi kapasite ve

¹²⁰ <http://www.sorularlarisale.com/printarticle.php?id=10661>, E.T. 20.02.2015.

¹²¹ Bkz. Nursî, *Lem'alar*, s.259.

nasibi ölçüsünde ne kadar su alabilmiş ise ona göre yorum yapmış, içtihad ve yol benimsemiş olabilir. Bunların bir kenara atmak demek etrafta Müslümanın kalmaması demektir. Diğer taraftan her meşrebin kendi alanında bir hakikati temsil edip önemli bir kaideyi ikame ettiği gerçeğini de göz ardı etmemek hakkaniyetin gereğidir.

Tevhid, nübüvvet, haşir; meleklerin ve cinlerin varlığı; kitabımız ve kıblemizin birliği, namazın, zekâtın, orucun ve haccın farziyeti; hatta namazların rekâtları; zekâtın miktarı ve kimlere verileceği; din ve imanımızın hasımları; dünyanın dört bir köşesinde minarelerde yükselen ezanımız; ideal ve ümniyemiz aynı, ortak ve bir olmasına karşılık teferruattaki düşünce farklılıklarını bilerek ya da bilmeyerek büyüten ve bir fitne halinde iftirakların sebebi haline getirenler hain olmasalar bile en azından cahildirler. Oysa '*Lâ ilâhe illallah*' sadakati içinde olan herkesle Cennet'te beraber olma itikadında şüphesi olan iman dairesinden sayılamaz. Allah mü'minleri mahşerde el ele haşredeceğini, kalplerdeki bütün hoşnutsuzlukları sileceğini ve neticede tahtlara yaslanıp karşılıklı oturup sohbet edeceğimizi vaat ediyor¹²². Teferruat, ayrıntı ve tali meselelerdeki farklılıklarla birbirimizi dışlamanın, karalamanın dahası küfürle itham edip düşman ilan etmenin akla, imana ve insanlığa ters olduğunu anlayabilmek için deha olmaya gerek yoktur. Bediüzzaman, bu meseleyi ve en büyük birleşme noktalarını veciz bir şekilde ilan etmiştir: "*Ben imanın cereyanındayım, karşımda imansızlık cereyanı var. Başka cereyanlarla alakam yok*"¹²³. Diğer taraftan birlik, beraberlik ve dayanışmanın ne kadar aklî ve mantıkî olduğunu şu beyanıyla izah eder:

Ey ehl-i hakikat ve tarikat! Hakka hizmet, büyük ve ağır bir defneyi taşımak ve muhafaza etmek gibidir. O defneyi omuzunda taşıyanlara ne kadar kuvvetli eller yardıma koşsalarsa daha ziyade sevinir, memnun olurlar. Kıskanmak şöyle dursun, gayet samimî bir muhabbetle o gelenlerin kendilerinden daha ziyade olan kuvvetlerini ve daha ziyade tesirlerini ve yardımlarını müftehirâne alkışlamak lâzım gelirken, nedendir ki rekabetkârâne o hakikî kardeşlere ve fedakâr yardımcılarına bakılıyor ve o hal ile ihlâs kaçıyor?¹²⁴

¹²² Hicr Suresi, 47.

¹²³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.212; Nursî, *Mektûbât*, s.66.

¹²⁴ Nursî, *Lem'alar*, s.247.

İslâmî hareketlerin varacağı son nokta ittihad-ı İslâm'dır. Ezile ezile ezilmemenin yollarını öğrenmekte olan Müslümanlar, önce İslâmiyet'i gerçekten öğrenecek sonra İslâm birliğini kuracaklardır. *"Bizim cemaatimizin meşrebi, muhabbete muhabbet ve husumete husumettir. Yani, beyne'l-İslâm muhabbete imdat ve husumet askerini bozmaktır"*¹²⁵ şeklinde düsturunu vazededen Bediüzzaman, İslâm birliğinden fevkalade ümitlidir: *"İman ederim ki, umum âlem-i İslâm, millet-i insaniyede ve Âdem kavminde bir meclis-i meb'usan-ı mukaddese hükümüne geçecektir. Selef ve halef, asırlar üzerinde birbirine bakıp mabeynlerinde bir encümen-i şûra teşkil edeceklerdir"*¹²⁶.

2.5. Hac

Hacdan beklenen semerelerin en önemlileri, tevhid inancının sağlamlaştırılması ve İslâm inancı etrafında Müslümanların kaynaşmasının, dayanışmasının ve birliğinin sağlanmasıdır. İslâm'ın beş esas şartından biri olan hac, diğer dinlere göre Müslümanlara bazı avantajlar sağlar. İletişimin ve ulaşımın sınırlı olduğu eski dünyada, değişik yerlerden gelen ve her sene Mekke'de toplanan Müslümanların dinî vecibelerini ifa ederken bilgi alışverişinde de bulduklarını tahmin etmek zor değildir. Hac, böylelikle İslâm dünyasının dayanışmasını tazelerken aynı zamanda dinî ve siyasî gelişmelerin bir senelik gecikme ile de olsa dünyaya yayılmasına vesile teşkil eder. İstanbul'a yapılan yardım taleplerinin bazıları Hicaz Valisi kanalıyla iletilmiş olduğunu hatırlarsak hacı, dinî niteliğinin yanında siyasî bir forum olarak düşünmek de yanlış olmaz. Bazı kaynaklar Orta Asya'dan gelen hacı adaylarının geniş bir yay çizerek İstanbul üzerinden Mekke'ye gittiklerini aktarıyor. Zira Müslümanların hacca gidebilmek için padişahın izin almaları gerektiği inancı nedeniyle, padişahın kıldırıldığı cuma namazında hazır bulunan hacı adayları, izni aldıklarını varsayarak yola çıkarlardı¹²⁷.

Hac, öncelikle resmî bir kongre, siyasî bir icmâ değildir. Hac hareketleri, teşkilatları asil ve etkili bir rehberlik altında toplayıp neticeye vardırarak için yapıcı,

¹²⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.57; Ayrıca bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.65.

¹²⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Tulûat*, s.568-569.

¹²⁷ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.159-160.

hürleştirici, İslâm toplumunu hedefe ulaştırmak için çok büyük bir fırsattır. İslâm ümmetinin her üyesinin, aktif her Müslümanın, her fırsatta en büyük vazifesi olan adil İslâm sisteminden sosyal hayatta istifade etmesi lazımdır. Hac bunun için büyük bir fırsattır. Her Müslüman şunu bilmelidir ki, hac bu hedefe varmak için gerekli olan çalışmaların en önemli bölümlerinden biri, en güzel fırsattır¹²⁸. Bu ibadet, Müslümanların maşerî vicdan halinde Allah'a hakiki kul olma amacıyla O'nu müşahede etme ve hem dil hem de fikirle O'nun emrine inkıyat etmeyi ifade eder. İslâm âleminin meselelerini müzâkere ettikleri zaman ve mekân olan hac, dünyanın değişik coğrafyalarında yaşamını sürdüren Müslümanların toplanmaları, tanışmaları ve değişik konularda anlaşmalar yapabilmeleri için bir fırsattır.

Hac (ve umre), dünyanın her yerinden milyonlarca Müslümanın bir araya geldiği bir toplanma durumudur. Dinî bir vecibe veya saik olmadan böyle icmâyı yapabilmenin imkânsızlığı aşikârdır. Endonezya'dan, Malezya'ya; Mısır'dan Kanada'ya; İran'dan Türkmenistan'a; Japonya'dan Şili'ye; İngiltere'den Rusya'ya kadar yüzbinlerce hatta milyonlarca Müslüman aynı safta buluşuyor, namaz kılıyor, tavaf ediyor, sa'y yapıyor, dua ve ibadet ediyor. Haccın hakkının verilmesinin bir boyutu olan ibadetten kalan zamanlarda gruplar halinde bir araya gelip tanışma ve kaynaşmaların sağlanması için gerekli altyapının hazırlanması, imkânların sağlanması şarttır.

Son asırlarda matlup olunan keyfiyetten oldukça uzaklaştırılan hac, milyonlarca dünya Müslümanlarının kudsî ve semavî bir kongre şeklinde bir araya gelerek tanışma, kaynaşma ve dayanışmasına vesile olması beklenirken, âlimler için fikir alış verişi yapmak için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Haccın bu keyfiyetinden uzaklaşmak, onun getirdiği kazanımların da elden kaçması ve en nihayetinde binlerce ortak noktası olan Müslümanların birbirine yabancı hatta düşman haline gelmesine neden olmuştur. Öyle ki haccın bu potansiyeli Batılılarca bile tasdik edilmiş ama bir tehdit olarak algılanmıştır. C. H. Bevher'in 1904 yılında yazdığı Panislâmizm adlı makalesinde şöyle yazar:

¹²⁸ Muhammed Hüseyin Beheşti, *Kur'an'da Hac*, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987, s.140.

Panislâmizmin dinî anlamda merkezi İslâm ile iç içe olan Mekke. Günde beş defa Mekke istikametinde ibadet saf bir şekilcilığe dönüşmüştü. Panislâmist düşünce ile yeniden sembol oldu. Bütün dünya Müslümanlarının bu merkeze doğru çekilmesi haklı olarak birlik duygusunu uyandırıyor. Gerçekten de Mekke, şimdi Müslümanların, onu bize Snouck Hurgronje'nin unutulmaz kitabı 'Mekke' de anlattığı gibi, din ve fikir hayatının merkezi. Mekke'ye her yıl hac zamanında dünyanın her yanından binlerce kişi akıyor ve ibadet birlikte ediyorlar. Tamamen kendiliğinden, hacılar burada İslâm'ın muhteşem birliği ve büyüklüğünün şuuruna erişiyor; dünyanın dört bir yanından akan halkları görünce. Propaganda değil – zaten propaganda yapılmıyor- hayır sadece bir bakış onun içinde Panislâmist düşünceyi canlandırıyor. Hacıların çoğu Mekke'de sadece kısa bir süre kalıyor. Ama bir kısmı da aylar ve yıllarca bu kutsal yerde, Mekke'de eski İslâm ideallerini skolastik şekilde öğrenmek için kalıyor; sonra bu düşüncelerle dolu olarak Panislâmizm tohumlarını dünyaya yayıyorlar. Görkemli bir birleştirici güç var bu dinî merkezde. Öyle bir güç ki Avrupa ile olan zıtlık ile daha da yükselmekte¹²⁹.

Kalıpsak olarak belirli zaman dilimlerinden dinde kutsal kabul edilen yerlerin ziyaret edilmesi şeklinde ifade edilen hac, Bediüzzaman'ın ifadesinde, her mü'min için bir mertebe-i külliyyede bir ubudiyettir ve bir hacı, ne kadar âmi de olsa, hacda pek çok mertebeler kat etmiş bir veli gibi külli bir ubudiyetle müşerrefdir¹³⁰. Milyonlarca hacının Arafat'ta ve Kâbe'de ulvi bir koro misali tezekkür eyledikleri "*Allah-u Ekber*" nidaları, o yüce Hz. Peygamber'in bin dört yüz sene evvel âl ve ashabıyla terennüm eylediği "*Allah-u Ekber*" kelâmının asırlar ötesinden bir aks-i sadâsıdır¹³¹. Yine Bediüzzaman'a göre hac, orada bir araya gelen milyonlarca Müslümanın birbirleriyle tanışarak ortak bir fikrî zeminde buluşmasına vesile olabilecek çok önemli bir fırsattır. Aynı zamanda fertlerden başlayarak devletler planında kurumsallaşabilecek bir dayanışma ve yardımlaşma kültürünü benimseyip hayata geçirmelerinin fırsatı, kurumlar ve ülkeler arasında ortak sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel çalışmaların işbölümü ile gerçekleştirilmesinin zemini olabilecek hayatî ehemmiyete haiz ferdî,

¹²⁹ Mümtaz 'er Türköne ve Ümit Özdağ, *Siyasî İslâm ve Pan İslâmizm*, Rehber Yayınları, Ankara, 1993, s.30.

¹³⁰ Nursî, *Sözler*, s.199.

¹³¹ Nursî, *Şualar*, s.233.

toplumsal ve küresel bir eylemdir. Âlem-i İslâm'ın hac ibadetini ihmal etmesinin neticesini Bediüzzaman şöyle ifade eder:

Rüya hacda sükût etti. Çünkü haccın ve ondaki hikmetin ihmali, musibeti değil, gazap ve kahrı celb etti. Cezası da keffâretü'z-zünub değil, kessâretü'z-zünub oldu. Haccın bahusus taarrüfle tevhid-i efkârı, teavünle teşrik-i mesaiyi tazammun eden içindeki siyaset-i âliye-i İslâmiye ve maslahat-ı vâsia-i içtimaiyenin ihmali ki düşmana milyonlarla İslâmı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzar etti. İşte Hint, düşman zannederek, hâlbuki pederini öldürmüş, başında oturmuş bağıyor. İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçare valideleri olduğunu, "ba'de harabi'l-Basra" anlıyor. Ayakucunda ağlıyorlar. İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor. İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor. İşte âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, valide gibi saçlarını çekip âh ü fizar ediyor. Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatlar ettirildi. Fa'tebirû¹³².

Bediüzzaman, hadiseleri iki boyutuyla değerlendirir. Örneğin, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetinin ve yıkılışının zahirî sebepleri ile bâtni yani Kaderin niye bu yıkılışa fetva verdiğini iki kategoride ele alır. Birinci boyutu yani zahiri sebepler olarak, Allah'ın irade sıfatından gelen ve kâinatı, eşya ve hâdiseleri, ferdî ve içtimaî insan hayatını yaratan ve idare eden icraatının kanunlarına uyulmayarak Allah'a itaat ve isyan etmenin karşılığı mağlubiyet, fakirlik, başarısızlık ve geri kalma şeklinde daha çok dünyada, kısmen de ahirette görülür. Müslümanlar olarak bizler son asırlarda bu kanunları ihmal ederken Batılılar riayet etmenin semereleri aldılar. Bediüzzaman ikinci boyutu yani bâtni yönü ise şöyle izah eder: Allah'ın Kelâm sıfatından gelen ve din şeklinde tecelli eden kanunlarını da büyük ölçüde ihmal ettik. Allah, günde bir saat beş vakit namazı emretti; ihmal ettik ve karşılığında Allah, beş yıl cephelerde alnımızı secdeden kaldırmadı. Allah, on bir ay yememize mukabil, senede bir ay oruç tutmamızı emretti. Nefsimize acıyıp ihmal ettik; buna mukabil, beş sene boyunca, mecburi oruç tuttuk. Allah, bize verdiği Kendi malının, malın cinsine göre kırkta, otuzda, yirmide, onda veya beşte birini zekât olarak

¹³² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.501.

vermemizi emretti. İhmal ettik, cimrilik yaptık, karşılığında Allah, birikmiş zekât olarak bütün malımızı beş yıl süreyle elimizden aldı. Allah, ömürde bir defa olsun, gücü yetenler için, çok önemli ve çok boyutlu bir ibadet olan hacca gitmemizi emretti, ihmal ettik ve beş yıl boyunca cepheden cepheye sürüldük.

Haccın ihmali özgül ağırlığının fazlalığı yani ferdî değil tüm İslâm âlemini ilgilendirdiği için musibetten ziyade, öfke ve gazabı çekmiştir. Haccın özellikle görüşüp tanışmakla fikir birliği sağlanmasını, işbirliği ile yardımlaşmayı kapsayan içindeki yüksek İslâm siyasetini ve çok geniş sosyal hikmet ve faydalarının¹³³ ihmali yüz milyonlarca Müslümanın bilerek ya da bilmeyerek İslâm aleyhine çalışmasına zemin hazırladı. Bediüzzaman'ın yaşadığı devirler itibariyle bu farzın ihmalinin tüm Müslümanlara menfi etkileri ne yazık ki günümüzde de halen devam etmekte, hâlâ hacdan matlup olunan keyfiyet yerine getirilemediği için dağınık bir İslâm dünyası mevcut bulunmaktadır. Müslümanlar ve İslâm âlemi geçmişte yaşadığı ve halen yaşamakta olduğu ıstırap verici tecrübelerden ders alarak, hac ibadetinin büyük hikmetlerinin şuurunda olarak yerine getirmek zorundadır.

Haccın İslâm dünyası açısından deruhte etmesi gereken asıl işlevi, İslâm birliğinin sağlanması için gereken fikri, hissi ve kalbi temel taşlarının atılmasına vesile olmasıdır. Bu yönüyle hac, şahsî bir ibadet olmaktan ziyade umum İslâm dünyasını ilgilendiren sosyal bir ibadettir.

İttihad-ı İslâm düşüncesinin anlaşılabilmesi için, "*Taarrüfle tevhid-i efkârı, teavünle teşrik-i mesaiyi tazammun eden içindeki siyaset-i âli-ye-i İslâmiye ve maslahat-ı vâsia-i içtimaiye*"¹³⁴ ifadelerinin üzerinde durulmalıdır. Taarrüfle tevhid-i efkâr: Tanışma ve anlaşma ile sağlanacak fikir birliği anlamına gelmektedir. Teavünle teşrik-i mesaiyi tazammun: Yardımlaşma ve dayanışma ile âlem-i İslâm'ın mesaisinin tanzimi, birlikte çalışma ve iş bölümü demektir. İçindeki siyaset-i âliye-i İslâmiye: İçerisinde İslâm'ın o yüksek siyaseti ve devlet yönetimindeki ihmallerin görüşülmesi ve yüksek İslâm siyasetinin tezahürünün şûra ve meşveretinin tahakkuku demektir. Maslahat-ı vâsia-i içtimaiye: Geniş içtimai ve sosyal hayatın faydasına yapılacak

¹³³ Haccın İslâm âlemine faydaları hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Şeriatî, *Hac*, Trc. Ejder Okumuş, Feccr Yayınları, Ankara, 2013, s.48.

¹³⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.501.

çalışmalarıdır. Bediüzzaman bu maslahatların hacda yerine getirilememesi neticesinde ortaya çıkan menfur durumu da dile getirir. “İbret alın!” diye son uyarısını da yapar ama bu durumun ciddi bir değişikliğe uğradığını zamanımız için bile söyleyemeyiz. Esasında hac, ittihad-ı İslâm’ın provası ve talimi hükmünde olan bir ibadettir. Kur’ân’ın ifadesi ile burada tek bir millet olan Müslümanların haccı, şûra, kongre ve sempozyum şeklinde değerlendirmesi gerekmektedir.

Tüm Müslümanların dünyada namaz ile oluşturduğu büyük halkaların teşkil ettiği manevi dairelerin merkezinde Mekke vardır ve burası ittihadın da sembolik bir merkez mekânı ve coğrafyası hükmündedir. Allah, Kur’ân-ı Kerim’inde şöyle buyurmaktadır:

Elbette ilâhî buyruğu bekleyerek yüzünün semada aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol, işte memnun olacağın kibleye seni yönlendiriyoruz! Haydi, yüzünü Mescid-i Harâm’a doğru çevir! Siz de ey müminler, nerede olursanız olunuz yüzünüzü oraya doğru çevirin! Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kibleyi çevirmenin gerçekten Rab’leri tarafından olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir¹³⁵.

Allah isterse nazarları herhangi bir veya birkaç mekâna ya da makama çevirebilir. Ne var ki kalplerin, fikirlerin, gayelerin ve nazarların vahdetini temin etmek için tüm mü’minleri tek bir kibleye yönelmelerini emretmiştir.

2.6. Meşveret, Şûra ve İcmâ

Aynı kökten gelen meşveret, şûra, istişare, müşavere “*danışma*”, “*görüşüp anlaşma*”, “*konuşup bir karara varma*” anlamlarına gelmektedir. Şûra¹³⁶, konuşma yeri, istişare meclisi, istişare için toplanma yeri mânâsına kullanırken, “*Meşveret*”, başkalarının görüş ve düşüncelerini nazar-ı itibara almayı ifade ederken, “*bede*” kökünden türeyen “*istibdat*”, kelime anlamıyla kişinin tek kalması ile birlikte görüşünde ferdî olmasını ifade eder. Toplumunu ilgilendiren konularda bir kişinin tek

¹³⁵ Bakara Suresi, 144.

¹³⁶ Danışma ve danışma kurulu anlamında fıkıh terimi olan şûra, sözlükte “danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme” anlamındaki şûra, fıkıh doktrininde terim tanımı yapılmamış olmakla birlikte İslâmî literatürde yöneticilerin ve özellikle devlet başkanının görevlerinden olan işler hakkında ilgililere danışıp eğilimlerini göz önünde bulundurmasını ifade eder. (Talip Türcan, “Şûra”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.39, s.230.)

başına söz hakkına sahip olması, bireysel görüşünü uygulamaya geçirebilmesi, otoriteryenliğe ve despotizme yol açar. İslâm ise “*Onların üzerinde bir zorba değilsin*”¹³⁷ ve “*Sen onlara karşı zor kullanacak değilsin*”¹³⁸ ayetlerinden anlaşılacağı gibi despotizmi dışlar. Çünkü bu ayetler, Hz. Peygamber de dâhil hiç kimsenin toplumun vasisi, bireylerin bekçisi olamayacağını ve kendisinde despotluk etme hakkını göremeyeceğini ortaya koymaktadır¹³⁹.

Kur’ân’daki ayet ve hükümleri doğrudan siyasetle irtibatlandırmak, direkt siyasî bir hüküm koyup bir ilke tesis ettiğini ifade etmek imkân harici olsa da, içtimai yaşam ile ilgili hükümler, dolaylı da olsa siyasetin konusuna girebilmektedir. Nitekim siyaset dediğimiz olgu her ne kadar yaşadığımız devrin getirdiği anlayışın da etkisi ile çirkin ve habis bir olgu gibi anlaşılabilir da sosyal hayatın içinde var olan bir gerçektir.

Meşveret etmek Allah ahlakıdır. Her ne kadar Allah meşveret etmekten müstağni olsa da insanı, meleklerle ‘*meşveret ettikten*’ sonra yarattı, denilebilir. Kâinatın en mukaddes varlığı olan insanı hayatın merkezine, onun hayatına da meşveretin hâkim kılınması için ilk örneği bizzat Kendi Zat-ı Ulûhiyeti verdi.

Hani, Rabbin meleklerle, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Melekler: ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima Seni tesbih ve takdis ediyoruz.’ dediler. Allah da: ‘Ben sizin bilmediğinizi bilirim’ dedi. Allah, Âdem’e bütün esmayı öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, ‘Eğer doğru söylüyorsanız, haydi bana bunların isimlerini söyleyin’ dedi. Melekler: ‘Seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilimiz yoktur. Şüphesiz Sen Âlim ve Hakîm’sin’ dediler¹⁴⁰.

Kur’ân’ da, Şûra isminde bir sure vardır ki “*Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar*”¹⁴¹ ve “*O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz,*

¹³⁷ Gaşıye Suresi, 22.

¹³⁸ Kâf Suresi, 45.

¹³⁹ Recep Ardoğan, “Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi”, *Köprü Dergisi*, S.103, İstanbul, 2008, s.69.

¹⁴⁰ Bakara Suresi, 30-31.

¹⁴¹ Şûra Suresi, 38.

etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever”¹⁴² ayetleri açıkça şûrayı emreder.

“Yapacağın işi önce meşveret et”¹⁴³ ayeti, “İstişare eden pişman olmaz” hadis-i şerifi; Ebû Hureyre’nin, “Ben Resulullah’tan daha fazla arkadaşları ile istişare edeni görmedim” beyanı gibi onlarca emir, prensip, tavsiye ve beyan vardır ki meşveretin emrini, önemini, mükellefiyetini ve faydalarını anlatır. Doğrudan Kur’ân’ın ve Allah Resulü’nün emri olan meşveret, Bediüzzaman’a göre Müslümanların geri kalmasında önemli bir rol oynadığı gibi, ferdî ve içtimai hayatta huzur ve saadetin de önemli amillerindendir. Nitekim meşrutiyete verdiği desteğin de ana nedeni budur. “İhtiyarımız ve haberimiz olmadan Birisi bizi istihdam ediyor, biz bilmeyerek bizi mühim işlerde çalıştırıyor”¹⁴⁴ şükran-ı ifadesi ve “Netice-i hayatım ve sebeb-i saadetim ve vazife-i fitratım”¹⁴⁵ şeklinde ifade ettiği Risale-i Nur Hizmeti’nde de meşvereti ana tema olarak işlemiştir. Bediüzzaman, bunun nedenini, “Zaman şahıs zamanı değil; şahs-ı mânevî zamanıdır. Nûr’da şahıs yok; şahs-ı mânevî var!”¹⁴⁶ sözüyle açıklayarak, bütün sorumluluğu ve bütün hayrı şahs-ı mânevîye verir. Birlik ve beraberliğin diğer bir faydasını ise şöyle açıklar:

Bu zaman ehl-i hakikat için, şahsiyet ve enâniyet zamanı değil; zaman, cemaat zamanıdır. Cemaatten çıkan bir şahs-ı mânevî hükmeder ve dayanabilir. Büyük bir havuza sahip olmak için bir buz parçası hükmündeki enâniyet ve şahsiyetini, o havuza atmaktır ve eritmek gerektir. Yoksa o buz parçası erir, zâyi olur; o havuzdan da istifâde edilmez¹⁴⁷.

Yeni Osmanlılar da diğer İslâmcı düşünürler de meşveret ve şûra üzerinde fevkalade ısrarla durmuşlar ve savundukları bu hususlar hakkında makale, risale ve kitaplar yayınlamışlardır. Nitekim Bediüzzaman’ın da özellikle 20.yy.ın başlarında üzerinde en çok durduğu hususlardan biri meşveret ve şûradır. Ne var ki Bediüzzaman,

¹⁴² Âl-i İmrân Suresi, 159.

¹⁴³ Âl-i İmrân Suresi, 159.

¹⁴⁴ Nursî, *Barla Lahikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2000, s.18; Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.208.

¹⁴⁵ Nursî, *Şualar*, s.60.

¹⁴⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.605.

¹⁴⁷ Nursî, *Hizmet Rehberi*, Sözler Neşriyat, İstanbul, 2005, s.152.

“*Haklı şûra ihlâs ve tesanüdü netice verir*”¹⁴⁸ diyerek kayıt ve şartını koyar. Nitekim Tunuslu Hayrettin Paşa da, “*Avrupalıların üstünlüğü adalet ve hürriyet üzerine kurulu Tanzimat’tır*” diyerek bu kanaata ortak olmuştur. Zira Paşa, “*Şeriat-ı garranın en ehemmiyetli usulünden biri meşverettir*”¹⁴⁹ der. Meşveretin olmadığı yerde doğruluğun olmadığını da ifade eder. Zira meşveret, insanı istibdat ve tahakküm belâsından kurtarıırken, şüpheleri de izale der. Musibetleri def eder, ayrıca saadetin anahtarındır, terbiye edicidir. Kısa zamanda çok işlerin görülmesine sebep olur. İnsanları terakkiyata götüren bir binektir¹⁵⁰. Ali Suavi de İslâm hükümetlerinin zaafa düşmesinin ana nedeni olarak meşveretin terk edilmesini gösterir. Diğer taraftan hürriyet ile ilgili, Batı’nın hürriyet anlayışının olduğu gibi alınmasına da karşı çıkar. Zira “*Allah korkusu olmayan Batı insanının hürriyet fikri Doğu’da ancak fitne çıkarır*” der ve iman adına karşı çıkar¹⁵¹. Ali Suavi, teslimiyetçi kaderciliğe ve bundan tevellüd eden tembellik ve korkaklığa da karşı çıkar. “*Zalimin şer’an def’i lazımdır*” der ve “*Mehdi çıkacak ve bizleri kurtaracak*” inancı ile kendini miskinliğe salmaya karşı durur¹⁵². Namık Kemal, “*Biz ‘Düstur’a bedel bir kanun-ı şer’i yapmak talebindeyiz*” der ve Kur’ân’dan çıkarılacak kanunların medenî milletlerin kanunlarından daha üstün olacağını savunur¹⁵³. Şûra, arının, kovanından çıkararak yüzlerce çiçeği gezip sonra balını oluşturmaya gibi en doğru karara ulaşmak icra edilmesi gereken bir usuldür.

Allah Resulü, “*Benim ümmetimin dalâlet üzerinde ittifak etmez*”¹⁵⁴ buyururken, akıllı insan başkalarının da aklından, tecrübelerinden istifade edendir. Binaenaleyh meşveret, sınırlı olan aklın, sınırlı düşüncesine sınırsızlık kazandırmanın önemli bir yoludur. Bu sebeple bir devletin gücü meşveretinin sıhhati ve kuvveti oranındadır. Liyakatli olan bir heyetle alınan kararların kuvveti önünde kimse duramayacağı gibi

¹⁴⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.356.

¹⁴⁹ Tunuslu Hayrettin Paşa, “Mukaddime-i Akvemu’l-Mesalik”, *Nida Dergisi*, S.140, İstanbul, 2010, s.6-18.

¹⁵⁰ *İstişare ve Şahs-ı Mânevî Modeli Konferansı*, Sonuç Bildirileri, Ankara Şubesi, 24-25 Eylül 2005, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=12/2/2005&TextID=997>, E.T.21.12.2014.

¹⁵¹ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.121.

¹⁵² Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.127.

¹⁵³ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.135.

¹⁵⁴ İbn Mâce, *Fiten*, 8.

şûraya dayanan bir Şeyhülislâm'ın sözü, en büyük bir dâhiyi de ya içtihadından vazgeçirir veya o içtihadı ona münhasır bırakır¹⁵⁵.

Bediüzzaman, talebelerinin hizmet ederken kesinlikle münakaşa etmelerini istemez. Eğer medar-ı niza bir husus varsa meşveret etmelerini ister, kendisi de meşverette aldıkları “*Kararınızı kabul ederim*” diye meşverete verdiği önemi dile getirir. Meşveretin şahs-ı maneviye temsil ettiğini ifade ederek, “*Medar-ı niza bir mesele varsa meşveret ediniz*”¹⁵⁶ tavsiyesinde bulunur, “*Siz, meşveretle ne lâzımsa yaparsınız. Fakat ihtiyatla, telaşsız, velveleye vermemek lâzım!*”¹⁵⁷ diye de ikaz ederdi. Kendisini de “*Bundan sonra her meselemizde emir, Risâle-i Nûr’un şahs-ı mânevîsini temsil eden has şâkirtlerin ve sizlerindir. Benim de şimdi bir reyim var*”¹⁵⁸ diyerek tavzif eder.

İçtihatı isabet eden iki sevap alır; isabet etmeyen içtihat etmesinin karşılığı olarak bir sevap alır. Meşveret eden ise isabet etmese bile, hem içtihat sevabı, hem meşveret sevabı olmak üzere iki sevap alır. İsaibet etmesi durumu ise nurun ala nurdur. Kendi başımıza aldığımız kararlarda doğruyu bulma ve isabet ettirebilme ihtimali zayıf, mesuliyet üzerimizde, telaş çoktur. Buna mukabil meşveret edildiği zaman konu ile ilgili yanlış yapma riski çok azalır, mesuliyet paylaşılır, telaş ve korku azalır.

Bediüzzaman, meşveretin sosyal hayata bakan yönleri için “*Müslümanların hayat-ı içtimaiye-i İslâmiye’deki saadetlerinin anahtarı, meşveret-i şer’iyyedir*”¹⁵⁹ der. Allah Resulü, “*Müsteşar mü’temendir*”¹⁶⁰, yani istişare edilen şahsın güvenilir, konu hakkında mütehasıs ve doğru sözlü olması şarttır. Meşverete katılacak kişilerin meşveret edilecek konu veya konular hakkında uzman olması şarttır. Bediüzzaman, talebelerine yazdığı bir mektupta, “*Risale-i Nur’un erkânlarında ve haslardaki esrar ve nazik tedbirlere, onları teşrik etmemek gerektir*”¹⁶¹ ve “*Nur hakkında söz sahibi*

¹⁵⁵ Nursî, *İttihad-ı İslâm* (Derleme), Envar Neşriyat, İstanbul, 1980, s.33.

¹⁵⁶ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004, s.181.

¹⁵⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.12.

¹⁵⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.195.

¹⁵⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.96.

¹⁶⁰ İmam Nevevî, *Riyâz’üs Sâlihîn*, Hadis no. 718; *Tirmizi*, Edeb, 57.

¹⁶¹ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s.193.

*Medreset-üz Zehra erkânlarının tensibine havale etmek...*¹⁶² diyerek uyarıda bulunur. Meşveret edilecek kimseler, amelen müstakim ve güvenilir olmalıdır.

Allah Resulü, ihtiyaca, meseleye ve faydasına göre fertlerle, belli bir grupla, doğrudan toplumla veya ilgili sosyal gruplarla istişarede bulunuyordu. Meselenin muhatabı ve mütehasısı olmayanlara meseleyi açmazdı. Eğer herkes her meseleye dâhil olursa, ehil olmayanlar için içine girer, gelişi güzel kararlar alınır. O takdirde doğru ve isabetli karar alma imkânı azalır.

Bernard Lewis, “*Bütün bu hastalıkların çaresi anayasaya dayalı parlamenter hükümete. Gerekli olan, İslâmiyet’in ilk dönemindeki halk egemenliğini ve istişare ile yönetme ilkesini benimsemiş olan özüne geri döndü*”¹⁶³ diyerek meşveret sistemini över. Tarihçi Şanizade, “*Tarih*” isimli eserinin en dikkat çekici yerinde, meşveret toplantılarının İslâmî kökenli olduğunu ısrarla vurgular. Abdülaziz Çaviş, Anglikan Kilisesi’ne cevabında şunları ifade eder:

Şûra ve adalet o kadar önemlidir ki, bu iki prensibe dayanan devletin şeklini aramaya lüzum yoktur. İslâmiyet, hükümet şeklinden ziyade, ahlâkiyatla meşgul olmuştur. Kur’ân’a saygı, adalet ve meşverete dayanmak şartıyla İslâmiyet, her türlü devlet rejimini ve hükümet şekillerini kabul etmektedir. Hükümdarlık, cumhuriyet, muhtelif velayet şekilleri arasında bu itibarla hiçbir fark gözetmez¹⁶⁴.

Bediüzzaman, “*Ahkâm ve hukuk ise, zaten tebeddül etmez. Tatbikat ve tercihattır ki, meşverete ihtiyaç gösterir*”¹⁶⁵ der. Elmalılı Hamdi Yazır’a göre, hukukî konularla ilgili müşavere, hakkında kesinlik ifade eden bir nas bilinmeyip az çok içtihadla elverişli olan veya tatbikat açısından değerlendirilip açıklanması ve düzenlenmesi gereken hususlardadır¹⁶⁶. “*Her ilim sahibinin üstünde de daha iyi bilen biri vardır*”¹⁶⁷ hakikati sadece Allah için geçerli değildir. Bediüzzaman, şûranın gerekliliği, faydaları, dinî gereği üzerinde ısrarla durmuş ve şekilde muhataplarını mantıken de ikna etmiştir.

¹⁶² Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, s.290.

¹⁶³ Lewis, *Modernleşen Türkiye*, s.235.

¹⁶⁴ Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, s.31.

¹⁶⁵ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, Der. Abdülkadir Badıllı, Elmas Neşriyat, İstanbul, 2004, s.242; Bediüzzaman’ın görüşleri için bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harbi Örfi*, s.112.

¹⁶⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, C.7, Eyüp Sultan Yayınları, İstanbul, 2014, s.30.

¹⁶⁷ Yusuf Suresi, 76.

“*Haklı şûra ihlas ve tesanüdü netice verdiğiinden, üç elif yüz on bir olduğu gibi ihlâs ve tesanüd-ü hakiki ile üç adam yüz adam kadar millete fayda verebilir*”¹⁶⁸. İhlas, tesanüd ve meşveretin gücüne tarihteki olayları şahit gösterir. Bediüzzaman, “*Bir şahıs, çok fenlerde ihtisas sahibi olamaz*”¹⁶⁹ derken bu hakikati dile getirir ve meşveretin muvaffakiyette tek yol olarak gösterir:

Müfessir-i azîm olan zamanın taht-ı riyasetinde, her biri bir fende mütehasıs, muhakkikîn-i ulemeden müntehap bir meclis-i meb’usan-ı ilmiye teşkiliyle, meşveretle bir tefsiri telif etmekle sair tefasirdeki münkasım olan mehasin ve kemâlâtı mühezzebe ve müzehhebe olarak cem etmelidirler. Evet, meşrutiyettir; her şeyde meşveret hükümfermâdır. Efkâr-ı umumiye dahi didbandır. İcma-ı ümmetin hücciyeti buna hüccettir¹⁷⁰.

Hz. Peygamber, kendisinin ilahî vahiyle kılavuzluk edilme gibi ayırt edici bir özelliğine karşın yine de karar almadan önce daima ashabı ve konunun muhataplarıyla istişarede bulunmuştur.

Bediüzzaman, “*Heyet-i içtimaiyenin hayatını koruyan intizamın en büyük şartı, insanların tabakaları arasında boşluk kalmamasıdır*”¹⁷¹ derken ideal toplumun en önemli özelliklerinden birini de ifa eder. Muhammed Ammara, “*toplum, şûrada ve şûra yoluyla, devlet yönetimi, toplum düzeni ve medeniyetin geliştirilmesinde iktidarın kaynağıdır ve ancak şûra yoluyla onun destekçisi olur*” derken, toplumun tabakaları arasındaki mesafe bu seçme eşitliği ve söz hakkı ile kapatılabileceğini de izah etmiş oluyor. Dolayısıyla şûra, insanların kendi geleceğini belirleme onur ve hakkına sahip olmaları gereğini teyit eden ilahî bir metottur¹⁷². Bediüzzaman’a yöneltilen “*Efkârı teşviş eden, hürriyet ve meşrutiyeti takdir etmeyen kimlerdir?*” sorusuna “*Cehalet ağının, inad efendinin, garaz beyin, intikam paşanın, taklit hazretlerinin, mösyö gevezeliğin taht-ı riyasetlerinde insan milletinden menba-ı saadetimiz olan meşvereti inciten bir cemiyettir*”¹⁷³.

¹⁶⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.356.

¹⁶⁹ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s.167.

¹⁷⁰ Nursî, *Muhakemât*, s.29.

¹⁷¹ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s.49.

¹⁷² Ardoğan, “*Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi...*”, *Köprü Dergisi*, s.25.

¹⁷³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.229.

Bediüzzaman, farklı fitratlarda yaratılan insanoğlunun, beşerî münasebetlerinde zıtlaşma, münakaşa ve ayrılıklara neden olan durumlar, şahsî tavır, karar ve icraatlar olması hakikatine binaen, özellikle talebeleri arasında bu hususa çok hassasiyet gösterir ve ikaz eder: “*Sakın, çok dikkat ediniz, içinize bir mübâyenet düşmesin. İnsan hatâdan hâli olamaz; fakat tevbe kapısı açıktır... Medâr-ı nizâ bir mesele varsa, meşveret ediniz. Çok sıkı tutmayınız. Herkes bir meşrepte olmaz. Müsâmaha ile birbirine bakmak şimdi elzemdir*”¹⁷⁴.

Meşveret, bilimsel tecrübelerle de sabittir ki, “*Kevser-i Kur’ânî’den süzülen tatlı, büyük bir havuzu kazandırır.*” Bunun şartı ise “*Buz parçası hükmünde olan enaniyeti o havuza atıp eritmektir*”¹⁷⁵. Bediüzzaman, İslâm âleminin gerileme ve dağılmasına neden olan bütün dertlerin çözümü olarak da meşveret ve şûrayı gösterirken, beşerin terakkisinin ve geri kalmasının nedeni olarak da yine meşveret ve şûrayı gösterir¹⁷⁶. Bediüzzaman, konu ile ilgili düşüncelerini dile getirdiği yerde umumiyetle “*haklı şûra*” ibaresini kullanır. Haklı şûranın ilk şartı ihlastır. İhlas prensiplerini ise Bediüzzaman, özetle, şöyle belirlemiştir:

Birinci düsturunuz: Amelinizde rıza-i ilâhi olmalı. İkinci düsturunuz: Bu hizmet-i Kur’âniyede bulunan kardeşlerinizi tenkit etmemek ve onların üstünde faziletfüruşluk nev’inden gıpta damarını tahrik etmemek. Üçüncü düsturunuz: Bütün kuvvetinizi ihlasta ve hakta bilmelisiniz. Dördüncü düsturunuz: Kardeşlerinizin meziyetlerini şahsınızda ve faziletlerini kendinizde tasavvur edip, onların şerefleriyle şakirâne iftihar etmektir¹⁷⁷.

Şûrada alınan kararların zorla, dayatma, korku ve özgür iradeleri etkileyecek başka tesirler ile alınması, zahirî ve muvakkat bir başarı, fayda ve hâkimiyet temin etse de bunların hakikatte kalıcı ve müessir olabilmesi mümkün değildir. Oysa meşverette gaye, fikirlerin aklen kabul edilmesi, kalben muhabbet edilmesi, fitrata nüfuz etmesi ve kabulün vicdanlar üzerinde daimî olarak muhafaza etmesi olmalıdır¹⁷⁸. Bediüzzaman’ın, Medresetü’z-Zehra projesi için sadarete verdiği dilekçeye binaen

¹⁷⁴ Nursî, *Kastamonu Lâhikası*, s.181; Nursî, *Lem’alar*, s.37.

¹⁷⁵ Nursî, *Lem’alar*, s.259; Nursî, *Şualar*, s.282.

¹⁷⁶ Bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.356.

¹⁷⁷ Nursî, *Lem’alar*, s.249-256.

¹⁷⁸ Nursî, *Muhakemât*, s.20.

alındığı nezârette Zaptiye Nâzırı ile muhaveresi dikkate şayandır : “*Sigara kâğıdı kadar ince ve nizam namıyla bir perdeyi bu kadar feverân-ı efkâr ve hissiyata karşı herkesin üstüne örtmüşsünüz. Herkes altında, sizin tazyikâtınızla meyyit-i müteharrik gibi inliyor*”¹⁷⁹. Bu istibdadın neticesinin ne olduğu ise malumdur. “*Bir dert görünürse, devâsı asandır*”¹⁸⁰ diyen Bediüzzaman meşvereti yol gösterir. Ne var ki, ittihad, muhabbet ve muvaffakiyete medar olmayan meşveretler de öncelikle haklı şûradan beklenen hususiyetlerin yerine getirilip getirilmediğine bakılmalıdır. Alınan kararlara şûra üyelerinin ne kadar sahip çıktığı da ayrı bir önem arz eder. Burada iki hususa dikkat edilmelidir: Evvelâ, genel kabul görmeyen, fakat hakikatten de uzak olmayan görüşler, ekseriyet görüşünün rağmına olarak tamim edilmeye çalışılmamalıdır. Aksi halde, nizâyâ ve münakaşaya sebep olunur. Diğeri de azınlıkta kalan görüşlerin ihtiva ettiği hakikatler suiistimal edilerek, şahsî heves ve ihtirasların vasıtası yapılacak olunursa; “*Arı su içer bal akıtır, yılan su içer, zehir döker*” sözüne layık olunur. Umumun teveccühüne ve kabulüne mazhar olmamakla birlikte, bir hakikati içeren görüşlerin ifade ve müzâkare edileceği zeminler meşveret zeminleridir. Bu suretle; hem hadis-i şerifte ifadesini bulan ve rahmete vesile olan müspet ihtilâf, hem de bârika-i hakikati netice veren müsâdeme-i efkâr cereyan etmiş olur¹⁸¹. Böyle bir meşveret zemini de haklı şûranın varlığının bir tezahürüdür. Nitekim Bediüzzaman meşveret tavsiyesinde, farklı mizaç ve karakterlerin hesaba katılmasını, her insanın kabiliyetleri, bilgi seviyeleri ve meselelere vukufiyeti farklı olduğundan, her meselede bir ip gibi aynı hizada olunmasının mümkün olmadığını ifade eder. Bilhassa, değişmeye açık meselelerde, aynı ölçüler okunsa bile, herkesin her meselede, her zaman, aynı düşünmesi mümkün değildir. Mümkün olsaydı zaten meşverete gerek kalmazdı.

Er ya da geç konuşmayı öğrense de susmasını öğrenebilen çok az insan vardır. Meşverette kat’ iyen dayatma olmamalıdır. Meşveretin şeref ve haysiyeti, meşverete katılan her bir ferde emanet edilmiştir. Sürekli kendi düşüncelerini serdeden, yalnız kendi fikirlerinin doğruluğunu savunan ve diğerlerini dinleme saygısını göstermeyen

¹⁷⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.159.

¹⁸⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.249.

¹⁸¹ Nursî, *Mektûbât*, s.259.

bir kimse esasında nefsinin put haline getirmiş, aklını, mantığını ve vicdanını değil nefsinin konuşuran bir zavallıdır. Hakkın hatırı her zaman âli tutulmalı ve hiçbir hatıra feda edilememelidir. Kimse vahiyle müeyyed olmadığı için herkesin yanılabilceğinin müdrikinde olan Bediüzzaman, talebelerine bir şeyi sadece kendisi söylediği için kabul etmemeleri gerektiğini, zira kendisinin de yanılabilceğini ifade etme enginliğini sergilemiştir.

İslâm Birliği özünde “*Meşveret ve Şûra*”dan ibarettir. Allah, “*Müminlerin dünyaya ait işleri meşveret ve şûra ile dir*”¹⁸² buyurur. Bu ayet-i kerime şûrayı esas olarak emrediyor. Bediüzzaman Müslümanların şûra ile hareket etmesini ‘*hayat-ı içtimaiye-i İslâmiye’deki saadetlerinin anahtarı*’ olarak görür. Nasıl insanlık “*telahuk-u efkâr*” ile asırlarla, tarih vasıtası ile meşveret ederek güzel fikirleri alır ve sahip çıkarak uygulayarak bu medeniyeti oluşturmuş ise Müslümanlar da meşveret ve şûra ile hareket ederek “*İslâm Medeniyetini*” oluşturacaktır. Günümüzde bir buçuk milyar Müslümanın ayak bağlarını çözecek olan en önemli çıkış noktası, İslâm birliğinin esas ve temeli olan meşveret-i meşruanın en önemli iki üyesi ‘*hakiki milliyetimizin esas ve ruhu olan İslâmiyet’e gönül vermiş, asırlarca İslâm’a hizmet etmiş olan Arap ve Türk hakiki iki kardeşlerdir. İslâmiyet bu iki milleti bir tek aşiret hükmüne getirir. Birbirlerine manen ve maddeten yardım ederek diğer milletlere hüsn-ü misal olmalıdırlar*’¹⁸³.

Bediüzzaman, İslâm hukukunun da birkaç kişiden oluşan şûra meclisleriyle devam edemeyeceğini ve bunun daha umumi bir meclise bırakılması gerektiğini vurgulamıştır:

Eski zamanda değiliz. Eskiden hâkim bir şahs-ı vâhit idi. O hâkimin müftüsü de, onun gibi münferid bir şahıs olabilirdi. Onun fikrini tashih ve ta’dil ederdi. Şimdi ise, zaman cemaat zamanıdır. Hâkim, ruh-u cemaatten çıkmış az mütehassıs, sağırca, metin bir şahs-ı manevîdir ki, şûralar o ruhu temsil eder. Şöyle bir hâkimin müftüsü de ona uygun olup, bir şûra-yı âliye-i ilmiyeden tevellüd eden bir şahs-ı manevî olmak gerektir. Ta ki, sözünü ona işittirebilsin. Dine taalluk eden noktalardan, sırat-ı müstakime sevk edebilsin. Yoksa ferddâhî de olsa, cemaatin ferd-i manevîsine karşı

¹⁸² Şûra Suresi, 38.

¹⁸³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.350.

sivrisinek kadar kalır. Şu mühim mevki böyle sönük kalmakla, İslâmın ukde-i hayatiyesini tehlikeye maruz bırakıyor¹⁸⁴.

Şûranın gerek işlevi gerekse gayesi açısından yakından ilgili olduğu bir kavram da yukarıda belirtildiği gibi icmâdır. Şartların meşrutî hatta demokratik bir sistemi gerektirdiğini vurgulayan Bediüzzaman'a göre, fıkıhtaki "*Rey-i cumhur budur, fetvâ bunun üzerinedir*"¹⁸⁵ yaklaşımı, millet meclisindeki oy çoğunluğunun benzeridir¹⁸⁶. "*Asl-ı şeriatın hakikî yolu, gerçek meşru meşrutiyettir*" diyen Bediüzzaman'ın ifadelerindeki meşrutiyetin açılımı cumhuriyet ve demokrasidir. Bu da adalet, meşveret ve kuvvetin kanunda toplanması ilkelerini içermektedir¹⁸⁷. Muhammed Hamdi Yazır'a göre de şûra müzakereleri icmâ meselelerinin aslını teşkil eder¹⁸⁸. Konu ile ilgili, şu değerlenmeden de icmânın, ilgili konunun dinî hükmünü belirleyen bir kaynak olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Vahyin açıkça belirlediği hususlarda şûra ve içtihat söz konusu olmayacağına göre, icmâ da değişkendir. İcmâ ile bugün saptanan bir husus, yarın başka bir şûranın bir başka icmâ ile değiştirilebilir. Çünkü nas ile belirlenmemiş konularda, ahkâmın değişmesi esastır. Aksi takdirde hayatta çekişmeler başlar ve şûra emri etkisiz kalır¹⁸⁹.

Bu düşünce aynı konuda, insanların değerlendirmelerine bağlı olarak çok farklı görüşlerin doğru olduğu sonucunu doğurmaktadır. Hâlbuki icmânın nassın bulunmadığı konularda dinî hüküm koyucu bir kaynak olduğu görüşü, mesnetten yoksundur. Çünkü icmâ, bir nassın yorumu ve içtihat ile ilgili olup, tek başına hüküm kaynağı veya yasama yolu olamaz. Dolayısıyla belli bir nasla ilintili olmayan bir kural, üzerinde mutabakat olsa bile dinî bir hüküm sayılamaz. Hukukun egemenliği ilkesinin fonksiyonu da tam bu noktada devreye girer ve toplumun fikir birliğinin, hukukî ilkeler

¹⁸⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.486.

¹⁸⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.287.

¹⁸⁶ Genç Osmanlılar da kanun, meşveret, şura-yı ümmet terimleri üzerinde durarak bunların fert ve cemiyetin hak ve hürriyetlerini ihtiva eden siyasi hükümler olduğunu da belirtmişlerdir. Vatandaşın kanunların yapılması ve yönetimi izleyebilmelerinin meşveret usulünün kabulüyle mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Genç Osmanlılar bununla Millet Meclisini kastettikleri gibi yazılarında da Millet Meclisi tabirini sık sık kullanmışlardır.(Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.7, Ankara, 1983, s.326-327.)

¹⁸⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s. 120; Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.52.

¹⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.7, s.30.

¹⁸⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, C.1, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, s.555.

ve temel hakların önüne geçmesini engeller. Yani bir konuda emir veya yasak getiren bir nas kesin olarak mevcut değilse, o konudaki görüş birliği, dinî bir hüküm olarak ibâhayı kaldıramaz; sınırlama getiremez. Nassın bulunmadığı bir konudaki icmâ da belli bir zaman diliminde toplumun maslahatının ne olduğunu veya neyin daha adil olduğunu belirler¹⁹⁰.

İslâm âleminin birliğinin önündeki engellerden olan ihtilafların giderilmesi açısından da oluşturulacak icmânın son derece önemi vardır. Dinin emretmesi, Resulullah'ın bizzat uygulaması bu meselenin asıl temelini oluştursa da Müslümanların ittifak, birlik ve beraberliklerinin devamını sağlayıcı bağlayıcı bir unsur olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu işleyişin başka dinlerde ve cahiliye döneminde bile kabileler arasındaki konsensüsü sağlayıcı bir heyetin varlığı ile tespit edebilmekteyiz.

İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil, İslâm fikhının Kur'an ve Sünnet' ten sonra üçüncü kaynağına icmâ denilmiştir. Sözlükte "*birleştirmek, derleyip toparlamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği etmek*" gibi anlamlara gelen icmâ, Kur'an'da yer almamakla birlikte bu mastardan türetilmiş kelimeler dört yerde sözlük manasıyla geçer¹⁹¹.

İcmânın bağlayıcı dinî bir norm şeklinde anlaşılması, özellikle nassın dışında ayrı bir delil olarak alındığı durumlarda, makuliyet açısından oldukça sorundur. Kanaatimizce, icmâ belli bir tarih diliminde bir toplumun kendi sosyal-kültürel ve siyasal koşulları içerisinde âlimlerin genel itibarıyla vardıkları bir konsensüstür. İcmâ, bir toplumda nassın nasıl somutlaşacağını, sistemin yapı ve işleyişine nasıl yansıtacağını göstermesidir. Devletin faaliyeti dışında oluşan icmâ, devletin kanunlaştırma faaliyetine yön verecek ve bu alanda geçerli bir yöntem olacaktır¹⁹². İslâm'da, iradesi hukukun yegâne kaynağı sayılan bir egemenliğin reddedilmesi ve hukukun yapılır değil keşfedilir oluşu sebebiyle, şûra, hukukî sınırları

¹⁹⁰ Ardoğan, "Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi...", *Köprü Dergisi*, s.25.

¹⁹¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *İslâm Ansiklopedisi*, C.21, Komisyon, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s.417; Yûnus Suresi, 71; Yûsuf Suresi, 15,102; Tâhâ Suresi, 64.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özcan; <http://www.risalehaber.com/evrensel-degerler-kimin-degeri-16029yy.htm>, E.T.05.11.2014.

aşamaz ve insanların haklarının özüne dokunamaz. Bu nedenle şûra kararları da üçüncü güç (yargı) tarafından denetlenmelidir¹⁹³.

Toplumun ekseriyetinin kendine temsilci seçmediği bir kişi veya grup toplum adına karar veremez. Nitekim şûra da bir kişinin toplumdaki almadığı bir yetkiyi toplum adına kullanmasını önler. Şûra demokrasinin gelişim sürecinde ortaya çıkan “*halk egemenliği*” anlamına değil, bugün “*yargının egemenliği*”nden tamamen farklı olan “*hukukun üstünlüğü/hukukun egemenliği*” kavramına yakın bir ilkedir. Şûra toplumsal hayatın her yönünü kapsayan İslâmî bir ilkedir. Bu kavramın nasıl uygulanacağı sorunsalında ise çoğu İslâm âlimi onun yöneticilerin uyması gereken bir yükümlülük olduğunu söyler. Şûranın gerekliliği gibi, şûra kararının bağlayıcılığı da ilim adamlarınca tartışılmaktadır. Eski âlimler genel olarak, şûranın gereklilik olmakla birlikte, bilgilendirici mahiyette olduğunu ve bağlayıcı olmadığını söylemişlerdir. Ancak, şûranın gerekliliği konusunda ileri sürülen “*Ümmetim hata üzerinde birleşmez*” hadisini şûra kararının bağlayıcı olması gerektiği fikrine yönlendirmektedir¹⁹⁴.

İslâm siyaset alanında şûra, emanet, hukukun üstünlüğü gibi ilkeler koymuş, ancak ayrıntılı bir sitem oluşturmayı insanın akıl ve vicdanına bırakmıştır. Günümüzde şûranın nasıl uygulanacağına ilişkin görüşler de adil bir yapılanmanın nasıl olacağına ilişkin açıklamalardan ibarettir. Meşrutiyet, demokrasi, hukuk devleti gibi kavramlar da bu şekilde değerlendirilmelidir. Kur’ânî emirlerde meşveret ve şûranın ilk anda kişiler arasında zannedilmesine mukabil Bediüzzaman sadece bireyler arasında değil, gruplar, topluluklar, milletler, devletler ve kıtalar arasında olabileceği geniş boyutuyla değerlendirir. Asya kıtasının geleceği derken İslâm âlemini kasteder ve kurtuluşu bu geniş meşverette görür.

Uhud’da yetmiş civarında şehit verilmişti ama kıyamete kadar gelecek Müslümanlara ferdî, ailevî, içtimai ve uhrevî hayattaki saadetin anahtarı verilmiş oluyordu. İslâm âleminin geri kalmışlığını meşveretsizlikten kaynaklanırken ileri giden toplumlar meşveretin değişik şekilleri olan demokrasi, meclis, oylama gibi karar

¹⁹³ Ardoğan, “Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi...”, s.26.

¹⁹⁴ Ardoğan, “Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi...”, s.26.

verme organları ile ileri gitmişlerdir. Özellikle zamanımızda meşveret ve şûranın hayati bir önem kazandığını ifade eden ve “İhtiyaç her işin üstadıdır. Şöyle bir şûraya ihtiyaç şeditir”¹⁹⁵ düşüncesini savunan Bediüzzaman, bu gerekliliğin nedenlerini de ayrıntılı bir şekilde izah eder¹⁹⁶.

Bediüzzaman, dört mezhebi temsilen seçilmiş muhakkik ve yetkin âlimlerin katılımıyla teşkil edilecek bir ilim meclisinin kamuoyuna rehberlik yapacağını; dinde Kur’ân ve Sünnet’i tamamlayıcı bir kaynak sayılan “icmâ-i ümmet” mânâsını taşıyan, halkın ve ilim çevrelerinin güvenine sahip böyle bir heyetin, herkesin şahsî düşüncelerini ifade etmesine imkân veren ve yeni ihtilâfların doğmasına elverişli bir zemin hazırlayan fikir hürriyetinden doğabilecek kargaşanın izalesinde etkili olacağını¹⁹⁷ vurgulamaktadır.

Bediüzzaman’ın meşrutiyeti desteklemesi ve savunmasındaki esas mantık da meşveret hususudur. “Meşrutiyet, hâkimiyet-i millettir. Yani efkâr-ı âmmenizin misal-i mücessemi olan meb’usan hâkimdir; hükûmet hâdim ve hizmetkârdır”¹⁹⁸ diye tarif ettiği meşrutiyette icmâyâ imkân tanınır. Millet hâkimiyetinin şeriattaki dayanağı ise şu cümlelerde ifadesini bulur: “İçtima ve ittihad ile hâsıl olan hablülmetin ve urvetü’l-vüska değme şeylerle tezelliül etmez. İcma-ı ümmet, şeriatta bir delil-i yakinîdir. Rey-i cumhur, şeriatta bir esastır. Meyelân-ı amme şeriatta muteber ve muhteremdir”¹⁹⁹. Meşrutiyeti imzalayan ulema arasında Bediüzzaman da vardır. İmza sırası ona geldiğinde üç defa “Meşrutiyet-i şer’iye olmak üzere imza ediyorum” der ve “Said” şeklindeki imzasını atar.

Bediüzzaman, kendisine sorulan “Neden bu kadar şûraya ehemmiyet veriyorsun?” sualine de şöyle açıklama getirir:

‘Müslümanların hayat-ı içtimaiye-i İslâmiyedeki saadetlerinin anahtarı meşveret-i şer’iyyedir’ âyet-i kerimesi, şûrayı esas olarak emrediyor. Evet, nasilki nev’-i beşerdeki “telahuk-u efkâr” ünvanı altında asırlar ve zamanların tarih vasıtasıyla

¹⁹⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünuhat*, s.474; Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî*, s.162.

¹⁹⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünuhat*, s.465.

¹⁹⁷ Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, s.263.

¹⁹⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.254.

¹⁹⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.223.

birbiriyle meşvereti, bütün beşeriyetin terakkiyatı ve fününunun esası olduğu gibi; en büyük kıt'a olan Asya'nın en geri kalmasının bir sebebi, o şûra-yı hakikiyeyi yapmamasıdır. Asya kıt'asının ve istikbalinin keşşafı ve miftahı, şûradır. Yani nasıl ferdler birbiriyle meşveret eder; taifeler, kıt'alar dahi o şûrayı yapmaları lâzımdır ki, üçyüz belki dörtyüz milyon İslâm'ın ayaklarına konulmuş çeşit çeşit istibdadların kayıdlarını, zincirlerini açacak, dağıtacak, meşveret-i şer'îye ile şehamet ve şefkat-i imaniyeden tevellüd eden hürriyet-i şer'îyedir ki, o hürriyet-i şer'îye, âdâb-ı şer'îye ile süslenip, garb medeniyet-i sefihanesindeki seyyiatı atmaktır²⁰⁰.

Açıklamasına derinlik kazandırarak devam eder:

...haklı şûra ihlas ve tesanüdü netice verdiğinden, üç elif, yüzonbir olduğu gibi, ihlas ve tesanüd-ü hakikî ile üç adam yüz adam kadar millete fayda verebilir. Ve on adamın hakikî ihlas ve tesanüd ve meşveretin sırrı ile bin adam kadar iş gördüklerini çok vukuat-ı tarihiye bize haber veriyor. Madem beşerin ihtiyacı hadsiz ve düşmanları nihaysiz ve kuvveti ve sermayesi pek cüz'î; hususan dinsizlikle canavarlaşmış, tahribatçı, muzır insanların çoğalmasıyla elbette ve elbette o hadsiz düşmanlara ve o nihaysiz hacetlere karşı, imandan gelen nokta-i istinad ve o nokta-i istimdad ile beraber hayat-ı şahsiye-i insaniyesi dayandığı gibi hayat-ı içtimaiyesi de yine imanın hakaikından gelen şûra-yı şer'î ile yaşayabilir. O düşmanları durdurur, o hacetlerin teminine yol açar²⁰¹.

Bazılarına göre icmâ mümkün değildir. Bazıları ise *'bu mümkün olsa bile bunu bilmek imkânsızdır'* görüşündedirler. Bazıları ise icmâyı mümkün görür. Reşid Rıza ise icmâ hususunda özellikle hayatının son bölümünde ümitli değildir. Muhammed et-Tebrîzî'nin Tenqîhu'l-Mahsul adlı eserinde, *"İcmânın oluşmasında, katılan müçtehidlerin çok sayıda olmaları şartı yoktur. Azala azala sayıları üçe inse de bunların ittifakları delil olur. Hatta bir müçtehidten başkası kalmasa, onun içtihadı icmâ gibi delil olur"*²⁰² dese de bu da ihtilaf nedeni olmaktadır.

²⁰⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.355.

²⁰¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.356.

²⁰² Karaman, *İslâm'da Birlik*, s.375.

2.7. Hilafet Hakkındaki Düşünceleri

Sözlükte "*birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek / gitmek, yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek*" gibi anlamlara gelen hilafet kelimesi, terim olarak İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder²⁰³. Halife de (çoğulu hu-lefâ, halâif) "*bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse*" demektir ve devlet başkanı için kullanılır. Devlet başkanlığının bir adı da imamettir. Devlet başkanına, Resûl-i Ekrem'in vekili olarak onun adına toplumu yönettiği için halife; önder ve lider olması sebebiyle de imam denildiği anlaşılmaktadır²⁰⁴. Halife olan kişi, Allah'ın değil Hz. Peygamberinin halifesidir. Bu hüküm kendisine "*halifetullah*" sıfatı ile hitap edenlere karşı "*Ben Allah'ın değil O'nun elçisinin halifesiyim*" diyen Hz. Ebubekir tarafından konulmuş olmakla birlikte sonraları siyasî kimliğinden daha fazla dinî yönü ağır basmaya başlamıştır²⁰⁵. Nitekim dört halifeden hiçbirisi iktidarının kaynağı olarak Allah'ı göstermemiş ve Allah'ın dünyadaki temsilcisi olduğunu iddia etmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de hilafet kelimesi yer almadığı gibi halife de terim anlamıyla geçmez; ancak "*halâif*" ve "*hulefâ*" kelimeleri kullanılarak insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu sıkça tekrarlanır. Bazı ayetlerde halifenin sözlük anlamı çerçevesinde, fakat ileride oluşacak terim anlamıyla da ilgi kurulabilecek şekilde, bir kısım kavimlerin kendilerinden Öncekilerin yerine getirilip yeryüzünde söz sahibi kılındığına işaret edilir. Bu ayetlerin anlatımından insanın hak ve adaleti gerçekleştirmek, yararlı ve iyi işler yapmak üzere ağır bir sorumluluk yüklenerek, bir bakıma Allah'ın güvenine de mazhar olarak yeryüzüne gönderildiği anlaşılmaktadır. İnsanın yeryüzünde en şerefli varlık sayılması da bununla ilgilidir²⁰⁶. Hilafet konusunda şu ayetlerin hükmü gayet açıktır: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin*"²⁰⁷, "*Hâlbuki onu Resul'e*

²⁰³ Casim Avcı, "Hilafet", *İslâm Ansiklopedisi*, C.17, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, s.504.

²⁰⁴ Hayrettin Karaman, "Hilafet", *İslâm Ansiklopedisi*, C.17, s.539.

²⁰⁵ Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Hilafetin Kaldırılması*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2013, s.16.

²⁰⁶ Karaman, "Hilafet", *İslâm Ansiklopedisi*, C.17, s.540.

²⁰⁷ Nisa Suresi, 59.

veya aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi”²⁰⁸.

Bediüzzaman, Eskişehir mahkemesinde Cumhuriyet’e muhalefet bahanesi ile 1935 yılında yargılanırken, mahkeme reisinin Cumhuriyet hakkındaki görüşlerini sorması üzerine, “*Eskişehir mahkeme reisinden başka daha sizler dünyaya gelmeden benim dindar bir cumhuriyetçi olduğumu elinizdeki Tarihçe-i Hayatım ispat eder*”²⁰⁹ şeklinde cevap vermiş ve karınca hadisesini²¹⁰ anlatmıştır. Bediüzzaman, Hulefa-yı Raşidin’in her birisinin hem halife hem de cumhurbaşkanı olduğunu söyler ve bunun sıradan ve mânâsız bir unvan olmadığını; onların hakiki adalet ve hürriyetin hüküm sürdüğü dinî cumhuriyetin reisleri olduklarını ifade eder²¹¹.

Hilafet, İslâm tarihinde büyük iç çekişmelere neden olmuş, modelinin içeriği ve detayları hakkında çok değişik fikirler ortaya konulmuş olsa da hilafetin terk edilmemesinin gerekliliği hakkında ortak kanaat olmuştur. Nitekim Bediüzzaman vekâleten de olsa meclisin hilafeti devam ettirmesini gerektiğini ifade eden bir bildiri yayınlamıştır. Zira kendisi de diğer İslâm mütefekkirleri gibi, hilafetle İslâm’ı aynı özün bir parçası görmektedir. Zira ona yapılacak muhalefet aslında İslâm’a yapılmış olmaktadır. Bundan dolayı o, son dönemde yapılan icraatları, İslâm’ı bitirme projesi olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan hilafetle ilgili tartışmaları aktardığı her defasında hilafete muhalif duruşları çok sert üslûplarla tenkit etmiştir. Bu iş için çalışan gizli bir komitenin varlığından da haberdardır.

Osmanlı Devleti’nin yıkılışından, özellikle hilafetin kaldırılmasından sonra hilafet meselesi hem yeni Türkiye Cumhuriyeti’ndeki hem de İslâm âlemindeki gündeminin ağırlıklı yerini kaybetti ve hilafet daha çok idealist aydınlar ve muhafazakâr halk kesimleri tarafından önemsenmeye devam edildi. Günümüzde de dinî ya da siyasî nedenlerle böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu ifade eden çevreler

²⁰⁸ Nisa Suresi, 83.

²⁰⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.36.

²¹⁰ 1890 yılında Siirt’in Tillo ilçesinde ‘meşhur bir türbeye’ (Kubbe-yi Hasiye) inzivaya kapanır. Kendi ifadesi ile “Bana çorba geliyordu. Ben de tanelerini karıncalara veriyordum. Ekmeğimi onun suyu ile yedim. Benden sordular, ben dedim: Bu karınca ve arı milletleri cumhuriyetçidirler. Cumhuriyetperverliklerine hürmeten, taneleri karıncalara veriyorum.” (Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.58.)

²¹¹ Weld, *Bediüzzaman Said Nursi Entelektüel Biyografisi*, s.39.

bulunmaktadır²¹². Ne var ki İslâm âleminin problemleri sadece bir hilafet müessesesi tarafından çözümlenecek kadar basit değildir. Zaten hilafet bir sebep değil neticedir.

Hilafetin gerekli şartlarından olan ilim, adalet, kifayet ve selamet-i havass konularında ümmetin ihtilafı olmamıştır. “*İmamlar Kureyş’tendir*”²¹³ hadisi gereği Halifenin Kureyş’ten olması şartında ise ihtilaflar olmuştur. İbn-i Haldun bu şartın İslâmiyet’in başlangıcında, def’i tenazü için şart kılındığını, Kureyş’in çoğu kavim ve aşiretler üzerinde saygınlığının, sevgisinin, izzet ve şerefının olduğunu ifade etmiştir²¹⁴. Nitekim milliyetçilik ve kavmiyetçiliğin hat safhada olduğu bir toplumda herkes tarafından saygınlığı ve itibarı kabul edilmiş bir asabiyetin idarede olması, bu sebeple meydana gelebilecek ayrılıkların, çatışmaların ve ihtilafların önüne geçilebilecekti. Nitekim birden çok adayın olduğu ilk halife seçiminde Hz. Ebubekir’e hiç itiraz olmamasının bir nedeni de Kureyşî olması idi. Aksi bir seçim daha ilk halifenin idaresi ihtilaf ve çatışmalara gebe olacaktı. İlerleyen zamanlarda ise Kureyş’in asabiyet-i galibesi kalmadığından bu şart da zail oldu ve başka kavimlerden halifeler kabul gördü²¹⁵. “*Eğer üzerinize Habeşî ve burnu kulağı kesik bir köle emir tayin edilse, sizi Allah’ın Kitabı ile sevk ve idare ettiği sürece, onun emirlerini dinleyiniz ve itaat ediniz*”²¹⁶ hadisinin mânâ-yı hakikisi de bunu ifade eder. Halife seçimi soy ile ilgili değil Müslümanların hür iradesine bırakılmış bir meseledir. Bu başka bir açıdan bize, Müslümanlığın âlemşümul olduğunu da göstermektedir. “*Nasılsanız öyle idare edirsiniz*” hadisinin gereği de bunu iktiza eder²¹⁷.

²¹² Casim Avcı, “Hilafet”, s.505.

²¹³ Buhârî, Kitabü'l- Ahkâm, ‘Emirler Kureyş’tendir’ Babı, Hadis No.4, C.15, s.3303-3304; Müslim, Kitabü'l-İmâre, ‘İnsanlar Kureyş’e tabidirler’, Hilafet Kureyş’tendir’ Babı, Hadis No. 4, C.6, s. 8; Mehmet Nam, “Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’ye Göre Din-Devlet-Hilafet İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.16, İstanbul, 2011, s.298-305.

²¹⁴ “O dönemde Kureyş, diğer Mudar kabilelerine karşı çokluk, asabiyet ve şeref bakımından izzeti elinde bulunduruyordu. Diğer Arap kabileleri de bunu itiraf ediyor ve galibiyetlerine boyun eğiyordu. Bu durumda hilafet işi, onlardan başkasına verilmiş olsaydı, Müslümanlar ortak bir kelime etrafında buluşamaz ve dağılırlardı. Özellikle de Kureyş ve Arapların çoğu daha yeni Müslüman olmuş ve henüz iman kalplerinde yer etmemiş bulunuyordu. Şeriat sahibi, insanları böyle bir duruma düşmekten sakındırır. Çünkü onların birliğini, hamiyet ve asabiyetin hâsıl olması için aralarında kavga ve çekişmelerin giderilmesi ve böylece himaye, dirlik ve düzenin daha güzel sağlanmasını şiddetle ister.” (İbn Haldun, *Mukaddime*, C.1, Ed. İbrahim İzci, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s.244.)

²¹⁵ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, s.667-668.

²¹⁶ İmam Nevevî, *Riyâz’üs Sâlihîn*, Hadis no. 663; *İbn Mâce*, Cihad, 39; *Buhârî*, Ahkâm, 4.

²¹⁷ II. Abdülhamid’in Osmanlı hilafetini tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya koyma hedefi devleti bir arada tutma gayretinin bir politikası idi. İngilizler başta olmak üzere bazı Avrupalıların, Kureyş

Tarihî seyir içinde önem derecesinin artıp azaldığı hilafet müessesesi, 19.yy. öncesine kadar bu kurumun gücüne ihtiyaç hissetmeden gereğini yerine getiren Osmanlı Devleti ve padişahlarına mukabil son devirde kendi hayatiyetini sürdürebilmek için bu kurumun gücüne başvurmak zorunda kalmıştır. İslâm dayanışması fikrinin ortaya çıkması ve kuvvetlenmesi, bu devirde hilafete değer ve güç kazandıran diğer unsurlar olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa şöyle der:

Hilafet-i nebeviye ehl-i İslâm arasında rabita ve kelime-i vahide üzere itimalarına vasıta olan bir emarettir. Emaret ise Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü daima satvet ve kuvvet ile meşruttur. Ve anda maksad-ı aslî def-i fesad ve hıfz-ı asayiş-i bilâd ve tanzim-i umur-ı cihad ile mesalih-i ammeyi hüsn-i tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi satvet ve kuvvete menuttur²¹⁸.

Halkın halifeye bakışı, “*peygamber postuna oturmuş zat*” saygınlığı ve “*kendi zamanının imamını bilmeyenler cahiliye ölümü ile ölmüştür*”²¹⁹ mükellefiyeti gibidir. Nitekim Orta Asya’dan hacca giden hacıların haclarının makbul olabilmesi için halifeyi ziyaret zaruri kabul etmesi bu anlayışın icap ve neticelerindedir. 1862 yılında Orta Asya’yı derviş kılığında boydan boya dolaşan Vambery, Müslümanların halifeye olan bağlılığının, hutbelerin halifenin ismi ile okunması ile birlikte feraizden sayacak kadar ileri olduğunu kaydetmiştir²²⁰.

Hilafeti, papalık benzeri bir ruhanî reisliğe dönüştüren asıl gelişme, Tanzimat’ın, ‘*müsâvat*’ prensibinin mantikî sonucudur. Zira halifenin, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Müslüman olmayana göre konumunun nasıl olacağı muğlaklaşmıştır. Nitekim hilafet, yöneten güç olarak işlemez hale gelmeye başlamıştır²²¹. Siyasî duruma indirgenin hilafet, ittihad-ı İslâm politikasında sadece bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira daha sonraları hilafetin idare eden bir kuvvet olduğu, dinî

soyundan gelmediği gerekçesiyle II. Abdülhamid’in gerçek halife sayılamayacağı yönündeki propagandaları karşısında çok sayıda risâle ve broşür yazdırıldı. Ayrıca İngiltere, Hindistan ve Mısır’daki bazı gazetelere bu hususu desteklemeleri için malî destek sağlandı.(Azmi Özcan, “Hilafet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.17, s.548.)

²¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, C.2, Bedir Yayınları, İstanbul, 1994, s.282.

²¹⁹ Bu söz hadis olarak rivayet edilse de rivayet zincirinde kopukluk vardır. Konuyu ifade ve izah sadedinde gerekli gördüğümüz için kullandık.

²²⁰ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.198.

²²¹ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.190.

meselelerde ulemanın da söz sahibi olduğu tezleri de işlenmiştir. Binaenaleyh hilafet müessesesinin 19. ve 20.yy. da edindiği konum geçmişten intikal eden bir konum ve işlev değildir. Öyle ki hilafet, İslâm tarihinde ilk defa 1876 yılında anayasal bir kurum haline gelmiştir. Halifeliğin uluslararası politikadaki gücünü fark ederek ondan yararlanmak amacıyla politikalar üretmek Sultan Abdülaziz zamanında başlamış, II. Abdülhamid devrinde zirveye çıkmıştır. II. Abdülhamid, hilafet makamını kendi siyasî politikasına göre yönlendirerek devletin hayatiyetini sürdürebilmek için sonuna kadar kullanmaktaydı. Ne var ki II. Abdülhamid, cihad ilanı tehdidine başvurursa da bunu hiçbir zaman fiiliyata dökmemiş, Müslümanların canını tehlikeye atacak şekilde kullanmamıştır. Siyasî dehasıyla cihad ilanı tehdidinin cihada girmekten daha fazla tesiri olacağını biliyordu. Zaten kendisinden sonraki hadiseler bunu teyit etmiştir. Mağlubiyetler sadece savaş meydanlarında kalmamış ümmetin hilafet kurumuna güvenine, saygınlık ve otoritesini de sirayet etmiştir.

Bediüzzaman, hayatında icra ettiği hemen her faaliyette bir gaye ve müspet bir netice hedeflemiştir. Şam Hutbesi, okunduğu tarih itibariyle oldukça önem arz etmektedir. Zira İngiliz propagandası milliyetçilik²²² lehine ayrılık tohumları ekerken, kafatasçı ve putperest Türkçü anlayışlı kimselerin başa geldiği şayiası yayılıyor ve istibdat endeksli Osmanlı (Türk) aleyhtarlığı çalışmaları harıl harıl işliyordu. Bölge istifada sath-ı mahiline girmiş, patlamaya hazır bir bomba seviyesindeydi. İşte tam böyle bir hengâmede yaklaşık on bin kişiye –ki bunların arasında Arap âlimleri, kanaat önderleri ve aşiret reisleri bulunmaktaydı- hutbe okur ve gelmesi mukadder elim hadislerin önüne geçmeye, bölge halkını aydınlatmaya çalışır. İngilizlerin açtığı yaralardan biri olan “*ehl-i imanı birbirine bağlayan rabitaların unutulması*” hastalığının üzerinde özellikle durur. Niçin yaşadıkları, dünyanın gayesi, emelleri unutturulan Müslümanların ümitleri de çalınmıştı. Hutbe, meşrutiyetin canlandırıcı etkisi ile yeniden ümitlenen Osmanlı’nın geleceğine hizmet etmeye yani beraberce terakki etmeye davet niteliğinde bir hutbe idi. Meşrutiyetin Batı’dan ithal edilmiş gayr-i İslâmî olduğunu ve Müslümanlığa ciddi zararlar vereceği propagandası da İngiliz menşei idi. Emperyalist idealleri uğruna kullanmadıkları yol, uygulamadıkları entrika kalmayan İngilizler, Osmanlı’daki istibdat yönetimini de sonuna kadar kendi

²²² Irkçılığın İngilizlerin propagandası olmasının izahı için bkz. Düzdağ, *İrkçilik Meselesi*, s.207-216.

çıkarları doğrultusunda kullanmış, menfi propagandalarına malzeme yapmıştır. Toynbee, Müslüman milletleri hâkimiyet altına alabilmek için sadece iki şeyi icra etmenin yeterli olduğunu belirtir: İçkinin halk arasında yaygınlaştırılması ve ırkçı düşüncelerin Müslüman milletlere sokulması. Zaten bu iki illettir ki medeniyetleri ve milletleri tarih sahnesinden silmiştir. Batılı araştırmacılar, “İçki müptelası olan insanlar her çeşit hamiyet, şeref, aile duygularını kaybeder, zevkinden başka bir şey düşünmez hale gelir; aileler, milletler kendiliğinden söner” derler²²³. Batılı devletler kendi hâkimiyetlerini tesis ve devam ettirmek için bu iki hastalığı özellikle Müslümanlar arasında yaymış ve yaymaya devam etmektedirler. Lozan sonrası içki imalatının resmileştirilmesi, Türkçülük ideolojisinin devletleştirilmesi çok dikkate değerdir. Hutbe baştan sona âlem-i İslâm’ın müptela olduğu hastalıkları ve tedavi yollarını anlatıyordu. Bu hastalıklar nedeniyle maruz kalınan her türlü esaretlerden kurtulmayı, Türk ve Arap milletlerinin bir ve beraber olmasına bağladığını eserlerindeki ifadelerden anlaşılmaktadır. İslâm dini ve milliyetinin sevgi ve muhafazakârlığının, Türk ve Arapların mahiyetinde tamamıyla kaynaştığını ve artık ayrılamayacağını ifaden Bediüzzaman, “*Hamiyet-i İslâmiye en kuvvetli ve metin ve Arş’tan gelmiş bir zincir-i nuranîdir. Kırılmaz ve kopmaz bir urvetü’l-vüskadır. Tahrip edilmez, mağlup olmaz bir kudsi kal’adır*”²²⁴ der. Bu hutbenin tesiri azımsanacak kadar değildir.

Eğer onca İngiliz propagandasına rağmen Osmanlı’da Arap ayaklanması sadece Şerif Hüseyin ve ailesine münhasır kalmış; Milli Mücadele’de Güneydoğu aşiretleri Kuva-yı Milliye’yi desteklemiş ve aynı dönemde Güney Asya Müslümanlarının düşman İngiltere nezdindeki baskı ve isyan tehditleri Londra’nın Türk siyasetinde Ankara lehine bazı sonuçlar vermişse, bu sürece katkıda bulunan manevi mimarlar arasında herhalde Said Nursî’yi de anmak ilmî ve vicdanî bir değerlendirme olacaktır²²⁵.

Hilafetin ve Osmanlı’nın güçlü bir şekilde hayatîyetini sürdürmesinin tüm İslâm âlemi için fevkalade önemli olduğu şuurunda olan Müslümanlar ellerinden gelen her türlü fedakârlığı yaparak topladıkları aynî ve nakdi yardımları sadarete

²²³ Mim Kemal Öke, *Bediüzzaman Said Nursî Paneli*, “İngiltere’nin Osmanlı Türkiye’sine Yönelik Psikolojik Savaşı ve Said Nursî”, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1991, s.38.

²²⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.358; Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.386.

²²⁵ Öke, *Bediüzzaman Said Nursî Paneli*, s.38.

göndermişlerdir²²⁶. Hilafet makamının önemi ve gücü hakkında 31 Mart Hadisesinin tertipçileri arasında bulunan şair filozof Rıza Tevfik'in hâtıralarından biri ölçü olabilecek mahiyettedir. İngilizlerin de desteklediği ihtilal sonrası arkadaşlarıyla beraber İngiliz sefaretine gittiklerinde bekledikleri ilgi, takdir ve nümayiş yerine çok soğuk bir şekilde karşılanınca şaşırır ve bu soğukluğa bir anlam veremez. İleriki zamanlarda İngiltere'ye oğlunu görmeye giden Rıza Tevfik, o dönem İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi olan Lord Nicholson'ı da ziyaret eder. Bir ara sohbet sırasında Rıza Tevfik, eskiden, 31 Mart Hadisesinden sonra İngiliz sefaretinin kendilerine gösterdiği soğuk âdem-i kabulün sebebini sorar. Lordun verdiği cevap çok enteresandır: *“Dostum Rıza Tevfik Bey... Biz Jön Türkleri teşvik ettik. Onlardan büyük neticeler bekliyorduk. İhtilâl olacak; istibdad ile beraber Sultan da bahusus temsil ettiği hilafet müessesesi de alaşağı edilecekti. Fakat aldandık. Beklediğimiz neticeyi alamadık. Zira ihtilâl yaptınız, gerçi Kanun-u Esâsî geldi, fakat Sultan da ve hele hilafet müessesesi de yerinde bâki...”* Rıza Tevfik, Lord'un cevabını tam olarak anlayamamıştır. Yeniden bir soru sorma ihtiyacını hisseder: *“İngiltere devlet-i fahîmesini, hilafet müessesesi bu derece şiddetle neden alâkadar ediyor?”* Nicholson'ın cevabı çok ibretlidir:

Ha... Dostum Rıza Tevfik Bey... Biz Mısır'da, bilhassa Hindistan'da, İslâm kitlelerini idaremez altına alabilmek için milyonlarca altın harcadık, muvaffak olmadık. Hâlbuki Sultan? Yılda bir defa bir 'selâm-ı şâhâne', bir de 'Hafız Osman hattı Kur'ân-ı Kerim' gönderiyor, bütün İslâm ümmetini, hudutsuz bir hürmet duygusu içinde, emrinde tutuyor. İşte biz ihtilâlden ve siz Jön Türkler'den ihtilâl sonunda sultanların da hilafetin de yani bir selâm-ı şâhâne ve bir Hafız Osman Kur'ân'ıyla kitleleri avucunda tutan kuvvetin de devrilmesini bekledik, aldandık. İşte bu sebeple bir soğuk âdem-i kabul gördünüz...²²⁷

Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olan eczacı kılığındaki Nejat Bey, Arabistan bölgesinde vazifeli idi. Tarihi eserlere meraklı olan bir eczacı edası ile bölgenin her tarafını gezebiliyordu ve bölgeyi çok iyi tanıyordu. Özellikle Lawrence'nin çalıştığı ortamlara girmeye çalıştığı bir zamanda onunla tanışır. Kendisinden faydalanmak ve

²²⁶ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Azmi Özcan, “İttihad-ı İslâm”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.23, s.470-472.

²²⁷ Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması-1*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.136-137.

bildiklerinden istifade edebilmek için yakın dostluk kurmaya çalışan Lawrence, onun bir istihbarat elemanı olduğunda asla şüphelenmemiştir. Kendisinin İngiltere için çalıştığını söyleyecek ve hatta açıkça rüşvet teklif ederek kendisine istihbarî bilgi temin etmesini bile teklif edecektir. Nejat Bey, önemsiz ve hatta bazen yanlış bilgiler vererek asıl istihbaratı kendisi Lawrence'ten alıyor ve bunları telgrafla ve dosyalarla İstanbul'a iletiyordu²²⁸. İlginçtir ki Lawrence, Nejat Beye, özellikle hilafet makamı ile ilgili sorular soruyor, bölgedeki dinî liderler ve Arap şeyhleri hakkında bilgiler almak istiyordu. Hilafet makamının İslâm âlemi üzerindeki etkisinden sıklıkla bahsediyordu. Doğu Sorunu (1774-1923) incelemesinde Matthew Smith Anderson “*Lozan Antlaşması ile Avrupa lehine Doğu sorunu ortadan kalktı*” demiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına ve inkılaplarına baktığımızda, İslâm dünyası başsız bırakılarak Batı tarafından sömürgeleştirilmiş, Türklerin her türlü unvanı elinden alınmış (saltanat ve hilafetin kaldırılması), iktisadi ve askerî olarak gelişiminin önüne engeller konulmuş, gayr-i fitrî sınırları ile uzun vadede problemlere salınmış, adeta kanunları Batı tarafından yazılmış-yazdırılmış ve yeniden güçlenip lider devlet olabilme imkânı bırakılmamıştır. Hilafetin gücünden ve dünyanın her tarafındaki Müslümanların topyekûn tepki gösterip Hıristiyan düşmanlığının körükleneceği korkusu, İngilizleri İstanbul'da daha fazla kalamamasını netice veren ana nedenlerden biridir. İngiltere'nin Musul'daki resmi görevlisi C. J. Edmonds, Hilafetin Türkler tarafından kaldırıldığı haberini duyunca uğradığı derin şaşkınlığı şöyle dile getiriyor:

Mart'ın ortalarıydı ki, şaşkınlık içinde ve kulaklarımıza inanamayarak 3 Mart'ta TBMM'nin Hilafeti kaldıran bir kanun çıkardığını öğrendik. Şimdiye kadar yürütülen, Kürdistan'ın volkan gibi kaynadığı propagandası, esasen Kürtlerin dinlerinin En Yüce Makamına duydukları batıl saygıya dayanıyordu. Türklerin ayakları altındaki dalı bu şekilde keseceklerine inanmak gerçekten çok güçtü. Tabii ki bu yeni durumu istismar etme fırsatını kaçırmadık²²⁹.

İsmail Kara, “*Hilafeti ve hilafet merkezi İstanbul'u kurtarmak için yola koyulan Milli Mücadele'nin kazanılması üzerinden kaybedildi*”²³⁰ der. Central Florida

²²⁸ Altun, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.121.

²²⁹ C. J. Edmonds, *Kurds, Turks, and Arabs*, Oxford University Press, Londra, 1957, s.383.

²³⁰ İsmail Kara, *Derin Tarih Dergisi*, S.12, İstanbul, 2013, s.33.

Üniversitesi öğretim üyesi Hakan Özoglu'nun ABD arşivlerinde bulduğu rapor, bir ABD diplomatının halifeliğin kaldıracağını Washington'a bizden önce öğrenip bildirdiğini ortaya koyuyor. Rapor Washington'a 25 Şubat 1924'te ulaşmıştı. Başka bir deyişle, Türkiye'deki insanların haberi olmadan bir hafta önce, Fransa ve ABD yetkilileri halifeliğin kalkacağını öğrenmişlerdi²³¹. Batı'nın bu istek ve hedefi o kadar belirgin olmasına rağmen içeride kimse buna ihtimal vermiyordu. Öyle ki hilafetin kaldırıldığı haberini, dönemin 1. Ordu Müfettişi, yani Halife'nin yaşadığı İstanbul'dan sorumlu olan Karabekir Paşa bile gazetelerden öğrenmiştir.

Milletvekilleri, asker, basın ve üniversite camiasını yanına alan Mustafa Kemal, 3 Mart 1924 saat 13.40'ta meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi ve arkadaşlarının verdiği “*Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye haricine çıkarılması*” hakkındaki kanun teklifi aynı gün saat 18:45'te kabul edilmiştir²³². 431 sayılı bu kanun toplam 13 maddeden oluşmaktaydı. 1. Madde, “*Halife hal edilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mânâ ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır*”²³³ şeklinde kayıtlara geçer. Yeni bir ulus²³⁴ inşası için saltanattan sonra hilafet de kaldırılmış oldu. Bediüzzaman, hilafetin meclisin vekâleten de olsa devam ettirmesinin gereğinden bahseder:

Şu inkılab-ı azimin temel taşları sağlam gerek. Şu meclisin şahsiyeti maneviyesi, sahip olduğu kuvvet cihetiyle, mânâ-i saltanatı deruhte etmiştir. Eğer, şeairi İslâmiyeyi bizzat imtisal etmek ve ettirmekle mânâ-i hilafeti dahi vekâleten deruhte etmezse, hayat için dört şeye muhtaç, fakat an'ane-i müstemirre ile günde laakal beş defa dîne muhtaç olan şu fitratı bozulmayan ve lehviyatı medeniye ile ihtiyacı-ı rühiyesini unutmayan milletin hacat-ı dâniyesini meclis tatmin etmezse, bilmeceburiye, mânâ-i hilafeti tamamen kabul ettiğiniz isme ve resme ve lafza verecek ve o mânâyı idame etmek için kuvveti dahi verecek. Hâlbuki meclis elinde bulunmayan ve meclis tarikıyla olmayan böyle bir kuvvet, inşikak-ı asaya sebebiyet verecektir. İnşikak-ı asa ise, ‘Allah’ın dînine

²³¹ <http://www.tarihhaber.com/abdli-diplomatlarin-gozunden-mustafa-kemal-ve-ismet-inonu/>, E.T. 11.05.2015.

²³² Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, s.196-199.

²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.7, s.41; Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, s.201.

²³⁴ Cumhuriyet'in ilk yıllarında ‘Din yok, milliyet var’ şeklinde sloganlaştırılan sözler devlet adına dile getirilir ve savunulmuşur. (Safa Mürsel, *Siyasî Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1989, s.194.)

ve Kur’ân’a hep birlikte sımsıkı sarılın²³⁵ ayetine zıttır. Zaman, cemaat zamanıdır. Cemaatin ruhu olan şahs-ı manevi daha metindir ve tenfiz-i ahkâm-ı şer’iyeye daha ziyade muktedirdir. Halife-i şahsi, ancak ona istinad ile vezai fi deruhte edebilir. Cemaatin ruhu olan şahs-ı manevî eğer müstakim olsa, ziyade parlak ve kâmil olur²³⁶.

Bediüzzaman, hilafeti Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını önleyici etkisinin yanında İslâm âleminde birliği sağlayacak gayet önemli bir imkân ve makam olarak görmektedir. Zira Batı’nın, Türklere düşmanlığı İslâm’dan dolayıdır. Binaenaleyh Bediüzzaman, 19 Ocak 1923 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada “*Mâna-yı hilafeti Büyük Millet Meclisi’nin deruhte etmesi*”ni istemiştir. Yüzünü İslâm âleminden ve birlikten başka tarafa çeviren İslâm millet ve devletleri bunun bedelini çok ağır ödemiş ve hâlâ da ödemeye devam etmektedirler. Zaman, ferdiliği kabul etmediği gibi ancak kolektif şuurun muvaffak olabildiği bir zamandır. Bediüzzaman bu hakikati şöyle dile getirir: “*Bu zaman, cemaat zamanıdır. Ferdî şahısların dehası, ne kadar hârika da olsalar, cemaatin şahs-ı manevîsinden gelen dehasına karşı mağlûb düşebilir*”²³⁷ der. Bir ve beraber hareket edildiği takdirde Batı’nın tecavüz ve zulümlerini bu kadar pervasızca yapamayacağını da açıkça ifade eder:

Avrupa’nın ejderhaları her ne vakit şu devlet-i İslâmiyeye bir tokat vurmuşlarsa, üç yüz elli milyon İslâm’ı ağlatmış ve inletmiş. Ve o müstemlekât sahipleri, onları inletmemek ve sızlatmamak için elini çekmiş, elini kaldırırken indirmiş. Şu hiçbir cihetle istisgar edilmeyecek mânevî ve daimî bir kuvvetüzzahr yerine hangi kuvvet ikame edilebilir, gösterilsin. Evet, o azîm mânevî kuvvetüzzahrı menfî milliyetle ve istiğnâkârâne hamiyetle gücendirmemeli²³⁸.

Hilafetin kaldırılması Müslüman âleminde hayret, şaşkınlık ve öfke meydana getirdiği gibi Türkiye içinde de aynı duygular yaşanmıştır. Ne var ki bunların eyleme dökülmemesi şeyhlerin, hocaların, kanaat önderlerinin sağduyulu yaklaşımları ile birlikte Hıyanet-i Vataniye kanununun varlığı da etkili olmuştur. Hilafet makamının ilga edilmesi İslâm tarihinde bir kırılma noktasıdır. Bu bir geri çekilme hamlesi, yeni dünya düzeninde Müslümanların yer almayacağını ve Türkiye’nin, Avrupa

²³⁵ Âl-i İmrân Suresi, 103.

²³⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.485-487.

²³⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.63.

²³⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.311.

karşısında oyun kurucu olarak olmayacağını deklarasyonudur. Hilafet yaşayabilirdi ama bu bir tercih sorunudur. Çünkü Cumhuriyet'i kuran kadrolar, halifeliğin yaşamasını tercih etmemişler. Bu da Müslümanların aleyhine, Batı'nın lehine olmuştur²³⁹.

Halifeliğin ilgasını Batı dünyası bile hayret ve şaşkınlıkla karşılamışlar, inanmakta güçlük çekmişlerdir²⁴⁰. İngiltere'nin Musul'daki resmî görevlisi, bunu hayretle karşılayıp inanmakta güçlük çektiklerini rapor etmiştir. İngiliz görevli; Halifeliğin lağvedilmesiyle, Türklerin kendi bindikleri dalı kestiklerini ve bunun da İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğunu yazmıştır²⁴¹. Meşhur İngiliz Tarihçisi Arnold J. Toynbee'nin, şu değerlendirmesi de bir hayli enteresandır:

Halifeliğin kaldırılmasıyla, Türkiye, İslâm Dünyası'nın merkezi olmaktan çıkmıştır. Türkiye, İslâm'ın mânevî önderliğini bırakıp, köşe başını dönüp dünyevî bir hükümet kurup halifeyi sınır dışı edince, Batılılaşmanın nimetlerine karşılık İslâm birliği ve İslâm'ın desteğinden vazgeçer olmuştur. Ne olursa olsun halifelik, İslâm toplumunun en birleştirici ve İslâm'ın geçmişi ile en güçlü bağı sayılmıştı. Bu kurumun kaldırılması belki de yüzyıl önce Napolyon Savaşları sonunda Kutsal Roma İmparatorluğunun sona ermesiyle Batı Avrupa'da meydana gelen şoka benzer bir etki yapacaktır²⁴².

İtalya'da basılan gazetelerden Apokar şu yorumu yapar; “*Mustafa Kemal Paşa'nın hareketi, hilafeti Britanya İmparatorluğu'na hediye etmekten başka bir şey değildir*”²⁴³. Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu, hilafetin kaldırılması tartışmaları sırasında mecliste yaptığı konuşmada şöyle der: “*Bendeniz mutedil, liberal ve bununla bir ebedi müthiş bir İttihad-ı İslâm taraftarıyım. Tarihin bu azametini kendi milletimde görmek isterim. Memleketimin siyasî dâhiliye ve hariciyesi namına hilafetin ilgasını kabul ederek bugünkü vaziyet dâhilinde bu müthiş kuvveti düşmanların veyahut diğer*

²³⁹ Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, s.220.

²⁴⁰ Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Ankara, 1981, s.78; Bilal Şimşir, *Yabancı Basında Atatürk ve Türk İnkılâbı*, C.1, Ankara, 1981, s.680; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.353-354.

²⁴¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınları, İstanbul,2006, s.309.

²⁴² Arnold Toynbee, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı ve Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul, 2009, s.207-208.

²⁴³ Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, s.238.

*hükümetlerin kucağına atmayalım*²⁴⁴. Türkiye'nin hilafetten vazgeçmesi, hem bölgesinde hem de dünyada etkin bir güç olma potansiyelinden de vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Nitekim 94 yıllık devlet tarihimizde hâlâ gelişmekte olan ama gelişemeyen, ilk on ekonomi arasına girmek isteyip de siyasî ve iktisadi gerekli desteği başka ülkelerden bulamayan bir konumda sözü dinlenmeyen, itibarı yeteri kadar olmayan bir ülke konumunda çabalayıp durmaktayız. Ulus devlet ilkesine dünyada bir muvazene unsuru devlet feda edilmiştir.

“*Kurt Kanunu*” Kemal Tahir'in İttihatçı-Kemalist kapışmasının son raundunu ortaya sermesi bakımından olduğu gibi yakın tarihin önemli dönüm noktalarına ilişkin yalın ve keskin eleştirilerini de gündeme getirmesi bakımından cesurca kaleme alınmış bir eserdir. Romanın bazı cümlelerinin altını ısrarla çizmek gerekir. Mesela eserde, idam edilen Kara Kemal şöyle der: “*Halifeyi İngilizler alıp gittiler de halifeliğini neden sürdürmediler? Bu halifeliğin kaldırılması işi, görünürde, bizden çok Müslüman sömürgeleri olan büyük devletlerin işine gelse gerek... Halifelik sürüp çıkarılırken, Fener Patrikhanesi'nin İstanbul'da bırakılmasına akıl erdirmek zordur.*” Kara Kemal'e cesaretle söyletmeye devam eder:

Hakkımızda karar çoktan verilmiş... Yani Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma, halifeliği ortadan kaldırma kararı... Ama ne olursa olsun, bir dünya imparatorluğu bizim (İttihatçıların) elimizde parçalandı. 400 milyon İslâmlığın halifeliği kaldırıldı ortadan... Sorumlusu biziz. Suç ne kadar büyükse çekilecek cezanın da o kadar büyük olması gerekir... Bu anda, yüzüme vuran darağacı gölgesi, suikast suçlusu olduğumdan değildir Emincim... Büyük suçun gölgesidir bu...²⁴⁵.

Kemal Tahir'in “*büyük suç*” dediği Osmanlı'nın yıkılması, hilafetin kaldırılmasıdır²⁴⁶. Öyle ki bu büyük suçta kendisinin de katkısının olması, ona derin bir üzüntü ve vicdan azabı yaşatmaktadır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabeler, Müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması için bir lidere ihtiyaç bulunduğunun bilincindeydiler ve kısa sürede Hz.

²⁴⁴ Hilafetin kaldırılması hakkında 3 Mart 1924 tarihli meclis zabıtları için bkz. Cüneyt Akalın, *Halifelik Neden Kaldırıldı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.97.

²⁴⁵ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 1969, s.252.

²⁴⁶ Osmanlı'nın yıkılması hem bölge hem de dünyada dengeleri bozan büyük bir hadisedir. Nitekim Ortadoğu, Osmanlı'dan sonra huzur yüzü görmediği gibi hâlâ da bu huzurun çok uzağındadır.

Ebubekir'e biat edildi. Hilafet, Müslümanlar arasındaki birliğin tesisi ve devamı için gerekli bir müessese olan zamanımız için öncelikli bir öneme sahip değildir. Zaten Hz. Peygamber vefat ederken bir hilafet modeli miras bırakmamıştır. Öncelikle âkil ve âlim kişilerin bir araya gelmeleri ve ortak aklın teşekkülü sağlanmalıdır. Müslümanların içine girdikleri kısır döngüden kurtulabilmesi için yabancı ve sapkın düşüncelerin ıslahı ilk ele alınması gereken konulardır. Seyyid Kutup'un, "*Yeniden Kur'an neslini inşa edelim*" çağrısı çok anlamlıdır ve bu çağrının içinin doldurulması için Bediüzzaman modelinin çok iyi irdelenmesi gerekir. Mevcut idare tarzlarına ve idarecilerin makamlarına zarar vermeden bir birliğin sağlanması realist olabilir. Bir halife seçimi ya da hilafet konseyinin oluşumu birlik hedefinde ilk adım değildir.

İslâm dünyasında hilafeti savunan kesim ağırlıklı Sünni kesimdir. Şii İmameti savunurken Selefiler-Vahhabiler ise hem imamete hem de hilafete mesafelidirler. Sünni kesimde de bu mesele yeteri kadar zemin bulabilmiş ve uygulanabilirliği mantıki olarak olgunlaştırılmamıştır. Hilafetin kaldırılmasından sonra özellikle Sünni dünyada bir liderlik ve önderlik boşluğu yaşanıp Müslümanların birliği dağılmış, güçsüz kalmıştır. Ne var ki âlemşumul bir hilafet fikri etkinliğini de kaybetmiştir. Zamanımızın getirdikleri ve gerektirdikleri şartlar dâhilinde böyle bir müessesenin canlı bir amil olarak varlığını sürdürebilmesi çok zordur. Hatta müstakil İslâm ülkelerinin birleşmesine engel bile olmuştur. Geçmişten ders alarak bu sembol daha fazla ayrılıklara neden olmamalıdır²⁴⁷.

Tarihî romantizm içinde Müslümanlar hilafetin yeniden tesisini hülya etseler de çağın getirdiği ve gerektirdiği şartlar dâhilinde bunun hayata geçirilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Zira küçülen, daralan ve birleşen bir dünyada din, ırk, renk, kapital vs. herhangi bir nedenle bloklaşmalara müsaade edilemeyeceği gibi düşmanlıkları ciddi boyutlara taşımaya neden olacaktır. Nitekim Batı, AB, NATO, G-7 gibi²⁴⁸ bloklaşmalara diğer dünya devlet ve halklarının nasıl nefretle ve düşmanca baktığını ve her fırsatta çatışmanın çıkmasına vesile olduğunu hâlihazırda

²⁴⁷ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, Trc. Sofi Huri, Mutena Yayınları, İstanbul, 2014, s.172, 176, 177.

²⁴⁸ AB: Avrupa Birliği, 1992 yılında kurulmuştur; NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization), 1949 yılında kurulmuştur; G7: İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve ABD'den oluşan, en zengin yedi ülke birliği. 1975 yılında kurulmuştur.

yaşamaktayız. İnsanlık, insanî değerlerle mücehhez ve insanî gereksinmeleri giderici ittifak, birlik ve örgütlenmelerde kim etkin rol oynarsa onlar insanlık nazarında prim yapacak ve sempati toplayacaktır. Binaenaleyh İslâm dini müntesipleri kendi dinlerinin gereği olarak tüm insanlığı kucaklayacak birlik, ittifak ve oluşumlar peşinde olmalıdır. Medine Vesikası bu işin örneği olduğu gibi Allah Resulü'nün uygulama ve idaresi de tamamı ile numunedir. Zira zekâtın, kurban etinin, sadakanın gayrimüslimlere de verilebilmesi, muellefe-i kulub uygulaması, zimmî hukuku gibi birçok İslâmî hüküm gereğince çok kapsayıcı ve kucaklayıcı olmak durumunda olan Müslümanlar, özellikle zamanımızda İslâm'ın güzelliklerini gösterebilme adına bu durumun gereğini yapmalıdırlar.

3. BEDİÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'A ENGEL GÖRDÜĞÜ MESELELER

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm meselesinde çok inançlı ve ümitlidir. Ne var ki bu hissiyatı onun meseleye realist bakmasına engel olamaz. Birliğin sağlanmasında dâhili ve harici engellerin bulunduğu farkında olan Bediüzzaman, bu engellerin bertaraf edilmeden bir harekete kalkmanın doğru olmadığı kanaatindedir. Diğer taraftan Bediüzzaman, “*Bir şey bütünüyle elde edilmese, tamamen de terk edilmez*”¹ kaidesine göre yaşayan bir şahsiyettir. Binaenaleyh ittihad-ı İslâm bir idealdir ve tarif edildiği şekliyle sağlanamasa da bu ideal istikametinde çalışmanın terk edilmesi çok yanlış ve hatarlı olacaktır. Zira bu istikametteki gayretlerle elde dilecek kazanımlar bile çok değerli olacaktır.

“*Bizim düşmanımız cehalet, zaruret, ihtilaftır*”² şeklinde günümüzün de hâlâ temel problemleri olan hususları daha Meşrutiyet yıllarında İstanbul'da tespit etmiştir. Asırlardır bu üç maddede düşman cephesi aynı cephedir ve bütün İslâm âleminin ortak derdidir. Batılılar, Osmanlı'nın bir kazası olan Ürdün'ü devlet yapmışlar, bir eyalet olan, sadece bir vali ile idare edilebilen Suriye'yi, Irak'ı devlet yapmışlardır. Böyle parçalanınca, istenildiği gibi idare etmenin de kolay olacağını biliyorlardı. İftirakın pençesinde paramparça edilen İslâm âlemini, birbiri ile çatıştırıp, fakr u zaruret içinde âleme dilenci yapmışlar. Müslümanların dilencilikten kurtulabilmesinin yolu her Müslümanın dünyayı iyi bilmesidir. Hırsla girmeden milleti ve dini için zengin olmaya çalışmalıdır. Bediüzzaman, bu tespitlerini, 31 Mart 1909 tarihinde “*Reddü'l-Evham*” başlıklı gazete yazısındaki ifadelerinde ise tespitini biraz daha detaylandırmıştır:

Asıl bizi bu kadar düşürüp i'lâ-yı kelimetullaha mâni olan ve cehalet neticesi olan muhalefet-i şeriattır. Ve zaruret ve onun semeresi olan su-i ahlâk ve harekettir; ihtilâf ve onun mahsulü olan ağraz ve nifaktır ki ittihadımız bu üç insafsız düşmana hücumdur³.

¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.274.

² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.122.

³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.72.

Toplumsal hayatı zehirleyen bu üç sorun aynı zamanda bazı komiteler tarafından da zamana yayarak ve hissettirmeden Müslümanlar arasında zerk edilen argümanlardır. Özellikle eğitimin bozulması ve cehaletin artırılması ile birlikte ayrılık tohumları öncelikle fertler, sonrasında aileler ve en nihayetinde toplum, birbirine yabancı ve hatta düşman haline getirilmiştir. Herkesin birbirinden şüphelendiği, birbirini suçladığı ve hüsn-ü zan duygusunun kalmadığı bir toplumda birliğin tesis edilemeyeceği gibi huzur ve refah da olamaz. Cahillik beraberinde fakirlik de getirir. İslâm toplumlarına baktığımızda küçük bir zümrenin çok zengin olduğunu ve halkın ekseriyetin fakir olduğunu görebilmekteyiz. Ama fakirlerin kendilerine tepki göstermemesi için hayatlarını kıt kanaat geçirebilecekleri yardımlarda bulunulur ve bu her yerde anlatılır, minnet altına alınır. Bu yardımı yapanlar tarafından cahil bırakıldığı için meseleyi anlayamayan Müslüman ise bu yardımları fakirliğin çaresi olarak görür. Düştüğü bu kısır döngünün de farkına varamayan Müslüman toplumlar, iftirak ve fakirlik girdabında kıvranmaya devam etmektedirler. Böyle toplumlardan müteşekkil devletlerin dünya muvazenesinde söz sahibi olabilmesi ise imkânsızdır. Bediüzzaman'ın bu büyük sorunlara karşı ilk önce eğitimden başlaması ve cehaletin giderilmesi için mücadele vermesi çok ehemmiyetlidir. “*Herkesi kendi konumunda kabul etme*” durumu insanların birbirlerine daha da yakınlaşmasına, birbirlerini tanımasına vesile olacağı gibi aslında birbirlerinden çok da farklı yerlerde olmadıklarını, sahip oldukları farklılıkların ise zenginlik olduğunu anlayacak bir zeminin oluşmasına katkısı olacaktır. Ancak cahilliği ortadan kaldırdığımızda, dünyadaki kapital akışında söz sahibi olduğumuzda ve aramızdaki iftirakı giderdiğimizde devletler muvazenesinde söz sahibi olabiliriz. Bu üç sorun çözülmeden söylenecek bütün sözler, içi boş slogan olmaktan öte bir anlam taşımayacaktır.

Diğer taraftan Avrupa tarihi, din, mezhep, milletlerarası savaşlarla dolu bir tarihtir. Yahudiler bütün Avrupa'da yüzyıllar boyunca katliamlara maruz kalmışlardır. Aynı zamanda bu katliamlar, reform hareketlerinin ilk dönemlerinde, Katolik ve Protestanlar arasında da caridir. Yalnızca Sen Bartelmy katliamında, bir gecede kırk bin Protestan, Katolikler tarafından vahşice öldürülmüştür. XIV. ve XV. yüzyıllarda Fransa ve İngiltere arasındaki savaş ‘100 Yıl Savaşları’ olarak bilinir. Avrupa’da 1618 – 1648’li yıllarda yapılan savaşlar da tarihe ‘30 Yıl Savaşları’ olarak geçmiştir.

Yine XX. yüzyılda meydana gelen iki dünya savaşı Avrupa devletleri arasında başlamıştır. Fakat günümüzde bu savaş ve anlaşmazlıkların hepsi unutulmuş görünüyor. Yahudiler yüzyıllarca, dünyanın her tarafında dağınık ve sefil bir şekilde yaşarken, Siyonizm düşüncesiyle bir araya gelebilmiş, dünya üzerinde büyük bir güç oluşturmuştur ki dünyadaki nüfusları en fazla yirmi milyon olduğu halde, siyasî ve ekonomik alanda yaklaşık yedi milyar dünya nüfusuna tesir edecek bir konuma gelmişlerdir. Hıristiyan mezhepleri arasında azim ayrılıklar olmasına rağmen kendi aralarında hatta gerektiğinde Yahudilerle bile anlaştıklarını, dahası birleştiklerini görüyoruz. Kendi aralarında yüzyıllarca savaştan Avrupa devletleri, şimdi “*Avrupa Birliği*”ni oluşturup dünya üzerinde büyük bir güç odağı haline geldi. Günümüzde, Müslümanları birleştirecek sayısız ortak bağ olmasına rağmen, hâlâ bir İslâm birliği oluşturmaktan çok uzak olmaları düşündürücüdür⁴. Müslümanların sayısız birliktelik gerekçe ve gerçeklerine rağmen bir araya gelememelerine mukabil, ana hatlarda dahi çok farklı itikat ve inanca sahip olan Ortodoks ve Katoliklerin ittifak halleri Müslümanlara en azından bir ders mahiyetindedir. 1054 yılında iki kilisenin birbirini aforoz etmesinden ta 1964 yılında Patrik Athenagoras ile Papa VI. Pavlus’un Kudüs’te bir araya gelerek aforoz kararlarını karşılıklı olarak kaldırması ile başlayan sürecin nedenleri ve sonuçları çok iyi irdelenmelidir. Zira bu yıllar komünizmin gemi azya aldığı, her tarafı kasıp kavurduğu, topyekûn Hıristiyanlığın bitişe geçtiği bir dönemdir. 1967 yılında Türkiye’ye gelen papanın patrikhaneyi ziyareti, Ortodoks ayinlerine katılması, aforoz meselesinin izlerinin silinmesi için yapılan atraksiyonlar çok manidardır. Her ne kadar bu iki kilisenin birleşmesi yönünde yapılan yorumlar, dile getirilen istek ve temenniler gerçekçi olmasa da dinsizliğe ve İslâmiyet’e karşı bir araya gelip birlik sağlayabilecekleri-sağlayabildikleri yadsınamaz bir realitedir. ABD’deki Pew Araştırma Merkezi’nin Din ve Kamu Yaşamı Forumu, “2010 Dünyanın En Önemli Dini Gruplarının Büyüklüğü ve Coğrafi Dağılımı” adlı raporuna göre iki milyar yüz milyon Hıristiyan bulunmaktadır. Hıristiyanların 1,2 milyarı Katolik, altı yüz milyonu Protestan, üç yüz on milyonu Ortodoks’tur ve temelde çok ayrı düşünce ve inanç farklılıkları ile birbirlerine başka bir dinin mensubuymuşçasına düşmanlıkları

⁴ İdris Tüzün, “İslâm Birliği ve Bediüzzaman”, *İrfan Mektebi Dergisi*, S.14, İstanbul, 2008, s.36.

yok değildir. Bu birleşmenin merkezini Vatikan olarak sadece Katolikler kabul ederken diğerleri asla kabul etmez.

Hâlihazırdaki Müslümanların parçalanma nedenlerinin neredeyse tamamı teferruata ait meselelerdir ki bunlar özellikle zamanımızda gündeme getirilmemeli, tüm Müslümanlar birbirlerine saygı, sevgi duymalı ve dua etmelidir. "*Düşüncen mübarektir, düşüncende kal ama kardeşim ol!*" mantığı ile hareket edilmelidir. Hamasî söylemler ve tarihî nutuklar değil, bu anlayış ile icraata dökülen fikirler, birlik ve beraberliği sağlayacaktır. Bediüzzaman üst çatıyı tespit etmiştir; "*Allah'ımız bir peygamberimiz bir kitabımız bir*"⁵. Bunlar bir ve beraber olmak için yetmiyorsa mü'min mü'minliğinin kalitesini ve derecesini yükseltmelidir. İttifak ve birleşme zaten, Müslümanların rüşte ermesine bağlı bir husustur. İslâm'ın yeryüzünde hak ettiği makama geleceği muhakkaktır; ne var ki tevfik-i ilâhînin en büyük vesilesi vifak ve ittifaktır⁶. Müslümanlar, din kardeşlerine hürmet ve muhabbetle bakabildiği zaman vifak ve ittifak sağlanmış olacak, akabinde tevfik-i ilâhî hükmünü icra edecektir. Bediüzzaman'ın mevcut engeller ve potansiyel mânia olabilecek hususlar hakkındaki düşünceleri ve bunların bertaraf edilmesi hususundaki tavsiyeleri aşağıda etraflıca kaydedilmiştir.

3.1. Cehalet

Allah Resulü'nden evvelki devreyi siyer yazarları umumiyetle "*Cahiliye Devri*" diye isimlendirir. Mehmet Âkif'in ifadesi ile "*Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta, dişsiz mi bir insan onu önce kardeşleri yerdî*"⁷ derecesinde sükût eden insan aynı zamanda cehaletinin gereğini sergiliyordu. Son üç asırdır ve günümüz İslâm âleminin de en büyük problemi cehalettir. Nitekim Bediüzzaman, "*İttihat cehil ile olmaz. İttihat imtizac-ı efkârdır. İmtizac-ı efkâr, marifetin şua-ı elektriği ile olur*"⁸ derken cehaletin umum İslâm âlemine münhasır en önemli tarafına da dikkat çekmiştir. "*Bizim*

⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, Tulûat, s.576.

⁶ Yunus Nadi, 14 Ocak 1915 tarihli makalesinde; "Birleşin ey Müslümanlar! Dininizin varlığını sürdürebilmek için birleşin. Ancak birleştiğiniz zaman nusret sizin, necat ve îtilâ sizindir." (M. Ertuğrul Düzdağ, *İrkçılık Meselesi*, Cihad Yayınları, İstanbul, 1976, s.287.)

⁷ Ersoy, *Safahat'tan Seçmeler*, s.212.

⁸ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, s.280.

*düşmanımız; cehalet, zaruret, ihtilaftır*⁹ şeklinde ifade ettiği ülke ve İslâm âleminin düşmanlarının en başına cehaleti koymuştur¹⁰. Bu yaranın tedavisi için yurdun her yerinde hususiyle şarki Anadolu’da medreselerin açılmasını istiyordu. Hayalini kurduğu bu ilim-irfan yuvalarının ismini “Zehra” diye bizzat kendisi isimlendirmiştir.

II. Mahmut, pek çok padişahın değişmesine neden olan yeniçerileri ezmiş olmasına karşılık medreseler karşısında benzer gücü gösterememiş, herhangi bir ıslah ve reform yapamamıştır¹¹. Değişen ve gelişen dünyaya mukabil medreseler, yanlışlığın bu değişimde olduğunu savunuyordu. Her ne kadar devletteki çöküş ekonomik ve idari olarak algılansa da tükenen medreselerin kendisi idi¹². Bediüzzaman, cehaletin özellikle de dinî meselelerdeki cehaletin tedavisi için ömrü boyunca çalışmıştır. Medreseleri ihya etme gayretinin esasında da bu hakikat vardır. Muhakemât’ında bu kararlılığını şu sözlerle dile getirmiştir: “*O zahirperestler emin olsunlar ki, sa’yleri beyhudedir. Şimdiye kadar böyle avamperestâne safsatalarla bizi cahil bıraktılar. Bundan sonra bizi cahil bırakmakla cehlimizden istifade etmek istiyorlar. Olmaz ve olamaz. Medreseler hayatlanacaktır*”¹³.

20. yüzyıla, ‘*zaman, zamân-ı ulûm*’ diyerek derdin çaresinde Bediüzzaman ile aynı fikirde olan Âkif, yaşadığı coğrafya ve zamanı, dünyayı ve içinde bulunduğu çağın inandığı değerler istikametinde analiz etmiş, onun eksik ve kusurlarını, çürümüş yanlarını teşhis ederek inanç-vicdan-bilim eksenli önemli reçeteler sunmuştur.

Bediüzzaman’ın ittihad-ı İslâm düşüncesinde eğitim önemli bir yer tutar. Hakiki Müslümanlık için ilim ve araştırma aşkı, heyecanı ve gayreti olmalıdır. İlim ve marifet olmadan tahkiki imanın tesisinin imkânı yoktur. Müslümanların ise asıl problemi hakiki iman problemidir. Diğer taraftan eğitim ile modern ilimler ve çağın teknolojisi yakalanmadığı takdirde tebliğ ve irşat vazifesinin bihakkın yerine getirilemediğini

⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.122.

¹⁰ 1925 senesindeki Şeyh Said İsyanı nedeniyle sürgün edilenlerin kafilesi, Erzurum’un Pasinler ilçesinin Korucuk köyünde mola verdiklerinde Bediüzzaman, buranın eşrafından Hacı Münir Efendi’ye, ‘Kardeşim, başımıza gelen bu felâketler geçicidir, korkmayın. Yalnız dikkat edeceğiniz bir nokta var, ondan korkun. Çocuklarımızı okutun, yoksa bu din elinizden tez çıkar’ diyerek ders vermişti. (Şahiner, *Son Şahitler*, C.1, s.131.)

¹¹ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.40.

¹² İbn Rüşd, *Din-Felsefe Tartışması*, Trc. Hüseyin Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2011, s.33.

¹³ Nursî, *Muhakemât*, s.55.

zamanımız göstermektedir. Zira kapısında işçi olarak çalıştığımız insanların bizim dinimize sempati ile bakmaları çok zordur. “*Mahiyet ve istidat itibariyle her şey ilme bağlıdır*”¹⁴ düşüncesinde olan Bediüzzaman, “*Herkesi bir şevk ve hâhiş-i vicdaniye ile tarik-i terakkide kâbe-i kemalâta sevk etmektir. Zira ilâ-yı kelimetullahın bu zamanda bir büyük sebebi, maddeten terakki etmektir*”¹⁵ der. “*Bütün kuvvetimle diyorum ki, hiçbir mehasin-i medeniyet yoktur ki, İslâmiyet sarahaten veya zimnen veya iz’anen onun daha güzeline mütekeffil olmasın*”¹⁶ sözleri ile de İslâmiyet’in mehzaz olduğunu ifade eder. Kalkınmada, ıslahatta ve ilerlemede öncelik eğitime verilmelidir. Müspet mânâdaki her gelişme, ilerleme ve kalkınmanın anahtarı ilimdir. Özgür düşünce ve hür iradenin tecellisi resmî okullarda mümkün olmaz. Nitekim Bediüzzaman da Medresetü’z-Zehra’nın resmî olmasını istemez. Zira devlet okulları devlet zihniyetinde, memur mantığında kişiler yetiştirir. Tam özel okullar yani şahıs okullarında ise ticarethane mantığı hâkimdir. Yarı resmî olmalıdır. Eğitim ve öğretimi sivil kurumlar, vakıflar ve dernekler tarafından verilmelidir. Bediüzzaman’ın Senûsî Tarikatını¹⁷ örnek vermesi de manidardır. Zira eğitime ciddi önem veren, sosyal hayatın içinde yer alan, imandan kaynaklı uhuvvete büyük önem veren bir cemaat olan Senûsîler, ciddi tebliğ ve irşat yapmasıyla birlikte hedef olarak ittihad-ı İslâm’ı da benimsemişlerdir¹⁸.

Bediüzzaman’ın, diriliş sürecinin problemlerini ele almaya ve tevhid anlayışından beslenip insan ve kâinat boyutunda hilafetin değerlerini hayata taşımaya yönelik medenî, metodolojik ve hilafet eksenli bilgilenmeye yönelik gayretleri bu aşamada karşımıza çıkmaktadır. Ona göre, medeniyet ve kalkınmaya yönelik projenin

¹⁴ Nursî, *Sözler*, s.336.

¹⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

¹⁶ Said-i Kürdî, (1909. Mart 24). “Dağ Meyvesi Acı da Olsa Devâdır”, *Volkan Gazetesi*, S.83; Resulan, *Bediüzzaman’ın Volkan Yazıları*, s.39-46; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, C.2, İttihad Yayınları, İstanbul, 1998, s.286.

¹⁷ Sidi Muhammed bin Ali es-Senusi’nin 1837’de Kuzey Afrika’da kurduğu dinsel ve siyasal hareket.

¹⁸ Ahmet Kavas, “Senûsiyye”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, s.536-538; Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevzat Artuç, *İttihat ve Terakki’nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senûsî İlişkileri*, Bilge, Kültür, Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

temel faktörleri şunlardır: 1. Tevhid, kâinat ve insan eksenli ilim. 2. Risalet ve hilafet misyonu ile insan. 3. Medeniyeti imar anlamıyla hilafet¹⁹.

Bediüzzaman'ın dirilişe bakışı sadece Osmanlı ya da yeni Türkiye Cumhuriyeti zaviyeli değil tüm Müslümanları kapsayan bir hinterlanda sahiptir. Bediüzzaman, sebepler dünyasında yaşadığımızın çok farkındadır ve ilim, diriliş ve medenileşmeye yönelik herhangi bir hareketi temel bir faktör olarak ele alır. Cehaletin izalesi ve eğitimin ıslahını en başa alır. “*Cenab-ı Hakk'ın arzında beşerin halife olması, Allah'ın hükümlerini icra ve kanunlarını tatbik etmesi içindir. Bu ise, tam bir ilme mütevakıftır... 'Alleme' Bu kelimenin ihtiyar edilmesi, ilmin ulüvv-ü kadrine ve kadrinin yüksek dercesine ve hilafete mihver olduğuna işarettir*”²⁰ der ve ilme fevkâlade değer verir. Onun düşünce yapısında ilimde en nihai hedef Allah'ı gerçek anlamda tanımak yani marifetullahı erebilmektir. İlim öğrenmekten gaye, bilginin insana irşat edici ve kılavuz olmasıdır. Diğer taraftan öğrenilen şeylerle insanî kemâlâta giden yolların aydınlığa kavuşturulması da diğer bir maksattır. Binaenaleyh, kalbe ve ruha mâl edilmemiş ilimler, insana bir yük; onu ulvî hedeflere yöneltmeyen marifet de bir kalp ve düşünce hamallığıdır.

Mehmet Âkif, “*Kuru da'va ile olmaz bu, fakat ilm ister*”²¹ der. Bediüzzaman, huzur ve saadetin kaynağı olarak da muhabbetullahı ifade ve izah eder: “*Kim Allah'ı hakkıyla tanır ve kalbini de Onun muhabbetinin nuruyla doldurursa, nihayetsiz saâdet ve nimete, hadsiz envâra ve esrâra lâıyk bir insan olur ve onlara ya fiilen ya da istidat ve kabiliyetiyle nâil olur*”²². Zaten Bediüzzaman, “*insanın bu dünyaya gönderilmesinin hikmeti ve gayesi Hâlık-ı Kâinatı tanımak ve Ona iman edip ibadet etmektir. Ve o insanın vazife-i fıtrâtı ve farıza-i zimmeti, mârifetullah ve iman-ı billâhtır ve iz'an ve yakîn ile vücudunu ve vahdetini tasdik etmektir*”²³ der. Başka bir yerde ise, “*İnsaniyetin en âli mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, iman-ı billâl içindeki marifetullahtır. Cin ve insin en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o marifetullah*

¹⁹ Abd Al-'Aziz Barghuth, “Hilafet Misyonunu Yerine Getirme ve Medenileşme Sürecinde İlimin Fonksiyonu”, 4. Uluslararası Bediüzzaman Said Nursî Sempozyumu.

²⁰ Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, s.259.

²¹ Ersoy, *Safâhat'tan Seçmeler*, s.176.

²² Nursî, *Mektûbât*, s.218.

²³ Nursî, *Muhakemât*, s.93.

*içindeki muhabbetullahtır*²⁴ şeklindeki ifadelerinden “*ilmin imanî boyutu veya derinliğini anlayabiliriz. Bediüzzaman, Kur’ân, vahiy ve ilmi, tek bir çerçevede ele almıştır; çünkü vahiy ilme nüfuz eder, önünü aydınlatır ve onu hakikat haline getirir. Böylece, vahyin ilme kazandırdığı imanî boyut ortaya çıkar*”²⁵. Binaenaleyh Bediüzzaman, şu hakikate vurgu yapar:

İman hem nurdur, hem kuvvettir. Evet, hakikî imanı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve imanın kuvvetine göre, hâdisâtın tazyikatından kurtulabilir... İman, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyleyse, insanın vazife-i asliyesi, iman ve duadır... İnsanın vazife- fitriyesi, taallümlle tekemmüldür, dua ile ubudiyettir... aczin ve fakrın cenahlarıyla makam-ı âlâ-yı ubudiyete uçmaktır. Demek, insan bu âleme ilim ve dua vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir. Mahiyet ve istidat itibarıyla herşey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-u hakikiyenin esası ve madeni ve nuru ve ruhu marifetullahtır ve onun üssü’l-esası da iman-ı billahtır²⁶.

Modernizm taraftarı olmayan Bediüzzaman, dini modernizmle barıştırmaya da çalışmaz. Kur’ân ve hakikatleri zaten çağlar üstüdür. İslâm hakikatleri çok özgün, yalın ve her devirde yaşanabilir hakikatlerdir. İslâm’ı ilerlemeye mani²⁷ ve çağa uygun bulmayan değerlendirme ve yorumların sahibi akılların durumu ile alakalı bir hata ve eksiklik olduğunu savunur. Yine de Bediüzzaman akla çok önem verir ve “*akıl ve nakil tearuz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil tevil olunur*” düsturunu ortaya koyar ama bir şartla; “*o akıl, akıl olsa gerektir*”²⁸. Müslümanlar fen bilimleri ile insanî bilimleri, sanat ve tüm canlılara saygı ve sevgiyle de birleştirerek teşekkül ettirdiği eğitim sistemini her müslüman ferde uygulamalıdır.

3.2. Fakirlik

²⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.218.

²⁵ Alpaslan Açıkgeç, “İlimlerin Tasnifi Açısından Risale-i Nur’un Değerlendirilmesi”, *Köprü Dergisi*, S.60, İstanbul, 1997, s.74.

²⁶ Nursî, *Sözler*, s.338.

²⁷ Fuad Sezgin’in İslâm Bilim ve Teknoloji Müzesi, İstanbul’un Fatih semtinde, Gülhane Parkı içinde bulunmaktadır ve gezilip görülmeye çok layıktır. Müslümanlar, müspet ilimleri akılları ile birlikte ruhlarında da yoğurarak kalplerinin sesi soluğu haline getirmişler ve insanı Allah’a götüren birer vasıtaya dönüştürmüşler.

²⁸ Nursî, *Muhakemât*, s.21.

Ferdî, içtimaî ve devletler bazında ele alınabilecek fakirlik olgusuna İslâm'ın nasıl baktığı Bediüzzaman için asıl ölçüdür. Müslümanlar dünyayı bilmeli, bilim, teknik ve sanayide ecdadı gibi en önde olmalı ve kimseye muhtaç olmamalıdır. İslâm âlimleri, ekseriyetle dünyanın üç yüzü²⁹ olduğunu ifade eder. Bediüzzaman, “...dünyayı kesben değil, kalben terketmek lâzımdır”³⁰ diyerek dünyanın terk edilmesi gereken yönünün insanın arzu ve heveslerine bakan yönü olduğunu, yoksa sebepler planında dünyanın terk edilmemesi gereği üzerinde durur. Ona göre zenginlik Müslümanlığa da zühde de engel değildir.

Kullandığı “zaruret” ifadesinde her ne kadar fakirliği kastetse de bu mananın değişik bir boyutuna da dikkat çekmektedir³¹. Zaruretin kaynağı, hayatın sürmesi için zaruri olmayan ihtiyaçların zaruri olarak algılanmasıdır. Günümüzde tüketim alışkanlıklarının değişmesinden kaynaklanan nispi yoksulluktan, teknolojinin ilerlemesiyle ortaya çıkan yeni bağımlılıklara kadar zaruri olmayan birçok ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bediüzzaman'ın “tatmaya izin var, doymaya yok”³² şeklinde formülize ettiği dünyaya bakışına mukabil medeni dünya, “Su-i istimal”, “israf”, “hırs”, “fücur”, “tiryakilik”, “görenek” ve “itiat” gibi zaafarla ihtiyaç dairesini epey genişletmiştir. Neticede tüm zamanların en dünyevi, en fakir fert ve toplumları ortaya çıkmıştır. Geri kalmış ülkelerin ithal ettiği ürünlere bakıldığında rızk-ı hakiki değil rızk-ı mecazi³³ kategorisinde olduğunu görebiliriz. Bu konuda Maslow'un³⁴ insanın önce beslenme, barınma, güvenlik gibi (rızk-ı hakiki) temel gereksinimlerini gidermeye yönelmesini içeren “ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi” de Bediüzzaman'ı doğrular mahiyettedir. Eğer bu ihtiyaçlar karşılanabiliyorsa estetik, eğlence, reklam gibi ihtiyaçlar hissedilebilir ve giderilmeye çalışılabilir. İslâm, birey, toplum ve

²⁹ 1. Allah'ın isimlerine bakan yüzü, 2. Ahirete bakan yüzü, 3. İnsanın arzu ve heveslerine bakan yüzü.

³⁰ Nursî, *Mesnevî-i Nûriye*, s.106.

³¹ Fakirliğin çeşitleri, değişik boyutları ve tanımları için bkz. Osman Özkul, ‘Modern Batı Medeniyetinin İflas Göstergesi: Küresel Köyde Küresel Fakirlik’, *Köprü Dergisi*, S.88, İstanbul, 2004, s.35.

³² Nursî, *Sözler*, s.44-45.

³³ Rızkın teminat altında olmasına rağmen açlıktan ölenleri olduğuna dair bir soruya verdiği cevapta Bediüzzaman, bu tasnifi yapar ve meseleyi genişçe izah eder. (Nursî, *Şualar*, s.158.)

³⁴ Abraham Harold Maslow, (1908–1970) Brandeis University psikoloji profesörü, humanistic psychology'nin ortaya çıkmasında katkıları bulunan ve Maslow's Hierarchy Of Needs'in yazarı.

devletleri israftan, savurganlıktan ve gösterişten men ederken cömertliği teşvik eder ve bireyleri çok çalışmaya, adil davranmaya, hak yememeye çağırır³⁵.

Fakirliğin temelindeki tembellik nedeni de iyi irdelenmelidir. Almak için öncelikle vermenin gerekli olduğu, çalışmanın bütün insanlarda, değişik boyut ve şekillerde de olsa normal olduğu; çalışmamanın ise anormal³⁶ olduğu kabul edilmektedir. “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur”³⁷ ayetinin mutlak hükmü ortada iken tembelliğin sonuçlarını ise ayne’l-yakîn yaşamaktayız. Çalışma ve özellikle çalışma ahlakının, üzerindeki inançlardan yani ruhsal kökeninden bağımsız şekilde açıklanamayacağı³⁸ bir gerçektir.

Müslümanların imanî problemlerinin bir götürüsü olarak dünyevileşmeleri³⁹; onları cüz’i dünya menfaatleri adına ahireti inkâr veya ebedi hayatı unutturacak ciddi tavizler verme noktasına getirmiştir. Kırklı yıllarda yazdığı bir mektubunda Bediüzzaman bu probleme şöyle dikkat çekmiştir:

Bu asırda... O derece hayat-ı dünyeviye damarına dokunmuş ve yaralamış ve heyecana getirmiş ki, mübarek ve ihtiyar ve hoca ve ehl-i salâhat olan bir zat dahi, dünyada bir nevi hayat-ı uhreviye ezvâkımı istiyor; birinci derecede, dünyada zevk-i hayat onda hükmediyor⁴⁰.

Zaruret probleminin temelinde insanın mahiyetinde bulunan nefsin arzularına yani “*kuvve-i şehviye-i behimiye*”⁴¹ye sınır konulmaması bulunmaktadır. Serbest bırakılan nefis, insanı, haram ve helal dinlemeden her türlü zevk ve hazzın peşinden koşan hedonist haline gelir. Zaten doymak bilmeyen bir yapısı olan nefsin inanç temelinde sınırlandırılmaması ferdî ve toplumsal huzursuzluğun esas nedenlerindendir. İslamiyet, iştah gücünün dengeli bir şekilde kullanılmasını

³⁵ Timur Kuran, *İslam’ın Ekonomik Yüzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.81.

³⁶ Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.13.

³⁷ Necm Suresi, 39.

³⁸ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.229.

³⁹ Allah Resulü’nün gelecekle ilgili haber verdiği hadislerden birinde “Allah, düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak sizin gönlünüze de vehn atacak” der ve “Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir” buyurdu. (*Ebu Davud*, Melahim, 5; *el-Müsned*, 2/359)

⁴⁰ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.97.

⁴¹ Hayvanî iştah gücü.

emretmiştir. “*Yiyn, için, fakat israf etmeyin*”⁴² ayeti öncelikle asketik bir hayata meyledenleri uyaran bir ayettir. Allah’ın emri olan bu vasat mertebeye “*iffet*” denilir.

Bediüzzaman’ın dünyevileşmenin çaresi olarak uhrevileşmeyi yani bu hastalığın panzehiri⁴³ ahirete imanı işlemiştir. Kur’an’ın dört temel hakikatinden biri olan haşre yani ahirete hakiki manada inanan biri ahiretin en küçük bir nimetini, dünyanın en büyük nimetlerine tercih eder. Matematikteki “*Sayı/Sonsuz=Sıfır*” kuralından mülhem sonsuzun yanında faninin bir değeri olmaz. Bu doğru tercihe dair Risale-i Nur’da manidar bir kıssa anlatılır:

Eskiden bir zat, haremiyle beraber büyük bir makamda buldukları halde, maişet müzayakası yüzünden haremi, demiş zevcine: ‘İhtiyacımız şeditir.’ Birden, altından bir kerpiç yanlarında hazır oldu. Haremine dedi: ‘İşte Cennetteki bizim kasrımızın bir kerpicidir.’ Birden o mübarek hanım demiş ki: ‘Gerçi çok muhtacız ve ahirette de çok böyle kerpiçlerimiz var; fakat fani bir surette bu zayı olmasın, o kasrımızdan bir kerpiç noksan olmasın. Dua et, yerine gitsin; bize lazım değil.’ Birden yerine gitti, keşifle gördüler⁴⁴.

Yaklaşık on beş milyon nüfusuyla dünya nüfusunun binde ikisini teşkil eden Yahudilerin, sahip oldukları sermaye dünya nüfusunun yarısına tekabül etmektedir. İsrail haricinde dünyanın en zengin yirmi ülkesinde yaşamaktadır. Bu ekonomik güç ile buldukları ülkelerde ve dünyada en etkin konumda olmalarına karşılık yaptıkları her türlü zulme de dur diyebilen kimse bulunmamaktadır. İslâm âleminin hâlihazırdaki durumu ise bunun tam zıddı istikametindedir. İslâm dünyası, yaklaşık bir buçuk milyarlık nüfusu, dünya yüzölçümünün yüzde yirmi sekizine tekabül eden coğrafyası, her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliklerine mukabil dünyanın en fakir ülkelerinin Müslüman ülkeler olması, kişi başına düşen gelirin en düşük olması, açlığın ve sefaletin hat safhada olması kabul edilebilir bir durum değildir ve hiçbir Müslüman da bu durumu kabullenmemelidir.

Bediüzzaman, zenginlik ve servet karşıtı değildir. Özellikle İslâmî hizmetlerde maddi güce ihtiyacın ve devletler planında ekonomik gücün farkındadır. Hz. Osman

⁴² A’raf Suresi, 31.

⁴³ Dünyevileşme çok tehlikeli manevi bir zehirdir. Çünkü insanın ebedi hayatını tehdit etmektedir.

⁴⁴ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.77.

üç yüz, beş yüz deveyi, hem de yüküyle beraber birden tasadduk edecek kadar zengindi ama Hz. Peygamber tarafından tebci ediliyordu. Hür ve bağımsız olmanın şartlarından biri de ekonomik güçtür. Fakirliği sanat ve marifet ile giderilebileceğini ifade eder⁴⁵.

3.3. Ayrılık

Müslümanların düşmanlarını sayarken üçüncü sıraya koyduğu ihtilaf yani ayrılık ve uyuşmazlıklar dolaylı bir problemdir. Zira cehaletten ve iman zayıflığından neşet eden arızalardan biri olan uyuşmazlık ve anlaşmazlıkların Müslümanlara ciddi zararlar verdiğini, gücünü zayıflatıp esaretlere düşürdüğünü tespit eden Bediüzzaman, iman kardeşliğinin tesisi adına çok gayret sarf etmiştir. Bu istikamette Uhuvvet Risalesi ismiyle müstakil eser de yazan Bediüzzaman, düşman cephenin amansız saldırıları ve imansızlığın yaptığı tahribatlar karşısında “*husûmete vaktimiz yok*”⁴⁶ düşünce, heyecan ve azmi ile kardeşliği muhafaza, tesis ve tahkim etmeye çalışmıştır. “*Hayat-ı içtimaiye-i beşerîyeyi zîr ü zeber eden düşmanlık ve adâvet, her şeyden ziyade nefrete ve adâvete ve ondan çekilmeye müstahak ve çirkin ve muzır bir sıfattır*”⁴⁷ dediği adavet illa yapılacaksa “*kalbindeki adavete adavet et*”⁴⁸ şeklinde yol gösterir ve Müslümanlar arasında düşmanlık ve ihtilaflara hayat hakkı tanımaz. “*Hayat-ı içtimaiye-i beşerîyeyi temin eden ve saadete sevk eden muhabbet ve sevmek sıfatı, en ziyade sevilme ve muhabbete lâyıktır*”⁴⁹ dediği muhabbete ise çok değer verir ve nedenini şöyle açıklar:

Muhabbeti iktiza eden İslâmiyet ve insaniyet, Cebel-i Uhud gibidir. Adaveti intac eden esbap, bazı küçük çakıl taşları gibidir. Muhabbeti adavete mağlûp ettiren adam, nazar-ı hakikatte Cebel-i Uhudu bir çakıl taşından aşağı derecesine indirmek kadar ahmakane hareket etmiştir. Adavetle muhabbet, ziya ile zulmet gibi, içtima edemez. Adavet galebe çalsa, muhabbet mümaşaata inkılâp eder. Muhabbet galebe çalsa, adavet terahhum ve acımaya inkılâp eder. Benim mezhebim, muhabbete muhabbet etmektir, husumete husumet etmektir. Yani dünyada en sevdiğim şey muhabbet ve en darıldığım şey de husumet ve adavettir⁵⁰.

⁴⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.57.

⁴⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.51.

⁴⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.348.

⁴⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.256.

⁴⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.348; *Makalât*, s.57.

⁵⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.283-284.

Bediüzzaman, “*menfi hareket*” tabiriyle özetlediği ihtilaf problemlerinin her türüne karşı “*müspet hareket*” çaresini sunmuştur. Bediüzzaman’ın müspet hareketten kastı ise şudur: “*Rıza-yı İlâhîye göre surf hizmet-i imaniyeyi yapmaktır, vazife-i İlâhiyeye karışmamaktır*”⁵¹. Allah’ın icraatına⁵² karışmamak hakiki tevekkülle gerçekleşir. Tevekkül teslimin, teslim ise tevhidin bir neticesidir⁵³. Binaenaleyh müspet hareketin özünde tevhid (iman-ihlas) vardır. Her zaman olduğu gibi tahkiki imana vurgu yapan Bediüzzaman, hem Eski Said hayatında hem de Yeni Said devrinde müspet hareket prensibinden taviz vermemiştir. İmanın inkişafıyla Allah’ı hakkıyla tanıyan ve ihsan şuuruna erişen bir mü’minin, savaşta bile öfkesini kontrol etmesini bilir. Bediüzzaman bu gerçeği şöyle örneklendirir:

Bir vakit, İmam-ı Ali, bir kâfiri yere atmış. Kılıcını çekip keseceği zaman o kâfir ona tükürmüştü. O, kâfiri bırakmış, kesmemiş. O kâfir ona demiş ki: ‘Neden beni kesmedin?’ Dedi: ‘Seni Allah için kesecektim. Fakat bana tükürdün; hiddete geldim. Nefsimin hissesi karıştığı için ihlâsım zedelendi. Onun için seni kesmedim.’ O kâfir ona dedi: ‘Beni çabuk kesmen için seni hiddete getirmektir. Madem dininiz bu derece sâfi ve hâlistir; o din haktır’ dedi⁵⁴.

Muhabbet, uhuvvet ve sevmek fiillerinin İslâmiyet’in mizacı ve rabıtası olduğunu ifade ederken bir Müslümana adavet etmeyi dağ gibi sevme sebepleriyle alay etmek hükmünde büyük bir hata olduğunu beyan eder⁵⁵. Bediüzzaman’ın, her problemi insanın imanının sağlamlaşması boyutunda çözme gayreti aşikârdır. Akademik çevrelerde yani aydın sınıf arasında yaşanacak diyalogun toplumsal ayrılıkları gidererek daha hızlı bir şekilde beraberliklere vesile olacağına inanıyordu. Bu nedenle önce onları birlik ve beraberliğe davet etmiştir⁵⁶.

⁵¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.454.

⁵² Vazife-i İlâhiye: Yanlış anlaşılmasından ‘Rubibiyet makamının gereği’ kullanılabilir.

⁵³ “İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dareyni iktiza eder.” (Nursî, *Sözler*, s.284.)

⁵⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.259-260.

⁵⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Hutbe-i Şamiye*, s.349.

⁵⁶ Bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Makalat*, s.57.

3.4. İstibdat

İslâm, her türlü zorbalık, baskı ve zulmü yasaklamış; cebrî ve vicdanî yaptırımlara hüküm bina etmiştir. “Zulüm ve baskı adam öldürmekten daha ağırdır”⁵⁷ ve “İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et!”⁵⁸ ayetleri serlevha iki örnektir.

Kelime anlamı olarak, “uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm”⁵⁹ mânâlarına gelen istibdat, Sultan Abdülaziz’in saltanatı döneminde 1870’ten başlayarak II. Abdülhamid’in padişahlığı süresince devam eden mutlakiyet rejiminin adı olarak da kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda ise II. Abdülhamid’in tarafından Meclis-i Mebusan’ı süresiz kapattığı 13 Şubat 1878’den II. Meşrutiyet’in ilanına yani 23 Temmuz 1908’e kadar devam eden süre “*istibdat devri*” olarak kabul edilir. Bediüzzaman’ın, II. Abdülhamid için “*mecbur kaldığı istibdat*” şeklinde ifade ettiği bu dönem de diğer istibdat ve baskıcı idareler gibi uzun ömürlü olmamıştır.

Bediüzzaman, istibdadın insanda mevcut bulunan birçok boşluğu ifade eden zaaflarına binaen suiistimale açık, zorbalığa müsait olduğunu ifade eder ve insanlığı köreltip mahvettiğini ve sefaletin en derin derelerine yuvarladığını söyler. İslâm dünyasının geri kalmasının ana nedenlerinden olan istibdadı, insanlığın manevî gıda ve şifası olan İslâmiyet’i zehirlendiren, bulaşıcı bir hastalık olduğunu da beyan eder. Bediüzzaman, “*İstibdat, hâsılat-ı terakkiyi istihlak ile insanları mazi tarafına döndürüyor. İstibdat, istikbale istidbar ediyor*”⁶⁰ diyerek istibdadın her türlü gelişmenin önündeki en büyük engel olduğunu dile getirir. Kabiliyet ve fikirlerin neşv ü nema bulması için zeminin müsait olması gereğini ifade eden Bediüzzaman, baskı

⁵⁷ Bakara Suresi, 191.

⁵⁸ Âli İmrân Suresi, 159.

⁵⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0ST%C4%B0BDAT, E.T.07.02.2015.

⁶⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.45.

ve despotluğun hâkim olduğu ortamları verimsiz çorak alanlara benzeter ve bu ortamların gelişim, ilerleme ve terakkiye engel olduğunu söyler⁶¹.

“*Bu zaman-ı mazide (istibdat döneminde), insan istidad-ı gayr-ı mütenahiye malik iken o kadar dar ve mahdut daire içinde hareket ediyordu ki güya insan iken hayvan gibi yaşadığından, efkâr ve ahlakî o daire nispetinde tedenni etmiş ve mahsur kalmış idi*”⁶² diyen Bediüzzaman, fevkâlade tahripkâr olan istibdadın, insanlığın kabiliyetlerini imha edip onu hayvan derecesine düşüren bir illet olarak ifade eder. Bütün bunlar dâhilinde Bediüzzaman, “*İstibdat nedir?*” sualine şöyle cevap verir:

İstibdat tahakkümdür, muamele-i keyfiyedir, kuvvete istinad ile cebirdir, rey-i vahiddir, sû-i istimalata gayet müsait bir zemindir, zulmün temelidir, insaniyetin mahisidir. Sefalet derelerinin esfel-i safilînine insanı tekerlendiren ve âlem-i İslâmiyeti zillet ve sefaletle düşürtüren ve ağraz ve husûmeti uyandıran ve İslâmiyeti zehirlendiren, hatta herşeye sirayet ile zehrini atan, o derece ihtilafatı beyne'l-İslâm îka edip, Mûtezile, Cebriye, Mürcie gibi dalâlet fırkalarını tevliid eden, istibdattır. Evet, taklidin pederi ve istibdad-ı siyasînin veledi olan istibdad-ı ilmîdir ki, Cebriye, Rafîziye, Mûtezile gibi İslâmiyeti müşevveş eden fırkaları tevliid etmiştir⁶³.

Bediüzzaman, istibdat ve meşrutiyeti Kur’ân, Sünnet ve diğer İslâmî kaynakları temel alarak bu iki zıt kavramın karşılaştırmasını şöyle yapar; “*Ne kadar iyilik var, meşrutiyetin (hürriyet) ziyasındandır; ne kadar fenalık var, ya eski istibdadın zulmetinden yahut meşrutiyet namıyla yeni bir istibdadın zulmündendir*”⁶⁴. İstibdadın kötülüklerini anlatırken betimlediği, “*bir büyük adam*” üzerinden ders verir: “*Büyük adam istibdat ile kuvvete veya hileye veya kendisinde olmayan, tasannuan kuvve-i maneviyeye istinaden, halkı isti’bad ederek hayf ve cebrin tazyiki ile insanı hayvanlığa indirmiş; daima o milletin şevkini kırar*”⁶⁵. Bediüzzaman’ın ifadesiyle istibdat “*insaniyetin mâhisidir*” yani insanın şeref ve haysiyetini siler süpürür, onu âdeta insanlıktan çıkarır. İstibdat altında yaşayan kimselerde kişilik gelişmez, teşebbüs

⁶¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.224.

⁶² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.177.

⁶³ Nursî, *Beyanat ve Tenvirler*, s.45-46.

⁶⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.215.

⁶⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.218.

cesareti kalmaz. Âdeta komutlarla hareket eden cihazlar haline gelirler ve tabir-i diğerle sürüleşerek yaşantıları taklitten ibaret hale gelir.

İstibdadın hâkim olduğu toplumlarda millet değil devlet güçlenir. Millet değil devleti idare edenler maddi refaha kavuşurken millet fakirlik içindedir. Dolayısı ile insanî yaşayış ve imkânlardan mahrum kalan fertler zillet ve sefaletе düşer. Bu toplumlarda garazlar, husumetler, kinler ve düşmanlıklar zemin bulup kökleşir. Velhasıl aynı milletin fertleri birbirine düşman olur. Bu durumun en acı yaşandığı coğrafya, aynı dine müntesip olmalarına rağmen Müslüman coğrafyasıdır. Bediüzzaman, kabul etmediği bu duruma karşın hürriyete geçişte bir merhale olarak gördüğü meşrutiyeti desteklediğini şöyle ifade eder:

Avrupa, bizdeki cehalet ve taassup müsaadesiyle, Şeriat'ı istibdada müsait zannettiklerinden nihayet derecede kalben üzölmüşüm. Onların bu zanlarını tekzip etmek için meşrutiyeti herkesten ziyade Şeriat namına alkışladım. Ayasofya'da, Bayezid'de, Fatih'te, Süleymaniye'de umum ulema ve talebeye hitaben müteaddit nutuklarla Şeriat'ın ve müsemma-yı meşrutiyetin münasebet-i hakikiyesini izah ve teşrih ettim⁶⁶.

Bediüzzaman'a göre asıl olan insandır, halktır. Devlet de demokrasi de halk için vardır. İnsanın zenginliği, fakirliği, sosyal konumları önemli değildir. “Her şeye sirayetle zehrini atan”⁶⁷ bir belâ, ihtilâfların da kaynağı, ahlâktaki bozulmaların da şevk kaybının da geri kalmışlığın da nedeni olarak ifade ettiği istibdat ile alakalı Bediüzzaman, 1908 Hürriyet İnkılabından sonra Doğu'da aşiretler arasındaki gezisinde soru cevap yöntemiyle “hürriyet, istibdat...” gibi konuları anlatırken, muhatapları ile arasında şöyle bir diyalog da geçer:

Şu pis istibdat, ne vakitten beri başlamış geliyor?” İnsanlar hayvanlıktan çıkıp geldiği vakit, nasılsa bunu da beraber getirmiştir. Demek şu istibdat hayvaniyetten gelmezdir? Evet, müstebit bir kurt, biçare bir koyunu parça parça etmek... Daima kavî zayıfı ezmek, hayvanların birinci düstür ve kavânin-i esasiyesindedir⁶⁸.

⁶⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.121-123.

⁶⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.208.

⁶⁸ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.373.

İstibdadî yönetimler gayr-i insanî olup, fitratı baskı altına alıp insanî yaşayışı da engellemektedir. Hutbe-i Şamiye isimli eserinin başında, İslâm milletinin neden ilerleyemediğini izah ederken sıraladığı altı hastalığın beşincisini “...Çeşit çeşit sarî hastalıklar gibi intişar eden istibdat”⁶⁹ olarak yer verir. Bediüzzaman, “İstibdat ne şekilde olursa olsun, meşrutiyet libasını giysin ve ismini taksın, rasgelsem sille vuracağım”⁷⁰ diye sert bir şekilde cephe almış, en büyük ideallerinden olan ittihad-ı İslâm’a da en büyük engellerden biri olarak görmüştür. Muhakkak ki hakiki bir ittihad için meşru dairede özgürlük şarttır. Herkesin bir kalıba girmesinin mümkün olmadığı fitrî hakikatının kabul edilmesinin sıkıntılı olduğu dönemlerde uygulanan baskı neticelerinde ehl-i sünnet çizgisinin dışına çıkan birçok fırkalar türemiştir. Cehaletin, çoğu sıkıntılardan kaynağı ve nedeni olduğunu ifade eden Bediüzzaman, ilmî bir birlikteliğin sağlanamadığı ittifakların aksi ile neticeleneceğini de izah eder. Bediüzzaman’ın “düşmanlarımız” olarak sıraladığı cehalet, zaruret ve ihtilâf hastalıkları, bu bağlamda istibdadın hem ürünleri, hem de onu besleyip “güçlendirerek” devamını sağlayan unsurlardır⁷¹.

Özgürlüklerin zamanımızdaki en iyi yaşanabildiği idare şekli olan ve sürekli kendisini geliştiren demokrasilerde halkın bilinçlendirilmesi, onlara rehberlik edilmesi ve hedeflerinin tayininde yardımcı olunması için bir kişinin değil, Kur’ân ve Sünnet’i tamamlayıcı bir kaynak sayılan “icmâ-i ümmet” mucibince, dört mezhebi temsilen seçilmiş muhakkik ve yetkin âlimlerin katılımıyla teşkil edilecek bir ilim meclisinin⁷² gerekliliğine vurgu yapar. İstibdattan kurtuluş için, “Çeşit çeşit istibdatların kayıtlarını, zincirlerini açacak, dağıtacak, meşveret-i şer’iye ile şehamet ve şefkat-i imaniyeden tevellüd eden hürriyet-i şer’iyedir”⁷³.

Bediüzzaman’ın değişik istibdatlardan bahsetmesi, İslâmî terbiye metodu olan fertten başlayarak toplumun ıslahı usulüne paralel olarak enfüsten afaka giden, insanın kendi dünyasında karşı karşıya olduğu nefisten başlayıp, giderek genişleyen daireler

⁶⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.325.

⁷⁰ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.507.

⁷¹ Güleçyüz, “İstibdat, İttihada Engeldir”, <http://www.saidnursi.de/gundem/basindan-secmeler/7790-istibdat-ittihada-engeldir.html>, E.T.01.02.2015.

⁷² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.633.

⁷³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.355.

halinde aile, okul, iş, mahalle, şehir, devlet ve tüm dünyaya kadar sirayet ederek zehrini akıtan istibdatlar şeklinde icmâli düşünülmelidir. İslâmiyet, açık veya örtülü, psikolojik ya da biyolojik baskı unsurlarını kabul etmez. Zira bunlar vaki olduğu ortamlarda hürriyet, istibdadın kayıt ve zincirleri ile bağlanmış demektir. Bu derdin tedavisi için meşveret ve hürriyeti ısrarla vurgulayan Bediüzzaman, “*Ey Hürriyet-i Şer’î!*”⁷⁴ sıfatını ekler. Gerçek imanla elde edilebilecek ve tüm kâinata meydan okutabilecek kuvveti içeren⁷⁵ itikat, bir insanın istibdadı yırtabilmesi için gerekli olan şehamet, cesaret ve dirayeti elde edebilmesi için zaruridir.

Bediüzzaman, hürriyeti “*imanın bir hassası*” olarak nitelerken, çeşit çeşit istibdatların kayıt ve zincirlerini açıp dağıtacak bir meşveret-i şer’iyenin de ancak bahsi edilen bu hürriyet-i şer’iyenin hâkim olduğu toplum ve devletlerde uygulanabileceğini ifade eder:

Şeriat dairesinden hariç olan hürriyet ya başka kalıpta istibdat veya esaret-i nefis veya vahşet-i hayvaniyedir. Böyle lâubaliler iyi bilsinler ki, diyanetsizlikle, sefahetle hiç sahib-i vicdan bir ecnebiye kendilerini sevdiremezler, benzettiremezler. Zira mesleksiz ve sefih sevilmez ve erkeğe karı libası yakışmaz⁷⁶.

Diğer taraftan olgu olarak milliyetin hürriyet ve İslâmiyet ile ilişkisinde de Bediüzzaman izah edicidir: “*Hürriyet milliyeti gösterdi; milliyet sadefinde olan İslâmiyet’in cevher-i nuranisi tecelliye başladı*”⁷⁷ ifadesi ile hürriyetin milliyeti ortaya çıkardığını, milliyetin inci kabuğu içinde duran İslâmiyet’in de cevher-i nuranisinin görünmeye başladığını vurgulamaktadır. Zaten asıl gayesi İslâmiyet’in tüm âlemde makes bulması ve ila-yı kelimetullah idi.

Bediüzzaman, “*Her illet, zıdd-ı tabiatıyla tedavî olunur*”⁷⁸ der. İstibdada neden olan keyfiyet ortadan kaldırıldığında, istibdat da kalmayacaktır. Bu yerleşik illeti bütünüyle ortadan kaldırabilmek çok zor olsa da, kendisi ve zararları en aza indirilebilir. Sigara, alkol, fuhuş, rüşvet gibi menfur seyyiatlar tam bitirilemeyebilir

⁷⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.171.

⁷⁵ Nursî, *Sözler*, s.338.

⁷⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.74.

⁷⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.242.

⁷⁸ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.545.

ama en aza indirgenebilir. Bediüzzaman'ın tavsiyeleri doğrultusunda istibdat illetiyle mücadelede şu esaslara uyulması mutlaka müspet neticeler alınmasını sağlayacaktır: 1-Anti istibdat değerlerin topluma kazandırılması. 2-Kanun hâkimiyeti. 3-Hizmet insanı modeli. 4-Suçun şahsiliği prensibi. 5-Hürriyet-i şer'iyeye. 6-Meşveret-i şer'iyeye. 7-Meşrutiyet-i meşrua / Cumhuriyet⁷⁹.

Allah'ın hür yarattığı eşref-i mahlûk olan insan gibi mükerrem ve aziz bir varlığı baskı, zulüm ve istibdat ile zillete düşürmeye hiçbir yaratılmışın hakkı olmadığı gibi halifetullah makamında olması nedeniyle bu fiiller Allah'a karşı saygısızlık ve bir suçtur. Bediüzzaman, hürriyeti, imanın bir gereği olarak değerlendirir ve “İman bunu iktiza ediyor ki; tahakküm ve istibdat ile başkasını zillete düşürmemek ve zalimlere tezellül etmemek”⁸⁰ şeklinde ifade eder. Hürriyeti, hayat makinesinin buharı yani itici gücü⁸¹, imanı da hürriyetin itici gücü olarak gören Bediüzzaman, “Hürriyet-i şer'iyeye, Cenab-ı Hakk'ın Rahman, Rahim tecellisiyle bir ihsanıdır ve imanın bir hassasıdır”⁸² gibi ifadelerle gerçek hürriyetin ancak imanın kuvvetlenmesiyle mümkün olacağını savunur⁸³. Hürriyet, eşitlik, erdem, adalet, meşveret, cumhuriyet, yardımseverlik, fedakârlık gibi değerler topluma yerleştiğinde istibdat illeti ortadan kalkacaktır.

Gerçek meşrutiyet ve dahi cumhuriyetin mahiyetinin İslâm'da bulunduğunu dikkat çeken Bediüzzaman, bunu mahkemelerde de açıkça ilan etmiş ve kendi hayatından örnekler vermiştir. Cumhurî idare şeklinin temel esaslarından biri olan şûranın, İslâm'ın ilk zamanlarından beri uygulandığını ve emr-i İlahî olduğunu ifade eder. “Nasıl ki, Zaman-ı Saadet'te, Selef-i Salihin zamanlarında hüküm-fermâ hak, bürhan ve akıl ve meşveret olduklarından, şükûk ve şübehatın hükümleri olmaz idi”⁸⁴. Ali Fuat Başgil, Anayasa Prensipleri kitabında, “Devlet teşkilatında kuvvetler ayrılığı uygulaması Hz. Ömer devrinde başlamıştır. İdare ve yargı ayırımı yapılmış, bunun yanında devletin en yüksek müzakere ve karar organı olarak bir şûra meclisi

⁷⁹ Şadi Eren, <http://www.risale-inur.org/yenisite/moduller/haber/index.php?sid=3773>, E.T.22.10.2014.

⁸⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.89.

⁸¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.163.

⁸² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.355.

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.238-239.

⁸⁴ Nursî, *Muhakemât*, s.41-42.

kurulmuştur. Bu meclis, kabile mümessilleriyle halk temsilciliklerinden teşekkül ederdi”⁸⁵ diye yazar.

Bediüzzaman, II. Meşrutiyet yıllarındaki fikir hayatında önemli bir yer işgal eder. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi meşrutiyetin İslâmiyet’ten istihraç edilebileceğini siyasîlere anlatırken o da Şark aşiretleri arasında bu hizmeti görmüştür⁸⁶. Raşid Halifeler dönemindeki yönetim biçiminden farklı görmediği meşrutiyeti sonuna kadar savunan Bediüzzaman, cumhuriyeti meşrutiyetin daha ileri düzeyi olarak görür ancak, “*Meşrutiyet-i meşrua*”ya mukabil “*dindar cumhuriyet*” şerhini özellikle düşer. İdealize ettiği Cumhuriyet’in özelliklerini sayarken, “*adalet, meşveret ve kanunda inhisarı kuvvet*”i ısrarla zikretmektedir⁸⁷. Bediüzzaman, “*İstidat tohumları hürriyet yağmuruyla neşv ü nema bulur*”⁸⁸ derken konunun aklen yerleşebilmesi için basit bir metafor kullanır. Zira tohumun yağmura ihtiyacı gibi kabiliyetlerin de inkişaf ve kemali için hürriyet ve serbestliğe ihtiyacı vardır. Öyle ki hürriyet, önce insanlığın gereği olması gereken hakların başında gelir.

Bediüzzaman, hürriyeti son derece desteklemesine mukabil “*şer’i*” kaydını koymasını da dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira sınırsız bir hürriyetin yine istibdata neden olacağını ifade eder ve böyle bir hürriyeti “*ayn-ı istibdat bir hürriyet*”⁸⁹ olarak tanımlar. Hürriyet ama İslâm ile edeplenmiş, onun emir ve yasakları ile süslenmiş olması lazımdır⁹⁰. “*Sizde olan yarı hürriyettir, diğer yarısı başkasının hürriyetini bozmamaktır*”⁹¹ ifadeleri ile günümüzde meşhur olan “*bir kişinin özgürlüğü başkasının özgürlüğünün başladığı yerde biter*” haklı prensibinin başka bir ifade şeklidir. “*Hürriyet-i umumî, efradın zerrat-ı hürriyatının muhassalıdır. Hürriyetin şer’ni odur ki, ne nefesine ne gayriye zararı dokunmasın*”⁹² diyen Bediüzzaman, özgürlüğün başkasına zarar vermeyecek sınırdan durması gerektiği ile birlikte kişinin

⁸⁵ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.282.

⁸⁶ Ölmez, *Uzun Yürüyüş*, s.91; Bu dersler Münazarat isminde kitaplaştırılmıştır.

⁸⁷ Resulan, *Bediüzzaman’ın Volkan Yazıları*, s.46; Said-i Kürdî, (1909. Şubat 26). “Hakikat”, *Volkan Gazetesi*, S.70, s.1; Badıllı, *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, C.1, İttihad Yayınları, İstanbul, 1998, C.1, s.286.

⁸⁸ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.340.

⁸⁹ Nursî, *Şualar*, s.512.

⁹⁰ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.341.

⁹¹ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.248.

⁹² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.236.

kendi kendine zarar verebileceği özgürlüğe de sahip olmadığını ifade eder. Bu kamu hukuku ve yararı adına fevkâlade önemli bir kaidedir. Sınır konulmayan hürriyetlerde devlet ve toplumlar bunun getirdiği problemlerle boğuşurken, şer’î hürriyetin hakkınca uygulanabildiği toplumlarda huzur ve refah gelişecektir. Bediüzzaman hürriyetin faydalarını sıralayarak meselenin önemine temas eder:

Bu şer’î hürriyet, âdilâne yaşasa, fikr-i beşerin ağır zincirlerini paralamakla ve istidad-ı terakkiye karşı sedleri hercü mercü ederek o küçük daireyi, dünya kadar tevsî edebilir. Hatta benim gibi bir köylü âdi adam, Süreyya kadar ulvî olan idâre-i umûmiyi nazara alacak âmal ve müyûlâtın filizlerini orada bağlayacak ve her bir fiil ve tavrının orada bir ihtizaz ile zî-medhal bulunacağından himmeti Süreyya kadar teâlî, ahlakı o derece tekemmül ve efkârı memâlik-i Osmaniye kadar tevessü edeceğinden Eflatunları ve İbn-i Sînalrı ve Bismarkları ve Dekartları ve Teftazânîleri inşaallah geri bırakacak⁹³.

İslâm’da özgürlük imandan kaynaklanır. Bediüzzaman da “*İman ne kadar mükemmel olursa, o derece hürriyet parlar*”⁹⁴ der. “*Ey hürriyet-i şer’î!*” hitabını ve muhataplığını sık sık yapmıştır. Bu özgürlük anlayışının temelinde yine Kur’ân vardır. Bediüzzaman,

Allah’a hakiki abd olan, başkalara abd olamaz. Birbirinizi, Allah’tan başka kendinizi Rab yapmayınız. Yani, Allah’ı tanımayan her şeye, herkese nispetine göre rububiyet tevehhüm eder, başına musallat eder. Evet, hürriyet-i şer’îye Cenab-ı Hakk’ın Rahman, Rahim tecellisiyle bir ihsanıdır ve imanın bir hassasıdır⁹⁵

şeklinde bu hakikati izah etmiş, hürriyete hak ettiği değeri vermiş; diğer taraftan istibdadın dinle alakası olması fikrine de fevkâlade karşı çıkmıştır. “*Şeriat âleme gelmiş, tâ istibdadı ve zalimane tahakkümü mahvetsin*”⁹⁶ diyerek tavrını ve düşüncesini net bir şekilde ortaya koymuştur. “*Belki, insana karşı hürriyet, Allah’a karşı ubudiyeti intaç eder*”⁹⁷ fikrini savunur. Müslüman toplumların devletleri hürriyet, adalet ve demokratik değerleri eğitim müfredatlarına koymalı ve takipçileri olmalıdırlar.

⁹³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.177.

⁹⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.239.

⁹⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.355.

⁹⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.141.

⁹⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.239.

Bediüzzaman, hürriyetten, insanı ve milletleri gafletten uyaran, farkında olduğu ya da olmadığı esaretlerden kurtaran, terakkisine medar olan, birlik ve beraberliğin önünü açan, medeniyetin kapılarını açan “*güzel ve müjdeli bir sadâ*”⁹⁸ olarak bahseder ve hürriyete dâhil olmaya davet eder: “*Ey mazlum ihvan-ı vatan! Gidelim, dâhil olalım. Birinci kapısı, şeriat dairesinde İttihâd-ı kulub; ikincisi, muhabbet-i milliyeye; üçüncüsü, maarif; dördüncüsü, sa’y-i insanî; beşincisi, terk-i sefahettir. Ötekilerini sizin zihnimize havale ediyorum. Zira davete icabet vâciptir*”⁹⁹. Hakikat, ancak hürriyetin kanatlarında nefes alabilir, yoksa yeşeremez, ölür¹⁰⁰.

Özgürlük ve hürriyet anlayışının karşısında duran istibdat uygulamalarını Bediüzzaman, “*mezarda çürüme*”¹⁰¹ olarak vasıflandırır ve hürriyetten beklentisini bu duruma göre ortaya koyar. “*Bu inkılâp, doğurduğu hürriyeti, eğer meşveret-i şer’iye’nin terbiyesine verse, bu milletin eski savvet ve kuvvetini ihyâ edecektir*”¹⁰². Bunun için Japonları da örnek gösterir. “*Ruhlarını feda eden*” diye vasıflandırdığı İttihad ve Terakki mensuplarına desteğe çağırır. “*Vehham olmamalıyız. Korkmakla din rüşvet verilmez. Dinin zaafiyeti bahanesine olan müzahraf medeniyete lânet! Havf ve zaaf tesirat-ı hariciyeyi teşcî eder. Muhakkak maslahat, mevhum mazarrata feda edilmez. Ve minallahi’t-tevfik*”¹⁰³. Diğer taraftan şu hayatî uyarısını da yapar: “*Dünya için din feda olunmaz. Gebermiş istibdadı muhafaza için, vaktiyle mesâil-i şeriat rüşvet verilirdi. Dinin meseleleri terk ve feda edilmesinden, zarardan başka ne faydası görüldü? Milletin kalb hastalığı zaaf-ı diyanettir. Bunu takviye ile sıhhat bulabilir*”¹⁰⁴. Dine muhalif olmayan ve faydalı olanın alınması değilse reddedilmesi prensibi onun için vazgeçilmez bir prensiptir. Bediüzzaman’ın İttihad ve Terakki Cemiyeti¹⁰⁵ ile

⁹⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.170.

⁹⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.172.

¹⁰⁰ Ahmet Yıldız, “Birlikte Düşünmeye Davet”, *Münazarat Sempozyumu*, s.4.

¹⁰¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.178.

¹⁰² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.175.

¹⁰³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.488.

¹⁰⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.56.

¹⁰⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temeli İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adıyla 3 Haziran 1889'da İstanbul'da atılmıştır. Aynı yıl Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Beyle ilişki kurulmuş ve adı Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. Bediüzzaman, Manyasî Zâde Refik Bey'in delâletiyle İttihad ve Terakki erkânı ile ilk defa 1907 senesinde Selanik'te tanışmıştır. (Şahiner, *Kırk Yazar Bediüzzaman'ı Anlatıyor*, s.269.); Yahya Kemal, “İktidar Tekkesi” dediği cemiyet Meşrutiyet'in

münasebetindeki asıl sebep hürriyet ve İttihad-ı İslâm hakkındaki düşünceleridir¹⁰⁶. “*Bu hürriyet tam zamanında doğdu*”¹⁰⁷ diyerek memnuniyetini dile de getirir. Ne var ki ilk çıkış çizgisini koruyamayıp¹⁰⁸ daha katı bir istibdat yönetimi benimseyince Ekim 1908 tarihinde¹⁰⁹ yollarını ayırır.

“*Rûh-u meşrûtiyet, şeriattandır; hayatı da ondandır. Fakat ilcâ-i zarûretle teferruât olabilir*”¹¹⁰ diyen Bediüzzaman’a göre meşrutiyet ve hürriyet İslâmiyet’in vazgeçilmez icaplarındandır. Genel olarak hürriyetin getirilerinden ümitlidir: “*Hürriyet üç yüz yetmiş milyon İslâm’ı esaretten kurtaracak yegâne çaredir. Ülke içinde (Osmanlı Devleti’nde) yirmi milyon nüfus hürriyetin tesiri yüzünden zarar görse bile netice itibariyle İslâm âlemi kârlı çıkacaktır. Yirmiyi verirken üç yüz alırsız*”¹¹¹ fikrini savunur.

Bediüzzaman ittihadın önünde bir engel olarak gördüğü istibdadın zararlarını günümüzdeki İslâm âleminin dikta ile yönetilen ülkeleri göstermektedir ki hemen hepsi geri kalmış ve fakir durumdadır. Demokrasi ve ona yakın rejimlerde ise (Malezya, Endonezya gibi) gelişmişlik ve refah vardır. İstibdadî yönetimlerden memnun olan olmadığı gibi her coğrafya her kültür ve her inançta tarihte lanetle anılagelmışlerdir. Diğer taraftan bugün maalesef terörün en çok ürediği ülkeler Ortadoğu İslâm ülkeleridir. Caryle Murphy, buna yol açan üç önemli sebep sayar ve ilk sıraya sivil toplumların kurulmasına izin vermeyen otoriter rejimleri koyar¹¹².

ilaniyla padişahın elinden yetkileri aldıktan on yıl sonra altı yüz yıllık Osmanlı’nın dağılmasına neden oldular. (İslamoğlu, *İttihad-ı Muhammedi Hareketi*, s.7.)

¹⁰⁶ Bediüzzaman’ın İttihad ve Terakki’nin desteklediği ve desteklemediği yönleri için bkz. Hekimoğlu İsmail, *Zamanın Efendisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.37.

¹⁰⁷ Molla Said Bediüzzaman, (24 Temmuz 1324). “Hürriyete Hitap”, *Rehber-i Vatan Gazetesi*, S.1, s.2; Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfi*, s.125.

¹⁰⁸ İttihad ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi için bkz. Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s.285.

¹⁰⁹ 24 Temmuz 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında iktidara gelen İttihatçıların idaresindeki istibdatı; onlarla üç-dört ay birlikte olan Bediüzzaman, onların İslâm ve şariat aleyhindeki düşünce ve tutumlarını görünce onlardan uzaklaşır. Daha doğrusu, sağlam inanç ve İslâmî tutumu nedeniyle Bediüzzaman uzaklaştırılmıştır.

¹¹⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.221.

¹¹¹ Nursî, *İttihad-ı İslâm (Derleme)*, s.36-37.

¹¹² Ali Bulaç, *Ortadoğu’dan İttihad-ı İslâm’a*, C.2, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2014, s.454. (Diğer iki sebep; İslâm’ın modern uyarlamalarına Ortodoks versiyonlu resmi çevreler tarafından izin verilmeyişi ve ABD’nin bu mücadelede gösterdiği başarısızlık.)

Bediüzzaman'ın izahları Doğu Anadolu'ya meşrutiyetin (II. Meşrutiyet'ten sonra, zira kendisi I. Meşrutiyet sonrasında da gitmek istemiştir) güzelliklerini anlatmak için gittiğinde sorulan suallere verdiği cevaplarda şöyle izah etmiştir: “İstibdat tahakkümdür, muamele-i keyfiyedir, kuvvete istinad ile cebirdir, rey-i vahittir, suistimalâta gayet müsait bir zemindir, zulmün temelidir, insaniyetin mahîsidir”¹¹³. İstibdatta keyfilik, acımasızlık, zulüm, tek görüşlülük, değersizlik, zorbalık vardır ve içtimai hayatta “öldürücü bir zehir”¹¹⁴dir. Bediüzzaman özgürlüğü çağın getirdiği sefahat ve bohemlik şeklinde anlaşılmması gerektiğini ifade eder ve şu şekilde izah eder:

Öyleleri hürriyet değil, belki sefahat ve rezaletlerini ilan ediyorlar ve çocuk bahanesi gibi hezeyan ediyorlar. Zira nazenin hürriyet, adab-ı şeriatla müteeddibe ve mütezeyyine olmak lazımdır. Yoksa sefahat ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir; belki hayvanlıktır, şeytanın istibdaddır, nefs-i emmareye esir olmaktadır¹¹⁵.

Hürriyeti kayıtsız bir serbestlik olarak kabul eden Batılı anlayışı reddeden Bediüzzaman'a göre mutlak özgürlük hayvanlarda dahi yoktur. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi hürriyeti, azadelik, özgür olma olarak tarif ettikten sonra bu özgürlüğün bütün kayıtlardan başıboş olmak anlamına gelmediğini de söyler. Mutlak hürriyetin hiçbir yerde ve canlıda olmadığını, yükümlülük ve sorumlulukların böyle bir duruma imkân vermediğini şöyle izah eder:

Her mahlûk behemehâl kendi üstünde bir amirin emrine, bir müessirin tesirine tabidir ve bu da tabii ve cibilli bir durumdur. ‘O’nu hamederek tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur’ mealindeki İsrâ suresinin 44. ayeti ve benzeri pek çok ayetin buna işaret ettiğini, Sırat-ı Müstakim’deki yazısında dile getirir¹¹⁶.

Hürriyet ilahî bir mevhibedir. İslâmiyet’in esaslarından biridir. Hür olmayan insan nefsi ile mücadelede etkin olamayacağı için kemalâta giden yolda mesafede alamaz. Hakiki insanlığa ulaşması da çok zor olur. Ali Suavî “Devlet-i İslâmiyyede

¹¹³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.208.

¹¹⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.209.

¹¹⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.268.

¹¹⁶ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, C.1, Risale Yayınları, İstanbul, 1987, s.49-50.

şer' ve kanun, sultan ve halifeden a'ladır. Hükümet şer' ve kanun namınadır"¹¹⁷ der ve istibdata karşı elinden gelen her şeyi yapar. Yanlış bir girişim de olsa bu uğurda canından da olmuştur.

Sosyal hayatın huzur ve saadetinin ancak bazı sınırlamalarla şekillendirilmiş hürriyet ile mümkün olabileceği görüşünde olan Bediüzzaman, insanın iç arzularının frenlenmesinin¹¹⁸ önemi üzerinde durur. "*Hürriyet anlayışında belirli vasıflar arayan ve tam bir realizm içinde*"¹¹⁹ bulunan biri olarak Bediüzzaman, sınırsız serbestliği savunanların sefahat ve rezaletlerini ilan ettiklerini, Şeytan'ın idaresi altına nefis-i emarenin esiri olduklarını ifade eder¹²⁰. Sınırsız serbestliğin insanî olmadığını, nazenin dediği hürriyetin İslâm terbiyesi ile şekillendirilmesinin gereğini, imandan kaynaklı hürriyetin gerçek hürriyet olduğunu savunurken, hürriyetin sınırlandırılmasının insaniyet noktasında da zaruri olduğunu ifade eder¹²¹.

3.5. Enaniyet

Bediüzzaman, çağının ve günümüzün çok ehemmiyetli ve temel bir problemine dikkat çekmiştir. "*Bu zamanın bir hastalığı daha var; o da benlik, enaniyet, hodfuruşluk, hayatını güzelce medeniyet fantazisiyle geçirmek iştahı, tiryakilik gibi hastalıklardır*"¹²². İnsanlık çağlarını tasnif ettiği yerde beşinci ve en son devir olan *Mâlikiyet ve Serbestiyet Devri*'nin¹²³ mahiyeti şöyledir: Nefsin benliği, gururu, kibri, hevesleri serbest olmak ister, sınırlanmak istemez. Bu duygular terbiye edilmezse şiddetlenir ve hiçbir otoriteyi kabullenmek istemez. Nihayetinde nefsin enaniyeti büyür, insanı yutar ve Allah'a karşı düşmancasına bir isyana dönüşür. Diğer isyankâr insanların desteğiyle milli ve nev'î enaniyetlere inkılâp eder. Nev'î enaniyet güçlendikçe isyan genişler ve tüm varlıkların Allah ile bağıını koparmak derecesine gelir. Öyle ki sebeplere, maddeye ve tabiata ezeliyet isnat edilerek sahte ilahlar

¹¹⁷ Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, s.553.

¹¹⁸ Mürsel, *Siyasî Düşünce Tarihi*, s.106.

¹¹⁹ Cemal Kutay, *Tarih Sohbetleri*, C.2, Halk Matbaası, İstanbul, 1966, s.205.

¹²⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.236.

¹²¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.93.

¹²² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.459.

¹²³ Nursî, *Sözler*, s.985.

türetilir¹²⁴. Kendini beğenerek, överek, yücelterek, kusurunu kabul etmeyerek ve daima kendini temize çıkararak nefsinin esareti altına girer. “*Nefsinin hevasını kendisine ilâh edineni gördün mü?*”¹²⁵ ayetinin ikazına muhatap olur. Bediüzzaman, “*insanlar hür oldular, ama yine abdullahtırlar*”¹²⁶ ve “*iman ne kadar mükemmel olursa, o derece hürriyet parlar. İşte Asr-ı Saadet...*”¹²⁷ diyerek gerçek hürriyetin iman ve ubudiyet dairesinde olduğuna dikkat çekmiştir. Bediüzzaman, “*dünya saltanatı da verilse, baki bir mesele-i imaniyeyi o saltanata tercih etmek derecesinde*” bir kulluk bilincini öne çıkarır. Ona göre bu bilinç “*azami ihlâs*”tan kaynaklanır. Onun hayatında bu hassasiyetin birçok misalini görmek mümkündür. En çarpıcılarından biri, Birinci Dünya Savaşı’nda, avcı hattında, top gülleri arasında Kur’an’ın tek bir ayetinin, tek bir harfinin, tek bir nüktesini ruhuna tercih etmesidir. Kâtibine defteri çıkartmasını emrederek, at üstünde o nükteyi yazdırmasıdır. Bediüzzaman, bu kulluk dersini Resul-i Ekrem ve Hz. Ali’den aldığını belirtmiştir.

Fertteki enaniyet duygusunun herhangi bir terbiyeye tabi tutulmadığı ve serbest bırakıldığı toplumlarda birlik ve beraberliği sürdürülebilirliği zayıflar. Enaniyetin milli bir hal alması ise İslâm Birliği açısından ciddi bir engeldir. Böyle bir birlikte lider devlet olma sevdası ya da kendilerine aşırı güven ve kendilerini büyük görerek birliğe ihtiyaç duymamaları yakın tarihimizde gördüğümüz ve görmeye devam ettiğimiz milli enaniyetin yansımalarıdır.

3.6. Irkçılık

"*Millet*" sözcüğü aslen Arapça olup "*din veya mezhep; bir din veya mezhebe bağlı olan cemaat*" anlamındadır. Osmanlı Türkçesinde 20. yüzyıl başlarına kadar bu anlamda kullanılmıştır. 19. yüzyıl ortalarından itibaren aynı sözcük Fransızca/İngilizce "*nation*" kavramına karşılık kullanılmıştır¹²⁸. Türkçe "*ulus*" sözcüğü, 1932 yılında aynı kavramın Yeni Türkçesi olarak benimsenmiştir.

¹²⁴ Bkz. Nursî, *Sözler*, s.734; Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s.96-97.

¹²⁵ Furkan Suresi, 43.

¹²⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.52.

¹²⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.239.

¹²⁸ <http://www.tdk.gov.tr/>, E.T.10.10.2014.

Millet kelimesi Kur'ân 'da Allah'a, meleklere, peygamberlere ve kitaplara iman gibi usûl için hakiki, fûrû için mecazî anlamda geçmekle birlikte, bunda nesih ve peygamberlere göre farklılık söz konusu da değildir. Kavram yönünden şeriat ve millet arasındaki farkı aynı şekilde tespit eden Âlûsî¹²⁹ dinin bu çerçevede milletle eş anlamlı sayıldığını, ancak Allah'ın koyduğu prensiplere insanların kabulü açısından din denildiğini, çünkü kelimenin kökünde “*boyun eğme, itaat*” anlamı bulunduğunu söyler. Millet kelimesi mecazen “*ehl-i millet*” anlamında da kullanılır ve bir dine mensup kimseler kastedilir. İslâm kaynaklarında diğer din mensupları, kendi özel adlarıyla veya millet kelimesiyle terkip oluşturarak anılmaları yanında “*tâife*” kelimesiyle terkip halinde de anılırlar¹³⁰. Aynı vatanı yaşayan insanların uhuvvet-i vatanî, aynı ırka mensup olanların ırk uhuvveti dine aykırı değildir¹³¹. Sıkıntı bu kardeşliğin din kardeşliğinden üstün tutulmasındadır. Bu kardeşliğin bir getirisi de Müslüman olmayan unsurların vatan kardeşliği ile bir ve beraber olabilmelerini mümkün kılmasıdır. Örneğin; İstiklal Marşı'nda tek bir kere “*Türk*” kelimesi geçmez. Orada kullanılan “*ırk*”¹³² kelimesi ise tek tek bütün Müslüman ırkları kasteder ve kapsar. Yine orada geçen “*millet*” kelimesi ise “*ümme*” manasında tüm Müslümanları içine alan bir manayı ihtiva etmektedir¹³³. Dünya tarihinde ilk defa millet kavramını ve görüşünü dile getiren ve tam anlamıyla bir milletin doğuşunu sağlayan Kur'ân ve İslâm olmuştur. Önceki kitap, söylem ve kalıntılarda millet kavramı sadece İsrail ırkının dışındaki toplulukları anlatan bir kelime olarak kullanılmıştır¹³⁴.

¹²⁹ Günümüz İslam dünyasında da çok rağbet gören “Ruhu'l Meani” adlı tefsirin yazarı Iraklı âlim. (doğ.1802- öl.1854)

¹³⁰ Recep Şentürk, “Millet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.30, s.65.

¹³¹ Şentürk, “Millet”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.30, s.76.

¹³² Âkif in kullandığı ‘ırk’ kelimesinin ideolojik bağlamı için Afganî'nin ‘*Vahdet-i Irkıyye ve Lisan Birliğinin Hakiki Mânâsı*’ başlıklı makalesine bakılabilir. Bu makaledeki düşünceler, Bediüzzaman'ın İslâm'ın meşru gördüğü milliyetçilik düşüncesi ile örtüşmektedir. ‘Biz’ bilincinin oluşması için ‘ben’ bilincinin oluşması zaruridir. ‘Ben’ bilinci oluşmuş ırkların kendi diline, kültürüne ve kimliğine sahip çıkması İslam birliğinin oluşmasını kolaylaştıracak ve bu birliği çok daha sağlam hale getirecektir.

¹³³ Şemseddin Sami'nin lügatinde millet kelimesi amorf toplumların veya kavim kelimesinin karşılığıdır. Kelimenin kullanımını 1940'lara kadar bu anlamıyla olmuş, bu tarihlerden sonra ırkçılık düşüncesindeki kullanımı ile yer değiştirmeye başlamıştır. Buna en fazla katkısı olan isim Ziya Gökalp'tir. Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Temel Eser, İstanbul 1970, s.20; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s.1400.

¹³⁴ Sezai Karakoç'un İslâm'ın millet görüşü için bkz. *Dirilişin Çerçevesinde*, İstanbul, 1967, s.100-107.

İnsana seküler olarak bakan sistemlerde bir değeri olabilecek ırk ve milliyet kavramının İslâm'daki karşılığı çok daha farklıdır. Ontolojik bir yaklaşımla insanın varlık sahasındaki konumu ve amacının ne olduğu ile yakından alakalı olan millet kavramı, İslâm'da insanın dünyaya gönderiliş gayesi, yeniden diriliş ve hesaba çekilecek hususlarla belirli bir çerçeveye konulmuştur. Binaenaleyh Allah, insanı, inanması ile yükümlü tuttuğu hususlarla birlikte sadece kendisine kulluk yapması için yaratmıştır ve insan ancak bununla bir değer kazanır. Bu ortak paydada buluşan herkes aynı millettendir yani İslâm milletinden kabul edilmiştir. Sosyolojik, psikolojik, ekonomik, siyasal vb. nedenlerle meydana gelen milletlere göre İslâm'ın temellendirdiği millet oluşumu daha sağlam, daha uzun ömürlü, daha bağlayıcı, daha kabul edilebilir ve daha gerçekçidir. Sezai Karakoç da bunu destekler: “*Millet ne bir ırk, ne bir dilin toplayıcı aksiyonundan doğar. Gerçek millet bir inanç etrafında örgütleniştikten doğar. Millet hakikat uygarlığını gerçekleştirme görevini ruhunun tek yaşama besini yapmış ülkü toplumdur*”¹³⁵.

Millet, dinin yaşayışa yansıma şekli, teşekkül ettirdiği hayat biçimi, oluşturduğu kültür ve medeniyettir. Bediüzzaman, iman merkezli düşüncesinde hiçbir görüş, gaye ve sevginin Allah sevgisinin ve rızasının önüne geçirilmemesi gereğinden ısrarla bahseder. Millet sevgisini de imandan dolayı olması gereği üzerinde durur: “*Asabiyet-i câhiliye, birbirine tesânüd edip yardım eden gaflet, dalâlet, riyâ ve zulmetten mürekkep bir mâcundur. Bunun için milliyetçiler, milliyeti mâbud ittihaz ediyorlar. Hamiyet-i İslâmiye ise, nûr-u îmandan in'ikâs edip dalgalanan bir ziyâdır*”¹³⁶. Türk milletine olan sevgisini de sadece iman ve imana hizmet etmesi açısından değerlendiren Bediüzzaman'ın bu düşünceleri ilgili bölümde etraflıca ele alınmıştır¹³⁷.

Bediüzzaman'ın milliyet fikrinin İslâm ve meşrutiyet/demokrasi ekseninde ele alarak birlik olma ve birlikte düşünme becerisini nasıl gerçekleştirebileceğimizi, iman merkezli bir bakış açısı ile ders verir:

İşte, en iyi haslet ki, dinimizin muktezasıdır: Biz ruhumuzla, canımızla, vicdanımızla, fikrimizle ve bütün kuvvetimizle demeliyiz ki: ‘Biz ölsek, milletimiz olan İslâmiyet

¹³⁵ Sezai Karakoç, *Yitik Cennet*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2013, s.79.

¹³⁶ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s.96.

¹³⁷ Bkz. Bu çalışmanın 5. bölüm, 6. alt başlığı.

haydır, ilelebed bâkîdir. Milletim sağ olsun. Sevâb-ı uhrevî bana kâfidir. Milletın hayatındaki hayat-ı mâneviyem beni yaşattırır; âlem-i ulvîde beni müteleziz eder. ‘Ölüm, Nevruz Bayramı günümüzdür’ deyip, nurun ve hamiyetin nurlu rehberlerini kendimize rehber etmeliyiz¹³⁸.

İnsana dair işlerde başarının ilk şartı onun fitratına, mahiyetine ve yaratılışına uygun hareket etmek olduğunu ifade eden Bediüzzaman, Hz. Peygamber’in olumsuz tüm şartlara rağmen muvaffak olmasının nedeni olarak, İslâm dininin insanın mahiyetine ve kâinatta işleyen kanunlara tam uygun olması olduğunu kaydeder¹³⁹. Hayırlı işlerde ve terakkide başarılı olmak için fitrat kanunlarına riayet etmenin önemine binaen millet hakikatının farkında olan Bediüzzaman, milliyetçiliği Müslüman milletlerinin birliğini dağıtmak için kullanılan bir “*Frenk illeti*”¹⁴⁰ olarak nitelendirirken bir üst aidiyetle Müslüman ferдин hamiyetinin de gelişip yaygınlaşacağını belirtir. Bu anlamda millî hamiyet dinî hamiyetin ancak bir parçası olabilir; onun yerini alamaz ona alternatif olamaz. Hamiyet-i milliye-hamiyet-i diniye ikileminde Bediüzzaman, milli hamiyetin toplumun bütün tabakalarını kuşatamayışına ve ebedî hayat inancının yokluğu durumunda bu dünyacılığın yol açacağı hodgâmlığa işaret ederek, dinî hamiyetin üstünlüğünü savunur¹⁴¹.

“*Biz kâlubelâdan Cemiyet-i Muhammedî’de dâhiliz*”¹⁴² diyen Bediüzzaman, milliyetinin adresini verir. Kur’ân-ı Kerim’de bu konuda çok açık ve hükümleri sabit ayetler vardır. “*Ey insanlar! Muhakkak ki biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve sizi millet millet, kabile kabile yaptık ki, tanışıp kaynaşasınız. Allah katında en şerefliiniz takvaca en ileri olanınızdır*”¹⁴³ ayeti ile üstünlüğün sadece takvada olduğunu bildirirken, “*O gün ne mal, ne evlât bir fayda vermez. Allah'a kalb-i selim ile gelenler müstesna*”¹⁴⁴ ayeti ise bu hakikati perçinler. Allah'ın Resulü, ırkçılığı “*cehalet dönemi*

¹³⁸ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.335-36.

¹³⁹ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.38.

¹⁴⁰ “Hususan dessay Avrupa zalimleri, bunu İslâmlar içinde menfi bir surette uyandırıyorlar; tâ ki, parçalayıp onları yutsunlar.” (Nursî, *Mektûbât*, s.499.)

¹⁴¹ “Onun için uhuvvet-i milliye ne kadar da kavî olsa, onun bir perdesi hükmüne geçebilir.” (Nursî, *Mektûbât*, s.499.) Bu tartışma için bk. Nursî, *Asar-ı Bediyye*, Der. Abdülkadir Badıllı, s.384-391.

¹⁴² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.126.

¹⁴³ Hucurât Suresi, 13.

¹⁴⁴ Şuara Suresi, 88-89.

davası” anlamında “ *asabiyet-i cahiliye* ” tabiriyle tarif eder. Nitekim hükmü ise çok açıktır: “*Asabiyet dâvâsına kalkışan, onu yaymaya çalışan, bu dâvâ uğrunda mücadele eden kimse bizden değildir*”¹⁴⁵ ve “*Kim hevasına uyararak bâtil yolda cenk eder, kavmiyetçiliğe çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevkiyle öfke ve tehevvue kapılırsa cahiliye ölümü üzere ölür*”¹⁴⁶. “Araplar, Acemler, Siyahlar ve Beyazlar!” şeklinde tüm insanlığı içine alan hitabıyla Veda Hutbesi’nde ise meseleyi aklî, mantıkî ve hükmî açıdan noktalar:

Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır¹⁴⁷.

İrkçılığı şiddetle reddeden Bediüzzaman, bahsi geçen ayetlere de atıflar yaparak, yeryüzünde göçler, savaşlar, sürgünler ve diğer değişikliklerden, ırkların birbiriyle karışmış olmaları nedeniyle kimin hangi ırktan olduğunun ancak levh-i mahfuz açılırsa bilinebileceğini belirtir¹⁴⁸. Dolayısıyla ırkçılık, hangi ırk için yapıldığı belli olmayacak kadar yersiz ve gereksiz bir düşünce olmakla birlikte milliyetçiliği ırk esasına dayandırmak da doğru değildir. Milliyet birliğini sağlayacak olan yegâne unsur din birliğidir.

Bediüzzaman, “*Milliyetimizi yalnız İslâmiyet’te biliyorum*” derken din ve milliyetin ayrılamayacağını ifade eder. “*Milliyetimiz bir vücuttur, ruhu İslâmiyet akli Kur’ân ve imandır*” sözü ile toplumların birbiri ile bağlarının öncelikle din olduğunu ifade eder, sonra sınıf ve sonra da vatan olarak sıralar. İrkçılığa mukabil İslâm milliyetçiliği birleştirici, genişletici ve sağlamdır¹⁴⁹. Sadece bir ırka dayalı ideoloji ve birlikteliklerin çok daha geniş tabanlı ve katımlı ideoloji, akım ve bloklara karşı

¹⁴⁵ İmam Nevevî, *Riyâz ’üs Sâlihîn*, Hadis no.82; *Ebu Davut*, Edeb, 121.

¹⁴⁶ İmam Nevevî, *Riyâz ’üs Sâlihîn*, Hadis no. 672; *İbn-i Mace*, Fiten, 7.

¹⁴⁷ Bünyamin Erul, “Hz. Peygamber’in Vedâ Haccında Okuduğu Hutbeler”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, s.591-594.

¹⁴⁸...hakiki unsuriyete değil belki dil, din, vatan münâsebâtına bakılacak. Eğer üçü bir ise, zaten kuvvetli bir millet; eğer biri noksan olursa, tekrar milliyet dairesine dâhildir.” (Nursî, *Mektûbât*, s.313-314.)

¹⁴⁹ Abdülkadir Badıllı, *İslâm Kardeşliği İçinde Türk-Kürt İlişkisi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1995, s.193-194.

dayanamadığını görüyoruz. İslâm ırkı reddetmez ancak ırkçılıktan men eder. Öyle ki ırkı için ölenleri cahiliye üzere öldüğünü kabul eder. Hamiyet-i milliye ve hamiyet-i diniye arasındaki önem farkı ve tercih hususunda ayar verir. Müslüman olan kavimler ve ırklar, zayıflamazlar, giderek güçlenirler. Hamiyet imandan kaynaklanırsa nur ve ziya olurken, ırkçılıktan kaynaklanırsa zulmet şekline bürünmektedir¹⁵⁰. Allah, insanoğluna fevkâlade değer vermiş, dünyayı onun için yaratmış, yeryüzünde hilafet makamını da bahşetmiştir: “*Meleklerle, ‘Haydi, hürmet için secde edin Âdem’e!’ dedik. Onların hepsi hemen secde ettiler, yalnız İblis dayattı. Secde edenlerden olmadı*”¹⁵¹. İlk ırkçılık davasını güden de ırkçılığın fikir babası da cibilli babası da İblis olmuştur. Oysa tüm insanların yaratılış maddesi topraktır ve elimize elbisemize bulaştığında yıkama ihtiyacı hissettiğimiz bir necasettir. Binaenaleyh insanların birbirlerine karşı herhangi bir üstünlüğü söz konusu olamaz. Zira “*Mahlûkat mabûdiyet noktasında birbirinden uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlûkiyet nisbetinde de birdirler*”¹⁵². Allah Resulü de “*Allah kıyamet günü sizin soyunuzdan-sopunuzdan sormayacaktır. Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız kötülüklerden en çok sakınanlarınızdır*”¹⁵³ buyurmuştur. Aynı anlamda diğer bir hadis-i şerifte de şöyle dile getirir: “*Allah sizin mallarınıza ve şekillerinize bakmaz; fakat O sizin kalplerinize ve amellerinize bakar*”¹⁵⁴.

İrkçilik fikri ilk defa Avrupa'da Cecil John Rhodes, Arthur de Gobineau, Darwin, Houston Stewart Chamberlain ve Émile Durkheim gibi isimlerle başlamış, tüm dünyayı sarmış, etkilemiştir. İrkçilik yüzünden on milyonlarca insan savaşlarda ölmüş, coğrafyalar değişmiş, birçok yeni ülke ortaya çıkmış ve hâlihazırdaki dünya ortaya çıkmıştır.

Bediüzzaman'ın ırkçılık meselesini önemle ele aldığını görmekte birlikte eserlerinde, makalelerinde ve konuşmalarında “*millet-i İslâm*” ve “*İslâm milliyetçiliği*” ifadelerini kullanır. Binaenaleyh ondaki milliyetçilik düşüncesi “*ümmeçilik*” anlayışıdır. 1 Nisan 1909 tarihli Volkan Gazetesi'nde yayınladığı Reddü'l Evham

¹⁵⁰ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s.313.

¹⁵¹ A'raf Suresi, 11.

¹⁵² Nursî, *Lem'alar*, s.178.

¹⁵³ Mü'minûn Suresi, 23.

¹⁵⁴ İmam Nevevî, *Riyâz'üs Sâlihîn*, Hadis no.7; *Müslim*, Birr, 33; *İbn-i Mâce*, Zühd, 9.

başlıklı makalesinde şöyle der: “*Milliyetimiz de yalnız İslâmiyet’tir. Zira Arab, Türk, Kürd, Arnavut, Çerkez ve Lazların revabit ve milliyetleri İslâmiyet’ten başka bir şey değildir*”¹⁵⁵. Bediüzzaman, İslâm milliyetini tarifini de şöyle yapar:

Şarktan garba, cenuptan şimale mümted ve merkezi Haremeyn-i Şerifeyn ve cihet-i vahdeti tevhid-i İlâhî; peyman ve yemini imân; nizamnamesi, Sünnet-i Ahmediyeye; kanunnamesi, evâmir ve nevâhî-i şer’iye; kulüp ve encümenleri, umum medâris, mesâcid ve zevâyâ; o cemiyetin ilelebed ve muhalled naşir-i efkârı, umum kütüb-ü İslâmiye ve her vakit nâşir-i efkârı başta Kur’ân ve tefsirleri ve i’lâ-yı kelimetullahı hedef ve maksat eden umum dinî ve müstakim ceraiddir. Müntesibîni, umum mü’minlerdir. Reisi de Fahr-i Âlem’dir¹⁵⁶.

Bediüzzaman, kavmiyetçiliğin tanımını¹⁵⁷ yaparken hamiyet-i İslâmiye vurgusunu yapar ve imandan kaynaklanan hamiyeti “*muhabbet, hürmet, merhametin netice-i zarurîyesi*” olarak tarif eder ki “*nefret hamiyetin zıddı*”¹⁵⁸ olduğunu da kaydeder. Bu konuya çok icmâli bir bakış açısı Müslümana da ufuk kazandırır: “*Kimin himmeti milleti ise o tek başına bir millettir. Kimin himmeti yalnız nefsi ise o insan değil. Çünkü insanın fitratı medenidir. Ebna-yı cinsini mülâhazaya mecburdur. Hayat-ı içtimaiye ile hayat-ı şahsiyesi devam edebilir*”¹⁵⁹.

İnsanda millet bilincinin oluşması için öncelikle ben bilincinin sonra da biz bilincinin yerleşmesi lazımdır. Nitekim Ben = ene = milliyet, İslâmiyet’e göre fitrî kabul edilmekle birlikte, Bencillik = enaniyet = milliyetçilik ise İslâmiyet’e göre merduttur¹⁶⁰. Bediüzzaman’ın eserlerinde “*milliyetçilik*” kavramına rastlanmaz, genelde “*milliyet*” ve “*milliyet fikri*” kavramı kullanır.

Bediüzzaman milliyet kavramını iki kısma ayırır ve izah eder: “*Bir kısmı menfi’dir, şeâmetlidir, zararlıdır; başkasını yutmakla beslenir, diğerlerine adâvetle devam eder, müteyakkız davranır. Şu ise, muhâsemet ve keşmekeşe sebeptir*”¹⁶¹. Bu

¹⁵⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.69; Resulan, *Bediüzzaman’ın Volkan Yazıları*, s.49-56.

¹⁵⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.70.

¹⁵⁷ Bkz. Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.96.

¹⁵⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünuhât*, s.459.

¹⁵⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.354.

¹⁶⁰ Mücahit Bilici, “Münazarat’ta Kürtlerin Özneleşmesi: Hayvaniyet, İnsaniyet, Meşrutiyet”, *Münazarat Sempozyumu*, s.19.

¹⁶¹ Nursî, *Mektûbât*, s.310.

tarifinden sonra izahına devam eden Bediüzzaman, zikrettiği şu gelecek ayet ve hadisten çıkardığı dersle; yukarıdaki tarifinde “iki kısımdır” dediği ve birinci kısmını “menfi” olarak tarif ettiği fikr-i milliyetin ikinci kısmı olan “müsbet” milliyeti ise, gerek burada geçen “müsbet ve mukaddes İslâmiyet milliyeti” ve gerekse de “Hakikî, müsbet ve kudsî ve umumî milliyet-i hakikiye olan İslâmiyet milliyeti”¹⁶² gibi tanımlamalarında da olduğu üzere müspet milliyet savının kesinlikle milliyetçilik olmadığını; İslâm milliyetini benimsemenin başka bir ifadesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bediüzzaman, “Kâfirler kalblerine câhiliyet taassubundan ibâret olan o gayreti yerleştirdiklerinde, Allah, Resûlünün ve mü'minlerin üzerine sükûnet ve emniyetini indirdi ve onlara takvâda ve sözlerine bağlılıkta sebat verdi. Zâten onlar buna lâayık ve ehil kimselerdi. Allah ise her şeyi hakkıyla bilir”¹⁶³ ayetini de “İslâmiyet, Câhiliye asabiyetini kesip atar”¹⁶⁴ hadisini de çok iyi biliyordu ve hükmü bunlara bina ediyor idi: “İşte şu hadis-i şerif, şu âyet-i kerîme katî bir sûrette menfi bir milliyeti ve fikr-i unsuriyeti kabul etmiyorlar. Çünkü müsbet ve mukaddes İslâmiyet milliyeti, ona ihtiyaç bırakmıyor”¹⁶⁵. Bu kadar açık, mantıklı ve tecrübelerle sabit bu hakikate karşın Bediüzzaman, fikr-i milliyetteki o “nefsanî zevke, gafletkârâne lezzete ve şeametli kuvvete” kapılma tehlikesinin var olmasından mütevellit, bu fikrin insanı düşüreceği hallere karşı da uyarısını yapar.

Bediüzzaman, milliyetçilik mevhumunun zararlı kısmı için “Menfi milliyetçilik” ibaresini kullanır. Milliyetçiliğin menfi yani ırkçılık mahiyeti için, “başkasını yutmakla beslenen”, “Frenk illeti”, “öldürücü zehir”¹⁶⁶ isimlendirmesini de kullanır. Menfi mânâdaki milliyetçiliği yani ırkçılığı Şeytan’ın mü’mine hücum yollarını anlattığı “Hücumât-ı Sitte” isimli dersinde, “İns ve cin şeytanlarının altı desiselerini İnşâallah akim bırakır ve hücum yollarının altısını da seddeder”¹⁶⁷ diyerek bunlardan en tehlikeli olanlarını ‘hubb-u cah, korku, tamah, ırkçılık, enaniyet ve tenperverlik’ olarak sayar ve bunlara özellikle dikkat çeker.

¹⁶² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.270.

¹⁶³ Fetih Suresi, 26.

¹⁶⁴ İmam Nevevî, *Riyâz’üs Sâlihîn*, Hadis no.188; *Buhârî*, Ahkâm, 4.

¹⁶⁵ Nursî, *Mektûbât*, s.310.

¹⁶⁶ Nursî, *Mektûbât*, s.311.

¹⁶⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.401.

Bediüzzaman, “*Hem fikr-i milliyette bir zevk-i nefsanî var, gafletkârane bir lezzet var, şeametli bir kuvvet var. Onun için şu zamanda hayat-ı içtimaiye ile meşgul olanlara ‘fikr-i milliyeti bırakınız denilmez’*”¹⁶⁸ diyerek bu meselenin sahada var olduğu ve taban bulduğu gerçeği ile fitrî bir gerçek olduğunu kabul etmekle birlikte bu meylin ve kuvvetin doğru mecralara yönlendirilmesi zaruretinden bahseder. Milliyetçiliğin müspeti olarak sıfatlandığı çeşidini hayat-ı içtimaiyenin gerektirdiği bir zaruret olduğu, yardımlaşma ve dayanışmaya vesileliği, diğer birçok faydalarıyla birlikte özellikle uhuvvet-i İslâmiyeyi takviye edip destekleyecek bir vasıta olduğu şeklinde izah eder. Bediüzzaman, müspet milliyetçiliğin din ve inanç yerine geçmemesi, aksine dine hizmet etmesi gerektiğini şöyle belirtir:

Şu müsbet fikr-i milliyet, İslâmiyet’e hâdim olmalı, kal’a olmalı, zırhı olmalı; yerine geçmemeli. Çünkü İslâmiyet’in verdiği uhuvvet içinde bin uhuvvet var; âlem-i bekâda ve âlem-i berzahta o uhuvvet bâki kalıyor. Onun için, uhuvvet-i milliye ne kadar da kavî olsa, onun bir perdesi hükmüne geçebilir. Yoksa onu onun yerine ikame etmek, aynı kal’anın taşlarını kal’anın içindeki elmas hazinesinin yerine koyup, o elmasları dışarı atmak nev’inden ahmakane bir cinayettir¹⁶⁹.

"*Hamiyet-i diniye mi, yoksa hamiyet-i milliye mi daha kuvvetli, daha lâzım?*" sualine karşı, dinî duyguların her zaman ön planda olmasını savunan Bediüzzaman, bu düşüncesinin dayanaklarını ve mantığını 1911 senesinde padişahla çıktığı Balkan seyahatindeki iki mektebli mütefennin ile diyalogunda izah eder. “*Biz şarklılar, garblılar gibi değiliz. İçimizde kalblere hâkim, hiss-i dinîdir*” der ve hamiyet-i diniyenin çok daha geniş tabanlı olduğunu, hamiyet-i milliye nin ise yüzde bire tesir ettiğini söyler¹⁷⁰. “*En kuvvetli ve metin ve arştan gelmiş bir zincir-i nuranî*” olarak vasıflandırdığı hamiyet-i diniye sayesinde farklı milletlerin tamamıyla mezcolduğunu ifade eder. Bu savını geniş, ayrıntılı ve metaforlar kullanarak izah ve ispat eder.

Bediüzzaman, Cumhuriyet’in ilanından önceki eserlerine ve mektuplarına baktığımızda imzası “*Said-i Kürdî*”, sonraki devirlerinde ise “*Said-i Nursî*” şeklinde olduğunu görüyoruz. Kendisinin bu istikamette başka fiilleri de olmuştur.

¹⁶⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.310.

¹⁶⁹ Nursî, *Mektûbât*, s.311.

¹⁷⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.90.

Cumhuriyet döneminde resmî ırkçılık ve tetiklediği aksülamellerle ortaya çıkan ortamda bir fitne unsuru olarak kullanılabilmesiyle, ziyaretine gelenlerden Kürtçe sohbet etmek isteyenlerin bu talebine olumlu karşılık vermeme hassasiyeti gösterdiğini; eski eserlerinin 1950’lerde yapılan yeni baskılarında, orijinal metinlerdeki Kürdistan kelimelerini “vilâyat-ı şarkiye” olarak değiştirdiğini ve daha da önemlisi, Risale-i Nur Külliyyatı adını verdiği eserlerini Türkçe telif etmiş¹⁷¹.

Cezayir’i işgal eden Fransız komutan teftişleri esnasında Müslüman bir din âlimi ile karşılaşır. Ona der ki; “*Ben sizin kutsal kitabınızdaki bir yanlışı buldum. Bu kitapta, Müslümanların daima galip geleceğini yazıyor. Ama bakın biz galip sizler mağlupsunuz.*” Müslüman âlim buna karşılık şöyle cevap verir: “*Evet siz o kitapta yazan kâfirsiniz. Ama biz o Müslüman değiliz*”. Farklı ırkların mensupları, tarihte birbirleri ile çok kanlı savaşlar yapan milletler şu anda aralarındaki sınırları kaldırmışlar, menfaat birlikteliği bile olsa birlikte yaşama erdemini gösterebilmektedirler. Aralarındaki sınır sadece renkli bir çizgiden ibaret kalmıştır. Oysa İslâm âleminde aynı dinin, aynı ırkın, aynı coğrafyanın, aynı kültürün evlatları aralarına kalın duvarlar, yüksek dikenli teller, mayınlı araziler koymuşlardır.

Bediüzzaman’ın “*İslâmiyet Milleti*” şeklindeki üst düzey bir mânâ ve üst bir birliktelik mantığı ile “*Ben Felillahilhamd Müslümanım. Her zamanda, kudsi milletimin üç yüz elli milyon efradı vardır*”¹⁷² anlayışını herkese ders vermiştir. Zira o bir ittihad-ı İslâm aşığı idi ve tüm İslâm milletlerinin tek bir millet gibi birlikteliğini arzu ediyordu. İslâm toplumunun sosyal arkeolojisini¹⁷³ çok iyi tespit eden Bediüzzaman, ortaya koyduğu çözüm önerilerinde de çok başarılı olmuştur. “*Yaşasın İttihad-ı millî!.. Ölsün ihtilaf!.. Yaşasın muhabbet-i millî!..*”¹⁷⁴.

3.7. Siyaset

Siyaset, devleti idare etme sanatı¹⁷⁵; devlet işlerinin düzenlenmesi ilmi ve insanların idaresi¹⁷⁶ şeklinde tarif edilir. İslâmiyet’te ise esas olan siyaset değildir.

¹⁷¹ Kazım Güleçyüz, *Said Nursî ve Demokratik Açılım*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2009, s.22.

¹⁷² Nursî, *Mektûbât*, s.407.

¹⁷³ İsmail Benek, “Milliyet Fikri ve Kürt Meselesi”, *Münazarat Sempozyumu*, s.36.

¹⁷⁴ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Nutuk*, s.182.

¹⁷⁵ Maurice Duverger, *Politikaya Giriş*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984, s.9.

¹⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasî Gelişmeleri*, Baha Yayınları, İstanbul, 1970, s.110.

Siyaset esas alındığında dinin, en azından ikinci planda kaldığının siyasî tarihte tespiti yapılabilir. İman, hayat ve şeriat dönemi olarak kategorize ettiği Risale-i Nur vazifesinde hâkim olan unsur tamamen imandır. Binaenaleyh Bediüzzaman, misyon ve vazife açısından asla siyasetle iştigal etmemiştir. Zira insanın dünyaya gönderiliş gayesi yani imanı kazanma ya da kaybetme davasına halel getirecek hiçbir ilgi, merak ve iştigal bundan daha önemli değildir. Bundandır ki Bediüzzaman, siyaset ile Şeytan'ı aynı tutmuştur. Onun siyasetle münasebeti üç temel üzerinde ele alınabilir; Doktrin olarak, vazife olarak ve pratik açıdan¹⁷⁷. Siyaset ile münasebetlerini de kabaca üç devreye ayırabiliriz: 1.Siyasetle doğrudan ilgili olduğu dönem, 2. Siyasetle ilgisini tamamen kopardığı dönem, 3.Siyasetle dolaylı biçimde ilgili olduğu dönem¹⁷⁸. Ne var ki bu durum geometrik bir hattın çizilmesi gibi net değildir. Zira Bediüzzaman, herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluşla münasebetini, davasına faydası istikametinde zaman, konjonktür ve başka gaye gözetmeksizin ifa etmiştir. Nerede bir yangın görse onu söndürmeye koşan¹⁷⁹ Bediüzzaman, milletin hastalığını zaaf-ı diyanet şeklinde teşhis etmiş, Ankara'ya davete icap edip gittiğinde, mecliste yaptığı konuşma, yayınladığı beyanname ve yazdığı eser Zeylül'-Hubab hep bu içerikte olmuştur. Ulvi hedefleri gayesinde meşru her yolu denemiş, siyaseti de kullanmış ama asla dini siyasete alet etmemiştir.

İttihad-ı İslâm konusu ile alakalı kalem oynatanların hemen hepsi ittihad meselesinin önce manevî olarak tahakkuk edeceğini, etmesi gerektiğini savunmaktadır. İmanın güçlendirilmesi, İslâmî şuurun canlandırılması, din konusundaki cehaletin giderilmesi bahsedilen manevî ittifakı sağlayacak hayatî unsurlardır. Bediüzzaman,

Âlem-i insaniyette ve İslâmiyet'te üç muazzam mesele olan, iman ve şeriat ve hayattır. İçlerinde en muazzamı iman hakikatleri olduğundan, bu hakaik-i imaniye-i Kur'âniye başka cereyanlara, başka kuvvetlere tâbi ve âlet edilmemek ve elmas gibi o Kur'an'ın hakikatleri, dini dünyaya satan veya âlet eden adamların nazarında cam parçalarına indirmemek ve en kudsî ve en büyük vazife olan imanı kurtarmak hizmetini tam yerine

¹⁷⁷ Ali Ünal, *Üstad Bediüzzaman Said Nursî*, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2015, s.17.

¹⁷⁸ Karabaşoğlu, *Tehlikeli Denemeler, 'Müsbet Milliyetçilik' Var mı?*, Karakalem Yayınları, İstanbul, 2004, s.284.

¹⁷⁹ Nursî, *Eski Dönem Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.130.

getirmek için, Risale-i Nur'un has ve sadık talebeleri, gayet şiddet-i nefretle siyasetten kaçıyorlar¹⁸⁰

derken hayatının ana ve esas gayesi olan iman hakikatlerinin tesis ve tahkik edilmesini hep öncelemiştir. İttihad-ı İslâm, siyasî olmanın öncesinde ve ötesinde imanîdir, kültürelidir; başta küresel barış olmak üzere insanlığa hizmet eden bir medeniyet ufkudur. Din ve ittihad-ı İslâm asla ve asla bir güç mücadelesinin ve savaşın yakıtı, istibdadın bir aracı olmamalıdır¹⁸¹.

Kur'ân'da “Allah” lafzı iki bin beş yüzden fazla geçerken “İslâm” kelimesi daha az geçer. Hâlbuki modern İslâm literatüründe bu oran tersine çevrilmiştir. Kur'ân'da iman ve İslâm kelimelerinin oranı beşe birdir. 19.yy. sonlarına kadar yazılan Arapça kitapların isimlerinde İslâm kelimesi iman kelimesine oranı üçe iki oranında geçmişti. 1960'larda bu oran on üçe bir nispetine sıçramıştır ve hiç şüphesiz bugün daha yükseklerdedir. Bunun kaçınılmaz neticesi olarak da Batı'nın İslâm'a yaklaşımı bir sistem ve bir alternatif “ideoloji” etrafında temerküz etmiş; bu da hemen hemen tamamıyla iman hakikatlerinden mahrum bir şekilde takdim edilmiştir¹⁸². İslâmiyet'e Batı ve tüm âleme nur ve kurtuluş olup, huzur ve saadet getirecekse bu siyasî İslâm ile olmayacaktır.

Bediüzzaman'ın “*Saltanat-ı dünyeviye aldatıcıdır. Âl-i Beyt ise hakaik-ı İslâmiyeyi ve ahkâm-ı Kur'âniyeyi muhafazaya memur idiler*”¹⁸³ ifadesinden de anlaşılmaktadır ki siyaset ve iktidar insanı yozlaştırır. Öyle ki bu hakikat ve tehlike herkes için geçerlidir. Bediüzzaman, “*Güneş gibi imanlar taşıyan bir kısım Sahabeler ve onlara benzeyen mücahidinden, selef-i salihinden başka, siyasetçi tam müttakî dindar olamaz. Tam ve hakikî dindar ve müttakî olanlar siyasetçi olmazlar*”¹⁸⁴. Müslüman ve İslâmcı arasındaki farkın iyice tetkik edilmesi lazımdır. İslâmcılık cereyanının siyasî bir terimden daha farklı mânalara havi olduğunu savunan İsmail Kara şöyle der:

¹⁸⁰ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.108.

¹⁸¹ Mehmet Ali Erdem, *Münazarat Sempozyumu*, s.332.

¹⁸² Turner, *Bediüzzaman Said Nursî Paneli*, s.128.

¹⁸³ Nursî, *Mektûbât*, s.100.

¹⁸⁴ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.53.

İslâmcılık aynı zamanda siyasî bir düşünce ve harekettir. Fakat sadece siyasî bir hareket değildir. O yüzden uyum çizgisi üzerinden giden siyasî başarı Türkiye’de İslâm meselesinin derinlemesine konuşulmasını engelleyecek ve zayıflatacaktır. Bu sadece İslâmcılar için değil Türkiye için büyük bir kayıptır. Çünkü Türkiye’nin hiçbir meselesi İslâm’la irtibatlandırılmadan konuşulamaz ve anlaşamaz. Türkiye bu büyük problemin bence hiç farkında değil¹⁸⁵.

Bediüzzaman gibi Reşid Rıza, Afganî, Mehmet Âkif, Muhammed Abduh gibi şahsiyetler de İttihad ve Terakki’yi hürriyet ve özgürlük bağlamında verdikleri sözler nedeni ile desteklemişlerdir. Zira hepsi de II. Abdülhamid’in uyguladığı istibdat politikasının sonucunun felakete doğru gittiğinin farkındadırlar. Bu fikir adamlarının ortak bir yönü daha vardır; İslâm’a siyasî yollarla hizmet edilebileceğini zannederek siyasî uğraşlara girişmiş ve fakat başarısız olmuş olmalarıdır.

İslâm’ın, Batı medeniyeti için mi yoksa Batı sömürücülüğü için mi bir tehdit olduğu ortaya konulmalıdır. İslâm’ın hangi yönü tehdit olarak algılanmıştır? Siyasî İslâm’ın hakiki İslâm’daki –Kur’ân- yeri ne kadardır? Kur’ân’ın hükümlerinin yüzde doksan sekizi birey ile ilgili, sadece yüzde ikisi idareye müteallik hükümlerdir. Nitekim Bediüzzaman, “*Şeriat yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, ‘ahiret ve fazilete aittir. Yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir*”¹⁸⁶ der. Sömürgeciliği ilerletmiş olan devletlerin aynı zamanda İslâmiyet ile ilgili çok sayıda yetişmiş insanların olduğunu müşahede etmek çok enteresandır. Oryantalizm, İslâmiyatçılık ve Panislâmizm adına her ne denirse densin, özellikle 19.yy. sonları ve 20.yy. başlarında çok geniş bir hareket ve tesir alanına sahip olmuştur¹⁸⁷. Ahmed Midhat de aynı görüştedir:

Şurasına kemal-i hamiyetle dikkat etmeli ki, İttihad-ı İslâm efkârı politik bir şey olsa, biz o maksada hizmet değil adeta sahib-i maksad olan hükümetin bu fikrini muzır bile buluruz. Zira İttihad-ı İslâm’a kalkışmak Rusya ve İngiltere ve Fransa ve Hollanda ve Almanya devletlerini adeta mukabeleye davet demek olup, hâlbuki devletimiz bunca

¹⁸⁵ İsmail Kara, (2013, Mayıs 26). “İslâmcılığın Dünü, Bugünü, Yarını Üzerine Bir Söyleşi”, *Vatan Gazetesi*, s.11-12.

¹⁸⁶ Nursî, *Eski Dönem Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

¹⁸⁷ Türköne, *Siyasî İslâm ve Pan İslâmizm*, s.7.

islahat-ı dâhiliye ile meşgul iken, bir de böyle büyük bir gaile-i hariciye ile iştigale vakit bulamaz¹⁸⁸.

1906 senesinde Arminus Vambery yazdığı bir makalede şunları kaydeder: “Panislâmizm, güçlü Avrupa devletlerinin şüphelerini doğurarak, Müslümanların şu an sahip oldukları hürriyetleri yok edecek ve onları gelişme yolundan alıkoyacak boş bir görüş olarak kalmaya mahkûmdur”¹⁸⁹. Bahsettiği ve doğru olarak tespitini yaptığı durum siyasî İslâmcılık idi. Zira II. Abdülhamid ve bu politikayı uygulayanların neticelerine baktığımızda haklılığı ortadadır. Sadece siyasî mânâda ele alınan Panislâmizm’in sonucunun bu olacağını okumak bir münecimlik kabiliyetinin neticesi değildir. Bunun için Bediüzzaman bu konuda araştırmaya çok değer, çok muhtaç olduğumuz ve çok gelecek vaad eden bir konumdadır.

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm’ın siyasetle olmayacağı hususunu şöyle izah eder: “Her bâtil mezhepte bir hakikat danesi bulunur ve bu mezhep, o dane üzerinde sümbüllenir” der. Şia, Ehl-i Beyt muhabbeti ve bağlılığı hakikati üzerinde sümbüllenmeye durdu; fakat bu hakikati mecrasından siyasî alana taşıyıp siyasî bir hizipleşmeye âlet etti ve katı bir azınlık mezhebi olarak, tarih boyu mücadelesini hep Müslüman çoğunluğa karşı verdi. Hz. Ali’nin kuduz hastalığı olarak nitelediği Haricilik, hükmün Allah’a ait olduğu hakikatine dayandı; fakat bu doğruyu yanlış âlet ederek, yine katı bir siyasî klik, bir terör örgütü gibi vücut buldu ve yüz binlerce Müslümanın kanının akıtılmasına sebep oldu. Evet, din siyaset temelli tanımlanıp, siyasî–sosyal bir ideoloji, özellikle bir muhalefet ideolojisi haline getirilince mecrasından sapar. Bu sapma, siyasetin ve ideolojik katılığın tesiri altında tarafgirlik ve “Meleği Şeytan, Şeytan’ı Melek gösteren” inatla birleşince Şeytan ölçüsünde bir tehlike haline gelir ve Bediüzzaman’a “Şeytandan ve siyasetten Allah’a sığınırım”¹⁹⁰ dedirten de budur. Siyasetin ihlası kıracağı¹⁹¹ ve siyasetten menedenin Kur’ân olduğunu tekrar tekrar ders vermiştir. Onun her zaman önceliği ve yegâne hedefi imanın tesis edilmesi idi.

¹⁸⁸ Ahmed Midhat’ın kendi çıkardığı Bedir Gazetesinin 4 Ekim 1872 tarihli nüshasındaki yazısı için bkz. Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.343.

¹⁸⁹ Türköne, *Siyasî İslâm ve Pan İslâmizm*, s.57.

¹⁹⁰ Nursî, *Şualar*, s.324.

¹⁹¹ Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.234.

İslâm ilim, ahlâk ve maneviyatı içinde bütünüyle yoğrulup şekillenmeden İslâm'ı siyasî bir ideoloji halinde benimseme, onu siyasete zemin kılma ve bu zemin üzerinde iktidara yürümenin varacağı olumlu bir netice olamaz. Namık Kemal, 10 Mayıs 1869 tarihli Hürriyet'teki yazısında ittihadı hükümetlerden beklemek beyhudedir der ve ekler; “Avrupa’da her ümmet daiye-i ittihad ile heyecana gelmiştir. İtalya’da olduğu gibi millet kuvvet-i ittihadla iktisab-ı azamete kendi gayret etmelidir”¹⁹².

Dinin siyasete alet edilemeyeceği gibi dinin siyasetle özdeşleştirilmesi de doğru değildir. Çünkü din, hiçbir siyasî partiye, kliğe, cemaate ya da millete has ve özel değildir. İslâmiyet, iktidar yoluyla insanların değiştirilmesini, baskı ve zorla dindarlaşmayı asla kabul etmez. Devlet merkezli bir düşünce içinde olmadığı gibi kamu yararı adına bireylerin hukukunun ihmal edilmesini zulüm olarak tanımlar¹⁹³. II. Abdülhamid, din namına devlet ve iktidarı esas alan bir yaklaşımın temsilcisidir. Bediüzzaman ise dinin hakikati namına bireyi ve adaleti esas tutan bir anlayışa kendisini adanmıştır. Devlet denilen tüzel kişiliğin yarar ve bekasının esas alındığı bir idarede, gerçek kişiler yani fertlere yapılan zulüm ve haksızlıklar uzun vadede devletin yararına olmadığı gibi bekasını da tehlikeye sokacak ciddi bir tehlikedir¹⁹⁴. İnsanın fitratına aykırı olan istibdat, insanın insanlığının gereğini yerine getiremediği için uzun ömürlü olamayacağı gibi nefret ve yıkıma da sebep olmaktadır.

Bediüzzaman, siyasetle münasebeti, ilme ve imana hizmet etmek için olmuştur. Cemal Kutay, “O, siyaseti, umumi hayatta faktörlerden biri olma şartına sahip gördüğü zaman alakadar olmuştur”¹⁹⁵ der. Savaş başladığında ise cephelerde kendisini görmekteyiz. Kendisine sorulan “Niçin siyasetten çekildin, hiç yanaşmıyorsun?” sorusuna şöyle cevap vermiştir:

Dokuz on sene evveldeki Eski Said, bir miktar siyasete girdi. Belki siyaset vasıtasıyla dine ve ilme hizmet edeceğim diye beyhude yoruldu. Ve gördü ki, o yol meşkûk ve

¹⁹² Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.218.

¹⁹³ Karabaşoğlu, *Tehlikeli Denemeler*, s.284.

¹⁹⁴ Karabaşoğlu, *Tehlikeli Denemeler*, s.285.

¹⁹⁵ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.235.

müşkülâtlı ve bana nisbeten fuzuliyâne, hem en lüzumlu hizmete mâni ve hatarlı bir yoldur. Çoğu yalancılık ve bilmeyerek ecnebî parmağına âlet olmak ihtimali var¹⁹⁶.

Siyasetten ve Şeytan'dan Allah'a sığınmayı gerektirecek kadar siyasetten soğuyan ve uzaklaşan Bediüzzaman'ın siyasette gördüğü en büyük sıkıntı '*tarafgirlik*' idi. Zira bu durum hakkı batıl, batılı hak olarak gösterebilmekte ve ifade ettirebilmekte idi. "*Cây-ı dikkat bir hadise*" diye vasıflandırdığı bu hakikati şöyle ifade eder:

Bir zaman, bu garazkârâne tarafgirlik neticesi olarak gördüm ki, mütedeyyin bir ehl-i ilim, fikr-i siyasîsine muhâlif bir âlim-i salihî, tekfir derecesinde tezyif etti. Ve kendi fikrinde olan bir münafığı, hürmetkârâne medhetti. İşte, siyasetin bu fena neticelerinden ürktüm, 'Şeytan'dan ve siyasetten Allah'a sığınırım' dedim, o zamandan beri hayat-ı siyasîyeden çekildim¹⁹⁷.

Siyasetteki rekabet hissi hakkın değil kendi düşüncesinin yanında olma neticesini verdiği, hatta dine değil siyasî fikrine taraftar olma, dahası bu nedenle din düşmanlığı bile yapıldığını gören Bediüzzaman, böyle bir siyaset ile dine hizmet edilemeyeceğini ayne'l-yakîn görmüştür. Kendisine siyasetten bu kadar soğutan nedenlerden birini de "*İstanbul siyaseti, İspanyol hastalığı*¹⁹⁸ *gibi bir hastalıktır. Fikri hezeyanlaştırır. Biz müteharrik-i bizzat değiliz, bilvasıta müteharrikiz. Avrupa üflüyor, biz burada oynuyoruz*"¹⁹⁹ şeklinde ifade eder.

Bediüzzaman'ın, kendi ile siyaset arasında böyle bir kale duvarı örmüş olması ülke idaresi namına siyaset mecburiyetinin varlığını akla getirmektedir. "*Şeriat da yüzde doksan dokuz ahlak, ibadet, ahiret ve fazilete aittir. Yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir; onu da ulü'l-emirlerimiz düşünsünler*" diyerek bu meseleyi idareye talip olanlara havale eder. Zaten Bediüzzaman'ın siyasî mânâda İslâmcı olarak vasıflandırılması kesinlikle doğru değildir. Onda her zaman öncelik, ehemmiyet ve

¹⁹⁶ Nursî, *Mektûbât*, s.65.

¹⁹⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.258.

¹⁹⁸ Bu hastalık, I. Dünya Savaşı yıllarında (1914–1919) İspanya'da ortaya çıkan "grip"tir. 1918 yılında bu hastalık Amerika'da 20 milyon insan üzerinde görülmüş ve yaklaşık 1 milyon insan ölmüştür. Avrupa'dan Asya'ya da geçen bu hastalık Afrika, Çin, Japonya ve Güney Amerika'ya sıçradı ve milyonlarca insanın ölümüne sebep oldu. İspanya'da her aileden mutlak olarak birkaç kişi ölmüştü. (<http://www.beyazgundem.com/Makaleler/Ispanyol-Hastaligi-Dr-Omer-Atac.html>, E.T.22.10.2014.)

¹⁹⁹ Nursî, *Eski Dönem Eserleri, Sünuhât*, s.496.

ağırlık iman, ahlak, fazilet ve ibadettir. Siyasal İslâmcılığa net bir şekilde karşıdır. Evet, o İslâmcıdır ama imanî, itikadî ve amelî olarak tüm insanların ahiretlerinin kurtuluşu adına İslâmcı'dır. Asla ülke idaresine talip olma, idareye vesilelik bakımından İslâm'ın aracı kılınmasına taraftar değildir. İslâm, dünyevî herhangi bir şey için kullanılacak bir vasıta değildir. İslâmî değerlerin hükmetmesi değil kabul görmesini hedefleyen Bediüzzaman, bunun yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya olması için gayret etmiştir.

Batı, İslâm'ın eski zamanlarda olduğu gibi bir medeniyete sahip olması potansiyelini bildiği için sürekli antitezler üreterek bunu engellemeye çalışmaktadır. 11 Eylül saldırısı ve İslâm'ın terörle bağdaştırılması çalışmaları hız kesmeden sürdürülmektedir. Bunda da başarısız oldukları söylenemez. Ne var ki Müslümanlar, kurtuluşu, ilerlemeyi, huzur ve saadeti dinlerinde aramalarının doğal olduğunu savunan görüşe göre,

Onurları ve en temel hakları ayaklar altına alınan Müslümanların en son ve kâmil din olan İslâmiyet'e sığınarak çıkış aramaları doğaldır. Bu doğallığın, dünyadaki kutuplaşmayı bir din kutuplaşması olarak şekillendirmesi ise İslâmiyet'e de Müslümanlara da zarar veriyor. Dine sığınmak ile dini savunmak arasındaki fark üzerinde yeniden düşünmeliyiz. Moğol istilası Müslümanların üzerinde yaşadığı coğrafyayı kasıp kavururken o zamanlara özgü bizim yaptığımız bir yorum da vardı. Mevlâna, Yunus Emre, Ahi Evren tam bu dönemden bugünlere ulaşan isimlerdir. Bu isimlerin bize verdiği mesaj, yangın yerinden kalpleri onararak, dayanışmayı kuvvetlendirerek ve toplumu yeniden organize ederek çıkmak gerektiğidir²⁰⁰.

Dikkat edilmesi gereken dinin siyasî arenada malzeme yapılp ferdî planda ihmal edilmesidir. Nitekim kendisi Eski Said devrindeki siyasetle iştigalini tam doğru olduğunu savunmaz. Bediüzzaman, ehl-i imanın meyusiyetine karşı, "*İstikbalde bir nur var*" diye müjde vermiştir. Yine kendi ifadesi ile

Bir hiss-i kablelvuku ile Risale-i Nur'un istikbalde, dehşetli bir zamanda çok ehl-i imanın imanlarını takviye edip kurtarmasını hissedip o adese ile Hürriyet inkılâbındaki

²⁰⁰ <http://www.risalehaber.com/turkone-İslâm-dunyasinin-projesi-nedir-138742h.htm>, E.T.17.09.2014.

siyaset dairelerine bakmıştır. Tâbirsiz, tevilsiz tatbika çalışmış; siyaset ve kuvvet ve kemmiyet noktasında zannetmiş. Doğru hissetmiş, fakat tam doğru diyememiş²⁰¹.

Bediüzzaman, özellikle Yeni Said devrinde siyaset ile alakasını kesmiştir. Kendi ifadesi ile “...*bütün hayatımda bütün kuvvetimle âsâyişi muhafazaya çalışmışım. Bu kuvvet dâhile karşı değil, ancak hâricî tecavüze karşı istimal edilebilir. Mezkûr âyetin düsturuyla vazifemiz, dâhildeki âsâyişe bütün kuvvetimizle yardım etmektir*”²⁰². O iman kurtarma hizmetine kendisini adanmıştır. Ferdan ferda yapılacak bu hizmet zamanla kök salacak ve insanların dünya ve ukba hayatları kurtulacaktı. Denizli Mahkemesi savunmasında da ifade ettiği üzere ahirete müteallik olmayan işlere tenezzül etmez:

Biz bu mukaddes ve muazzam cemiyetin efradındanız. Ve hususi vazifemiz de, Kur’ân’ın imanî hakikatlerini tahkikî bir surette ehl-i imana bildirip, onları ve kendimizi idam-ı ebedîden ve daimî ve berzahî haps-i münferitten kurtarmaktır. Sair dünyevî ve siyasî ve entrikalı cemiyet ve komitelerle ve bizim medar-ı ittihamımız olan cemiyetçilik gibi asılsız ve mânâsız, gizli cemiyetle hiçbir münasebetimiz yoktur ve tenezzül etmeyiz²⁰³.

O, bu konuda çok hassastır ve talebelerini ısrarla ve şiddetle uyarır:

Sakın, sakın, dünya cereyanları, hususan siyaset cereyanları ve bilhassa harice bakan cereyanlar sizi tefrikaya atmasın. Karşınızda ittihad etmiş dalâlet fırkalarına karşı perişan etmesin. ‘Allah için sevmek, Allah için buğz etmek’ düstur-u Rahmanî yerine (el-iyazü billâh) ‘Siyaset için sevmek, siyaset için buğz etmek’ düstur-u şeytanî hükmedip, melek gibi bir hakikat kardeşine adâvet ve elhannâs gibi bir siyaset arkadaşına muhabbet ve taraftarlıkla zulmüne rıza gösterip cinayetine manen şerik eylesin²⁰⁴.

Talebelerinden Salih Özcan, Bediüzzaman’a “*biz bir parti kuralım biz başa geçelim*” deyince o, “*Eğer bugün Celal Bayar bana dese Said gel buraya otur, ben şiddetle reddederim. Bir cemiyette yüzde yetmiş dindar olmazsa İslâmiyet namına başa*”

²⁰¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.50.

²⁰² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.55.

²⁰³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.351.

²⁰⁴ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.88.

geçmek cinayet olur. Memuru, mebusu senden olmadıktan sonra İslâmiyet'e büyük zarar olur" ²⁰⁵ diye cevap verir. Her zaman imana vurgu yapar: “*Şeriat ikidir: Birincisi; âlem-i asgar olan insanın ef'al ve ahvalini tanzim eden ve sıfat-ı kelâmdan gelen bildiğimiz şeriatdır. İkincisi; insan-ı ekber olan âlemin harekât ve sekenâtını tanzim eden, sıfat-ı iradeden gelen şeriat-ı kübra-yı fitriyedir*”²⁰⁶.

Bediüzzaman, kendisini ne İslâmcı ne Osmanlıcı ne Milliyetçi ne de Batıcı olarak nitelemiştir. Ne var ki kendisi hakkında en fazla kullanılan vasıf İslâmcılık vasfıdır. Bu vasıflandırma konusuna birkaç açıdan bakılmasında fayda vardır. Müslümanları merkeze alan dünyevi bir proje ise Bediüzzaman asla İslâmcı değildir. Sadece iktisadi, içtimai ve siyasî hedefleri olan bir akıma mensubiyeti yoktur. Diğer taraftan dinin sosyal ve siyasal yönleri İslâm'ın izzetini muhafaza sorumluluğu, dinî bir hamiyetle kuşanmanın vazgeçilmezliği açısından bakarsak İslâmcıdır. Gaye İslâm'ın seküler, sosyal, siyasal araçsallaştırılmasında kullanıldığı durumlarda fitneye karşı duruş ve direnç ise İslâmcıdır. Bediüzzaman, “*Allah yoluna çağırın, makbul ve güzel işler işleyen ve 'Ben Müslümanlardanım' diyen kimseden daha güzel söz söyleyen kim olabilir?*”²⁰⁷ ayeti muktezasınca “*bir mü'min*”, “*Fesad-ı ümmetim zamanında kim benim Sünnetime temessük etse, yüz şehidin ecrini, sevabını kazanabilir*”²⁰⁸ hadisince de “*bir Müslüman*”dır. “*Hey efendiler! Ben imanın cereyanundayım. Karşımda imansızlık cereyanı var. Başka cereyanlarla alâkam yok*”²⁰⁹ diyecek kadar “*dava adamı*”; herkesin ümitsizlikten bîtab düştüğü bir zamanda “*Ümitvar olunuz, şu istikbal inkılabı içinde en yüksek gür sada İslâmiyet'in olacaktır*”²¹⁰ diyecek kadar da ümit insanıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını bir işaret, Arap ülkelerindeki kıpırdanmayı bir beşaret, diğer gelişmeleri bir müjde olarak algılayabiliriz. Andre Malraux, “*XXI. Yüzyıl ya din yüzyılı olacak ya da*

²⁰⁵ Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*, C.3, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, s.241; Bediüzzaman'a göre siyasete ne zaman girilebileceğinin izahı için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.386.

²⁰⁶ Nursî, *Mektûbât*, s.463.

²⁰⁷ Fussilet Suresi, 33.

²⁰⁸ Nursî, *Lem'alar*, s.72.

²⁰⁹ Nursî, *Mektûbât*, s.73.

²¹⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünhat*, s.495.

*olmayacaktır*²¹¹ ifadelerinde de desteklenen gerçektir ki insanı insan eden imanadır ve insanlık Yaradan'ından bu kadar kopukluğu daha fazla kaldıramaz.

Bediüzzaman, tehlikenin nereden ve nasıl geldiğinin çok farkındadır ve “*ehl-i dalalet ve haksızlığın (tesanüd sebebiyle) cemaat sûretindeki kuvvetli bir şahs-ı manevînin dehâsıyla hücum*” etmesi²¹² nedeniyle endişe eder. Bu endişesini şöyle dile getirir: “*Karşımda müthiş bir yangın var. Alevleri göklere yükseliyor. İçinde evlâdım yanıyor, îmânım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeye, îmânımı kurtarmaya koşuyorum*”²¹³. Bu istikamette, menfî milliyetçilik, ikinci Avrupa, komünizm, harici ve dâhili münafıklar, sahte şeyhler, bidatler, gaflet, uyku ile mücadele etmişti. Bediüzzaman'ın mücadelesinde gayretlerini yoğunlaştırdığı asıl nokta, Müslümanların imanî ve itikadî problemleri nedeniyle sıfatları ile ilgili hastalıklarıdır. Öyle ki o, “*gayr-i mü'min bir müslim*” şeklinde terimleştirdiği bu durumu,

Eskide bazı dinsizleri gördüm ki, ahkâm-ı Kur'âniyeye şiddetli tarafgirlik gösteriyorlardı. Demek o dinsiz, bir cihette Hakkın iltizamıyla İslâmiyete mazhardı; "dinsiz bir Müslüman" denilirdi. Sonra bazı mü'minleri gördüm ki, ahkâm-ı Kur'âniyeye tarafgirlik göstermiyorlar, iltizam etmiyorlar; "gayr-ı müslim bir mü'min" tabirine mazhar oluyorlar²¹⁴

şeklinde izah ediyordu. Bediüzzaman, bu hakikati ceffelkalem söyleyip muhataplarına havale etmez. Bu savını aklî ve mantıkî olarak da izah eder. Kâinat Kur'ân ile Kur'ân fitrat ile tam bir uyum halindedir. Çünkü

Şu kâinatın Sahip ve Mutasarrıfı, elbette bilerek yapıyor ve hikmetle tasarruf ediyor ve her tarafı görerek tedvir ediyor ve her şeyi bilerek, görerek terbiye ediyor ve her şeyde görünen hikmetleri, gayeleri, faydaları irade ederek tedvir ediyor. Madem yapan bilir, elbette bilen konuşur. Madem konuşacak; elbette zîşuur ve zîfikir ve konuşmasını bilenlerle konuşacak...²¹⁵.

²¹¹ Mustafa Özcan, “Müslümanların Milletlere Rehberliği”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı*, s.480.

²¹² Nursî, *Lem'alar*, s.236.

²¹³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.15.

²¹⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.38.

²¹⁵ Nursî, *Mektûbât*, s.90.

İman ve Kur'ân temelli olmayan, iman ve Kur'ân hakikatlerine uymayan uygulama, plan, proje, fikir ve doktrinleri asla kabul etmez. Binaenaleyh, Batı'da yaşanmış tecrübenin tüm insanlığa aynen uygulanabilirliğine de karşı çıkar. “*Elde Kur'ân gibi bir mu'cize-i bâki varken, başka bürhân aramak aklıma zaid görünür*”²¹⁶ der ve tavrını Kur'ân'dan yana koyar. Buna misal olarak Fransız ihtilaline bakışını görebiliriz:

Hem ekseriyetle zindanlara ve musîbetlere düşen âmi Hıristiyanlar, dinden medet beklemiyorlar. Eskiden çoğu dinsiz oluyordu. Hattâ Fransa'nın İhtilâl-i Kebîrini çıkaran ve ‘serseri dinsiz’ tabir edilen, tarihçe meşhur inkılâpçılar, o musîbetzede avam kısmıdır. İslâmiyet'te ise, ekseriyet-i mutlaka ile hapse ve musîbete düşenler, dinden medet beklerler ve dindar olurlar. İşte bu hâl dahi mühim bir farkı gösteriyor²¹⁷.

II. Abdülhamid'den Menderes'e kadar siyasetin dine hizmet ettirilmesi istikametinde gayretleri olan Bediüzzaman, İslâm'ı, İslâmcılığı ve İslâmcıları kendi emelleri istikametinde kullanmaya çalışan güruhu fark etmiş; her ortamda ve her vasıtayı kullanarak bu hakikati dile getirmiştir. I. Meclis'te yer alan onlarca ulema, şeyh ve hocaya rağmen Bediüzzaman'ın olmaması üzerinde durulması gereken bir husustur. Oysa ısrarla uyarmaya çalıştığı sinsi ve gizli komitenin emelleri istikametinde oyuna gelen ve Mustafa Kemal'in etrafında yerini alan İslâmcıların hiçbiri II. Meclis'te kendisine yer bulmaz.

Meselenin salt siyaset ile hallolmayacağını çok iyi bilen Bediüzzaman, “*Rüyada Bir Hitabe*”²¹⁸ adlı makalesinde bunun nedenlerini ayrıntılı bir şekilde izah eder. On altı yaşlarında Mardin'e yaptığı seyahatte Afganî'nin talebesiyle karşılaşması, ileride “*siyasette muktesit meslek*” dediği yeni bakışını ortaya çıkaracaktır. 1907 senesinde İstanbul'a geldiğinde Osmanlı hürriyet sevdalılarının sahip olduğu donanıma sahip olarak Meşrutiyet cephesindeki yerini alır. Siyaset anlayışı zamandaşları olan İslâmcılardan çok farklı idi. İsmail Kara, “*Ümmetçilik, altmış sonrası İslâm dünyasındaki İslâmcı hareketlerde milliyetçi ve yerli unsurları baskılayarak siyasî ve fikri birliği sağlamak için kullanılan kuvvetli bir araç haline dönüşüyor*” der ve bunun daha önceki dönemde de bazı unsurlarının bulunduğunu, üstüne, Marksist-sosyalist

²¹⁶ Nursî, *Sözler*, s.390.

²¹⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.423.

²¹⁸ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.117-121.

söylemlerden etkilenerak enternasyonalizme açılan bir kapı olduğunu²¹⁹ ifade ederken Metin Karabaşoğlu düşüncelerini şöyle dile getirir:

İslâmcılık, dinin Müslümanları merkeze alan bir dünyevî projeye veya ideolojiye indirgenmesi anlamına geliyorsa, diğer birçok isim gibi Bediüzzaman da kesinlikle ‘İslâmcı’ değildir. İslâmcılık, dinin hayatın bütün veçhelerini kuşattığı, bu meyanda sosyal ve siyasal tazammunlarının da olduğu, mü’minlerin ‘muslih’ olma mânâsını da içerir şekilde bir ‘salâhat’ anlayışına sahip olmaları gerektiği anlamına geliyor ve ‘izzet-i İslâmiye’ için ‘hamiyet-i diniye’yi kuşanma gayretini ifade ediyorsa, Bediüzzaman İslâmcıdır²²⁰.

Osmanlı düşünce dünyasında “İslâmcı” diye tabir edilen şahsiyetlerle bir arada anılması onun düşünce, eylem ve eserlerini tam karşılamamaktadır. Şöyle denilebilir; Bediüzzaman, fikirleri, eserleri ve fiilleri ile İslâmcılarla ortak noktaları vardır. Ama çerçeve olarak onu İslâmcılığın içine sığıştıramazsınız.

İslâmcılık, diğer adıyla siyasal İslâm, esasında tam mânâsı ile başarı yüzü görememiştir. Ne tarihi hadiseler ne ilmî hakikatler, İslâmcılık ideolojisine inanmış insanları bu davasından vazgeçirmede başarılı olamadı. İslâm dünyası asırlardır hâkim konumda oldukları zaman böyle bir ideolojiden beslenmediler. Bir doğa kanunu olan doğum, hayat ve ölüm vetiresinden kendisini kurtaramayan İslâm medeniyeti, o kadar kadim ve ulu idi ki yıkılışın farkına varmaları bile hayli zaman aldı. Ne yazık ki durum idrak edildiğinde iş işten geçmişti. Alınan tedbirler, her sahada yapılmaya çalışılan reformlar beyhude idi. Durumun farkına varıldığı zamanlarda yani 19.yy.ın ortalarında ortaya çıkan bu görüşe İslâmcılığın sembol isimlerinden Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Seyyid Kutub, Mevdudi çok ciddi katkılar sağlamıştır.

Bediüzzaman, elinde nur olduğunu topuz olmadığını ısrarla vurgular. “İki elimiz var. Eğer yüz elimiz de olsa ancak nura kâfi gelir. Topuzu tutacak elimiz yok”²²¹ bahsettiği nur gerçek İslâmiyet’tir ki ittihadın asıl gereği de budur. Siyasette ise topuz her zaman daha hâkimdir. Burada ise çok ciddi bir tehlike söz konusudur. Siyaset ile

²¹⁹ Kara, *Vatan Gazetesi*, s.12.

²²⁰ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, s.214.

²²¹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.355.

hükmedilebilir, idare ve hükümet edilebilir hatta yüzeysel bir galibiyet de gözlemlenebilir. Ama ne var ki siyasetin topuzu ile galebe çalınsa kâfir olanlar münafık derecesine düşer. İran'daki devrimden önce evlerde namaz kılınıp dışarıda eğlenme, devrimden sonra ise dışarıda namaz kılıp evlerde eğlenme şeklinde ifade edilen gerçek manidardır. Ne Müslümanlık ne de İslâm birliği siyasetle elde edilebilecek bir hal değildir. Bediüzzaman, “*İnsaniyetin fitratı icabı, nurlarla alakadarlığı kışırdadır, zahirde, kabukta değil; belki ruhun, kalbin aklın ve bütün hissiyat ve letaifin derinliklerinde kök salmış olduğuna hükmediyoruz*”²²² derken hakiki imana nazarları yoğunlaştırmaya gayret etmiştir.

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm'da üç safhadan bahsetmektedir. İttihad-ı İslâm fertten başlamalıdır. Zira o, insan bazında toplumsallığın alt zeminindeki psikolojik nedenlerden hareket eder. Çünkü kişiliği bozulan ve yozlaşan insandır. Bu yozlaşmış insan, cemiyet binasının taşı olarak bozursa ona bağlı olarak diğer kısımlar da gelişmeyecektir²²³. Riyakârlık, dalkavukluk, menfaatperestlik gibi münafıklık özellikleri önce fertten başlar sonra toplumu ve devleti sarar. Yıkılışların asıl nedeni bu olduğu gibi ittihadın önündeki en büyük engel de budur. Her fert hakiki imanı elde etme istikametinde gayret etmeli ve bu konuda rehberlik yapılmalıdır. Fertten sonra hakiki İslâm esaslarının toplumun tüm katmanlarını şekillendirmesi durumu hayat bulmalıdır. Bu canlanma icbar ile değil bilgi, delil ve ikna ile olmalıdır. En son safha ise idare ve politik safhadır. Bu safha tüm İslâm âlemini dolayısı ile bütün dünyayı kapsayacaktır.

3.8. Dil

İslâm, sevgiyi kâinatın varlık sebebi olarak değerlendirirken, “*yaratılışın en yüksek gayesi ve fitratın en yüksek neticesi Allah'a iman*”²²⁴ da ancak muhabbetle tamam olabilir. İslâm toplumlarında söylem ve davranış planında sevgi dilinin kardeşlik hukukuna katkıları ve İslâm kardeşliğinin inşasında harç ve maya olması göz ardı edilmeyecek kadar önem arz etmektedir. Selamlaşma, pozitif söylemler,

²²² Nursî, *Lem'alar*, s.270.

²²³ Himmet Uç, “Topluma Sosyolojik Reçeteler: Hutbe-i Şamiye, Fatih ve Süleymaniye Kürsüsünde”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı*, s.198.

²²⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.218.

dualaşma, sevdiğini söyleme, nasihatlerde bulunma, irtibatın sürekliliği gibi ayet ve Sünnet kaynaklı fiiller de üzerinde hassasiyetle durulması, tahşidatının yapılması ve ifa edilmesi gereken hususlardır²²⁵.

Beşerî münasebetlerde kavli-i leyyin-tatlı dil ciddi bir öneme haizdir. Kur'ân'da bu terim, "*İkiniz Firavun'a gidin; çünkü o, iyice azdı. Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin. Olur ki aklını başına alır yahut hiç değilse biraz çekinir*"²²⁶ ayetinde geçmektedir ki Allah, kendisi tanrılık iddiasında bulunan biri ile muhatap olurken bile kibar, nazik, tatlı ve yumuşak bir üslup emretmektedir.

Kur'ân'ın başka ilahî kitaplar gibi tercüme edilerek ve başka dillere çevrilerek ilk günkü sıhhatini koruyarak asliyesini kaybetmemesinin asıl nedenlerinden biri dilinin muhafaza edilmesidir. Aslî dilinde okunma vecibesi, ibadetlerinde başka dillerin kabul edilmemesi ve Arap milletinin bilim, sanat ve edebiyatta hâkim unsur olarak asırlarca hükmünü icra ettirmesi gibi nedenlerle dil asliyesini muhafaza etmiş ve dinin kabul gördüğü yerlerde öğrenmek zarureti ortaya çıkmıştır. Allah'ın Kitabı'na seçtiği dil olan Arapçanın, dinî bir vecibe olarak öğrenilmesinin, birlik ve beraberliğe katkısı azımsanmayacak kadar fazla olmuştur, olmaktadır ve olacaktır. Dünyadaki tüm Müslümanların aynı dille ibadet ediyor olması fevkâlade bir birlikteliktir ki insanların birbirini kabul etmesi, sevmesi ve kaynaşmasına ciddi bir vesiledir. Dinden gelen böyle bir mecburiyet olmasaydı, Arapça lisanını birçok millet kabul etmeyecek, bu milletlerin ümmet içinde eriyip bir ve beraber olmasını netice vermeyecekti.

Reşid Rıza gibi bazı düşünürler İslâm birliğinin temel şartlarından birini dil birliği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa Bediüzzaman'ın yaklaşımı farklıdır. Arapça vacip ağırlığında önemli olsa da diğer dillerin gerçeğini görmezden gelinmesi bu birliğe ciddi engel olacaktır. Aynı dili konuşanlar değil aynı duygu, düşünce, inanç ve mefkûreyi paylaşanlar anlaşabilirler. Diğer taraftan haccın gerektiği gibi tesir edememesinde en etkili faktörlerden biri de dildir ki Arapça vacip derken bunu da

²²⁵ Haşr Suresi, 10; Nur Suresi, 61; Zuhur Suresi, 89; Müslim, İman, 93; Ebû Davud, Edeb, 131.

²²⁶ Tâhâ Suresi, 44.

ifade etmek istemiştir. Çünkü İslâm coğrafyasının büyük çoğunluğu Arapça konuşmaktadır ve dinimizin dilidir²²⁷.

Bediüzzaman, duygu ve düşüncede âlemşümül bir mahiyete sahiptir. Nitekim İslâmiyet ve onun Hz. Peygamberi diğer tüm dinlerin aksine bölgesel, kabilesel, ırkî değil bütün insanlığa rahmet olarak gönderilmiştir. İslâm farklı fikirleri, kültürleri, ırkları, coğrafyaları, dilleri, rahmet, şefkat ve muhabbet prensipleri etrafında uzlaştırabilecek potansiyel ve mahiyettedir. Ona göre, İslâmiyet'in tüm insanlığa şamil olması ile birlikte "İslâmiyet" ile "insanlık-insaniyet" arasında derin ontolojik bir bağ da vardır ve "İslâmiyet, insaniyet-i kübradır"²²⁸. Yani İslâmiyet insanlığın en güzel yansımasıdır ve "insaniyet-i suğra" denilen mehasin-i medeniyet, insaniyet-i kübranın mukaddemesidir. İnsaniyet-i kübranın âlem-i kevn'de kıyametin eteklerine kadar hâkim olacağını savunan Bediüzzaman şöyle der: "Dehre ve tebayi-i beşere damen-i kıyamete kadar hâkim olacak, yalnız âlem-i kevn'de adalet-i ezeliyenin tecelli ve timsali olan hakikat-i İslâmiyet'tir ki, asıl insaniyet-i kübra denilen şey odur"²²⁹.

3.9. Batı

Hayatiyetini Avrupa'ya bağlı götüren bir devletin ya da fikirleri açısından Batı'ya angaje olmuş aydın için çok önemli bir problem olan "Batı ne der?" sorusunun cevabı izaha muhtaçtır. Bu problem fikrin ilk çıktığı zamanlardan başlayan bir problemdir ve Namık Kemal'in ittihad-ı İslâm ibaresini kullandığı ilk makalesinde de konu edilmiştir.

İslâm'dan önceki tüm dinler belirli bir kavme ve coğrafyaya gelmesine karşılık İslâmiyet tüm dünya ve tüm insanlık için gönderilmiştir. İslâm kelimesi, "sulh, barış, teslimiyet" ve "selâmet" mânâlarındaki "silm" kökünden gelir. "Seni bütün insanlığa rahmetimizin müjdecisi, azabımızın uyarıcısı olarak gönderdik"²³⁰ kelam-ı ilahisi de göstermektedir ki İslâm, tüm insanlık için öncelikle rahmettir.

²²⁷ Hâkim, Taberânî ve Beyhaki'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadiste Allah Resulü; "Arap Kavmini üç şeyden dolayı seviniz. Ben Arabî'yim. Kur'ân Arabî'dir. Cennettekilerin lisanı Arabî'dir" buyurmuştur.

²²⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.443.

²²⁹ Nursî, *Muhakemât*, s.42.

²³⁰ Sebe Suresi, 28.

İslâmiyet, doğuşu itibariyle son din olduğundan, ister istemez karşısında iki hasım güç bulmuştu: Yahudilik ve Hıristiyanlık. Dinlerini bozulmuş ve hükümsüz ilân eden Kur'ân ve müntesiplerine karşı eski bu iki dünyanın takındığı hasmâne tavrı, tarihin seyri iflâh olmaz bir düşmanlığa çevirir. Kendi aralarında kavgalı olmalarına rağmen İslâmiyet karşısında her zaman aralarında su sızmaz iki müttefike dönüşen muharref bu iki inancın mensupları, asırlar boyunca İslâmiyet karşısında zor duruma düşmüşlerdir. Emevîler, Abbasiler, Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı'nın tebliğ ve fetih sahası coğrafyalarını korumak için kurdukları ittifaklar, tertip ettikleri Haçlı orduları İslâm hisarının karşısında asırlar boyunca hep mağlubiyetlerle muhatap olmuşlardır. Ancak esas mağlubiyetleri fikir, inanç ve itikat bazında gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. İşte bunun için bu ringe çıkmak istemeyen Batı dünyası İslâmiyet'i susturma, âdeme mahkûm etme, bir terör dini gibi lanse etme ve kitabı ve peygamberi hakkında akla hayale gelmeyecek isnatlarda bulunma gayretleri içinde olagelmıştır. Batı, İslâm'a ve Müslümanlara karşı bilinçli bir korku geliştirmiş, özellikle Sovyetler'in dağılmasından sonraki “öteki” ihtiyacını beslediği bu “İslâmofobi” ile gidermeye başlamıştır.

Müslümanların daha doğrusu İslâmiyet'in gücünden korkan Batı dünyası (emperyalist, materyalist ve beşeri sefahate ve dalâlete sevk eden bozulmuş Batı²³¹) başta Müslümanlar olmak kaydıyla tüm insanlığa İslâmiyet'i bir terör dini olarak göstermeye gayret etmektedir. Bir kısım insanların menfaat ve emelleri doğrultusunda ya da en hafif ifadesi ile dinin yanlış yorumlanarak giriştikleri menfi eylemlerdeki eleman ihtiyacını, maddi ve lojistik desteğini en kolay şekliyle insanın fitratına konulmuş olan inanma istidadını yani dini kullanarak elde etmeleri en kolay yollardandır. Oysa ne Kur'ân'da ne Sünnet'te ne de herhangi bir peygamberde günümüzdeki şekliyle bir cihad, Allah'ın rızasını kazanma usulü, tebliğ ve irşat metodu bulunmamaktadır. Eğer maksat Allah'ın rızası kazanmak ve cennete gidebilmek ise bu meşru gayeye gayr-i meşru yollarla gidilemez. Dine hizmet kılıfı ile hareket eden bu terör eylemcilerinin maksatlarında çok hüsn-ü zanda bulunmamak

²³¹ Nursî, *Mesnevî-i Nuriye*, s.129.

İslâm adına daha faydalı olacaktır. Zira bu örgütlerin silah ve alan tedarikçilerine baktığınızda gerçek daha net anlaşılacaktır.

İslâm'ın Batı için bir tehdit olduğunu savunanlar esasında İslâm dininin aslı ve esasından değil –ki tanımama da bir etken- "*İslâm dininin siyasî tabiatı*"nı merkeze alanlardır. Bu kanaatin oluşmasında 19. yüzyılda Müslüman sömürgelerindeki toplu isyanlar ve sömürge yönetimini zorlayan direnişlerin etkisi yadsınamaz. Cihad, hilafet, İslâm birliği gibi terim ve müesseselere karşı ciddi ve muhasebesiz bir düşmanlık yeşertildi. Zamanın değişmesi, insanlığın gelişimi, düşüncenin ilerlemesi, dünyanın küçülmesi... Batı dünyasının İslâm ve Müslüman algısını değiştirmesini, objektif kıstaslarla yeniden değerlendirmesi zaruretini ortaya koymuştur ve bundan kaçmanın da imkânı yoktur²³². İslâm'ın bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmesinin sağlanması ile birlikte şiddet her zaman kınanmalı, mağduriyet psikolojisinin tuzağına düşmeden dünyanın her yanında barış arayan insanlarla dayanışma göstererek inanç ve değerlerimizi temsil etmek mecburiyetindeyiz.

Bediüzzaman, 1919 yılı Eylül'ünde İslâm âleminin başına gelen elim hadiselerin verdiği yeis ile şiddetli mustarip olup bir çıkış yolu ve nur aradığı bir zamanda müşahade ettiği rüya-i sadıkasında, çıkış yollarından biri olan ittihad-ı İslâm için, "*Şark Husumeti, İslâm inkişafını boğuyordu, zail oldu ve olmalı. Garp husumeti, İslâm'ın ittihadına, uhuvvetin inkişafına en müessir sebeptir, bâkî kalmalı*"²³³ şeklinde görüş bildirir ve o âlemdeki heyetin de bu görüşü desteklediğini ifade eder. Bediüzzaman, İslâm dini ve Müslümanları başka din ve müntesipleri ile kıyas edilmesinin yanlışlığını ifade eder:

İleride tavaif-i mülük temelleri hükmünde olan anasır-ı muhtelif eklûplerinin İttihâdının temeli ve nokta-i istinadımızın esası olan "İttihâd-ı Muhammedî"den anasır-ı gayr-ı müslime tevahhuş etmesinler. Zîra mesleğimiz sırf ahlâkî ve dinî olduğundan onlara faide-i azimeden başka zarar vermez. Bizi kendilerine kıyas etmesinler. Zîrâ milliyetleri çoktan vicdanî olan dinlerine galebe çalmış...²³⁴.

²³² Osman Öztürk ve İbrahim Kaygusuz; "İttihad-ı İslâm Sadece İslâmî Değil, Aynı Zamanda İnsani Bir Projedir", *Köprü Dergisi*, S.108, İstanbul, 2009, s.46.

²³³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.494.

²³⁴ Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.386.

İttihad-ı İslâm'ın Avrupa ve diğer Batılı devletler için tehlike gibi görülmesi, Batılı devletlerin kendi konumlarını ve güçlerini muhafaza edebilmek için gerekli gördüğü ortamın hazırlanması için bir vesiledir. Gerçekte sulh, huzur, medeniyet ve sevgi ortamının teessüs edilebilmesi İslâmî kaide, öğretisi ve inançları sayesinde olabilmektedir. İslâmiyet'in hâkim olduğu dönemlerdeki savaş sayısı ile diğer dinlerin ve dinsiz ideolojilerin hâkim olduğu dönemlerdeki savaşların sayısı mukayese edildiğinde ne demek istenildiği daha net anlaşılacaktır. Binaenaleyh İslâm medeniyeti şahsî çıkar üzerine değil diğerkâmlık üzerine tesis edilmiştir. “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” mülahaza ve inancı, “yaşatma ideali uğrunda yaşamadan vazgeçme” şuuru, “kendi kurtuluşunu başkasını kurtarmada görme” anlayışında olan bir dinin başkalarına tehdit olabileceğini düşünmek en azından bu dinin bilinmediği anlamına gelecektir²³⁵.

Batı dünyasının saldırılarına karşı fikir planında karşı durabilen Bediüzzaman ile birlikte sayıları çok fazla olmasa da ilim ve irfan insanlarımız çeşitli fikirler ortaya koymuş ve bunları uygulama gayreti içinde olmuşlardır. İttihad-ı İslâm fikri, üzerinde en çok ittifak edilen kurtuluş reçetesi olmuştur.

Felsefi olarak modern düşüncenin karşısında duran tek unsur aslında İslâm. Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi modern dünyanın kurucu unsuru değil. İslâm hâlâ modern dünyanın karşısında felsefi olarak duran tek din, kültür ve blok. Bu bloğun binlerce rengi, çokça farklı seviyesi var. Dolayısıyla modern dünyanın İslâm ile ilgilenmesi normal. İslâm'ın modern dünyanın karşısında fiili olarak bir tehdit olmadığını biliyoruz. Fakat potansiyel olarak neredeyse tek tehdit unsuru. Fiili olarak tehditmiş gibi gösterilmesi uluslararası çevrelerin başarısıdır²³⁶

diyen İsmail Kara, kendi düşünce, izm, ekol ve çıkarlarına en büyük engel olarak gördükleri İslâmiyet'i insanların zihinleri ve nazarlarında mahkûm etmeye en azından denetim altına almaya çalıştığını ifade etmektedir. Esasında Batı'nın en çok korktuğu fikirlerin başında ittihad-ı İslâm gelmektedir ve hâlâ öyledir. Bunu engellemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar ve yapmaktadırlar.

²³⁵ Hıristiyan ve Yahudilerin Osmanlı şeriat mahkemelerinde davalarının görülmesini istemeleri sıklıkla görülen durumlardan biri idi. Bkz. Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.27.

²³⁶ Kara, *Vatan Gazetesi*, s.12.

“İslâm kardeşliğinin gücü nükleer enerji gücünden daha büyüktür!” serlevha sözü, 1974’te Pakistan’ın Lahor kentinde toplanan İslâm Kongresi’nde dile getirilmiştir. İslâmî uyanış ve ona karşı geliştirilen alternatifler konusunda uzman olan İsrail Yahudi’si yazar Jacob M. Zandau bu sözü Panislâm politikaları kitabında bir dipnot olarak aktarır. Kitabın sonuç bölümünde farklı kişilerden alıntılarla şu tespitleri yapar: “*Panislâmizm manevi ve imanî bağların üzerine inşa edilen bir birliktir. Müslüman topraklar ve nüfusu fiziksel olarak ne zaman tehdit edilse din onların siyasi olarak direnmelerini sağlayan ortak bir kaynak haline geliyor.*” Batı dünyası emperyalist ve dinî emellerini gerçekleştirebilmek için İslâm âleminde hususan Osmanlı Devleti’nde ayrıklıkları çıkartmak suretiyle muvaffak olmuşlardır²³⁷. Avusturyalı Türkolog Anton Cornelens Schaendinger, bu konuda şu tespitleri yapıyor:

İskender, Batı’dan Doğu’ya ve Hint’e kadar yayıldı. Cengiz Han, Avrupa ortalarına kadar at koşturdu. Lâkin hiçbirisi Osmanlı Türkleri gibi diğer insanların kültür ve din özgürlüğüne saygı göstermediler. Osmanlılar, hârikulâde bir nizam ve düzende asırlarca kendilerinden olmayan insanlarla barış içinde yaşadılar. Onun içindir ki Avrupa’da dört asır boyunca kalabildiler.

İngiltere’nin Osmanlı büyükelçilerinden Sir Charles Elliot’un bununla alâkalı teşhisi ise şöyledir: “*Uysallığın ve alçak gönüllülüğün diğer meziyetlerden daha fazla mükâfatlandırılması bir yana, eşitlik bakımından padişahların idare ettiği Osmanlı İmparatorluğu’nda, en az ABD’deki kadar eşitlik vardır.*” Sicilyalı Türkolog Dr. Giovani Pampanini, bugün de geçerliliğini koruyan şu orijinal hükme varmıştır: “*Barış ve hoşgörü içinde birlikte yaşamak konusunda bugün dünya, Osmanlı’nın çok gerisindedir.*” Tarihçi Gibbons, aynı mevzuda şu ifadeleri sarf etmekte:

Osmanlıların hoşgürüsü ister siyaset, ister hâlis insanlık, isterse başka bir şey olsun; şu bir gerçektir ki, Türkler yeni zaman içinde milliyetlerini tesis ederken, din hürriyeti umdelerini temel taşı olarak koymuş bir millettir. Sürekli Yahudi ve Hıristiyan tazyiklerine mukabil, Türkler’in Balkanlar’a girmesinden sonra, yerli gayrimüslimlerle yeni gelen Müslümanlar yüzyıllarca âhenk içinde yaşamışlardır.

²³⁷ Bediüzzaman’ın, konuyu izahı için bkz. Nursî, *Sözler*, s.817-840.

Velhasıl, bizler Müslümanlar olarak Batı'ya, gerçek İslâmiyet'in yaşantısını göstermemiz, İslâm'ın, korkulacak bir sistemler bütünü olmadığı gibi sadece Müslümanlara değil tüm insanlığa sulh, huzur ve saadet kaynağı olduğunu inandırmamız lazım. Bediüzzaman, kâfirlerin ahirete inanmamasındaki fevkâlade ızdırıp verici haleti, “İslâmiyet'teki ahiret inancı belki de doğrudur” diye ihtimal vererek aştığını da ifade eder.

Müslümanlar birlik halinde muktedir olduklarında dahi hiçbir zaman baskı ve zulüm yapmamışlardır. Zira Kur'ân'ın emri de zorlama ve baskı değil tebliğ ve irşat yani iknadır. Zaten zorla Müslümanlaştırma yapmış olsaydı hâkim olduğu topraklarda herkes Müslüman olurdu ve şu anda dünya inanç haritası çok değişik olurdu. Bu hususa şöyle değinir:

Amma ecnebilerin vahşî oldukları kurun-u vustada, İslâmiyet vahşete karşı husumet ve taassuba mecbur olduğu halde adalet ve itidalini muhafaza etmiş. Hiçbir vakit engizisyon gibi etmemiş. Ve zaman-ı medeniyette ecnebiler medenî ve kuvvetli olduklarından, zararlı olan husumet ve taassup zâil olmuştur. Zira din nokta-i nazarından medenilere galebe çalmak ikna ile, icbar ile değildir. Ve İslâmiyeti, mahbup ve ulvî olduğunu, evâmirine imtisalen ef'al ve ahlâk ile göstermekledir. İcbar ve husumet, vahşîlerin vahşetine karşıdır²³⁸.

Bediüzzaman'ın, “Artık maddi kılıç kınına girmiştir. Medenilere galebe ikna ile” prensibi çok önemlidir. Savaşlardan, ölümlerden ve kavgalardan bıkan çağımız insanı sevgiye, uzlaşmaya, hoşgörüyeye çok açtır. “Muhammed'in mecnunluğu ve onun cünûn alâmetleri yüklü tebliği fikrî bir münazarayı değil, ateş ve kılıç ile kökünden kazanmayı hak etmektedir”²³⁹ zihniyet ve düşmanlığına mukabil, “Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin” yani “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” tavrına en çok muhtaç olduğumuz bir zamanda olduğumuz gibi en geçerli ve tesirli iletişim aracı da budur.

Kur'ân'ın elmas kılıcının halledemeyeceği hiçbir mesele yoktur. Kavga esnasında kimse kimseyi duymaz. Nitekim Bediüzzaman'ın en temel prensiplerinden birisi de kendisini adadığı “iman ve Kur'ân hizmeti”nde “batıl bir vesileyle İslâm'a

²³⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalât*, s.73; Nursî, *Asar-ı Bediyye*, s.359; Nursî, (19 Kasım1908). “Reddü'l-Evham”, *Şark ve Kürdistan Gazetesi* S.90, s.2; Safa Mürsel, *Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1980, s.450.

²³⁹ Karabaşoğlu, “İhtidamın Özel Tarihi”, *Köprü Dergisi*, S.91, İstanbul, 2005, s.32.

hizmet olmaz” prensibidir. Nitekim Şeyh Said’in “*biz şeriat getireceğiz*” diyerek yardım talebine, “*Sen buraya gelinceye kaç şeriat prensibini çiğnedin?*” diyerek tekdir etmiş, kesinlikle dâhili problemlerde kılıç kullanılamayacağını ifade etmiştir. Hudeybiye antlaşmasının neticeleri de hatırlanmalıdır. Zira savaş ortamının ortadan kalkması ile Kur’ân’ın elmas hakikatleri gönüllerde yansımaları bulmuş ve gerçek fetih²⁴⁰, gönüllerin fethi gerçekleşmiştir.

Bediüzzaman, daha önce de belirtildiği gibi birliğin meşrebi olarak muhabbeti esas almakta, düşman olarak cehalet ve zaruret ve nifakı benimsemektedir. Gayrimüslimlerin de ortak probleminin bunlar olduğu kanaatindedir. Devrimiz de göstermektedir ki Batı’yı tehdit eden İslâm terörü (!) cehalet, özellikle dinî cehaletten kaynaklanmaktadır. Maddi savaşın zamanının geçtiğine, ilim, fikir ve bilgi ile mücadele devri olduğunu, zamanın medenileştirdiği insanları ancak akıl ve fikirle ikna ederek galip gelinebileceğini ders verir.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD, İngiltere ve Fransa’nın ittifak-ı İslâm’a bakışları da değişir. Zira dinsizlik kaynaklı anarşinin, bütün dünyanın başına bela olabileceğini hakka’l-yakîn görmüş oldular. Bu büyük tehlikeye sadece kendilerinin baş edemeyeceklerini de anlayan bu devletler ve yöneticileri hakkında Bediüzzaman’ın olumlu ifadeleri de olmuştur. “*Eskiden Hıristiyan devletler bu ittifak-ı İslâm’a taraftar değildiler. Fakat şimdi komünistlik ve anarşistlik çıktığı için hem Amerika hem Avrupa devletleri, Kur’ân ve ittifak-ı İslâm’a taraftar olmaya mecburdurlar*”²⁴¹ der. Nitekim daha sonra İslâm Birliği Teşkilatı, İslâm Bankası, Bağdat Paketi gibi kuruluşlara izin verme nedenleri de bu tehlikelere karşı cepheyi sağlamlaştırmak olmuştur. Dinsizliğin başıboş hale getirdiği insanlığa mukabil iman, insanları birbirine rapteden sağlam bir bağ olduğu gibi insanların birbirleri ile olan münasebetlerinde menfaatsiz yardımlaşma, dayanışma ve her türlü iyiliğe esas vesilelerdir. Bediüzzaman, imanın fert, aile, toplum ve tüm dünyanın huzurunu temin için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ayrıntılı bir şekilde izah eder²⁴².

²⁴⁰ “Şüphesiz ki biz sana, apaçık bir fetih ihsân ettik”, Fetih Suresi, 1.

²⁴¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.297.

²⁴² Bkz. Nursî, *Şualar*, s.181.

Uzun menzilli füzeler ve uçaklarla suçlu, masum demeden herkesin öldürüldüğü bir yöntemin kısa ve uzun vadede çözüm olamayacağı gibi terörü azdıracacağını ifade eden William Pfaf, soğukkanlı bir değerlendirme ile muhatapların ve hadiselerin anlaşılmasının zaruret olduğunu ifade eder²⁴³. Bu anlaşılma İslâm'ın hakiki değerinin ortaya çıkması olacaktır ki beşer bunu er ya da geç görecektir.

Tüm insanlığın ortak belası olan anarşi ve terör ancak Kur'ân ahlakı ile ortadan kaldırılabılır. Bediüzzaman, *“İnsanlığı dehşetli musibetlere uğratan, tehdid eden, anarşiliğin, bozma ve tahribin tek çaresi ancak ve ancak İlahî, semavî bir dinin ezel ve ebed gerçekleridir, gerçek İslâm'dır”*²⁴⁴. Başka bir eserinde de şöyle der:

Şimdi bu zamanda en büyük tehlike olan münafıklık ve dinsizlik ve anarşilik ve maddecilere karşı yalnız ve yalnız tek bir çare var: O da Kuran'ın hakikatlerine sarılmaktır. Yoksa koca Çin'i, az bir zamanda komünistliğe çeviren insanlık musibeti; siyasî, maddi kuvvetler ile susmaz. Yalnız onu susturan Kuran gerçeğidir²⁴⁵.

Yine başka bir zaman ve mekânda, *“Hakiki bir Müslüman, samimi bir mü'min, hiçbir zaman anarşiye ve bozgunculuğa taraftar olmaz. Dinin şiddetle menettiği şey, fitne ve anarşidir. Çünkü anarşi hiçbir hak tanımaz. İnsanlık seciyelerini ve medeniyet eserlerini canavar hayvanlar seviyesine indirir”*²⁴⁶ ifadelerine yer verir. İnançsızlık, anarşinin asıl sebebi iken bunun ıslahı da ancak imanın tesis edilmesi ile mümkün olabilecektir.

Bu vatan ve milletin hayat-ı içtimaiyesini anarşilikten kurtarmak ve büyük tehlikelerden halâs olmak için beş esas lazım ve zaruridir” diyen Bediüzzaman, bunları şöyle sıralar: Birinci, merhamet; ikincisi, hürmet; üçüncüsü, emniyet; dördüncüsü, haramdan çekinmek; beşincisi, serseriliği bırakıp itaat etmektir²⁴⁷.

Bu maddelere baktığımızda sadece İslâm'da bulunan meziyet ve güzellikler değil, diğer ilahî dinlerin de insaniyetin de emri ve gereği olan hususlardır. Ne var ki bütün

²⁴³ Ali Bulaç, *Ortadoğu'dan İttihad-ı İslâm'a*, C.2, s.454.

²⁴⁴ Nursî, *Barla Lahikası*, s.9.

²⁴⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.297.

²⁴⁶ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.566.

²⁴⁷ Nursî, *Barla Lahikası*, s.186; Nursî, *Şualar*, s.307.

bu maddeler Allah'a ve ahirete iman olmadan sahip olunamayacak meziyetlerdir. İnsanlığının başına bela olan anarşiye karşı ittihad-ı İslâm'ı çare olarak sunar:

Eski zamanda İngiliz, Fransız, Amerika siyasetleri ve menfaatleri buna muarız olmakla mâni olurdular. Şimdi menfaatleri ve siyasetleri buna muarız değil, belki muhtaçtırlar. Çünkü komünistlik, masonluk, zındıklık, dinsizlik, doğrudan doğruya anarşistliği intaç ediyor. Ve bu dehşetli tahrip edicilere karşı ancak ve ancak hakikat-ı Kur'âniye etrafında İttihad-ı İslâm dayanabilir. Ve beşeri bu tehlikeden kurtarmaya vesile olduğu gibi bu vatani istilâ-yı ecanipten ve bu milleti anarşilikten kurtaracak yalnız odur. Ve bu hakikate binaen, Demokratlar bütün kuvvetleriyle bu hakikate istinad edip komünist ve masonluk cereyanına karşı vaziyet almaları zarurîdir²⁴⁸.

1960'tan sonra Batılı bir ilim adamı şöyle der:

Emin olunuz ki, bir İslâm birliği teşebbüsünden ilk memnun olup sevinç duyacak olan Avrupa ve Amerika'dır. Gün geçtikçe biraz daha kabaran İslâv kini ve silahlı kuvvetleri karşısında, canlı ve imanlı yüreklerden örülmüş bir İslâm kalesi önünde muhakkak ki hürmetle ilk eğilecek olan Avrupa ve Amerika'dır. Çünkü İslâv kininin tuğyanından Avrupa ve Amerika'yı ve dolayısı ile bütün medenî dünyayı yalnız ve yalnız maneviyat kuvveti kurtaracaktır²⁴⁹.

Bediüzzaman, dinî tahribe yönelik hareketlere karşı şu îkazda bulunmuştur:

Sizin cebren böyle ehl-i îmanı mimsiz medeniyete sevk etmekteki maksadınız, eğer memlekette âsâyîş ve emniyet ve kolayca idare etmek ise, kat'iyyen biliniz ki, hata ediyorsunuz, yanlış yola sevk ediyorsunuz. Çünkü itikadı sarsılmış, ahlâkı bozulmuş yüz fâsıkın idaresi ve onlar içinde âsâyîş temini, binler ehl-i salâhatın idaresinden daha müşküldür²⁵⁰.

Diğer taraftan hakiki Müslümandan kimseye zarar gelmeyeceğini de defalarca ifade etmiştir: "*Hakiki bir Müslüman, samimi bir mü'min hiçbir zaman anarşiye ve bozgunculuğa taraftar olmaz. Dinin şiddetle menettiği şey, fitne ve anarşidir*"²⁵¹.

²⁴⁸ Nursî, *Şualar*, s.271.

²⁴⁹ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.451.

²⁵⁰ Nursî, *Lem'alar*, s.193.

²⁵¹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.566.

Bediüzzaman, devletlerin ülkelerinin sınırları konusunda fazlaca bir görüş açıklamasa bile ABD örneğinden mülhem, coğrafi gerçekliği olmayan farazi hatlar ya da tel örgüler anlamındaki “sınır”ın insanı sınırladığı ve fitrî olmadığı sonucuna varır. İttihad-ı İslâm ile İslâm ülkeleri arasındaki coğrafi sınırlar kalkacaktır. Ancak bu aynı zamanda tüm dünyada tüm devletlerin aralarındaki sınırların da kalkması ile mümkündür. Zira zaman ve şartlar çok hızlı değişim kaydetmektedir. Dünyadaki tüm sınırların kalkmasının da ittihad-ı İslâm’a zararı olmaz. Zira ittihad-ı İslâm aslında coğrafya ile sınırlı bir ittihad değildir. Bediüzzaman’ın, "*gayet büyük maddî bir kuvvet ve hâkimiyet lâzım*"²⁵² dediği vazife için gerekli ve şart olan bu kuvvet ve hâkimiyet İslâmiyet’e dönüşen hakiki İsevilerle olması da kuvvetle muhtemeldir ki tüm sınırların kalkması bu açıdan değerlendirilebilir. Bediüzzaman, şöyle der:

Vatan, millet ve onların hayatı ve saadeti, hakaik-i Kur’âniyeye dayanmak ve bütün âlem-i İslâm’ı arkasında ihtiyat kuvveti yapmak ve uhuvvet-i İslâmiye ile dört yüz milyon kardeşi bulmak ve Amerika gibi din lehinde ciddi çalışan muazzam bir devleti kendine hakiki dost yapmak, iman ve İslâmiyet ile olabilir²⁵³.

Dinsiz bir milletin yaşayamayacağı ve dinin bir zaruret olduğunu tarih nice örnekleri ile ispat etmiştir. Said Özdemir’e Amerikalı pilot Taylor’un, “*Biz Allah’a inancı olanlar, inanç duygusunu yok etmeye çalışan dinsiz komünistlerle mücadelede sizlerle beraberiz*”²⁵⁴ dediği gibi aklı başında olan her inanç sahibi inançsızlıkla mücadelede beraber hareket etmek zorundadır.

“*Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları velî edinmeyin. Onlar ancak birbirlerinin velisidirler. Sizden kim onları velî edinirse o da onlardandır. Allah böylesi zalimleri doğru yola iletmez*”²⁵⁵ ayetinde geçen ‘velî’ ifadesinin ‘dost’ olarak tercüme edilmesinin yanlışlığı ile birlikte asıl problem yanlış tefsir edilmesidir. Zira gayrimüslim bir hanım ile evlenmeye izin veren bir din nasıl olur da onlarla münasebete geçmeyi yasaklar? Hıristiyanlık ve Yahudilik vasfının sevilmemesi;

²⁵² Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.11.

²⁵³ Nursî, *Emirdağ Lâhikası*, s.424.

²⁵⁴ Şahiner, *Son Şahitler*, C.4, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005, s.121.

²⁵⁵ Mâide Suresi, 51.

Müslümanlığından pişmanlık veya eziklik duyup ilişki içine girilmesi yasaklanmıştır²⁵⁶.

Hıristiyanlarla ittifak onların İslâmiyet’i ve Müslümanları tanımalarına da vesile olacağından neticede Hıristiyanlığın ve Hıristiyanların İslâm’a ittiba ve iltihakı imkân verecek bir işbirliği olacaktır. Bediüzzaman’ın Mektûbât adlı eserinden iktibasla bu hususun izahı şöyle yapılabilir:

Hazret-i İsâ Aleyhisselâm’ın şahsiyet-i mâneviyesinden ibaret olan hakikî İsevîlik dini zuhur edecek, yani rahmet-i İlâhiyenin semâsından nüzul edecek, hâlihazır Hıristiyanlık dini o hakikate karşı tasaffî edecek, hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak, hakaik-i İslâmiye ile birleşecek, mânen Hıristiyanlık bir nev’î İslâmiyet’e inkılâp edecektir. Ve Kur’ân’a iktida ederek, o İsevîlik şahs-ı mânevîsi tâbi ve İslâmiyet metbû makamında kalacak, din-i hak bu iltihak neticesinde azîm bir kuvvet bulacaktır. Dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlûp olan İsevîlik ve İslâmiyet, İttihâd neticesinde dinsizlik cereyanına galebe edip dağıtacak istidadında iken, âlem-i semâvatta cism-i beşerîsiyle bulunan şahs-ı İsâ Aleyhisselâm, o din-i hak cereyanının başına geçeceğini, bir Muhbir-i Sadık, bir Kadîr-i Külli Şey’in vaadine istinad ederek haber vermiştir. Madem haber vermiş, haktır. Madem Kadîr-i Külli Şey vaad etmiş, elbette yapacaktır²⁵⁷.

Batı’nın çoğunluğundaki çıkırından çıkmış laiklik, kendi içinde kültürel bir ‘kendini mahvetme’ tohumunu da taşır²⁵⁸ diye Zbigniew Kazimierz Brzezinski, çok doğru bir tespit yaparak Batı menşeli sekülerlik ve laiklik kulelerinin yıkılıp modern dünyada üzerinde tefekkürü yeniden inşa edilmesinin zaruri olduğunu ifade eder. Zira durmadan hedonist, tüketici ve narsist fertler üreten bu sistemlerin insana huzur ve mutluluk getiremeyeceği zaten aşikâr hale gelmiştir.

Allah Resulüne yapılan şu ilâhî hitap, günümüzde de aynen geçerliğini korumaktadır: “De ki, “Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda ortak bir kelimeye gelin: Allah’tan başka bir mâbut tanımayalım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı

²⁵⁶ Ursula Spuler, Bediüzzaman’ın ‘Âhırzamanda İsevîlerle ittifak etme’ esasının hedeflerini, “ortak değerlere hizmet etmek, Cenab-ı Hakk’ın adını yüceltmek ve dünyada O’nun adını anaların sayısını artırmak” şeklinde tespit eder. (İslam Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi, s.36.)

²⁵⁷ Nuri Çakır, “İttihad-ı İslâm”, Köprü Dergisi, S.108, İstanbul, 2009, s.54.

²⁵⁸ Ali Bulaç, Ortadoğu’dan İttihad-ı İslâm’a, C.2, s.455.

bırakıp da bazımız bazımızı Rab edinmesin”²⁵⁹. Hıristiyanlar ve Yahudiler ile bazı ortak konularda ve düşmanlara karşı ittifak yapılabilir ve yapılmalıdır. Bediüzzaman şöyle der:

Hattâ hadis-i sahihle, âhîrzamanda İsevîlerin hakikî dindarları ehl-i Kur’ân ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehl-i diyanet ve ehl-i hakikat, değil yalnız dindaşı, meslektaşı, kardeşi olanlarla samimî ittifak etmek, belki Hıristiyanların hakikî dindar ruhanîleriyle dahi, medar-ı ihtilâf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve nizâ etmeyerek, müşterek düşmanları olan mütecaviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar²⁶⁰.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken nokta, dinin özüne ve ruhuna aykırı bir durumun olup olmamasıdır. Bediüzzaman’ın da üzerinde durduğu İslâm ve Hıristiyanlığın hatta tüm insanlığın ortak düşmanı olan komünizme karşı ortak mücadele etmesi ve dayanışma içinde olması, ne dinen ne de siyaseten mahsurludur. Diyalog ve ittifakın meşruluğuna dair Kur’ân ve Sünnet’te çok deliller vardır. Hatta Hz. Peygamberimizin bizzat uygulamaları mevcuttur. Meseleye şu cümlelerle açıklık getirir:

Âhîrzamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammedîye bir lakaytlık perdesi gelmiş ve madem âhîrzamanda Hazret-i İsa’nın din-i hakikîsi hükmedecek, İslâmiyet’le omuz omuza gelecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa’ya mensup Hıristiyanların mazlumlarının çektikleri felâketler, onlar hakkında bir nevi şehadet denilebilir²⁶¹.

Fetret devri insanların ehl-i necat olduğunu da savunan Bediüzzaman, “*Hadis-i sahihle, âhîr zamanda İsevîlerin hakiki dindarları ehl-i Kur’ân ile ittifak edip müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi....*”²⁶² ifadelerini kullanır ve şu görüşünü dile getirir:

Şimdi bu acib zamanda, îmanı bulunan ve hatta fırak-ı dâleden bile olsa onlarla uğraşmamak ve Allah’ı tanıyan ve âhireti tasdik eden, hıristiyan bile olsa onlarla

²⁵⁹ Âl-i İmran Suresi, 64.

²⁶⁰ Nursî, *Lem’alar*, s.237.

²⁶¹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.260.

²⁶² Nursî, *Lem’alar*, s.237.

medar-ı niza noktaları medar-ı münakaşa etmemeyi hem bu acib zaman, hem mesleğimiz, hem kudsî hizmetimiz iktiza ediyor²⁶³.

İslâm âleminin uyanması ve Batı'da gerçek Hıristiyanlığın yaşanmaya başlanması ile Müslümanlarla ittifakın hâsıl olacağını, bu vesile ile “*dehşetli gelecek iki cereyana karşı semavi bir muavenetle dayanıp*”²⁶⁴ galip geleceğini de ifade ettiğini görüyoruz.

Tüm insanlığın ortak düşmanı olan tanrıtanımazlık ve anarşiye karşı, “*Misyonerler ve Hıristiyan ruhanileri, hem Nurcular, çok dikkat etmeleri elzemdir. Çünkü herhalde şimal cereyanı, İslâm ve İsevi dininin hücumuna karşı kendini müdafaa etmek fikriyle, İslâm ve misyonerlerin ittifaklarını bozmaya çalışacak*”²⁶⁵ şeklinde uyarısını da yapar. Bediüzzaman, “*Şimal cereyanı*” diye nitelendirdiği o dönemki Allah'ı inkar davasının temsilcisi olan Komünizmin, kendini muhafaza etmek ve rejiminin hayatını uzatmak amacıyla Müslümanların ve Hıristiyanların ittifak etmelerini önlemek isteyebileceğini, bir uyarı mahiyetinde beyan ediyor. Dahası “*Risale-i Nur'un İhlas Lem'alarında denildiği gibi, şimdi ehl-i iman, değil Müslüman kardeşleriyle, belki Hıristiyan'ın dindar ruhanileriyle ittifak etmek ve medar-ı ihtilaf meseleleri nazara almamak, niza etmemek gerektir. Çünkü küfr-ü mutlak hücum ediyor*”²⁶⁶. Bediüzzaman, zamanı geldiğinde işin hangi noktaya varacağını da çok iyi bilmektedir:

Ey Câmi-i Emevîde kardeşlerim! Ve yarım asır sonraki âlem-i İslâm camiindeki ihvanlarım! Baştan buraya kadar olan mukaddemeler netice vermiyor mu ki: İstikbalin kıt'alarında hakikî ve mânevî hâkim ve beşeri, dünyevî ve uhrevî saadete sevk edecek yalnız İslâmiyettir ve İslâmiyete inkılâp etmiş ve tahrifattan ve hurafattan sıyrılacak İsevîlerin hakikî dinidir ki, Kur'an'a tâbi olur, ittifak eder²⁶⁷.

Âhırzamanda geleceği haber verilen zatın “... *üçüncü vazifesi, hilafet-i İslâmiyyeyi, İttihâdı İslâm'a bina ederek, İsevi ruhanileri ile ittifak edip din-i İslâm'a hizmet etmektir*”²⁶⁸ şeklinde fikirlerini beyan eder. İnsanlıkta görülen değişim ve

²⁶³ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.192.

²⁶⁴ Nursî, *Lem'alar*, s.238.

²⁶⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.139.

²⁶⁶ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.179.

²⁶⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.351.

²⁶⁸ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.11.

gelişmelere bakarak, inanç aleyhinde durumun daha da kötüleceğini gören Bediüzzaman, “...devletler, milletler muharebesinin tabakat-ı beşer muharebesine terk-i mevki etmesi”²⁶⁹ şeklinde ifade ettiği inanç ve inkâra dayanan farklı ideolojilerin arasındaki çatışmaların önüne geçebilmek ve dinsizliğe karşı durabilmek için tüm inananları içine alacak bir birliği dile getirmiştir²⁷⁰. Herkes gibi onun için de ittihad-ı İslâm’a karşı Batı’nın nasıl bir tavır alacağı veya alması gerektiği önem arz etmekteydi. Bu merkezde İngilizlere özel bir parantez açmakta yarar vardır.

Bediüzzaman’ın küresel ölçekte ifade ettiği “*insaniyet-i suğra*” (küçük insanlık/medeniyetin olumlu sonuçları) tanımlamasının dışında kalan “*mimsiz medeniyet*” ideolojik bir olgu olup Avrupa sömürgeciliğinin ve emperyalizminin küreselleşmiş bir yansımasıdır. Daha somut bir ifade ile İngiliz-Yahudi ideolojisinin “*küresel*” bir boyut kazanmasıdır²⁷¹. Küresel bir boyut kazanan İngiliz-Yahudi ideolojisinin menfi tesirlerini kırarak gerçek realite rahmet, şefkat ve muhabbet prensipleri etrafında insanlığı bir araya getiren ittihad-ı İslâm şemsiyesidir. İslâmiyet’in düşmanlarından biri olan İngiltere için Zübeyr Gündüzalp şunları söyler; “*Balıkçı adasına sıkışıp kalacaklardır. Balıkçı adasında kahrolup, boğulup, cehenneme defolacaklardır*”²⁷².

Bediüzzaman, İstanbul’un işgal edilmesine²⁷³ karşı “*Ey kardeşlerim! İngiliz gibi cebbâr bir hükûmetin istilâ ettiği bir zamanda, bu tarzda matbâa lisânıyla onlara mukâbele etmek, tehlike yüzde yüz iken hıfz-ı Kur’ânî bana kâfi geldiği halde, size de yüzde bir ihtimalle ehemmiyetsiz zalimlerin elinden gelen zararlara karşı, elbette yüz derece daha kâfidir*”²⁷⁴ şeklinde mücadele eder ve bu mücadelesinde fevkâlade cesaret ile muvaffak da olur. Başarısı ise izzet-i imaniyenin korunmasıdır. “*İstanbul’da en büyük ve en ehemmiyetli ve tesirli hizmet-i vataniye ve milliyesinden birisi de Hutuvat-*

²⁶⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.491.

²⁷⁰ İbrahim Canan, *Risale-i Nur Işığında Alevilik Sünnilik Meselesi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2002, s.116-117.

²⁷¹ Şaban Teoman Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s.155.

²⁷² Şahiner, *Bediüzzaman Üniversitesi*, s.18.

²⁷³ I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ile sona erdi. Bunun ardından 13 Kasım 1918’de Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul işgal olundu. 13 Kasım 1918’de başlayan işgal, 6 Ekim 1923’te İstanbul’un Kurtuluşu ile sona erdi. (Şaban Mümin Yıldıztaş, *Yaralı Payitaht/İstanbul’un İşgali*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s.74.)

²⁷⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.405.

ı Sitte adlı eseriyle gaddar zalimlerin yüzlerine tükürüp, izzet-i diniyeyi ve şeref-i İslâmiyeyi muhafaza etmesidir”²⁷⁵.

İngilizlerin İslâm düşmanlığı ve hususiyle İslâm birliği düşmanlığı çok aşikârdır. Zaten İstanbul’un işgal edilmesinin en manidar yanı da budur. Merkez-i hilafet ve saltanatın işgal edilmesi, İslâm âlemine en tesirli bir mesaj ve tehdit idi. “*Altı adım*” veya daha manidar bir ifade ile “*altı şeytânî adım*” mânâsına gelen Hutuvat-ı Sitte, Bediüzzaman’ın işgalci İngilizlere karşı gizlice neşredilmiştir ve el altından dağıtılan eseridir. İşgal kuvvetleri komutanı General George Milne²⁷⁶, Bediüzzaman’ın görüldüğü yerde vurulması emri vermiştir. Buna rağmen o, işgalin bitmesine kadar İstanbul’u terk etmemiş, mücadelesini açıktan sürdürmüştür. Nitekim Hutuvat-ı Sitte eseri ile matbuât lisânıyla İngilizlerin altı desîsesini deşifre ederek bütün planlarını bozmuştur.

Dünya tarihinde emperyalist gaye ile işgalci bir karaktere sahip olan İngilizler, bu şöhretleri ile hâlihazırda dahi aynı sömürgeci gaye ile dünya siyasetinde en etkili ülke konumundadırlar. Fiili olarak İstanbul’u işgal eden İngilizler, bunun uzun süre kalıcı olmayacağını bildiklerinden uzun vadede kendi istek ve çıkarları doğrultusunda hükmedebileceği bir politika yöntemi belirlemişlerdi. Bu ise Batı medeniyetinin heva ve hevesin serbestiyeti ile meşru olmayan fikirleri ve yaşam şekillerinin her türlü yolları kullanarak İslâm memleketlerine ve İslâm âleminin kalbi olan İstanbul’a zorla da olsa yerleştirmeye çalışması idi. Müslümanları özellikle İslâmiyet’ten ve Osmanlı idaresinden soğutmaya çalışıyor, hilafete karşı haksız ithamlarda bulunarak zayıflatılmaya çalışılıyor, ümitsizlik aşıyor, ırkçılık menşeli hürriyet pompalayarak ayrılık tohumları atıyor, milletlerin ihtiras ve menfaatleri okşanarak ayrılık çıkarılıyor, dahası İslâmî literatür kullanılarak sağdan saldırılar yapılıyor, kendi güçleri ön plana çıkartılarak korku hissettiriliyor, “*kuvve-i galibeye mukavemet maddeten mümkün değildir*” düşüncesi yediriliyor ve millet her yönden presleniyordu. Bu amansız, ümitsiz ve kudretsiz devrimizde, Bediüzzaman, Hutuvat-ı Sitte Risalesi ile kendini ortaya koyarak bütün bu saldırılara karşı set olmaya çalışmış, özellikle elit ve aydın

²⁷⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.123.

²⁷⁶ <http://www.saidnursi.de/gundem/basindan-secmeler/8645-ustad-bediuzzaman-ve-hutuvati-sitte.html>, E.T.03.12.2014.

çevreleri fikren ikna edip doyurarak, oynanan bu oyunları bozmuş, kurulan tuzakları boşa çıkarmıştır. Kendi ifadesi ile “*O zaman ki gazetelerin de yazdıkları gibi, İstiklal Harbinde Hutuvat-ı Sitte namında bir makale ile İstanbul’daki efkâr-ı ulemayı İngiliz aleyhine çevirip harekât-ı milliye lehinde ehemmiyetli hizmetler yapmıştır*”²⁷⁷. Zira İngilizleri kurtarıcı olarak görenler de az değildi. Zira güçsüzlüğümüz nedeniyle hayatiyetimizi sürdürmenin tek yolu olarak İngiliz mandasını görenler vardı. Esasında İstanbul’da İngilizlerin icra ettikleri bu şeytanî plan, tüm İslâm âleminde başta İngilizler olmak kaydıyla tüm Batı dünyası uygulamaktaydı. Bediüzzaman, problemin sadece İstanbul hatta Osmanlı’nın problemi değil tüm Müslümanların problemi olduğunu, esas gayenin İslâmiyet’i yok etmek olduğunu eserinde ortaya koymuştur. Bediüzzaman, yazdığı bu eserinde tüm İslâm âlemini bu şeytanî plan ve oyunlara makul açıklamalar ve asıl tehlikeden haberdar ederek uyandırıp aydınlatmıştır. Öyle ki oynanan oyunlar da uygulanan planlar da geçerliliğini yitirmediği gibi Hutuvat-ı Sitte eserinin dersleri de hükmü kaybetmemiştir.

Hatve, adım, aldatma; hutuvat, adımlar aldatmalar anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerim’deki “*Hutuvat-üş şeytan*” tabirinden esinlenerek isimlendirilen Hutuvat-ı Sitte, kelime mânâsı itibarıyla “*altı adım*” anlamına gelse de, Şeytanların, Şeytanlaşan insanların dalalete, fitnelere ve sefahate yönlendirici ve sevk edici desise ve adımları anlamında bu isim verilmiştir. Şeytan’ın altı desisesi de denilebilecek eserde Şeytan olarak ifade edilen İngilizlerdir.

Hutuvat-ı Sitte adlı eseri ve İstanbul’daki faaliyeti ile İngilizlerin, İslâmiyet ve Osmanlı aleyhindeki sömürgecilik siyasetini ve bu istikametteki entrikalarını, tarihî düşmanlığını ortaya koyarak halkı bilinçlendirmiştir. Binaenaleyh Bediüzzaman, Anadolu’daki millî kurtuluş hareketine destek olmuş ve ciddi katkılar sağlamıştır. Kendisi de bu katkıyı, “*Harekât-ı milliyede İstanbul’da, İngiliz ve Yunan aleyhindeki Hutuvat-ı Sitte eserimi tab’ ve neşr ile belki bir firka asker kadar hizmet ettim*”²⁷⁸ ve “*Ve kendimi tehlikeye atıp, İngilizlerin İstanbul’a tasallutu altında, İngilizlerin başlarına vurdum*”²⁷⁹ şeklinde ifade eder. 1935’teki Eskişehir Müdafaaanamesinde,

²⁷⁷ Nursî, *Şualar*, s.393; Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.228.

²⁷⁸ Nursî, *Şualar*, s.387.

²⁷⁹ Nursî, *Mektûbât*, s.125; Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.246; Nursî, *Şualar*, s.410.

“Bundan on iki sene evvel Ankara reisleri, İngilizlere karşı Hutuvat-ı Sitte namındaki eserim ile mücahedatımı takdir edip beni oraya istediler”²⁸⁰ der.

11 Nisan 1920 tarihinde Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah Efendi, Kuva-yı Milliye'nin ve Kurtuluş Savaşı'nın aleyhinde sayılacak beş fetva vermişti. Bu fetvaya karşı harekete geçen 76 müftü, 36 ilim adamı ve 11 mebus bu fetvayı tesirsiz hale getiren mukabil fetvalar verdiler. Bu fetvaya Bediüzzaman da şu sözlerle karşı çıkmış ve İngilizlerin bu oyununu da bozmuştur: “İşgal altındaki bir memlekette İngilizlerin emri ve tazyiki altında bulunan bir idarenin ve meşihatın fetvası mualleldir, mesmu olamaz. Düşman istilasına karşı harekete geçenler asi değillerdir, fetva geri alınmalıdır”²⁸¹. Diğer taraftan ulemayı ve Şeyhülislâm'ı İstanbul'u işgal eden ecnebi taraftarlığı gibi menfur, mel'un ve den'i bir durumdan da kurtarmış olmakla birlikte, bu fetva vesilesi ile tüm millet uyanmış, şuurlanmış ve kurtuluşun yolu açılmıştır.

İslâm birliğinin iki veçhesi vardır; birincisi Müslümanlara bakar, ikincisi, gayrimüslimlere bakar. Müslümanlara bakan yönü, iman kardeşliği ile yakınlık, yardımlaşma ve dayanışmadır. Gayrimüslimlere bakan yönü ise, eşit ve adil uygulanan bir hukuk ile insanlık ortak paydasında birlik ve beraberliğin, huzur ve saadetin tüm dünyaya hâkim kılınmasıdır.

Bediüzzaman, yaşadığı dönem itibariyle ortaya koyduğu İslâm âleminin problemlerin tespitinde çok isabetlidir. Bu hastalıkların temelinde insanın dört temel zafiyetine dikkati çekmektedir: 1- Tehevvür/Cebanet, 2- Fücür/Humud, 3- Cerbeze/Gabavet, 4- Benlik. Kur'an'ın dört temel esası ise, günümüzün temel problemlerinin ve insanın dört temel zafiyetinin en tesirli tedavi çareleridir. Bu esaslar sırasıyla şunlardır: 1- Tevhid, 2- Haşır, 3- Nübüvvet, 4- İbadet. “Hulukü'l Kur'an” olan Resul-i Ekrem ise “Sünnet-i Seniyyesi” ile bu manada model şahsiyettir. Kuvvelerini “sırat-ı müstakim” olan şecaat, iffet ve hikmetin en zirve seviyesine ulaştıran yegâne insandır. Resul-i Ekrem'in son asırdaki temsilcisi ise hayatıyla ve tefekkürüyle şecaat, iffet, hikmet timsali olduğunu ispat eden Bediüzzaman'dır.

²⁸⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.194.

²⁸¹ Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*, C.1, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005, s.250.

4. BEDIÜZZAMAN'IN İTTİHAD-I İSLÂM'IN TESİSİ HUSUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Müslümanların bir ve beraber olmalarının temeli İslâm'ın ilk çıkış zamanına kadar gitmektedir. İnanç, ibadet ve sosyal hayattaki tahribatlar karşısında bu birliğe ihtiyaç da zamanla artmıştır. Bediüzzaman, itthad-ı İslâm'ın tesis edilebilmesi için öncelikle imanın kuvvetlendirilmesi ve Müslümanların birbirine olan muhabbetinin artırılması gereği üzerinde durur. Sosyal hayatta ve devletler bazında tesis edilebilecek birliğin esası ve mayasının muhabbet olması¹ gerektiğini dile getirir. Hedef ve maksadın da iyi tayin edilmesi gereği üzerinde duran Bediüzzaman, bu hedef ve gayeyi, "...İ'lâ-yı Kelimetullah ve mesleği de kendi nefsiyle cihad-ı ekber ve başkalarını irşad"² olarak gösterir. Fatih Sultan Mehmet de yapmış olduğu fetihlerin gayesini kendine mahsus Avnî mahlasıyla "*İmtisal-i cahidü fi'llah olubdur niyyetüm din-i İslam'un mücerred gayretidir gayretüm*"³ şeklinde belirtir. Ne var ki günümüzde yaşanan onca hadise, zulüm, iktisadi, sosyal ve siyasî sıkıntılar dahi Müslümanlardaki birlik düşüncesinin yeterince olgunlaştırılmamış olması⁴ Bediüzzaman'a göre bir açıdan kendi hatalarımız ve eksiklerimizin neticesidir⁵. İslâm âleminin maddi-manevi tüm sıkıntılarından kurtulabilmesinin yolu, bir ve beraber hareket etmelerinden geçmektedir. Doğal olarak İslâm milletleri nuranî bir silsile ile birbirine bağlı olmaları muktezasınca bunun fiiliyata dökülmesi ve müesseseseleşmesi için zamanın geldiğini ifade eden⁶ Bediüzzaman, bu birliğin tarifini de değişik zemin ve zamanlarda tarif ederken müslümanların ittihadını dünyevî ve uhrevî saadet için gerekli görür. "*Biz ise*

¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.145.

² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.127.

³ "Niyetim, Allah yolunda cihat edenlere örnek olmaktır. Gayretim ise, İslâm dinini yüceltmektir", (Vedat Ali Tok, "Berceste Beyitler", *Diyanet Dergisi*, S.246, İstanbul, 2011, s.58.)

⁴ Adem Ölmez, Sebahattin Yaşar, Kâmil Harman vd, *Bediüzzaman ve Şark Düşünceleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 1998, s.68.

⁵ Nursî, *Mektûbât*, s.255-258.

⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.338.

*saadet-i dünyeviye ve uhreviye ile bu ittihadı eşedd-i ihtiyaçla muhtacı. Çünkü milliyetimiz İslâmiyetten başka yoktur*⁷ der.

4.1. İttihad-ı İslâm'ın Tatbiki ve Devlet Anlayışı

İslâm'ın devlet anlayışı hususunda başta Kur'ân'a daha sonra onun tebliğcisinin söz ve yaşantısına bakarak çıkarım yapabiliriz. Nitekim Allah Resulü, Medine'ye hicret ettiğinde Medine Site Devleti'ni kurmuş ve burada yaşayanlarla antlaşmalar yapmıştır. Devlet, mevcudiyeti muhakkak gerekli bir müessesedir. Bediüzzaman'ın devlet anlayışında, “*insan şeklinde maddî bir organizmadan ibaret*” şeklinde bir teorinin hâkim olduğu görülebilir⁸. “*Devlet bir şahs-ı manevidir. Çocuk gibi teşekkülü, büyümesi tedricidir. Ve keza, yeni teşekkül eden bir devletin, ruhuna kadar nüfuz eden eski bir devlete galebe etmesi yine tedricidir, yine zamana mütevatıftır*”⁹ der. Biyolojik bir canlının geçirdiği evreler gibi devletin de benzer evreleri olduğu görüşünü İbn Haldun ve Farabî gibi mütefekkirler de paylaşmışlardır¹⁰. Yine Bediüzzaman, “*Vatan, büyük ve millî bir ailenin hanesidir*”¹¹ şeklinde tarif ederken “*İnsanın fitratı medenîdir. Ebna-yı cinsini mülahazaya mecburdur. Hayat-ı içtimaiye ile hayat-ı şahsiyesi devam edebilir*”¹² ifadeleriyle devletin ve müesseselerin insanî bir ihtiyaç olduğunu beyan eder¹³.

Noah Feldman, “*İslâm Devletlerinin başarılı olması, ancak ve ancak, erkler arası dengiyi ve hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmelerini mümkün kılacak kurumları kurup geliştirmelerine bağlıdır*”¹⁴ der. Valilerin bazı görevlerinin dinî görevler olduğunu, bunun bir Hıristiyan vali tarafından nasıl yerine getirilebileceği sorusuna karşı, demokratik bir toplumda hâkim olanın artık şahıs değil, efkâr-ı amme, yani kamuoyu olduğunu hatırlatır. O zaman Bediüzzaman'a göre bütün toplumsal ve

⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.80.

⁸ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.246.

⁹ Nursî, *İşârâtü'l-İ'caz*, s.164.

¹⁰ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.248; bkz. Farabî, *El-Medinetü'l Fazıla*, Trc. Ahmet Arslan, Divan Kitap, Ankara, 2010; bkz. İbn Haldun, *Devlet*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009.

¹¹ Nursî, *Asâ-yı Mûsâ*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2004, s.41.

¹² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.166.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1963, s.12.

¹⁴ Feldman; *İslâm Devleti*, s.41.

dinî müesseseler kamuoyunun ruhunu yansıtır tarzda organize edilmelidir. Esasında meşrutiyeti demokrasiye ve daha da ötesinde hukukun üstünlüğünün (şer’i kanunların) egemen olduğu ileri demokrasiye geçiş için bir evre olarak görüyordu¹⁵. Mevcut nizamın uzun ömürlü olmadığını biliyor ve bu sorunun en hasarsız ve en yumuşak bir şekilde geçişini arzu ediyordu. Meşrutiyeti anlatmak için makaleler yazmış, seyahatler düzenlemiş ve bu geçişin hayrını ve zaruretini anlatmıştır. Bu değişimin zamanın getirdiği şartlar dâhilinde kaçınılmaz olduğunu gören Bediüzzaman, önceleri ismi meşrutiyet olan idare biçimini desteklemiştir. Sonraları bu yönetim biçiminin adı evrilerek cumhuriyet, sonra da demokrasi adını alır. Bediüzzaman düşüncesinde medeniyetin sahibi İslâm’dır ve medeniyet İslâm kaynaklı olduğu için Batılı mefhum ve kavramları ifâde eden tabirleri eserlerinde hiç kullanmamıştır.

Pragmatik bir devleti hedeflediği¹⁶ söylenebilecek Bediüzzaman’ın bütüncül bir bakış açısı ve kuvvetin kanunda olması prensibiyle Müslümanların gayrimüslim, gayrimüslimlerin Müslüman ülkelerde aynı haklara sahip olması fikrini meşrutiyete verdiği destekle de tespit edebiliyoruz¹⁷. Bediüzzaman, “*Kuvvet kanunda olmalı*” ve “*Bu kanun libas-ı milliye-i İslâmiyeyi giymeli ta ki asabiyet-i maneviye onun riyasetine karşı cevab-ı red vermesin*”¹⁸ der. Ancak bu kanunların dışarıdan nakledilmesine karşı çıkar ve “*asabiyet-i milliye-i muhalefeti ile karşılaşır ve hâkimiyetini kaybeder*” der. Kanunun hâkimiyetini kaybetmesi durumunda, “*hâkimiyet şahsa geçer, istibdat, mutlak keyfi olur*”¹⁹ der ki Türkiye mafyaların, ağaların, bürokrasi görünümü oligarşinin, çetelerin hegemonyasını çok yaşamıştır ve hâlâ da yaşamaktadır. Bediüzzaman’ın kanuna bu kadar ehemmiyet vermesi yanlış anlaşılmalıdır. Onun, mutlak hâkim ve gücün Allah’tan başka kimsenin olmadığına imanı tamdır. Her ne kadar kuvvetin kanunda olduğu, uygulamanın iyi olduğu, oturmuş ve temelleşmiş bir devlet yapısı da olsa suçlar, hukuksuzluklar, adaletsizlikler, zulümler asla

¹⁵ Bediüzzaman, İslâmiyet süzgecinden geçmiş olmak şartıyla meşrûf ve demokratik telakkiler karşısında mutedil ve tasvipkârdır. Bu değerlerin İslâmiyet’te daha mükemmel halde bulunduğunu savunur.(Mürsel, *Siyasî Düşünce Tarihi*, s.18.)

¹⁶ Ursula Spuler, *İslam Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi*, s.34.

¹⁷ “Farz ediniz ki, hürriyetleri bildiğiniz gibi size fenâ olsun. Lâkin yine biz ehl-i İslâm zararlı değiliz”, (Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.240.)

¹⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.143.

¹⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.386.

bitirilememiştir. Her insanın başına bir polis, o polisin başına başka bir polis... konması durumu olamayacağı gibi, kimsenin görmediği yerlerde irtikab edilecek suç-günahlara da hiçbir kanun engel olamamaktadır. Bediüzzaman'a göre asıl olan vicdanlara Allah inancı, sevgisi ve korkusunun yerleştirilmesidir.

Devrimiz entelektüel anlayışında başka din ve inanışlara hoşgörü ile bakıp yaşam ve kendilerini ifade imkânı tanıyan sistemin laiklik olduğu kanısı yaygındır. Oysa her inancın bireyler tarafından özgürce yaşanabilmesi Asr-ı Saadet'ten başlayarak gerçek İslâm'ın yaşandığı devirlerde ancak İslâmî bir idare ve anlayışla mümkün olabilmıştır. Batı'da ise bu serbestiyeti görebilmeniz daha düne kadar imkânsız, günümüzde ise hâlâ arızalıdır. Bediüzzaman, Kur'ân ayetlerinin tehditlerini,

...hissedip işitir gibi iman ve itikadı heyecana ve hissiyat-ı ulviyesi harekete gelir. Ruhun etrafından, vicdanın derin yerlerinden, o sirkat meyelânına hücum gibi bir hâlet-i ruhiye hâsıl olur. Nefis ve hevesten gelen meyelân parçalanır, çekilir. Git gide, o meyelân bütün bütün kesilir. Çünkü yalnız vehim ve fikir değil, belki mânevî kuvveleri (akıl, kalp ve vicdan) birden o hisse, o hevese, hücum eder. Hadd-i şer'îyi tahattur ile ulvî zecc ve vicdanî bir yasakçı o hissini karşısına çıkar, susturur²⁰

şeklinde tesiratını izah eder. Allah'a ve ahirete imanın kalp ve akılda sürekli bir kontrol mekanizmasını aktifleştirmesi nedeniyle çok daha başarılı sonuçlar alınabileceğini savunur ve "*insanın fiilleri kalbin, hissini temayülâtından çıkar. O temayülât, ruhun ihtisatından ve ihtiyacatından gelir. Ruh ise, iman nuru ile harekete gelir. Hayır, ise yapar, şer ise kendini çekmeye çalışır. Daha kör hisler onu yanlış yola sevk edip mağlûp etmez*"²¹ der.

İslâm tefekkür hayatının çağımızdaki muktedir temsilcisi²² Bediüzzaman, gayesi ve donanımı itibariyle dini ve milleti ilgilendiren her konuda aktiftir ve söyleyecek sözleri vardır. Devletin devamı için devleti teşekkül ettiren milletin gönül birliğini devam ettirmesinin önemi üzerinde durur. Nitekim istibdat, eyalet, âdem-i merkeziyet ve parti siyasetine karşı durmasının esas sebebi de milletin arasında ayrılıklara sebep

²⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.366

²¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.367.

²² Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.19.

olacağı hakkındaki haklı düşünceleridir. “*Tevâfik-i mülûk temelleri hükmünde olan anâsır-ı muhtelif kuluplerinin İttihâdının*” esas alınmasını savunmuştur²³. Çok ilginçtir ki I. Dünya Savaşı esnasında esir kamplarında bulunan Müslüman askerlere itilaf devletleri safında savaştan Müslüman askerlerin siyasî ya da askerî hiçbir yönlendirme, emir ve tavsiyeleri olmadan yardım etmesi, iman kardeşliğinin her türlü beraberlik nedeninden çok daha üstün olduğunu göstermiştir.

Ümmetin duygu ve düşüncede bir olması ilk şart olan ittihadın önündeki engellerden bazıları vatan, millet ve mezhep taassuplarıdır. Ümmetin âlimleri, aydınları, idarecileri ve imamlarına ciddi vazifeler düşmektedir. Siviller kendi aralarında her türlü münasebete geçerek uzaklıkların aradan kaldırılmasını sağlamalıdır. Sivil toplumların karşılıklı saygı ve sevgiyi tesis etmede özellikle günümüz dünyasında önemli rolü vardır. Bediüzzaman, ittihadın, milliyete bina edilemeyeceğini ısrarla vurgular. Zira İslâmiyet’e giren her kim olursa olsun eşit haklara sahiptir. “*Rabıta-i diniye yerine rabıta-i milliye ikame edilemez; edilse adalet edilmez, hakkaniyet gider*”²⁴. Ancak İslâmiyet’tir ki yüzmilyonlarca insanı tek bir nefis hükmüne getirebilir.

Basının fevkâlade ehemmiyetinin farkında olan Bediüzzaman, fikirlerini gazeteleri kullanarak ilan etmiştir. Radyo gibi teknolojik gelişmeleri, müspet kullanılmak şartıyla, Allah’ın beşere ihsan ve ikramı olarak görüyordu. Yaşadığı devir itibariyle sürekli menfi işlerde kullanılan bu vasıtalara ümitle bakar, “*Gün gelip radyoların ve diğer iletişim araçlarının hakka ve hakikate hizmet edeceklerini*” ifade ederdi. Mefkûresi için gazeteleri de bu istikamette yayın yapmaları için çağrıda bulunur²⁵.

“*Kuvve-i dafia ve cazibe gibi bir kıyasta bulunmalı; ta muvazene bozulmasın. Sırf ittihad taklidi intac ediyor*”²⁶ şeklinde beyan ettiği hakikat, ittihadın vücuda

²³ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.249.

²⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.55.

²⁵ “Ey dinî cerîdeler! Dinî cemaatler maksatta ittifak etmelidirler. Mesâlikte ve meşreblerde (takip edilen metod ve yollarda) İttihâd mümkün olmadığı gibi, caiz de değildir. Zira taklit yolunu açar ve ‘Neme lâzım, başkası düşünsün’ sözünü söylettirir” (Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.93.)

²⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.87.

gelmesi için önemli bir ölçüdür. Zira her insan ayrı bir dünyadır. İtikadî meseleler ile muamelata dair meseleler değer itibari ile birbirinden ayrılabilmelidir. Nafîle, Sünnet, vacip ve farz şeklinde tertip edilen amelî mükellefiyetlerin durumlarını hatırdâ tutarak itikat ve kesin hükümlerle münasebeti olmayan meselelerde her ferdin aynı düşünmesi mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Nitekim “*Müsademe-i efkârdan, barika-ı hakikat doğar*”²⁷ fikrini savunan Bediüzzaman gibi “*Devlet dâhil olmak üzere tüm toplumsal kurumların temeli insan düşüncesine dayanır. Serbest tartışma düşünce zenginliğini getirir. Tüm insanlık bir araya gelse bile onlar tek bir kişiyi susturma hakkına sahip değildir*”²⁸ fikri günümüzde genel kabul gören hakikatlerdendir. İstidarî olarak ifade edelim ki Bediüzzaman, bu hadiste bahsedilen ihtilafın müspet ihtilaf olduğunu, tamir ve takviyeyi esas alan ve neticeleyen bir ihtilaf olduğunu²⁹ izah eder. Çağımız bir bilgi ve düşünce çağıdır. İleri toplumlar bilgi, zekâ ve düşünce ile ilerlemiştir. Nitekim Bediüzzaman “*Zaman-ı meşrutiyetin zembereği, ruhu, kuvveti, hâkimi, ağası haktır, akıldır, marifettir, kanundur, efkâr-ı ammedir; kimin akli keskin, kalbi parlak olursa, yalnız o yükselecektir*”³⁰ der.

“*İman, cüz’î iradenin sarfından sonra kalbe ilka edilen bir nurdur*” şeklindeki Saadettin Taftazanî’den ödünç alınan iman formülasyonu, Bediüzzaman’ın, akıl-kalp imtizacını nasıl sağladığının önemli göstergelerinden biridir³¹. Nitekim Kur’ân, imandan mütevellit emir ve yasaklarla insanın gerçek hürriyetini, “*üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar*”³² şeklinde ifade eder. İmandan güç alamayan bir insanın hakiki mânâda özgür olabilmesinin de imkânı yoktur. Risale-i Nur’da hakim paradigma hakiki imandır ve bunun nasıl elde edileceğidir. Bediüzzaman, patolojik imanın çağımızda dayanamayacağının farkındadır. “*Zulmetli münevverler, bu sözü bilmeliler: Ziyay-ı kalbsiz olmaz, nur-u fikir münevver*”³³. Yine, “*Nur-u fikir ziyay-ı kalb ile ışıklanıp mezcolmazsa zulmettir, zulüm fışkıırır. Gözün*

²⁷ Fikirlerin çarpışmasından hakikat ortaya çıkar.

²⁸ Mill John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, Trc. M. Osman Dostel, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.14.

²⁹ Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.116.

³⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.217.

³¹ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, s.227.

³² A’râf Suresi, 157.

³³ “Fikir nûru ile kalbdeki ziya birleşmez ise insan karanlıkta kalır.” (Nursî, *Sözler*, s.799.)

gündüze benzeyen beyazı, geceye benzeyen siyahlığıyla beraber olmazsa basarsız olduğu gibi, fikret-i beyzada süveyda-i kalb bulunmazsa basiretsizdir”³⁴ derken aynı hakikati dile getirir.

İttihad, insanın fitrî özelliklerini ve özellikle çağımız insanının egosunu hesaba kattığımızda –buna devlet, millet, ırk, tarih enaniyeti de eklendiğinde- hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan kolay bir hadise değildir. Bediüzzaman, şahsî ego, menfaat ve akıldan üstün bir iman, akıl, gaye, ihlas ve sevgi gerektiğini anlatmaya çalışır. İlme’l yakînden öte bir iman, fenafişşeyhten ileri bir makam gerektirir ki ittihad sağlanabilsin. Kişinin benliğini üst bir havuzda eritmesi durumudur. Nitekim bu gerçeği şöyle ifade eder:

Bu zaman, ehl-i hakikat için, şahsiyet ve enaniyet zamanı değil, zaman, cemaat zamanıdır. Cemaatten çıkan bir şahs-ı mânevî hükmeder ve dayanabilir. Büyük bir havuza sahip olmak için bir buz parçası hükmündeki enaniyet ve şahsiyetini, o havuza atmaktır ve eritmek gerektir. Yoksa o buz parçası erir, zayi olur; o havuzdan da istifade edilmez³⁵.

Bu seviyenin en azından toplumun aydınlarında, kanaat önderleri ve imamlarında olması zaruridir. Bediüzzaman, iftirakların enfüsî mânâda en büyük nedeni olarak enaniyeti görür. “*Dikkat edin sizi enaniyetle vurmasınlar*” uyarısını yapar. Bunun tedavisi için de “*ben*” dilinin değil “*biz*” dilinin³⁶ kullanılmasını salık verir. Yazdığı vasiyetlerinde de bu husus üzerinde özellikle durur.

Bediüzzaman’ın 1935 yılının 13 Haziran’a kadar resmî vaizlik ve imamlık vesikasının olduğunu Tarihçe-i Hayat adlı eserinden anlıyoruz. “*Mürşid-i umumi olan vaizlik mesleği*” ümmetin ıslahında çok önemli olduğu gibi ittihad-ı İslâm gayesi açısından da ehemmiyetlidir. Nitekim II. Abdülhamid de bu gücü kullanmıştır.

“*Vatan sevgisi imandandır*”³⁷ vecizesi her ne kadar elde bulunan toprakların kaybedilmemesi anlamında ehemmiyetli olsa da bu söze yanlış mânâların yüklenmesi

³⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.455.

³⁵ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.106.

³⁶ Nursî, *Hizmet Rehberi*, s.194; Nursî, *Mektûbât*, s.409.

³⁷ Arapça vatan kelimesinde, aynı ulusun vatandaşlarının yücelttikleri toprak parçası (teritoryal) anlamı yoktur. Vatan, kişinin doğup büyüdüğü, objeler dünyasına, taşına toprağına, havasına suyuna, yakın

neticesinde Müslümanların hicret duygusunun dumura uğramasına neden olmuş, dünyaya açılması ve uzak diyarlarda mücahede bayrağını dalgalandırmasının önünde bir engel olmuştur. Batılılarda bizdeki gibi bir hicret ve tebliğ düşüncesi olmamasına rağmen emperyalist düşünce ve gayeler istikametinde Müslümanların topraklarını işgal etmişler; bu işgal neticesinde hak talep etmişler ve birçok yerde hâkim duruma gelmişlerdir. Kenyalı Jomo Kenyatta'nın³⁸ sözü çok manidardır: “*Avrupalılar geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde ise topraklarımız vardı. Bize gözlerimizi kapatıp dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda baktık ki İncil bizim elimizdeydi. Topraklarımız ise beyazların olmuştu*”³⁹. Zamanında Müslümanlar Avrupa'ya veya ABD'ye gitmiş olsalardı, ihtida edenlerle birlikte şimdi ciddi bir nüfusla etkili bir konumda olurlardı. “*Anadolu yarımadağı*” gibi ifadelerde küçük görme ve küçük gördürme psikolojisi vardır. Bu sindirme ve küçültme siyaseti ile arslanları otlar hale getirmişlerdir. Bir insanın ve milletin gücünü oluşturacağı, lojistik merkez konumunda bir vatanı mutlaka olmalıdır. Zira anavatanı olmayanın başka bir yeri vatanlaştırması da mümkün değildir. İnsan dünyanın en güzel yerinde yarım asır dahi yaşasa vatanı orası olmaz. Nitekim Namık Kemal ve Mehmet Âkif'i unutulmaz yapan şiirlerinin ana teması da vatanıdır. Efendimiz de dört halife de vatan hasreti yaşamışlardır. Diğer taraftan Müslümanların sekülerleştirilmiş toprak anlamında vatanları olmamıştır ama ‘*darlar*’ı olmuştur. ‘*Doğu da Batı da Allah'ındır*’⁴⁰ ayeti ve ‘*Yeryüzü Müslümanlara mescid kılınmıştır*’ hadisi iktizasınca yeryüzü Allah'ın mü'min kullarına mirastır. Ebu Hanife'ye göre de toprağı Müslümanların darı yapan, ahalisinin İslâm'ın ana hükümlerine yaşama özgürlüğüne sahip olduğu yerdir⁴¹. İslâm dünyasında vatan mevhumunun epistemoloji ve semantik açıdan yeniden tanımlanmasına ve idrak edilmesine ihtiyaç vardır.

çevre insanlarına alıştığı, ünsiyet kazandığı küçük mahaldir. Ne varki bu kelimeye Batı'dan gelen milliyetçilik düşüncelerinin etkisi zamanımızdaki anlamı yüklenmiştir. (Bulaç, *Ortadoğu'da İttihad-ı İslâm'a*, C.2, s.339.)

³⁸ Kenya'nın Kurucu Devlet Başkanı (doğ.1894, öl.1978.)

³⁹ Sam Adian, *İslam İktisat Teorisi*, Hong Kong, 2014, (e-kitap), s.589.

⁴⁰ Bakara Suresi, 115.

⁴¹ Bulaç, *Ortadoğu'dan İttihad-ı İslâm'a*, C.2, s.340.

Zamanımızda sınırlar sanallaşmaya devam etmekte, eski anlamını yitirmekte, hatta tamamen kaldırılmaktadır. Bunu mümkün görmeyenler asırlardır birbirleriyle düşman, rekabet ve çatışma halinde olan Avrupa'yı görebilirse ikna olacaklardır. Vize muafiyeti, ulaşım araçlarının gelişmesi, maddi imkânların artması gibi etkenlerle sınırlar görünüşte kalabilecektir. Bediüzzaman devletlerin ülkelerinin sınırları konusunda ABD örneğini vermesi ile izaha ihtiyaç bırakmamıştır. Nitekim geçmişinde birbirlerini yok edebilmek için vahşi savaşlar vermelerine karşılık, sadece menfaatleri uğruna AB gibi birlik tesis eden Avrupa ülkeleri yirmiye yakın farklı devlet olmasına karşın hiçbir sınır, tel örgüsü, mayınlı alan, pasaport ve güvenlik noktaları kalmamış; paralarını birleştirmiş, hatta bir ülkeden diğerine geçtiğinizde farkına bile varamayacak duruma gelinmiştir⁴². Bir Hıristiyan kulübü hüviyetinde olan birliğe yarım asırdır girmek için uğraşan Türkiye'yi almayacaklarını anlamak için münecimlik kabiliyetine ihtiyaç yoktur⁴³. Bediüzzaman, Batı'nın zulümlerinin ittihad-ı İslâm'ın gerçekleşmesini hızlandıran bir saik olduğunu ifade eder:

Evet, o ecnebilerin canavarlar gibi yaptıkları muâmele ve zulümler, İslâm dünyasında, hürriyet ve istiklâl ve ittihad-ı İslâm cereyânını da hızlandırmıştır. Nihayet, müstakil İslâm devletlerinin teşkilini intâc etmiştir. İnşallahü Teâlâ, cemâhir-i müttefika-i İslâmiye de meydana gelecek ve İslâmiyet dünyaya hâkim ve hükümlan olacaktır. Rahmet-i İlâhîden kuvvetle ümit ve niyaz ediyoruz⁴⁴.

Bir başka mektubunda da şunları söylemektedir: “Aziz, siddik kardeşlerim, Ruh u canımızla mübarek bayramınızı tebrik ediyoruz. İnşallah, âlem-i İslâmın da büyük bir bayramına yetişirsiniz. Cemahir-i Müttefika-i İslâmiyenin kudsî kanun-u esasiyelerinin menbaı Kur’ân-ı Hakîm, istikbale tam hâkim olup beşeriyete tam bir bayramı getireceğine çok emareler var”⁴⁵.

⁴² Bediüzzaman, ehl-i dünya ve ehl-i nifâkın ittifak halinde olmalarına mukabil Müslümanların dağınıklık, ihtilaf ve iftirak hallerinin nedenlerini ayrıntılı bir şekilde izah ettiği eserine bkz. Nursî, *Lem’alar*, s.234-248.

⁴³ “Benelüks Modeli”, konumuz açısından değerlendirilmelidir. Bkz. Bulaç, *Ortadoğu’dan İttihad-ı İslâm’a*, C.2, s.341-342.

⁴⁴ Nursî, *Sözler*, s.832.

⁴⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.314.

Gerçekleşmesi ideal edinilen ve ümit edilen bu ittihad neticesinde meydana gelecek tek çatı altındaki birlikte, toplumların alt-iç toplum katmanlarından oluştuğu gerçeğinin görmezden gelinmesi, dahası farklı milletlerin yok sayılması doğru ve İslâmî olmayacaktır. Yani üst yapının varlığı ve idaresi, diğer devletlerin ve alt unsurların yok sayılması anlamına gelmez. Aksine ne kadar alt unsur varsa hepsinin tam olarak kendisini göstermesi gerekir. Milletlerin, kültürlerini, dillerini, örf ve ananelerini dahası kendilerini ifade etmelerini engellemeyecek olan bu sistemi, “Çokluk içinde birlik” ya da “kesretten vahdete geçiş” olarak ifade edilmiştir.

Bediüzzaman, ittihad-ı İslâm için üç safhadan bahsetmektedir. Birinci safha fert fert bütün Müslümanları ilgilendirmekte olup, halkın ekserisinin iman-ı tahkiki; yani bilgiye, delile, araştırmaya dayanan bir itikada sahip olmalarıdır. Bu safha devamlılık arz etmek durumundadır. İkinci safha sosyolojik gerçeklik temelinde iktisadi ve sosyal hayatın, cemiyet hayatının İslâm’ın medeniyet anlayışına göre şekillenmesi ile mümkün olabilecektir. Üçüncü safha ise İslâm’ın idare ve siyaset anlayışının dünya siyasetinde belirleyici olma safhasıdır. Bediüzzaman, İslâm’ın idari sistemini cumhuriyet ve demokrasi anlayışıyla telif edilebilir bulmakta ve buna dört halife dönemini misal olarak göstermektedir⁴⁶.

Dünyada İslâmi değerlere yönelik hakaretlerin Türkiye’de şiddet ekseninde mukabele görmemesini Nurculuğun etkisine bağlayan Türköne, buradan hareketle Bediüzzaman-Seyyid Kutub mukayesesi yaparak taraflar için kararlarını şöyle ilan eder: “*Kutup sert ve şiddetli bir cihada davet ederken, Bediüzzaman için bu yolda heba edilecek en küçük enerji bile israftır. Müslümanlar bütün dikkatlerini doğrulup ayağa kalkmaya, bastıkları zemini sağlamlaştırmaya vermelidir. Gerçek cihad, “cihad-ı manevi”dir. Müslümanın görevi imanını kuvvetlendirmektir*”⁴⁷. Türköne bu satırların devamında Bediüzzaman’ın gündelik siyaseti, iktidar mücadelesini dışarıda tuttuğunu, Seyyid Kutub’un ise ufuksuz ve gerçeklerden bağımsız ideolojik bir tutumla iktidar

⁴⁶ Osman Öztürk ve İbrahim Kaygusuz, “İttihad-ı İslâm Sadece İslâmi Değil, Aynı Zamanda İnsani Bir Projedir”, *Köprü Dergisi*, S. 108, İstanbul, 2009, s.45.

⁴⁷ Türköne, *Doğum İle Ölüm Arasında İslâmcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s.97.

mücadelesine davetiye çıkardığını; yine Bediüzzaman'ın uzun vadede kazanıp Kutub'un kaybettiğini iddia eder.

Ona göre devletlerin birlik kurması zamanın da gerektirdiği bir zarurettir. Zira zamanın siyasî hadiseleri, ferdî ve müstakil politikalara şans tanımamaktadır. O dönemin süper gücü İngiltere, Fransa, günümüz süper gücü ABD bile tek başına hareket etme kudretine sahip iken hep ittifaklar, birlikler, paktlar kurmuşlardır. Diğer taraftan mahiyetinde bulunan emir ve gaye birliği nedeniyle Müslüman toplumların birlik olmaları çok tabiidir. Böyle bir birliğin dünyevî getirileri de hayatî öneme haizdir. Bediüzzaman şöyle der:

Hükümetin hedef-i maksadı, uhuvvet-i imaniye sırrıyla, üç yüz milyonu bir vücut eden ve nurânî olan İslâmiyet'in silsilesini takviye ve muhafaza etmektir. Zira nokta-i istinad ve nokta-i istimdad yalnız odur. Yağmurun kataratı, nurun lemeatı, dağınık ve yayılmış kaldıkça, çabuk kurur ve çabuk söner. Fakat sönmemek ve mahvolmamak için Cenab-ı Feyyâz-ı Mutlak bize, 'Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz' ve 'Allah'ın ipine toptan sarılınız, parçalanmayınız' diye nida ediyor⁴⁸.

Bediüzzaman'a göre ittihad-ı İslâm, “zaruret, incizab, temayül, tecarüb ve tevatür” gibi unsurlar temin edecektir⁴⁹. Kendisine sorulan, “Âlem-i İslâmdaki ihtilâfî tâdil edecek çare nedir?” sorusuna aynı zamanda ittihad-ı İslâm'ın temelini oluşturacak düşüncesini de şöyle izah eder:

Evvelâ: Müttefekun aleyh olan makasid-ı âliyye nazar etmektir. Çünkü Allah'ımız bir, Peygamberimiz bir, Kur'an'ımız bir... Zaruriyat-ı diniyede umumumuz müttetik... Zaruriyat-ı diniyeden başka olan teferruat veya tarz-ı telâkki veya tarik-i tefehhümdeki tefavüt, bu İttihâd ve vahdeti sarsamaz, râcih de gelemmez. El-hubbu fillah düstur tutulsa, aşk-ı hakikat harekâtımızda hâkim olsa-ki zaman dahi pek çok yardım ediyor-o ihtilâfat sahih bir mecrâyâ sevk edilebilir. Esefâ, gaye-i hayalden tenâsi veya nisyan olmakla, ezhan ene'lere dönüp etrafında gezerler. İşte gaye-i hayal, maksad-ı âli bütün vuzuhuyla meydana atılmıştır⁵⁰.

⁴⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.264.

⁴⁹ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.443.

⁵⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Tulûat*, s.576; İnsanın hayatında bir intizam ve hedef olmaz ise insanın zihni ve düşüncesi, nefis ve hevânın peşinde koşar ve bütün aza ve cihazlarını da bu yolda sarf eder ve insanı egoist ve hedonist yapar.

Milletlerarasın ittifaklar, Bediüzzaman'a göre barışın devamında birer denge unsurudur. Bloklaşmanın zaruri neticesi millet ve devletlerin birbiri ile istişare etmesidir⁵¹. OIC (Organization of the İSLÂMÎC Cooperation yani İslâm İşbirliği Teşkilatı), 1969 yılında Fas'ın Rabat şehrinde kurulmuş olan teşkilata halen 57 İslâm ülkesi üyedir. 1911 yılında dünya üzerinde müstakil ve bağımsız tek İslâm devleti vardı o da Osmanlı Devleti idi. Bu 57 ülkenin 56'sı sömürge idaresi altında idi. Bediüzzaman, “*Ben âlem-i İslâmiyete ayrı muntazam veya intizamı bozulmuş bir Meclis-i Meb'usan ve encümen-i şûra nazariyle bakıyorum*”⁵² der. Bazı İslâm devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerinde nur talebelerine şu mektubu gönderir:

Umum Nurcuların mübarek bayramlarını ve haccü'l-ekberde bulunan Nur şakirtleriyle ve hacdaki Nur taraftarlarının bayramlarını tebrik içinde ve çok zamandan beri esaret altında kalmış ve istiklâliyetini kaybetmiş Hindistan, Arabistan gibi âlem-i İslâmın büyük memleketleri birer devlet-i İslâmiye şeklinde Hind'de yüz milyon bir devlet-i İslâmiye, Cava'da elli milyondan ziyade bir devlet-i İslâmiye ve Arabistan'da dört beş hükûmet bir cemahir-i müttefika gibi Arap birliği ile İslâm birliğini birleştirmesindeki âlem-i İslâmın bu büyük bayramının mukaddemesini tebrik ile bu bayram bize müjde veriyor⁵³.

Kendisine has şartlarla teessüs edecek bir federasyon ile birliğin sağlanacağını ifade eden Bediüzzaman, örnek olarak gösterdiği Amerika Birleşik Devletleri gibi bir birlik, müşterek vasıflara sahip devletlerarasında gerçekleştirilebilecek en uygun sistem olduğu genel kabul gören bir gerçektir⁵⁴. Konfederasyon, birden fazla devletin bağımsızlıklarını koruyarak ortak bir politika ve idare kurmak için oluşturdukları bir devlet şeklidir. İç işlerinde özerk dış işlerinde konfederasyona bağlıdır. Federasyon, dış işlerinde tamamen federal idareye bağlı, iç işlerinde kısmen federal idareye kısmen de kendi idarelerine bağlıdır. Federal Almanya Cumhuriyeti ve ABD gibi. Tek devlet şekli ise birden fazla devletin tek devlet haline gelmesidir⁵⁵. Bediüzzaman

⁵¹ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.417.

⁵² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.238.

⁵³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.460.

⁵⁴ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.449.

⁵⁵ Servet Armağan, “İttihad-ı İslâm ve Said Nursî”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı:1*, s.268-269.

federasyon gibi bir ittifak tarif etmiştir. Ne var ki şu anki İslâm âleminin durumu buna çok uzaktır. Ama OIC amaç ve gayenin tahakkukuna uygun hale getirilebilir. Bu ise siyasî olarak değil halkların kaynaşması ile mümkün olabilecektir.

Bediüzzaman, uygulanabilir ve uzun vadeli ittifakın bilgi ve kültür ile olabileceğinin farkındadır. Kültür birliği, UNESCO⁵⁶ gibi; ekonomik birlik de Avrupa Ortak Pazarı gibi olabilir.

4.2. Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye

Bediüzzaman, “*Mariz bir asrın, hasta bir unsurun, alil bir uzvun reçetesi ittihad-ı Kur’ân’dır*”⁵⁷ derken esas beslenme kaynağını; “*Azametli bahtsız bir kıtanın, şanlı tali’siz bir devletin, değerli sahipsiz bir kavmin reçetesi İttihâd-ı İslâmdır*”⁵⁸ derken kurtuluş yolunu; “*bu zamanın en büyük farz vazifesi İttihâd-ı İslâm’dır*” diyerek meselenin ehemmiyetini; Hilafet-i İslâmiye’nin ittifak-ı İslâm’a bina edilerek “*Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye*”⁵⁹ yani “*Birleşik İslâm Cumhuriyetleri*” şeklinde de hedefi göstermiştir. Bediüzzaman’a göre İslâm ümmetinin geleceği birlik ve beraberliğe bağlıdır. İslâm âleminin büyük bayramının tahakkuku için bütün Müslümanlardan isteği şudur:

Hikmet ezel ufkundan kaderin parmağını kaldırmış, size emrediyor ki: Tefrika ile her tarafa dağılarak kuruyan ve buharlaşan su gibi, katre katre zayı' olan hamiyet ve kuvvetinizi İslâmiyet milliyeti ile birleştiriniz İslâm’ın haşmet ve şevket güneşini Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye’nin tarzında tahakkuk ettirip koruyunuz⁶⁰.

İttihâd-ı İslâm, öze dönüş, kendine gelme, dirilme ve bir yenilenme aksiyonudur. Bediüzzaman, Hutbe-i Şamiye’ de Kürtler gibi Araplar⁶¹ ve Türklere nispeten daha az olan kavimler için hak talebinde bulunurken Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye kavramına dikkat çeker ve şunları söyler:

⁵⁶ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ya da UNESCO (United Nations Educational Scientific and Kulturel Organization), 1946 yılında kurulmuştur.

⁵⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.452.

⁵⁸ Nursî, *Mektûbât*, s.453.

⁵⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.613.

⁶⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.379.

⁶¹ Ahmet Naim Efendi’nin Araplar ile ilgili makaleleri için bkz. Düздаğ, *İrkçılık Meselesi*, s.125-131.

Kürt gibi küçük taifelerin menfaati ve saadet-i dünyeviyeleri ve uhreviyeleri, sizin gibi büyük ve muazzam taife olan Arap ve Türk gibi hâkim üstadlarla bağlıdır. Sizin tembelliğiniz ve füturunuzla, biz biçare küçücük kardaşlarımız olan İslâm taifeleri zarar görüyoruz. Hususan, ey muazzam ve büyük ve tam intibaha gelmiş veya gelecek olan Araplar, en evvel bu sözlerle sizinle konuşuyorum. Çünkü bizim ve bütün İslâm taifelerinin üstatlarımız ve imamlarımız ve İslâmiyet'in mücahitleri sizlerdiniz. Sonra muazzam Türk milleti o kudsî vazifenize tam yardım ettiler. Onun için tembellikle günahınız büyüktür. Ve iyiliğiniz ve haseneniz de gayet büyük ve ulvîdir. Hususan kırk-elli sene sonra, Arap taifeleri, Cemahir-i Müttefika-i Amerika gibi en ulvî bir vaziyete girmeye, esarete kalan hâkimiyet-i İslâmiyeyi eski zaman gibi küre-i arzın nısfında, belki ekserisinde tesisine muvaffak olmanızı rahmet-i İlâhiyeden kuvvetle bekliyoruz. Bir kıyamet çabuk kopmazsa inşaallah nesl-i âti görecek⁶².

Bediüzzaman, Anadolu gibi önemli bir karakol olan coğrafyanın iki ana unsuru olan Türk ve Kürtlere, birlik ve beraberliklerinin hayatiyeti adına defaatle uyarılarda bulunmuştur⁶³. “*Türkiyelilik*”⁶⁴ anlayışı ile bir ırkın ön plana çıkarılması ile diğer ırkların dışlanmasının önüne geçilebilir. ABD'nin örnek vermesi bu açıdan önemlidir.

Cemahir, cumhuriyetler; müttefik, ittifak kökünden türemiş olan itifak eden; İslâm ise Allah ve Resulü'nün bildirdiklerine tabi ve teslim olma anlamına gelmektedir. Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye için aşağıdaki tanımlama yerindedir:

Yeryüzünde Allah ve Resulünün getirdiği iman-i ve içtima-i reçeteleri uygulayan, halkın çoğunluğu tarafından idarecileri seçilen ve seçilen idarecilerin yönetim hakları hanedan tarzında olmayan ve sadece tek din ve millet mensuplarından oluşmayan, farklı din ve milletleri bir araya kimliklerini ve siyasî statülerini tanıyarak getiren, İslâm'ın barışı yeryüzüne hâkim etme anlayışını gerçekleştirmeyi amaçlayan Birleşik İslâm Cumhuriyetleri Federasyonu⁶⁵.

⁶² Nursî, *İçtima-i Reçeteler 2*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1990, s.117-118.

⁶³ Bkz. Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.161.

⁶⁴ 1990'ların başında Süleyman Demirel'in de dile getirdiği ve “Anayasal vatandaşlık” çerçevesinde ele alınan bu terim ilk defa 1960'ların sonlarında kullanılmıştır.

⁶⁵ Abdülkadir Ceylan, “İttihad-ı İslâm'ın Son Aşaması: Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye”, *Uluslararası Hutbe-i Şamiye Sempozyumu İslâm Dünyası ve Küresel Barış*. 2013, Mardin, E.T.21.02.2015, <http://www.iikv.org/yurtici-yurtdisi>.

Bu sistemin başlangıcı ve kaynağı dinin kendisi ve Sünnet'tir. Buna mesnet olarak ilk akla gelen Medine Antlaşması, Enes bin Malik'in evinde Medine'deki yirmi yedi kabile reisi tarafından imzalanmıştır⁶⁶. Hz. Peygamber'in idare tarzının tarifi açısından şu açıklama izah edicidir:

Medine Şehir Devleti ilk kurulduğu yıllarda federatif yapıdaydı. Daha sonra Necran, Bahreyn, Hadramut, Umman ve Yemen gibi eyaletler, Hz. Peygamber'in Devletine bağlanınca, şehir devlet bir nevi 'konfederal' bir yapıya dönüştü. Şu kadar var ki Hz. Peygamber tek ve sürekli başkan olma durumundaydı. Her eyalet, içişlerinde serbest olan valiler tarafından idare ediliyordu. Buna göre Muhammed Hamidullah'ın dediği gibi 'âdem-i merkezîyet' ve 'dolaylı idare' usulü, kaide olarak görünüyor⁶⁷.

Bu peygamberî sistem, Dört halife, Emevîler, Selçuklular, Osmanlılar'da da eyalet yönetimi tarzında uygulanagelmıştır. Bu devletlerin hepsinin idaresinde birden çok millet, din, dil, ırk olmasına rağmen eyalet sistemi ile her milletin kendi kendini yönetmesine, gelir kaynaklarını idare etmesine, gelenek-göreneklerini yaşamasına ve kendi dilleriyle eğitim yapmasına imkân sağlayarak yüzyıllar süren başarılı idareler sergilenmiştir. Bediüzzaman'ın Sultan Selim'i ittihad-ı İslâm fikrini örnek göstermesinin bir nedeni de budur. Prens Sabahattin'in merkezîyetçi fikrine karşı çıkması da bu minvaldedir. Bediüzzaman, Prens Sabahattin'in âdem-i merkezîyet fikrine karşı çıktığı tarih, henüz Osmanlı'nın tamamen parçalanmadığı ve hâlâ ümidin olduğu bir tarihtir. Kendisi, bu fikrin uygulanabilirliğini, Osmanlı Devleti parçalandıktan sonra ortaya çıkan bir sürü bağımsız devletlerin birbirleri arasında kuracakları bir federasyon şeklinde mümkün görmüştür. Oysa daha devlet ayakta idi ve bu fikir, parçalanmayı hızlandırmaktan başka işe yaramayacaktı.

Tabii ortamda, bütünleşme ve genişleme trendinde ve dönemlerinde âdem-i merkezîyet yaklaşımı bir reçetedir ve büyüme, kenetlenme ve genişlemeye hizmet eder. Gayr-i tabii ortamlarda, çözülme dönemlerinde, çıkış değil de iniş trendinde aksine bölünmeye

⁶⁶ Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.49.

⁶⁷ Celal Yeniçeri, *İslâm' da Devlet, Bütün Yönleriyle Asrı Saadet' te İslâm*, C.2, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.335-336.

hizmet eder ve şubiyeye hastalığını tetikler veya büyütür. Nitekim Endülüs böyle kaybedilmiştir⁶⁸.

Birden fazla karar merkezinin varlığı devletin birlik ve bütünlüğüne zarar verecekti. Niyeti iyi ama su-i istimala son derece müsait bir görüş idi⁶⁹. Zaten bu fikir ile zıt görüşlere sahip olan İttihat ve Terakki'den de ayrılmak zorunda kalmıştır.

İslâm hukukçuları "*hilafet*" terimini, genellikle Hz. Peygamberin yerine geçmek anlamında kullanmışlardır. İbn Haldun'a göre "*Gerçekte hilafet, şeriatı Allah'tan tebliğ eden Peygamberin yerine geçip dini korumak ve dünya işlerini de düzene sokmak*"⁷⁰ demektir; en yüksek başkanlık ve amme velayetidir; dini koruma ve dünya işlerini düzenleme makamıdır. Bu makama getirilene halife adı verilir⁷¹.

Zamanın değişmesi ile bazı hükümlerin uygulanma şekillerinde değişiklik olabilir. Zamanımızda birtek şahsın halifeliği çok uygulanabilir gözükmemektedir. Nitekim hilafeti, cemaat ruhunun temsil etmesini isteyen Bediüzzaman, yapılan büyük inkılabın temellerinin sağlam olması için dikkat çeker. Saltanatın şahs-i maneviyesini meclisin deruhte ettiği gibi hilafeti de deruhte etmesini tavsiye eder. Aksi halde karşılaşılabilecek sıkıntıları şöyle dile getirir:

...hayat için dört şeye muhtaç, fakat an'ane-i müstemirre ile günde lâakal beş defa dine muhtaç olan şu fitratı bozulmayan ve lehviyat-ı medeniyeye ihtiyâcât-ı ruhiyesini unutmayan bu milletin hâcât-ı diniyesini Meclis tatmin etmezse, bilmeceburiyye mânâyı hilafeti, tamamen kabul ettiğiniz isme ve lâfza verecek. O mânâyı idame etmek için kuvveti dahi verecek. Hâlbuki Meclis elinde bulunmayan ve Meclis tarikiyle olmayan böyle bir kuvvet, inşikak-ı âsâyâ sebebiyet verecektir. İnşikak-ı âsâ ise "Ve'tesimu bihablillahi cemîa" âyetine zıttır⁷².

Değişik zaman ve zeminlerde dile getirdiği hakikate yeniden vurgu yapan Bediüzzaman, giderek müstakilleşen zamanın ferdîliği kaldırmayacağını, cemaatin

⁶⁸ Mustafa Özcan, *Münazarat Sempozyumu*, s.330.

⁶⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.18.

⁷⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.1, s.241.

⁷¹ M. Beşir Eryarsoy, "Hilafet", *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, C.3, Şamil Yayınları, İstanbul, 2000, s.274.

⁷² Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s.162.

şahs-ı manevisinin çok daha sağlam olduğunu ve dini en kâmil şekilde yaşanabilmesi için birlik ve beraberliğin zaruri olduğunu izah eder ve şöyle devam eder:

Halife-i şahsî, ancak ona istinadla vezâifi deruhte edebilir. Cemaatin ruhu olan şahs-ı mânevî eğer müstakim olsa, ziyade parlak ve kâmil olur. Eğer fena olsa, pek çok fena olur. Ferdin iyiliği de, fenalığı da mahduttur. Cemaatin ise gayr-ı mahduttur. Harice karşı kazandığınız iyiliği, dâhildeki fenâlıkla bozmayınız. Bilirsiniz ki, ebedî düşmanlarınız ve zıtlarınız ve hasımlarınız İslâmın şeâirini tahrip ediyorlar. Öyleyse, zarurî vazifeniz, şeâiri ihyâ ve muhafaza etmektir. Yoksa şuursuz olarak şuurlu düşmana yardımdır. Şeâirde tehâvün, zaaf-ı milliyeti gösterir. Zaaf ise, düşmanı tevkif etmez, teşci eder⁷³.

1928 senesinde Bediüzzaman'ı Barla'da ziyarete giden ve huzura kabul edilip edilmeme endişesi taşıyan Albay Hulusi Yahyagil'e Bediüzzaman, şöyle ders vermiştir:

Kardeşlerim, eğer eski zaman olsaydı ve ben de bir kutup gibi hareket etseydim, sizin tâ aşağıdaki dereeden buraya kadar emekleyerek gelmeniz gerekirdi. Kabul edilip edilmemeniz ise, ayrı bir konu. Fakat bu zaman cemaat zamanıdır. Sizin bana ihtiyacınız olduğu kadar, benim de size ihtiyacım var. Onun için sizi ala'r-re'si ve'l-ayn kabul ediyorum⁷⁴.

Hilafet Konseyi diyebileceğimiz kurumun gerçekleşmesi için halis bir şûranın lüzumunu da dile getirir:

Bu şûranın bazı mukaddematı olan cemaat-i İslâmiye teşkilâtı ve evkafın meşihata ilhaki gibi umurun daha evvel tahakkuku münasip ise de, baştan başlansa, sonra mukaddemat ihzar edilse, yine maksat hâsıl olur. Daire-i intihabiyeleri hem mahdut, hem muhtelit olan âyan ve mebusanın vazife-i resmîyeleri itibarıyla bilvasıta ve dolayısıyla bu işe tesiri olabilir. Hâlbuki vasıtasız, doğrudan doğruya bu vazife-i uzmâyı deruhte edecek, hâlis İslâm bir şûra lâzımdır⁷⁵.

⁷³ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, s.163.

⁷⁴ <http://www.risalehaber.com/bediuzzaman-said-nurside-dava-suuru-13182yy.htm>, E.T.09.01.2015.

⁷⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünhat*, s.487.

Bediüzzaman'ın ifade ettiği ve ders verdiği bu şûra-konsej hem dinî hem dünyevi yönetimi kendinde cem'etmesi icap etmektedir. Bunun nedenini de şöyle izah eder:

Saltanat ve hilafet gayr-ı münfek, müttehid-i bizzattır. Cihet muhtelifdir. Binaenaleyh, bizim Padişahımız hem sultandır, hem halifedir ve âlem-i İslâmın bayrağıdır. Saltanat itibarıyla otuz milyona nezaret ettiği gibi, hilafet itibarıyla üç yüz milyonun mâbeynindeki rabıta-i nuraniyenin mâkes ve istinatgâh ve medetkârı olmak gerekir. Saltanatı sadaret, hilafeti meşihat temsil eder⁷⁶.

Bazı değişkenlikler olsa da Hilafet Konseyi üyeleri tüm İslâm ülke ve ve milletlerinden nüfus oranına göre seçilebilir. Oluşturulacak meclis-i alî de kendi içinde yönetim kurulları oluşturup, onların eliyle Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye⁷⁷ idare edilebilir. Federatif bir yapı öngören Bediüzzaman, Şam Hutbesi'nde kırk-elli sene sonra İslâm dünyasının buna muvaffak olacağını ifade eder. Tarif ettiği birlik sağlanamamış olsa da belirli bir mesafe alındığı da inkâr edilemez. Özellikle sivil insiyatiflerin bir araya gelmeleri, sempozyumlar, konferanslar, eğitimler, geziler, forumlar vs. ümmetin aydınları vesilesi ile kamuoyuarının şuurulanmasına vesile olmuştur ve olmaktadır.

Hilafet Konseyi oluşturulduktan sonra, İslâm milletleri ve devletleri arasındaki önemli mesele ve sorunlarda Kur'ân, Sünnet ve evrensel hukuk çerçevesinde karar verecek bir hukuk konseyi oluşturulmalıdır. Bu konseyde tüm mezhep mensupları temsil edilmeli ve gerektiğinde mensubu kalmamış mezhep imamlarının görüşleri de dikkate alınmalıdır. Bediüzzaman hilafetin dini yönünü temsil eden Meşihat dairesi ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “*Bundan sonra bizzarure hilafeti temsil eden Meşihat-ı İslâmiye ve Diyanet dairesi, hem âli, hem mukaddes, hem ayrı, hem nezzâre olacaktır. Şimdi hâkim, şahıs değil, efkâr-ı âmme olduğu için, onun nev'inden şahs-ı mânevî bir fetvâ emîni ister*”⁷⁸. Bediüzzaman bir başka eserinde de şöyle der: “*Zaman gösterdi ki, hilafeti temsil eden şu meşihat-ı İslâmiye, yalnız İstanbul ve Osmanlılara mahsus değildir. Umum İslâma şâmil bir müessese-i celiledir*”⁷⁹. Bu bahsi uzun bir

⁷⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.485.

⁷⁷ Ali Bulaç, Mimar Sinan'ın Kubbe Modeli olarak isimlendirdiği üst çatı önermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulaç, *Ortadoğu'dan İttihad-ı İslâm'a*, C.1, s.338.

⁷⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.254.

⁷⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünihat*, s.486.

şekilde izah eder ve “*Merkez-i Hilafette tesis olunmazsa, bizzarure başka yerde teşekkül edecektir. İhtiyaç her işin üstadıdır. Şöyle bir şûraya ihtiyaç şedittir. Merkez-i Hilafette tesis olunmazsa, bizzarure başka yerde teşekkül edecektir*”⁸⁰ şeklinde uyarıda bulunur.

Bediüzzaman oluşturulacak hukuk konseyinin Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi’nde yazdığı bir makalede şu esaslara göre hüküm vermesi gerektiğini dile getirmiştir:

Milyonlarca dâhilerin nusus-i katiadan istihracıyla Şecere-i Tuba gibi teşaub etmiş ve siyaseten ve maslahaten hangisinin hangi meselesine temessük caiz bulunmuş ‘Vela retbin vela yabisin illa fi kitabın Mubin’ in sırrını tefsir eylemiş olan mezahib-i erbaadan o define-i bipayan ve biintiha, o cevahirle memludur ya, o Şeriat-ı Garradan ahkâm-ı adile ve hakaik-ı ulviyeyi düstur olmak üzere tanzim için hamele-i şeriatın efkâr-ı umumiyesine müracaat ediniz; taki, meşrutiyetteki hakaik-ı ve Kanun-i Esasideki ahkâmı, daha mükemmel, daha vazih, Şeriat-ı Garradan istihraç ve tanzim etsinler; nasıl ki az himmetle Mecelle-i Ahkâmı tanzim ettiler. Zira hablülmetin-i hayatımız olan İttihâd-ı umumi bununla tahakkuk edecek ve kuvvet bulacaktır”⁸¹. Bediüzzaman, “Evet, Avrupa’ dan ahz u iktibasa muhtacız. İhtiyacımız idare-i mülk ve tanzim-i kuvva-i harbiye-i bahriyeden ve fûnun-i sanayiden işimize yarayanlardır”⁸².

Binaenaleyh bu şûra-konseyin, gerektiğinde İslâm hukukunda yer almayan konularda evrensel hukuktan istifade etmesi gerektiğini de ifade etmiş olmaktadır.

Bediüzzaman, erken yaşlardan itibaren savunmaya başladığı ve ideal edindiği fikirleri hayatının son anına kadar devam ettirir. Eski Said dönemindeki meşrutiyet, meclis, anayasa ve meşveret konulu düşüncelerinde “*Cumhuriyetçi karıncalar*”a kadar uzanan çizgiden CHP’ye karşı DP’yi desteklemesine kadar hep aynı gaye ve istikamette fikir, aksiyon ve söylemleri olmuştur. “*Demokrat Parti döneminde risalelerin daha rahat neşredilip dağıtılmasının sağlanması Nursî’nin tavrının belirlenmesinde önemli rol oynadı*”⁸³ gibi fikirler öne sürülse de icmâli olarak İslâmî

⁸⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Sünhat*, s.487.

⁸¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.30.

⁸² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.34.

⁸³ M. Hakan Yavuz, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, C.6, İstanbul, 2005, s.268.

bir bakışı ve gayesi vardı. İslâm'ın daha rahat yaşanabilmesini sağlayan DP, Türkiye'nin laik-dinsiz bir devlet olarak algılanması yönünde fevkâlade propaganda yapan Batılı güçlere karşı da çok ehemmiyetli bir vazife görüyordu. Türkiye ile İslâm dünyası arasında meydana getirilen esassız uçurumların kapatılması için dine taraftar ve müspet bir hükümetin olmasına son derece önem veren Bediüzzaman, 1957 seçimlerinde oyunu açıktan, oyları azalmaya başlayan DP'ye verdi. DP'nin dinin lehinde yaptığı icraatlar ile “*üç yüz elli milyon uhuvvet-i İslâmiye ile İttihad-ı İslâm dairesinde kardeşlerin*”⁸⁴ kazanılacağını dile getirmiştir.

24 Şubat 1954 yılında dönemin başbakanı Menderes tarafından Bağdat'ta önce Türkiye ile Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı'na (18 Ağustos 1959'da CENTO⁸⁵ ismini almıştır) daha sonra Birleşik Krallık (4 Nisan 1955), Pakistan (23 Eylül 1955) ve İran da (3 Kasım 1955) üye olur. Pakttan rahatsız olan ABD de gözlemci gönderir⁸⁶. Başta Sovyetler Birliği'nin bölgede nüfuz kurmasını engellemek için kurulan pakttaki Menderes'in asıl amacı bölgesel güç olmaktı. Ancak ne gariptir ki Menderes de Irak Kralı II. Faysal da askerî darbelerle bertaraf edilmişlerdir. 1979'da önce İran ardından da Pakistan'ın çekilmesiyle CENTO'nun varlığı sona erdi.

Menderes, Bağdat'ta anlaşma sonrası İmam-ı Azam'ın türbesini ziyaretinden sonra Semati Ataman'a amacından şöyle bahsediyor: “*Elbette bir daha yeniden Osmanlı İmparatorluğu kurulmaz ama günümüzün imkân ve şartları içinde o coğrafyada bulunan ülkeler niçin tekrar bir araya gelmenin çarelerini aramasın, bir yolunu bulmasın?*”⁸⁷. Pakistan ve Irak'la kurulan pakt nedeniyle sevincini izhar eden

⁸⁴ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.297.

⁸⁵ Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilatı; önceki adı ile Bağdat Paktı (1955-1959), Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da nüfuz kurmasını önlemeye yönelik olarak kurulan eski karşılıklı güvenlik ve savunma örgütü. (Davut Dursun, “Merkezî Antlaşma Teşkilâtı”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, s.346; *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000*, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.275-276.)

⁸⁶ Bu paktın ırkçılık gibi azim bir tehlikenin zararlarını def edeceğini ifade eden Bediüzzaman, ABD'nin katılımıyla da Batı Hıristiyan dünyasının barış içinde yaşama arzusuna katkıda bulunacağı temennisini dile getirmiştir.

⁸⁷ <http://www.risalehaber.com/said-nursi-menderese-neden-islam-kahramani-dedi-219137h.htm>, E.T. 20.12.2014.

Bediüzzaman, zamanın reis-i cumhuru olan Celal Bayar'a memnuniyetini ifade eden bir mektup yazar⁸⁸.

16 Eylül 1950'de Türkiye'nin Atlantik Paktına müracaatı İngilizlerin karşı çıkmasıyla reddedilir. Bu sonuca bazı nur talebeleri çok üzülür. Bediüzzaman bunun üzerine 26 Haziran 1951'de Demokratlara NATO yerine ittifad-ı İslâm'ı sağlamaya çalışmalarını şu sözlerle tavsiye eder: "*Demokratlar dört yüz milyon Müslümanın nefretini kazanmış olan İngilizlerin dostluğu yerine, bilakis Müslümanları intibaha getirip onlarla kardaşlık ittifakı yaparak, onların eskide olduğu gibi önderliğini yapmaya çalışmalıdırlar. Elbette bu daha çok hayırlıdır*"⁸⁹.

Demokratların Batılı ülkelerle ittifak yapabilmek için gayret edip tavizler ve imtiyazlar vermesi üzerine de Bediüzzaman, Türkiye'nin ve İslâm âleminin buna mecbur ve muhtaç olmadığını, buna mukabil şu fikri savunur:

Elbette ve elbette ve kat'î olarak, şimdi bu memleketteki ehl-i siyaset, garba ve ecnebiye verdiği siyâsî ve manevî rüşvetin on mislini âlem-i İslâmın ileride cemahir-i müttefikası hükmünde olacak olan dört yüz milyon Müslüman kardeşlere memleket ve milletin ve bu devlet-i İslâmiyenin selâmeti için gayet azîm bir bahşîş ve zararsız rüşvet vermesi lâzım ve elzemdir⁹⁰.

Batı'nın özellikle Osmanlı üzerinde baskı sebebi saydığı çoğu nedenlerin ve arızaların yapılan ıslahatlarla giderildiğini ifade eden Bediüzzaman, düşmanlık nedenlerinin de azaldığını ifade eder:

Şimdiye kadar ecnebîler bahane-mahane tutarlardı. Milletimizi eziyorlardı. Şimdi ise, ellerinde uruk-u insaniyetkârânelerine veya damar-ı müteassîbânelerine veya âsâb-ı dessayânelerine dokunduracak, ellerinde serrişte-i bahane olacak öyle nokta bulamazlar. Bulsalar da tutamazlar. Bâhusus medeniyet, hubb-u insaniyeti tevlid eder⁹¹.

⁸⁸ Mektup için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.437-440.

⁸⁹ Badıllı, *Mufasssal Tarihçe-i Hayat*, C.3, İttihad Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1551-1552; Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.424.

⁹⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.625-626.

⁹¹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.243.

Bediüzzaman, insanlığın medenileşmesinin birbirine karşı sevgi ve saygısını da artıracığından ümitlidir. Sömürge olan milletlerin bağımsızlıklarını er ya da geç kazanacaklarını ifade ederken İslâm dünyasının da esaretten kurtulacağına ümidi tamdır. Bu maddi terakkiye bağlıdır. Bunda ise ittihad-ı İslâm'ın maddeten gerçekleşmesi şarttır. “*Ben İslâm âlemine intizamı bozulmuş bir meclis nazarıyla bakıyorum*” ve “*İstikbâldeki İslâmiyet'in kuvvetiyle medeniyetin mehasini galebe edecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, sulh-u umumiye de temin edecek*”⁹² der. Mahiyeti itibariyle insanlık barışını sağlayabilecek yegâne sistem İslâm'dır. Dinsizlikten kaynaklı anarşiyi engelleyebilecek de sadece din unsurudur. Bu hakikati ise “*Dinsizlik, Rus'u şimdiye kadar yarı Çin'i ve yarı Avrupa'yı istila ettiği halde, bize karşı tecavüz ettirmeyip durduran şey, iman ve Kur'an hakikatlarıdır*”⁹³ şeklinde mantikî zemine oturtur. Dinsizlik tehlikesi karşısında feryat eden Lamartine, “*Bugün Osmanlı veya Hıristiyan diye bir şey yoktur. Önemli olan milletlerin bağımsızlıkları ve tecavüzden korunmalarıdır. Avrupa için felaket çanı, Petersburg'ta çalmıştır. Tüten bir ocak kalmasını isteyen halklar, silaha sarılmalıdırlar. Bize göre büyük güçler, bu çağrışı duyurmak için geç kalmışlardır*”⁹⁴. Anadolu, komünizme karşı çok sağlam bir set olmuş, Avrupa'yı da kurtarmıştır. Bunun için burada Müslüman bir devletin varlığını devam ettirmesi çok önemli idi. Türkiye'nin NATO'ya alınıp koruma altına alınmasının nedeni de budur. Öyle ki ABD başkanı Truman, “*Amerikan sınırları Ardahan'dan başlar*” demek zorunda kalmıştır⁹⁵. *Eisenhower Doktrini* (1957) olarak bilinen Ortadoğu ülkelerine ABD askeri ve ekonomik yardımının da asıl amacı, bu ülkelerde komünizmin yayılmasını önlemek idi.

Bediüzzaman'ın NATO üyeliğine bakışı, “*İslâm'ın eski ve müteceviz bir düşmanı def etmek için bir kavim muavenet elini uzatsa, kabul etmek, İslâmiyet'e*

⁹² Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutbe-i Şamiye*, s.337.

⁹³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.297.

⁷⁴⁸ Alphonse Lamartin, *Aşiretten Devlete*, C.1, Trc. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s.16.

⁹⁵ Mürsel, *Devlet Felsefesi*, s.432; Bediüzzaman, mükerreren ‘Risale-i Nur kıyamete kadar devam edecektir. Dünya devletleri bunları kanun olarak kullanacaklardır’ demiştir. ‘Koca Çin’i ve Balkanlar’ı yutan bir ejderha Türkiye’ye neden bir şey yapamıyor? Kurân-ı Kerim’in bu zamandaki hakiki tefsiri olan Risale-i Nur’un sayesinde’ diye söylemiştir. (Şahiner, *Son Şahitler*, C.3, s.110.)

*hizmettir*⁹⁶ şeklindedir. DP'den özellikle Amerika'nın da dâhil olduğu bir ittifak içinde yer almasını istemiştir. Durumun zamanımız açısında farklılaşması söz konusu değildir. Zira Rusya etkisi zayıflasa da Çin dinsizliği ile yükselen tehlikeli bir güce sahiptir.

4.3. Medresetü'z-Zehra

“Zehra”, çoğalmaya müsait çiçek, açan çiçek, her çeşit çiçeğin bahçesi demektir. “Ezher”, çiçekler demektir ve Zehra'nın çoğuludur. Zehra ve Ezher ikisi de aynı kökten türemiştir ve kökleri “Zühre”dir. Zühre bir yıldız adıdır. “Zehra” isminin bir kadın ismi olması bu medresenin bünyesinde şefkati barındıracak, bir anne psikoloji ile öğrencilerine eğitim verecek, üretken olacak ve sürekli yenilenecek bir mahiyette olmasına işarettir. Müzekker bir kelime ile sıfatlandırılmış Ezher'in doğurganlığını kaybetmesi veya kısırlaşmış bir erkek haline gelmesinden dolayı, Bediüzzaman'ın kendi kurmayı planladığı müesseseyi veludiyetine remzen dışı bir kelimeyle sıfatlandırarak “Medresetü'z Zehra” şeklinde isimlendirmiştir⁹⁷. Zira açılacak Medresetü'z-Zehra'nın da birçok şubesi planlanmaktadır.

Bu eğitimden beklenen, akıl ve kalp boyutu üzerine yükselen bir model kişiliğin inşası idi⁹⁸. Risale-i Nur Modelleri Arama Konferansı'nda Medresetü'z-Zehra'nın amaçları şöyle sıralanmıştır; Eğitimi yaygınlaştırmak, eğitimde özgürlüğü sağlamak, fen ve din ilimlerini birlikte okumak, *ittihad-ı İslâm'ı sağlamak*, din ilimlerinin fen bilimleri ile, bilim adamlarını da dinî ilimlerle buluşturmak, öğretmen eğitimi sağlamak, bilimsel yayın yapmak, araştırma kaynağı olmak, yerel insan kaynaklarından faydalanmak, uluslararası diploma geçerliliğini sağlamak, kurumsal eğitim vermek, din eğitimi veren kurumlarla, fen bilimleri eğitimi veren kurumların barışmasını sağlamak⁹⁹. Bediüzzaman, hedeflediği bu gayelerin tahakkuku için Medresetü'z-Zehra projesine çok önem vermiş, bu proje için her fırsatta girişimlerde

⁹⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Hutuvat-ı Sitte*, s.450.

⁹⁷ Ümit Alparslan, “Bir Model Olarak Medresetüzzehra Projesi”, *Köprü Dergisi*, S.68, İstanbul, 1999, s.32.

⁹⁸ Mustafa Tuncel, “Münazarat'ın Sivil ve Özgür Toplum Öngörüsü”, *Münazarat Sempozyumu*, s.304.

⁹⁹ *İstişare ve Şahs-ı Mânevî Modeli Konferansı Sonuç Bildirisi*,

<http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=12/2/2005&TextID=997>, E.T. 05.08.2014.

bulunmuştur. Bu projenin, özellikle yetiştirdiği elit, rehber ve donanımlı insanların da vasıtası ile doğal neticelerinden biri İslâm Birliği olacaktır¹⁰⁰.

Üç Osmanlı hakani gören Bediüzzaman, yaşadığı çağın sıkıntılarını bizatihi yaşadığı gibi Van, Mardin, Batum, Beyrut, Erzurum, Tiflis, Şam, Kosova, Selanik, İstanbul, Diyarbakır, Siirt gibi yerlere yaptığı seyahatlerle de umumi duruma daha yakından ve daha derinlemesine muttali olmuş ve zihninde vaziyetin haritasını çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin dolayısı ile âlem-i İslâm'ın çöküşünü engellemek için çözüm reçetesini eğitim olarak net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu istikamette bir ömür harcamıştır. Bir insanı büyük yapan onun idealleri ve hedefleridir. O, topyekûn İslâm âlemi ve onunla birlikte insanlığın selametini hedeflemişti. Bediüzzaman yaptıklarıyla büyük olduğu gibi yapma kudretinde olduğu halde yapmadıklarıyla da büyüktür. O, Medresetü'z-Zehra vizyonu ile İslâm ve Hıristiyan âlemlerini barıştırıp dünya barışını sağlamayı da öngörmüştür. Bediüzzaman, aşağıdaki ifadeleriyle ehemmiyetini açıkça belirttiği bu projesinin hassasiyetle incelenmesi icap etmektedir.

...felsefe fûnunu ile ulûm-u diniye birbiriyle barışsın ve Avrupa medeniyeti, İslâmiyet hakaikiyle tam musalâha etsin. Ve Anadolu'daki ehl-i mektep ve ehl-i medrese birbirine yardımcı olarak ittifak etsin diye, vilâyât-ı şarkiyenin merkezinde hem Hindistan, hem Arabistan, hem İran, hem Kafkas, hem Türkistan'ın ortasında, Medresetü'z-Zehra mânâsında, Câmîü'l-Ezher üslûbunda bir darülfünun, hem mektep, hem medrese olarak bir üniversite için, tam elli beş senedir Risale-i Nur'un hakaikine çalıştığım gibi ona da çalışmışım¹⁰¹

Osmanlı Devleti, cihan hâkimiyetini beş asır elinde tuttuysa bu kudretin önemli amili eğitimidir. Duraklama, gerileme ve en nihayetinde çöküşün en önemli sebebi eğitim sistemindeki bozulma olmuştur. Osmanlı'daki yabancılara ait okul sayısını düşündüğümüzde büyük devletlerin eğitimin öneminin çok farkında olduğunu görebiliriz. Bir milletin ilim ve irfanını elinden alırsanız geriye kolay yönlendirilebilir

¹⁰⁰ Bir başka açıdan Medresetü'z-Zehra'nın hedefleri için bkz. Ümit Alparslan, *Köprü Dergisi*, S.68, s.65.

¹⁰¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.439.

ve yönetilebilir bir kalabalık kalacaktır. Zaten açılan okullar ne medeniyet ne bilim ne de teknoloji transferi niyeti ile açılmıştır.

Yaşadığımız çağ bilginin en önemli kıymet halini aldığı bir çağdır. Bediüzzaman, harici düşmanlara fikren galip gelmenin gerçekliğini ve bilginin en değerli meta halini alacağını ve cehaletin birinci düşman olduğunu ilan etme erdemini gösterebilmiştir. “*Elbette nev-i beşer âhir vakitte ulûm ve fûnuna dökülecektir, bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise ilmin eline geçecektir*”¹⁰² der ve bu hakikati çok veciz bir şekilde dile getirir. Osmanlı Devleti ve İslâm âleminin dertleri, problemleri ve hastalıkları hakkında en esaslı reçeteyi Bediüzzaman ortaya koymuştur. Doğu Anadolu’yu İslâm’ın bir merkezi gibi görüyor ve burada açılacak bir Medresetü’z-Zehra ile Müslümanların ilme ve irfana uyarılmasını teklif ediyordu.

Medresetü’z-Zehra projesi, “*Orta şarkta sulh-u umumînin temel taşı ve birinci kalesi*” olabilecek bir potansiyele sahip idi. Nitekim bu proje Bediüzzaman’ın bütünleştirme ve birleştirme arayışının da tezahürüdür¹⁰³. Tedennî-i milletten kalbi, vicdanı ve ruhu bîzâr olan Bediüzzaman, kurtuluşun maarifte olduğunu hayatının her aşamasında dile getirmiştir.

Bediüzzaman, Medresetü’z-Zehra ile dünya Müslümanları arasında bir kardeşlik tesisi ve dahası “*İslâm birliği*”ni hedeflemiştir. Bu projenin hâlâ hayata geçirilememiş olması Müslümanlara çok pahalıya mal olmuştur. Eğer bu proje kendisinin düşündüğü temel ilkeler çerçevesinde hayata geçirilebilmiş olsaydı bugün her bakımdan çok farklı bir Güneydoğu, Türkiye, Avrasya-Ortadoğu¹⁰⁴ ve hatta dünyada yaşıyor olurduk¹⁰⁵.

Bediüzzaman’ın öngördüğü eğitim modelinde yetişen nesiller İslâm âlemine yayılmış olsaydı, “*siyasî, ilmî, sosyal alandakiler başta olmak üzere, istibdadın her türlüünü reddeden ve her çeşit fikrin özgürce dile getirilip tartışılmasına imkân sağlayan bir anlayışla verilecek olan eğitim, demokrasinin*”¹⁰⁶ âlem-i İslâm’da erken

¹⁰² Nursî, *Sözler*, s.281.

¹⁰³ Kara, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, s.225.

¹⁰⁴ Güleçyüz, “Asıl Reçete Said Nursî’nin Projesi”, <http://www.saidnursi.de/dosyalar/97-dosyalar/8471-terorun-cozumu-bediuzzamanda.html?start=25>, E.T.10.09.2014.

¹⁰⁵ Bediüzzaman, bu üniversitenin tüm İslâm âlemini hatta tüm dünyayı ilgilendirdiğini; altmış milyar da masraf yapılsa elyak olduğunu ifade ettiği izahat için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.404-405.

¹⁰⁶ Güleçyüz, a.g.m.

tariflerde kök salmaya başlamasını kolaylaştırır ve buna paralel olarak feodal aşiret düzeninin şeyhlik ve ağalık gibi kurumları, monarşi yönetimlerini çözecek bir süreci başlatarak bu etkisini pekiştirirdi. Hoşgörünün, diyalogun, birlikte yaşamın, ortak kültürlerin, dillerin ve renklerin kardeşliği tesis edilirdi. Müslümanın Müslümanı öldürdüğü, haramzadelik ve yolsuzluğun alıp başını gittiği, diktatörlüklerin kök saldığı ve paramparça olmuş bir âlem-i İslâm yerine dinle bilimi kaynaştıran; demokrasiyi, hak ve hürriyetleri özümsemiş; sivil toplum bilincine sahip; en az bir ortak dille iletişim kurabilen gıpta edilecek bir din ve medeniyet ortada olacaktı.

Bediüzzaman, 1910 yılında Ankara'ya resmî ve ısrarlı davetler üzerine gider ve yaklaşık üç ay kalır. Bu tecrübe neticesinde ciddi bir karar verir. “*Beşinci Şua aslıının verdiği haberin bir kısmını, orada bir adamda gördüm. Mecburiyetle o çok ehemmiyetli vazifeleri bıraktım. Ve ‘Bu adamla başa çıkılmaz, mukabele edilmez’ diye, dünyayı, siyaseti ve hayat-ı içtimaiyeyi terk edip yalnız imanı kurtarmak yolunda vaktimi sarf ettim*”¹⁰⁷. Ankara’dan İstanbul’a, oradan da Van’a gitmek üzere yola çıkar. Batum yoluyla Van’a giderken Tiflis’e uğrar. Tiflis’te bir Rus polisiyle acip bir muhâverede bulunur¹⁰⁸. Çok enteresandır, Bediüzzaman’ın aklında medrese açma meselesi çok baskın bir şekilde kendisini göstermektedir. Zira kurtuluş reçetesi eğitim üzerine kuruludur.

Bediüzzaman, mütehasıs bir hekim gibi milletin vücuduna koyduğu stetoskop ile teşhisi ve tedavisini net ortaya koyar: “*Milletin kalb hastalığı za’f-ı diyanettir; bunu takviye ile sıhhat bulabilir*”¹⁰⁹. “*Bir dert görünürse, devâsı asandır*”¹¹⁰ prensiplerini ilke edinen Bediüzzaman, imanın tahkik edilmesi için risalelerin önemine vurgu yapmaktadır.

Risale-i Nur, yalnız cüz’î bir tahribatı, küçük bir evi tamir etmiyor, belki küllî bir tahribatı ve İslâmiyet’i içine alan, dağlar büyüklüğünde taşları bulunan büyük bir kaleyi tamir ediyor ve yalnız hususî bir kalbin ve has bir vicdanın ıslahına çalışmıyor, belki bin seneden beri biriken, müfsid âletlerle dehşetli yaralanan umumi kalbi ve umumî

¹⁰⁷ Nursî, *Şualar*, s.314.

¹⁰⁸ Bkz. Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.69-70.

¹⁰⁹ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.56; *Sünihat*, s.486; *Münazarat*, s.211.

¹¹⁰ Nursî, *Âsâr-ı Bediyye*, s.253.

efkârı tamir ediyor. Herkesin, özellikle mü'minlerin dayanak noktası olan İslâmî esasların, cereyanların ve şairlerin kırılmasıyla bozulmaya yüz tutan umumi vicdanı ve vicdanda açılan geniş yaraları Kur'ân'ın ve îmanın ilâçları ile tedavi etmeye çalışıyor¹¹¹.

Zamanın Müslümanların lehine işlemediği ortadadır ve bunun nedeni Müslümanın bizzat kendisidir. Bediüzzaman bunun ızdırabını çok derin yaşar:

Bana ızdırıp veren yalnız İslâm'ın maruz kaldığı tehlikelerdir. Eskiden tehlikeler dışardan gelirdi, karşı koymak kolaydı. Şimdi tehlike içerden geliyor. Kurt gövdenin içine girdi. Şimdi karşı koymak güçleşti. Korkarım ki, cemiyetin bünyesi buna tahammül edemez. Çünkü düşmanı sezemez. Can damarını koparan, kanını içen en büyük hasmını dost zanneder¹¹².

Başka bir ızdırabı ise şöyledir: Kuyunun dibinde olan biri bunun farkında değilse kurtulmaya azmetmeyeceği için mevcut durumu daha da vahimleşir. Müslümanların bu hali de onun ızdırabıdır. "*Cemiyetin basiret gözü böyle körleşirse iman kalesi tehlikededir. İşte benim ızdırabım budur*"¹¹³. Onun için çare bellidir ve bu istikamette çaba sarf edilmelidir. Bediüzzaman da öyle yapmıştır. "*İman kalesini küfrün çürük direkleri tutamaz. Onun için ben yalnız iman üzerine mesaimi teksif etmiş bulunuyorum. Yalnız Kur'ân'ın tesis ettiği tevhid ve iman esası üzerinde işliyorum*"¹¹⁴.

Bediüzzaman, 1926 yılının başlarında Van'da Erek Dağı'nda bulunduğu günlerde kendisini ziyarete gelen ulemaya hitaben şunları ifade eder;

Van Gölü'ndeki Akdamar Adası'nda bir sene kadar dünya ile alakamı keserek, burada kendim seçtiğim on bir talebeye bir sene ulûm-u âliye-yi İslâmiyeyi talim ve tedris edip bilahare bu yetiştirdiğim talebeleri dünyanın dört bucağına göndersem İslâmiyet yeniden kuvvet bulur. Kimsenin İslâmiyet güneşini husûfa uğratmaya gücü yetmeyecektir¹¹⁵.

¹¹¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, s.28.

¹¹² Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.542.

¹¹³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.543.

¹¹⁴ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.544.

¹¹⁵ Şahiner, *Bediüzzaman Üniversitesi*, s.28.

Bunun sebebi sorulduğunda ise “*Çünkü âfâkî meşguliyet yok!*” diye cevap vermiştir. Bediüzzaman, asıl meselenin eğitim olduğunu çok iyi biliyordu ve bu değişik zaman ve mekânlarda sıklıkla dile getirmişti:

Tasallut-u medeniyetin zamanında âlemin hükümrani ilim ve marifettir. Müvellidi medeniyet ve şânı tezayüd ve ömrü ebedî olduğundan herhangi devletin hayat ve müdebbiri olmuşsa, o hükûmeti kendi gibi kayd-ı ömr-ü tabîden ve ecel-i inkırazdan tahlis ve küre-i arz kadar yaşamasına istidat vermiş. Kitab-ı Avrupa sahâifi bunu alenen gösteriyor¹¹⁶.

Her türlü cehaletin ortadan kaldırılması icap ediyordu ve bunun için en temel çözüm şekli okulların açılması idi. Bediüzzaman hayatı boyunca cehalet ile mücadele etmiş, etrafında halkalanan topluluk onun vesilesi ile aydınlanmış ve vatana ve millete tarif edilemez katkılar sağlamışlardır. Zira istikbaldeki hâkimiyetin kılıçta değil fende olacağını çok iyi tespit etmiştir.

İstanbul’a gelmesini “*kendim için değil memleketim için geldim*” şeklinde değerlendirecektir. Şekerci Hanı’ndaki macerası da eğitime dikkat çekmek gayesi ile olmuşsa da kendisini tımarhanede bulacaktır. Kendisini tedavi etmek için gelen doktora;

Doktor bey, ben hasta değilim, memleket ve milletim hastadır, onları tedavi için geldim. Maalesef beni tedavi altına aldılar. Maalesef Anadolu ilk yaratıldığı durumda bulunmaktadır. Halkı cehalet bataklığında boğulmaktadır. Onları kurtarmak ümidiyle buraya geldim. Onları tedavi ettirmeye çalışırken maalesef ben cinnetle itham edilerek tımarhaneye atıldım ve tedavime lüzum gösterildi¹¹⁷.

Milletin cehaletinin giderilmesi için sistematik bir eğitime ihtiyacın zaruri olduğunu tespit eden Bediüzzaman, seçkin bir kurumda programı, öğretmenleri, öğrencilerinin de seçilmişliği ile aydın, elit ve rehber bir nesil yetiştirme gayesi için çaba sarfetmiştir. Devletler tarihinde mucize olmaz. Elde edilen başarılarda aydın zümrenin payı çok fazladır. Bediüzzaman ise bu gerçeği çok erken yaşlarda tespit etmiştir.

¹¹⁶ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Nutuk*, s.176-177.

¹¹⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Divan-ı Harb-i Örfî*, s.150.

4.4. Aydın Sınıfın Önemi

Edward Gibbon, “Düzen, disiplin, din adamlarının maddi ve manevi hırsı, Müslümanların meçhulüdür. Müslümanların vicdalarının kılavuzu ve dinleri hakkında son söz sahibi fakihlerdir”¹¹⁸ derken “Âlimler, peygamberlerin varisleridir”¹¹⁹ hadisi aklımıza gelmektedir. Dinin, bid’at ve hurafelerden arındırılması, Kur’ân ve Sünnet’e dönülmesi, taklidin terk edilmesi, düşüncenin canlandırılması, eğitime yeni bir canlılık kazandırılması, Batı’nın ilim ve tekniğinin alınması, birlik ve beraberliğin tesisi geri kalmışlık ve mezelleten kurtulmak için hemen hemen herkesin ortak düşünce ve kanaatleri idi. Bunların halka anlatılması, şekil ve yön verilmesi, yol emniyeti ve sürdürülebilir olması için entelektüelin vazgeçilmez bir rolü vardır. Bediüzzaman, aydın zümrenin öneminin farkındadır ve “*En evvel mürşid-i umumî ulema ve meşayih ve talebeyi, şeriat namına İttihâda davet ederiz*”¹²⁰ der.

Ekseriyetle Batı’nın kabında şekillenen aydınlarımız, Batı’nın yalnızca ilmini alan ama öz değerlerini koruyan Japon aydınları gibi halka rehber olamamış, aksine bir işlev görmüştür. Necdet Uğur, “*Bizde aydın, Batı'dakinin tersine devletin bir ürünü olmuştur. Devlet tarafından yetiştirilmiş, yaşam boyu devlet için çalışmış, tarihten görev almış gibi devletin geleceğinden kendini sorumlu saymıştır*”¹²¹ der. Harold Lasswel, “*Elitler kendilerine itaati sağlamak için yeterli miktarda silaha sahip değillerse sosyal menajerleri hemen devreye sokmalı, propaganda yöntemiyle muhtaç oldukları itaati sağlamalıdır*”¹²² der. Halkı bir sürü gören bu fikrini desteklemek için de, “*halkın ne denli cahil ve ne kadar aptal olduğunun farkında olmalıyız. İnsanların, kendi çıkarlarının en iyi bekçileri olduğu savunan demokratik dogmatizme yenik düşmemeliyiz. Öyle değildirler; onları, onların iyiliği için kontrol altında tutmalıyız*”¹²³. Lasswel’in tarif ettiği aydın elbisesi, Türkiye’deki elite birebir

¹¹⁸ Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, böl. 50; Noah Feldman, *İslâm Devleti*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2013, s.9.

¹¹⁹ Ebu Davud, *Sünen*, 3634.

¹²⁰ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Makalat*, s.57.

¹²¹ Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.311.

¹²² Noam Chomsky, *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, Çev. Cevdet Çerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1997, s.55.

¹²³ Chomsky, *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, s.56.

oturmuştur. Mehmet Âkif bu durumu yürek ile beynin karşı karşıya gelmesi olarak niteler. Âkif'e göre bir yanda bir beyin takımı aydın, öbür yanda, bir yürek takımı taban yani halk mevcuttur. Cemiyetin bütün trajedisi, bu taban ve beyin arasındaki karşılıklı çekişmede düğümlenmiş, noktalanmış olmaktadır. Cemil Meriç'e göre,

İmparatorluğun yükselme dönemlerinde aydın, toplumun herhangi bir bireyidir, zevkleri ile zilletleri ile mukaddesleri ile acıları ile... kadıdır, müftüdür, tahrirat kâtibidir v.s. Aynı camide namaz kılar, aynı kahvede dinlenir, aynı sofrada yemek yer. Ne imtiyazı vardır, ne imtiyaz peşindedir. Bu dönemlerde halk aydındır, aydın halktır, denecek kadar bir benimseme ve kaynaşmadan söz edilebilir. Molla Gürani, Akşemsettin, Ebusuud, Yunus, Mevlana ya da Sinan; Sarayı olduğu kadar halkın da edebini, imanını, töresini, sorunlarını taşır, taşıtır ve yaşardı. Halkın tanıdığı, halkını tanıyan ve etkileyen bir aydın. Tanzimat'tan sonra durum değişir. Aydın kendi tarihinden koptuğu ölçüde aydındır; kendi tarihinden, yani kendi insanından¹²⁴.

Bediüzzaman, sefil, müflis ve zelil duruma düşmemizin nedenlerinden biri olarak “...millete fedakârlık iddia eden sahtekâr hamiyetfuruşlar veya velâyeti dâvâ eden ehliyetsiz bazı müteşeyyihler”¹²⁵ şeklinde tavsif ettiği elitler, ehliyetsiz şeyhler, basiretsiz idareciler şeklinde sıraladığı havas tabakasının durumunu¹²⁶ gösterir. Zira aydın ve idareci sınıf nasılsa halk da ona göre şekil alır.

Bediüzzaman'a göre kitleler, ilimle, irfanla aydınlatılmadıkça, toplum sistemli düşünmeye alıştırılmadıkça ve yanlış, sapık düşünce akımlarının önü alınmadıkça, milletimiz için kurtuluş ümidi beslemek abestir. İnsanımızın ve insanlığın cehalet yüzünden kâinâtın Kur'ân'dan, Kur'ân'ın da kâinâttan koparıldığına inanan Bediüzzaman, bunun neticesinde varlığın sırlarını bilmeyen, eşya ve hâdiselere kapalı, bağınaz ruhların hayal zindanlarında yetim kaldığını ifade eder. Medeni insan aya gitmiş de olsa, her şeyi maddede arayan ve mânâya karşı bütün bütün körlüğü ifade sadedindeki bu cehaleti ile dünyayı içinden çıkılmaz bir keşmekeş haline getirdi.

¹²⁴ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1976, s.25.

¹²⁵ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.266.

¹²⁶ Aydın zümrenin II. Abdülhamid döneminden başlayarak paraya ve makama tamah etmesi bilinen bir durum olmuştur. Aydın zümreden kasıt daha çok ehl-i ilim ve tefekkürdür. Zira milletin asıl besleneceği ve örnek alacağı kaynak bunlardır. Ehlullah, zaruret dışında ilim ehlinin devlette görev almasını kerih görmüştür.

Müslüman dünyaya baktığımızda ise bu cehaletin en koyusu yaşanmakta; dünyanın en bereketli ovaları, en cömert obaları ve en verimli ırmaklarına rağmen, fakirlik ve sefâletlerin pençesinde inim inim inlemekte, eski kapıkullarına dilencilik etmektedir.

Ehl-i ilim ve tefekkür, toplumun sesi olmakla birlikte idareye de rehberlik yapabilmelidir. Milletin ahlakî yönden takviye edilmesi, hukukunun öğretilmesi ve aydınlatılması görevini üstlenmelidir. Bediüzzaman, “*Eğer bir millet cehalet ile hukukunu bilmezse, ehl-i hamiyeti dahi müstebit eder*”¹²⁷ der ve cehaletin diğer bir yönünü de şöyle izah eder:

Bir hakikat var ki, en bedevî ve hatta vahşî insanlar dahi, o hakikate karşı serfüru bürde-i itaat ve ihtiramdadırlar. Bir aşiretten mütehasım iki kabile, hariç bir hasım zuhur etse, sevk-i tabîî ile dâhilî husumet tatil edilir. Şayan-ı istiğrabdır ki, medeni ve münevver telakki edilenler, o vahşîlerden çok aşağıdadırlar. Husumet-i hariciyenin zuhuruyla, dâhilî husumeti teşdit ederler. Eğer medeniyet ve fen böyle ise, insanın saadeti vahşet-i cehalettedir!¹²⁸.

Ali Suavi, şu açıklamaları ile bu fikre destek verir:

Kim bilmez ki demokrasi, müsâvat usulünün en şer’i, en âlâ hükümet olduğunu. Ne çare ki, İstanbul halkı hep Gümüşhaneli Şeyh değildir. Öyle ki koca Cezayir gibi bir uzvu koptu da hiç hissetmedi. Semerkand ve Taşkent ve Buhara gürültülerini sivrisinek vızıltısı gibi işitti. Biz öyle bir kavim olmuşuz ki, dört mektep çocuğumuz bir yere gelse biri padişah olup diğerlerine mansıp tevcihiyle oyun oynarlar. Dört saçlı sakallı ömürdîde ricâlimiz himmet namiyle tecemmü etse her biri riyaseti ilan ile kumandan olmaya kalkışır. Şöyle bir ahlakta olan halkta uhuvvet ve müsâvat kaziyelerini kim satar, kim alır¹²⁹.

Cehalet için “*ejderha*” benzetmesini yapan Bediüzzaman, bu ejderhanın öldürülebilmesi için yegâne silahın marifet olduğunu da çok iyi bilir. Müslümanların cehaleti ve tembelliği nedeniyle fukara ve darmadağınık halleri İslâmiyet’i de tanınmaz hale getirmiştir.

¹²⁷ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Münazarat*, s.213.

¹²⁸ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, İşarat*, s.596.

¹²⁹ Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu*, s.321.

Bediüzzaman, aydınların ve düşünürlerin kendi ülke, kendi insanı ve kendi manevi dinamiklerine göre düşünmesini, fikir üretmesini ve bağımsız olmasını ister. Münazarat ve Muhakemat başta olmak üzere eserlerinde nakilciliği, sıradanlığı, tekrarları ve kısırlığını eleştirmiş, bu tip beyinleri değişim ve gelişime zorlamıştır. Bediüzzaman bu açıdan da sosyolojinin de iyice araştırması gereken bir şahsiyettir. Bu tip aydınların yetiştirilmesi için hayalindeki proje çok önemlidir.

Bediüzzaman, insan vicdanının dört rükünden oluştuğunu ve bu rükünlerin aynı zamanda ruhun da duyuları olduğunu ifade eder. Bunlar, zihin, kalb, irade ve histir. Zihin, ma'rifetullah; kalp, Allah'ı müşahede; irade, Allah'a ibadet ve his, Allah'ı sevmek vazifelerini deruhte eder. Din, vicdanın bu dört şubesine de hitap ve onları tatmin eder. İnsanı, bilhassa Müslümanı harekete geçiren, öncelikle kalp ve histir. Bu minvalde Ali Ünal, şöyle devam eder:

Batı'da "*aydınlanma*" denilen ve aklın dinden kopmasına dayanan akımın ürettiği entelektüelin Müslümanı da bu dört rükünden sadece zihnin bir fakültesi olan teorik akla hitap eder ve genellikle ma'rifetullahtan da yoksundur. Dolayısıyla, entelektüelin kitleler üzerinde etkisi yoktur. Oysa İslâmî hareket, kitleler ve halk üzerinde yükselir ve peygamberlere ilk inanan, nebevî İslâmî hareketlere ilk destek verenler, halk tabanında yer alan ve dönemlerinin entelektüelleri tarafından "*ayak takımı*" ve "*çöl kafalılar*" olarak görülen insanlar olmuştur. Bu gerçeklere rağmen, fikirlerine meftun olan entelektüel, kendisini çok önemser. İslâmcı bir entelektüel, 1980'lerde çıkardığı ve beş bin satan aylık bir dergi ile Türkiye'de bir "*İslâm devrimi*" yapabileceği ümidindeydi. Bugün, Cumhuriyet Türkiye'sinin en büyük Müslüman entelektüellerinden olan merhum Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un bile arkasında onları nihayete kadar takip edebilecek kaç kişi bulunduğu sorusuna verilecek bir cevap, entelektüelin tesirini göstermeye yeter¹³⁰.

Bediüzzaman, Müslümanlar arasında münazaaya hiç fırsat tanımaz ve hep müspet hareket tavsiye eder. Halkın yönlendirilmesinde ve dinî açıdan beslenmesinde önemli bir yer tutan cami hocalarına titizlik gösterir:

Kardeşlerim, çok dikkat ve ihtiyat ediniz. Sakın sakın hocalarla münakaşa etmeyiniz, mümkün olduğu kadar musâlâhakârâne davranınız, enaniyetlerine dokunmayınız;

¹³⁰ Ali Ünal, (2012, Eylül 17). "İslamcılık ve Bediüzzaman", *Zaman Gazetesi*, s.16.

bid'at taraftarı da olsa ilişmeyiniz. Karşımızda dehşetli zındıka varken, meptedîlerle uğraşip onları, dinsizlerin tarafına sevk etmemek gerektir. Eğer size ilişmek için gönderilen hocalara rast gelseniz, mümkün olduğu kadar münâzaa kapısını açmayınız. İlim kisvesiyle itirazları, münafıkların ellerinde bir senet olur¹³¹.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı ile sürekli isyanları körükleyen, Osmanlı için askerî bir tehdit oluşturan ve birliğe zarar veren Safevileri yenmişti ama bu Güneydoğu Anadolu'nun fethi anlamına gelmiyordu. Bu bölgenin gerçek manada Osmanlı'ya bağlanması Kürtlerin sevdiği ve saydığı İdris-î Bitlisî sayesinde olmuştur¹³².

4.5. Risale-i Nur'un Katkısı

Hasan Basri Çantay "*Bizler Üstadın sayesinde müfessir olduk. Türkiye'de eserleriyle okuma çığırını açtı. Hapishanelerde zulme tahammül etti. Fakat onun ihlası, şefkati, merhameti, tevazuu, şecaati ve kahramanlığı her şeye galip geldi*" demiştir. Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil de şöyle demiştir: "*Onun ilmine hayranım. Ona Cenab-ı Hak öyle ilim nasip etmiş ki, aktıkça kabarıyor.*" Ömer Nasuhi Bilmen ise Bediüzzaman'ın ilmini şöyle dile getirmiştir: "*Onun ilmi vehbidir, bizimkisi gibi kesbi değildir. Eğer bizim de kulağımıza fısıldayan olsaydı biz de Risale-i Nur yazardık*"¹³³. Akıl ve kalbin birbirinden ayrılması, dinî ilimlerle kevnî ilimlerin birbirinden ayrılması neticesini doğurmuştur ki Müslümanların geri kalmasının ana nedenlerinden biri budur¹³⁴. Bediüzzaman, Risale-i Nur'u ile bu parçalanmayı tamir etmeye çalışmıştır. Bu gaye ve çabasını eserlerinin değişik yerlerinde izah etmiştir¹³⁵. "*Bediüzzaman, gelenekçilik ve modernizm gibi iki uçtan birine kaymaksızın bir denge*

¹³¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.116.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Risale-i Nur Enstitüsü, *Güneydoğu Sorunu, Tarihi-Kaynağı-Çözümü*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2009, s.102-106.

¹³³ Halit Ertuğrul, *Eğitimde Bediüzzaman Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2007, s.20.

¹³⁴ Bediüzzaman, "Benim on üç tarikattan iznim var" salahiyetine rağmen hiçbir zaman tarikata girmemiş, nedenini de "Risale-i Nurlar on iki tarikatın esasatını ve hakikatını camidir" şeklinde izah etmiştir. (Necmeddin Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*, C.1, s.244.)

¹³⁵ Bkz. Nursî, *Şualar*, s.163.

noktasında durduğu rahatlıkla söylenebilir. Risale-i Nur, bu noktada, 'mühezzebe ve müzehhebe'dir. 'Tezhib' tarafıyla 'yineleyici', 'tehzib' tarafıyla ise 'yenileyici'dir"¹³⁶.

Bediüzzaman, Risale-i Nur'u vücuda getirebilmek için çok ciddi gayret etmiş, bu gaye adeta yaşam amacı haline gelmişti. Savaş meydanlarında at sırtında, dağ ve kırlarda, hapishanelerde, ağır hasta olduğu zamanlarda velhasıl her zemin ve zamanda eserlerin telifi için mücadele etmişti. İki tabanca taşıdığı zamanlar bile olmuş, "Şimdi hayatımı muhafaza etmek çok büyük ve ehemmiyetli bir meseledir"¹³⁷ demiştir. Nitekim on dokuz defa zehirlenmesi de bu zehirlenmeler neticesinde vefat etmemesi de çok manidardır.

Bediüzzaman, maddi olarak gerçekleştiremediği Medresetü'z-Zehra hülyasına rağmen insan yetiştirmeden asla vazgeçmemiş, vücuda getirmeye vesile olduğu Risale-i Nur Külliyyatı ile tüm Anadolu'yu bir Medresetü'z-Zehra yapmış ve sayıları milyonları aşan bir yeni bir nesil yetişmesine vesile olmuştur. "Medresetü'z-Zehranın maddi tesisine çok maniler bulunduğundan, şimdilik nur şakirtlerinin heyet-i mecmuasının dairesinden ibarettir"¹³⁸ demiştir.

Kur'ân'da ifade buyurulan, "Musa ve kardeşine vahyettik: 'İkinizin kavmi için Mısır'a evler yapın ve evlerinizi kible kılın ve namazı ikame edin.' Ve mü'minleri müjdele!"¹³⁹ emrinin bir gereği olarak Bediüzzaman, "Her bir adam eğer hanesinde dört beş çoluk çocuğu bulursa kendi hanesini bir küçük Medrese-i Nuriye'ye çevirsin. Eğer yoksa yalnız ise, çok alâkadar komşularından üç-dört zat birleşsin ve bu heyet buldukları haneyi küçük bir medrese-i Nuriye ittihaz etsin"¹⁴⁰ şeklinde izah tarif ettiği peygamberane yolu izlemiştir.

Bediüzzaman'ın mefkûresi olan Medresetü'z-Zehra, onun her türlü devlet terörüne, baskısına, zulmüne rağmen vücuda getirmeye muvaffak olduğu Risale-i Nur Külliyyatı sayesinde tahakkuk etmiştir. Evet, o, bu meselede ömür boyu ısrar etmiştir. Onun kavli ve fiili duası belki medresenin maddi inşası şeklinde kabul edilmemiştir

¹³⁶ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, s.223.

¹³⁷ Şahiner, *Son Şahitler*, C.6, s.327.

¹³⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.209.

¹³⁹ Yunus Suresi, 87.

¹⁴⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.338.

ama daha yüksek bir tarzda kabul edilmiş, Risale-i Nur Külliyyatı etrafında halkalanan milyonlarca talebe şeklinde cevap verilmiş, kabul edilmiştir. Bu durum, Hz. İmrân'ın Allah'tan ısrarla bir erkek evlat isteyip¹⁴¹ de bu duasının karşılığını daha yüksek, daha menfaatli bir tarzda Hz. Meryem gibi bir kız evlatla alması hadisesine ne kadar çok benzer¹⁴².

Şartlar –kader- hayalindeki eğitim programını bir binada icra etme fırsatı vermemiştir. Ancak idealindeki eğitimi yaygın bir şekilde hayata geçirmiştir. Hakikaten Risale-i Nur'un günümüzdeki durumuna baktığımızda bir “*Yeryüzü Üniversitesi*” mahiyetini aldığını sarıh bir şekilde görebiliriz. Ülkenin köylerine kadar varan yerleşkelerinde ve dünyanın çoğu ülkesinde dershaneler –evler- ile Risale-i Nurlar insan yetiştirmeye devam etmektedir. Dünyanın birçok diline çevrilmesi, dünyadaki birçok üniversitede yüksek lisans, doktora ve daha başka ilmî araştırmalara konu olması, kürsüler açılması, ders kitabı olarak okutulması, hakkında binlerce kitap ve şerhlerin yazılması bu yeryüzü üniversitesinin aktifliğini göstermektedir.

Bediüzzaman yaşadığı zamanın hâkim paradigmalarına mahkûm olmamış, sadece çağın gereklerini değil gelecek devrin getireceği durumlara da uygun ve hazır bir program ile kalbî ve aklî doygunluğu hedeflemiştir. O, kendi asrına ve kendinden sonraki asra da hitap etmiştir. Ne var ki onu anlayabilen çok az insan olmuş, vefatı için gittiği Urfa yolunda “*beni anlayamadılar*” siteminde bulunmuştur. Bediüzzaman, Risale-i Nur'un yapmış ve yapacak olduğu kutsi ve büyük işleri tekrar tekrar ifade ederken ittihad-ı İslâm için ehemmiyetini de vurgular:

İttihad-ı İslâmı meydana getirmek için çalışan ehl-i İslâma yegâne çarenin Risale-i Nur olduğu mütehasıs zatlar tarafından kabul ve tasdik edilmektedir. Hem, bugünkü dünyadaki ihtilâfları halledecek olan; aklen, fikren terakki etmiş yirminci asır insanlarına hak ve hakikatı anlatabilecek yepyeni bir ilmî keşfiyatı ve bir teceddüdü Amerika'da, Avrupa'da hususan Almanya'da, taharri eden cereyanlar meydana gelmiş; eğer idrak edebilirler ve görebilirlerse, işte Risale-i Nur Külliyyatı... Nitekim bu

¹⁴¹ Âl-i İmrân Suresi, 33-35.

¹⁴² Zübeyir Akçe, “Said Nursî'nin Eğitim Felsefesi Medresetü'z-Zehra”, *Münazarat Sempozyumu*, s.53.

hakikatın idrak edilmeye başlandığını gösteren emareler bahtiyar Alman Milleti içinde görülmektedir¹⁴³.

Risale-i Nur, öncelikle tahkiki imanı tesis ederken Müslümanlar arasındaki gerçek kardeşliğin de yeniden ikamesine vesile olmaktadır. İttihad-ı İslâm'ın hamîr-i mâyesi ve temelinde bu hakikatler olunca istenilen birlik ve beraberlik tesis edilebilecektir.

Bediüzzaman, talebelerine Mehdî'nin en önemli vazifesi¹⁴⁴ olarak imanı kurtarmak ve imanı, tahkikî bir surette umuma ders vermek, hattâ avamın da imanını tahkikî yapmak¹⁴⁵ olduğunu, bu vazifeyi tamamıyla Risale-i Nur'un yaptığını ifade eder. Dolayısıyla ısrarla nazarları ve fikirleri Risale-i Nur'un şahs-ı manevîsine yönlendirir. En önemlisi iman meselesidir. Zira iman olmadan ya da tahkik seviyesine ulaşmadan diğer seviyelere geçilmesi, geçilse de muvaffak olunabilmesinin imkânı yoktur. Bediüzzaman, “*Âhirdeki iki vazife, gerçi hakikat noktasında birinci vazife derecesinde değiller; fakat hilafet-i Muhammediye ve ittihad-ı İslâm ordularıyla zemin yüzünde saltanat-ı İslâmiyeyi sürmek cihetinde herkeste, hususan avamda, hususan ehl-i siyasette, hususan bu asrın efkârında, birinci vazifeden bin derece geniş görünüyor*”¹⁴⁶ der. Mehdî'nin icra edeceği vazifeyi bir kişiye verildiğinde siyâsî mânâda çok olumsuzluklar ortaya çıkacağını ve dünyadan birçok kişinin mehdilik iddialarının nedenlerinden birini de izah eder. Bediüzzaman, “*...hodfuruşluk mânâsını hatıra getirir; belki bir şan, şeref ve makamperestlik ve şöhretperestlik arzularını gösterir. Ve eskiden beri ve şimdi de çok safdil ve makamperest zatlar, Mehdî olacağım diye dâvâ ederler*”¹⁴⁷ der.

Bediüzzaman, her asırda bir müceddid, yenileyici ve rehberin varlığını ikrar eder. Ancak ahirzamanda gelecek olan Büyük Mehdî'nin unvanını almalarının nedeni olarak, zikredilen üç vazifeden birisini bir cihette yapmasını gösterir. Her ne kadar kendisinin seyyid olduğunu tam kat'iyetle bilemediğini söylese de, “*mânen ben Hazret-i Ali'nin bir veled-i mânevîsi hükmünde ondan hakikat dersini aldım ve Âl-i*

¹⁴³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.46.

¹⁴⁴ Hadislerde ahirzamanda geleceği ifade edilen Mehdî'nin üç vazifesinin izahı için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.231-233.

¹⁴⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.232.

¹⁴⁶ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.233.

¹⁴⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.233.

*Muhammed Aleyhisselâm bir mânâda hakikî Nur şakirtlerine şâmil olmasından, ben de Âl-i Beytten sayılabılırım*¹⁴⁸ der. Ancak Bediüzzaman, her zaman yaptığı gibi nazarları şahs-ı manevîye yönlendirir ve böyle bir yücelik, kutsiyet ve değer kendisine teşmil edilmesine razı olmaz. Zira onun davası benlik ve enaniyetten tecerrüd davasıdır. Bediüzzaman ise “*ihlâsı bozmamak için, uhrevî makamat dahi bana verilse, bırakmaya kendimi mecbur biliyorum*”¹⁴⁹ der ve sebebini de “*böyle büyük ve bâkî hakikatler, fânî ve âciz ve sukut edebilir şahsiyetlere bina edilmez*”¹⁵⁰ şeklinde izah eder. Bediüzzaman, Sikke-i Tasdik-i Gaybi, adlı eserinde de aynı konuyu ele alır:

Ümmetin beklediği, âhırzamanda gelecek zâtın üç vazifesinden en mühimi ve en büyüğü ve en kıymetli olan iman-ı tahkikîyi neşir ve ehl-i imanı dalâletten kurtarmak cihetiyle, o en ehemmiyetli vazifeyi aynen bitemâmihâ Risale-i Nur'da görmüşler. İmam-ı Ali ve Gavs-ı âzam ve Osman-ı Hâlidî gibi zatlar, bu nokta içindir ki, o gelecek zâtın makamını Risale-i Nur'un şahs-ı mânevîsinde keşfen görmüşler gibi işaret etmişler. Bazan da o şahs-ı mânevîyi bir hâdimine vermişler, o hâdime mültefitane bakmışlar. Bu hakikatten anlaşılıyor ki, sonra gelecek o mübarek zat, Risale-i Nur'u bir programı olarak neşir ve tatbik edecek. O zâtın ikinci vazifesi, şeriati icra ve tatbik etmektedir. Birinci vazife, maddî kuvvetle değil, belki kuvvetli itikad ve ihlâs ve sadakatle olduğu halde, bu ikinci vazife gayet büyük maddî bir kuvvet ve hâkimiyet lâzım ki, o ikinci vazife tatbik edilebilsin. O zâtın üçüncü vazifesi, hilafet-i İslâmiyeyi İttihâd-ı İslâma bina ederek, İsevî ruhanîleriyle ittifak edip din-i İslâma hizmet etmektir¹⁵¹.

Risale-i Nur ve Medresetü'z-Zehra, ittihad-ı İslâm'ı tesis edebilecek iki önemli vasıta idi. Öyle ki Risale-i Nur, ittihad-ı İslâm mefkûresi açısından İslâm âleminde iman kardeşliğinin artmasına vesile olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu nedenle Bediüzzaman, siyasetten özellikle siyasal İslâm'dan hararetle uzak durmuş ve durulması hususunda ısrarlı direktiflerde bulunmuştur. Zira mesele çok daha büyük, ehemmiyetli ve değerlidir:

¹⁴⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.234.

¹⁴⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.233.

¹⁵⁰ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.10.

¹⁵¹ Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, s.11.

Sakın kardeşlerim, tevehhüm, tahayyül etmeyiniz ki, ben bu sözlerimle siyasetle işğal için himmetinizi tahrik ediyorum. Haşa! Hakikat-i İslâmiye bütün siyasetin fevkindedir. Bütün siyasetler ona hizmetkâr olabilir; hiçbir siyasetin haddi değil ki, İslâmiyeti kendine alet etsin. Ben kusurlu fehminle şu zamanda, hey'et-i içtimaiye-i İslâmiyeyi, çok çark ve dolapları bulunan bir fabrika sûretinde tasavvur ediyorum. O fabrikanın bir çarkı geri kalsa yahut bir arkadaşı olan başka çarka tecavüz etse, makinenin mihanikiyeti bozulur. Onun için, İttihâd-ı İslâmın tam zamanı gelmeye başlıyor. Birbirinizin şahsî kusurlarına bakmamak gerektir. Bunu da teessüf ve teellüm ile size beyan ediyorum ki: Ecnebilerin bir kısmı, nasıl kıymettar mallarınızı ve vatanlarımızı bizden aldılar, onun bedeline çürük bir mal verdiler; aynen öyle de, yüksek ahlakımızı ve yüksek ahlakımızdan çıkan ve hayat-ı içtimaiyeye temas eden seciyelerimizin bir kısmını da bizden aldılar, terakkilerine medar ettiler ve onun fiyatı olarak bize verdikleri, sefhane ahlak-ı seyyieleridir, sefhane seciyeleridir¹⁵².

Bediüzzaman'ın annesi ile başlayan eğitim-öğrenim hayatı Kur'ân ve Risale-i Nur'un talebesi olarak hayatı boyunca devam etmiştir. Nitekim Bediüzzaman, risalelerinin kendi ilminin ve hünerinin bir ürünü değil *“bir ikram-ı ilâhî ve bir eser-i inâyet-i rabbâniye”*¹⁵³ olduğunu eserlerinin farklı yerlerinde defaatle ikrar etmiştir. *“Said yoktur, Said'in kudret ve ehliyeti de yoktur. Konuşan yalnız hakikattir”*¹⁵⁴ , *“Risale-i Nur benim değil, Kur'ân'ın malıdır; Kur'ân'ın feyzinden gelmiştir”*¹⁵⁵ diyerek kendisinin de Risale-i Nur medresesinde bir talebe olduğunu ilan etmiştir. Kendisi, risaleleri her okuduğunda istifade ettiğini ve dahası tekrar tekrar okuduğu bazı yerlerden yeni hakikatler anladığını ifade etmiştir. *“Bu risaleyi, şimdiye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat şimdi yeni görüyorum gibi tekrar okumaya ihtiyaç ve iştîyâkım var”*¹⁵⁶ der. Bu durum ise bir talebe konumudur. Bediüzzaman eserlerinin birinde ilim talebesi olmanın değeri ile ilgili bir hadiseye de yer verir:

Bir vakit ölüm meleği bir salih âlimin –ki bu salih âlim İdris-î Bitlisî Hazretleridir- ruhunu almaya gelmiş. Birden o zât “Ben ilim talebelerini çok sevdiğim için, benim

¹⁵² Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.87.

¹⁵³ Nursî, *Mektûbât*, s.89.

¹⁵⁴ Nursî, *Mektûbât*, s.316.

¹⁵⁵ Nursî, *Mektûbât*, s.384.

¹⁵⁶ Nursî, *Sözler*, s.827.

ruhumu talebe-i ulûmun ruhunu kabz eden melekler alsın” diye Allah’a niyaz etmiş ve yanındakiler bunu işitmişler. Böylece ruhunu Rabbine teslim etmiş¹⁵⁷.

Bediüzzaman kendisinin bir Nur talebesi olduğunu eserlerinde ifade eder:

Ben size nispeten kardeşim; mürşidlik haddim değil. Üstad da değilim, belki ders arkadaşım. Ben sizin, kusurata karşı şefkatkârâne dua ve himmetlerinize muhtacım. Benden himmet beklemeniz değil, bana himmet etmenize istihkakım var. Cenâb-ı Hakkın ihsan ve keremiyle sizlerle gayet kudsî ve gayet ehemmiyetli ve gayet kıymetli ve her ehl-i imana menfaatli bir hizmette taksimü’l-mesâi kaidesiyle iştirak etmişiz. Tesanüdümüzden hâsıl olan bir şahs-ı mânevînin fevkalâde ehemmiyet ve kıymeti ve üstadlığı ve irşadı bize kâfidir¹⁵⁸.

Medresetü’z-Zehra’ya mukabil, Risale-i Nur programı uzun vadeli bir programdır. Medresetü’z-Zehra çağın gerektirdiği moderniteyi karşıladığı gibi aynı zamanda bir medeniyet ufkudur. Medeniyet ve modernitenin bizcesinin fiiliyata dökülmüş şeklidir. Medresetü’z-Zehra birlikte yaşayabilme, barış, ilerleme, özgür düşünce aksiyonudur. Milliyetçilik düşüncesinin oluşturduğu sorunların ortadan kaldırılması için atılan dev bir adımdır. Medresetü’z-Zehra projesinin hayata geçirilememiş olması, önemimin anlaşılammaması ile açıklanabilecek kadar basit değildir. Bu mesele kasıtlı olarak icra edilmemiş veya ettirilmemiştir. İslâm medeniyetinin yeniden inşa projesi olan Medresetü’z-Zehra, ittihad-ı kulubun sağlanması olan İslâm âleminin en birinci meselesinin anahtarı hükmündedir. Medresetü’z-Zehra, “*yeni bir hayat tasavvuru yolu, yüksek merakların, büyük akılların neşv ü nema bulacağı bir iklimdir. O, cismani olarak varolmadan önce hakikati arama merakı ve her adımda hakikate yaklaşma ideali*”¹⁵⁹ ve planıdır.

Bediüzzaman, Risale-i Nur’un üç büyük ve dehşetli tehlikeye karşı da hayati vazife gördüğünü söyler. Müslümanların Hıristiyanlaştırılması, dinsizlik ve anarşinin yaygınlaşması ve diğer müslüman toplumlarca Türkiye’nin dinsiz olduğu şayiasının

¹⁵⁷ Nursî, *Mektûbât*, s.336.

¹⁵⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.367.

¹⁵⁹ İbrahim Akgün, “Medresetüz Zehra: Bir Medeniyet Üniversitesi Tasavvuru”, *Münazarat Sempozyumu*, s.296.

önüne geçmiştir. Risale-i Nur'un Türkiye'den çıkmasının ittihad-ı İslâm'daki öncü rolüne katkısı çok önemlidir.

Bediüzzaman'ın tefsir anlayışı Kur'ân ve kâinat bütünlüğüne dayanır. Medresetü'z-Zehra'da da hedeflediği eğitim modeli Kur'ân ve kâinat bütünlüğüdür. Bediüzzaman'ın insanlığa sunmuş olduğu mesaj, öncelikle Türkiye'de sonra da 'saniyen ve bi'l-araz' İslâmî dirilişte rol oynamıştır. Din-bilim-gözlem-yorum-sevgi-muhabbet-ibadet sıralı bir eğitim metodu ile tüm inançları önünde sel gibi süpürüp atan materyalizme dayanmış, dahası onu mağlup etmiştir. Bu yönüyle Bediüzzaman ve eserleri Hıristiyanlığın da kurtarıcısı olmuştur. Bediüzzaman, medresenin maddi suretinin tesisine talebelerinin muvaffak olacağını ifade etmiştir¹⁶⁰. Risale-i Nur'un bir yeryüzü medresesi olması bir hakikattir; ne var ki çekirdek ve mânâ sürekli çıplak kalamaz. mânâ ve çekirdeğe bir elbise giydirilmesi lazımdır¹⁶¹. Bu ise ancak Medresetü'z-Zehra'nın cismen inşası ile mümkün olacaktır. Tüm Müslümanların ve özellikle Anadolu Müslümanlarının üzerine bir vecibe olan bu proje kendisini gerçekleştirecek talihlilerini beklemeye devam etmektedir.

4.6. Türkiye'nin Öncü Rolü

İslâm âlemi ve hususiyile Anadolu'nun maruz kaldığı yabancı düşüncelerin istilası, insanımızın mânâ ve kültür köklerinden koparılmaya çalışılması, baskı, yasaklama ve yok saymaya mukabil Anadolu insanı daha düne kadar "bizim millet" derken tüm Müslümanları kastedirdi. Zaten ırkçı mânâda bizde Türk ifadesinin kullanılmadığı zamanlarda Batı'da Müslüman tabiri yerine Türk tabiri kullanılırdı. Bernard Lewis, "Türkler kendilerini İslâmiyet ile öylesine ayrılmaz biçimde yekvücut görmüşlerdir ki Türk dilinin dipdiri hayatını sürdürmesine ve teoride olmasa da uygulamada Türk devletinin varlığına karşın, Türk milleti kavramının üstü örtülü kalmıştı"¹⁶² diyecektir. Bediüzzaman ise bu durumu şöyle ifade eder:

Türk milleti anâsır-ı İslâmiye içinde en kesretli olduğu halde, dünyanın her tarafında olan Türkler ise Müslümandır. Sair unsurlar gibi müslim ve gayr-ı müslim olarak iki

¹⁶⁰ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.282.

¹⁶¹ Muhammed Salar, "Bir Eski Said Projesi: Med-Zehra", *Münazarat Sempozyumu*, s.190.

¹⁶² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.4.

kısmı inkısam etmemiştir. Nerede Türk taifesi varsa Müslümandır. Müslümanlıktan çıkan veya Müslüman olmayan Türkler, Türklükten dahi çıkmışlardır (Macarlar gibi). Hâlbuki küçük unsurlarda dahi hem müslim ve hem de gayr-ı müslim var¹⁶³.

Teşkilat-ı Mahsusa elemanı olan Nejat Bey, Lawrence'e Türkler hakkında ne düşündüğünü sorar. Verdiği cevap ders mahiyetindedir:

Türkler olmasaydı Araplar ve diğer Müslüman milletler yurtsuz kalırdı. Türkler sadece kendi aralarında değil bütün dünya milletlerine Müslümanlığı yaymaya çalıştılar. Mesela Osmanlı tebaasındaki insanların çoğu Türk olmadığı halde kendini Türk sanıyor, ama bunun nedenini açıklayamıyorsunuz. Düşünün, Araplar, Türk hâkimiyeti altında benliklerini, ırklarını kaybetmişler. Çünkü Türkler, çok büyük müsamaha göstererek bunu başarabiliyorlar. Şimdi gerçeklerin ne olduğu, kim hangi ırktan, hangi millettten iyi anlatılabilirse dünyanın haritası değişir ve akabinde birçok devlet ortaya çıkar¹⁶⁴.

Türkler bin yıldır İslâm kuşağında olmasına artı olarak 600 yıl boyunca varlığını sürdüren büyük bir devletin mirasçısı; 400 yıl boyunca hilafetin merkezi ve temsilcisi olması; coğrafyası, tarihi, kültürü, tabii konumu itibariyle vazgeçilemez bir makam ihraz etmektedir.

Bediüzzaman, Türkleri gerçek Türk yapan unsurun da İslâmiyet olduğunu çeşitli kereler ifade etmiştir. Arap'ı Arap, Afganlıyı Afganlı yapan da İslâmiyet'tir. *“Bir Müslüman, İslâmiyet'ten çıksa ve dinini terk etse, daha hiçbir peygamberi kabul edemez. Belki Cenâb-ı Hakki dahi ikrar edemez ve belki hiçbir mukaddes şeyi tanımaz; belki kendinde kemalâta medar olacak bir vicdan bulunmaz, tefessüh eder”*¹⁶⁵ der ve bunun izahını da şöyle yapar:

Malûmdur ki, âlâ bir şey bozulsa, ednâ birşeyin bozulmasından daha ziyade bozuk olur. Meselâ, nasıl ki süt ve yoğurt bozulsalar yine yenilebilir. Yağ bozulsa yenilmez, bazan zehir gibi olur. Öyle de, mahlûkatın en mükerremi, belki en âlâsı olan insan, eğer bozulsa, bozuk hayvandan daha ziyade bozuk olur. Müteaffin maddelerin kokusuyla telezzüz eden haşarat gibi ve ısırma ile zehirlendirmekten lezzet alan yılanlar gibi,

¹⁶³ Nursî, *Mektûbât*, s.312.

¹⁶⁴ Altın, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.122-123.

¹⁶⁵ Nursî, *Mektûbât*, s.423.

dalâlet bataklığındaki şerler ve habis ahlâklarla telezzüz ve iftihar eder ve zulmün zulümatındaki zararlardan ve cinayetlerden lezzet alırlar, adeta şeytanın mahiyetine girerler. Evet, cinnî şeytanın vücuduna kat'î bir delili, insî şeytanın vücududur¹⁶⁶.

İslâm dini gibi en ekmel ve en âlî bir dinden çıkma yani mürted olma durumunu izah eden Bediüzzaman'ın önceliği her zaman imandır ve imana kim daha çok hizmet ederse o daha makbuldür. “*Bu mevkuf olan civanmert ve muhterem Türk gençleri ve ihtiyarları içinde öyleleri vardır ki, onların bir tanesini, kendi milletimden yüz adama da değiştirmem*”¹⁶⁷ diyerek tercihini açıkça belirtir. Ulvi değerlere ve millete hizmete vesile olan milliyet duygusu İslâm'ın malıdır ve Batı bunu bizden çalmıştır.

Bediüzzaman'ın Kürt olma durumu, menfî cephe tarafından “*O Kürt'tür, siz Türksünüz, o Şâfiîdir, siz Hanefîsiniz*”¹⁶⁸ şeklinde hem bir ayırışma hem bir aşağılama hem de ötekileştirme malzemesi olarak kullanılmıştır. Oysa bu konudaki düşünceleri apaçık ortadadır:

Ben bin gafil ve âmi Kürdü, bir Türk olan Hulûsî'ye karşı tutmadığımı ve bin cahil Kürdü, birer Türk olan Âsım ve Refet'e mukabil göremediğimi ve bir genç olan Hüsrev'i bin âmi Kürtle değişmediğimi ehl-i dikkat ve benim ahvâlime muttali olanlar tasdik ettikleri halde, frengîlik namına ve ilhad hesabına, Türkçülük perdesi altında, sahtekâr bir milliyetperverlik suretinde ve hodfuruşluk cihetinde bana tecavüz edenler ve Türk milletini ve milliyetini zehirleyen mülhidler bilsinler ki, ben millet-i İslâmiyenin en mühim ve mücahid ve muazzam bir ordusu olan Türk milletine binler Türk kadar hizmet ettiğimi binler Türk şahittirler. İşte bana Kürt diyen ve itham eden, zahir hamiyetperverlik gösteren sahtekârlar, bu millete ne gibi hizmet ettiklerini gösterebilirler¹⁶⁹.

Konu ile alakalı bir başka misal ise Şeyh Said isyanındaki tutumudur. Şeyh Said, Bediüzzaman'ı Şarktaki büyük nüfuzundan istifade için mücadeleye iştirake dâvet ettiği zaman cevaben şöyle demiştir: “*Yaptığınız mücadele kardeşi kardeşe öldürtmektir ve neticesizdir. Türk milleti İslâmiyet'e bayraktarlık etmiş, dini uğrunda*

¹⁶⁶ Nursî, *Lem'lar*, s.122.

¹⁶⁷ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.203.

¹⁶⁸ Nursî, *Şuâlar*, s.327.

¹⁶⁹ Nursî, *Barla Lahikası*, s.370.

yüz binlerle, milyonlarla şehid vermiş ve milyonlar veli yetiştirmiştir. Binaenaleyh kahraman ve fedakâr İslâm müdafilerinin torunlarına, yani Türk milletine kılınc çekilmez ve ben de çekmem”¹⁷⁰ diye hem cevap-ı red vermiş hem de mücadelesinden vazgeçmesini tavsiye ve nasihat etmiştir. “Yirmi sene hayatının şهادetiyle ve binler Türk kıymettar zatların tasdikiyle, dindar, müttakî bir Türkü, lâkayt çok Kürtlere tercih eden, hattâ mahkemede Hâfız Ali gibi kuvvetli imanı bulunan bir Türk kardeşini yüz Kürde değıştirmediğini ispat eden...”¹⁷¹ şeklindeki ifadelerine daha başka örnekler de eklenebilir.

Ben Van’da iken, hamiyetli Kürt bir talebeme dedim ki: “Türkler İslâmiyete çok hizmet etmişler. Sen onlara ne niyetle bakıyorsun?” dedim. Dedi: “Ben Müslüman bir Türkü, fâsık bir kardeşime tercih ediyorum. Belki babamdan ziyade ona alâkadarım. Çünkü tam imana hizmet ediyorlar.” Bir zaman geçti, (Allah rahmet etsin) o talebem, ben esarete iken, İstanbul’da mektebe girmiş. Esaretten geldikten sonra gördüm. Bazı ırkçı muallimlerden aldığı aksülâmel ile o da Kürtçülük damarıyla başka bir mesleğe girmiş. Bana dedi: “Ben şimdi gayet fâsık, hattâ dinsiz de olsa bir Kürdü salih bir Türke tercih ediyorum.” Sonra ben onu birkaç sohbede kurtardım. Tam kanaati geldi ki, Türkler bu millet-i İslâmiye’nin kahraman bir ordusudur¹⁷².

Talebelerinden Said Özdemir, Bediüzzaman’a Hicaz’a gitmek istediğini söyleyince ‘Niye?’ diye sorar. ‘Efendim, memleketin halini görüyorsunuz. Gittikçe daha fenalaşacak. Orada olsam çocuklarım da kurtulur, ben de’ der. “Kardeşim, ben orada olsam buraya gelirdim. Âlem-i İslâm kapısının kilidi Türkiye’dir. Bu kilit bu kapıyı Âlem-i İslâm üzerine açar. Kat’iyen buradan gitmek için izin yok” der. Yine 1952 senesinde Türkiye’ye gelen Pakistan Maarif Nâzır Vekili Seyyid Ali Ekber Şah Bediüzzaman’ı ziyarete gider. Seyyid Ali Ekber Şah, ‘Beni talebeliğe kabul eder misiniz?’ isteğine Bediüzzaman, ‘Seni yirmi senelik kardaşlığa kabul ediyorum’ cevabını verir. Kendisini Pakistan’a davet eder ve orada kendi emrine her türlü imkân, radyo istasyonu ve matbaa tahsisi edebileceklerini söyler. Bediüzzaman buna karşılık şöyle cevap verdi: “Kardaşım, Ali Ekber Şah! Bu hizmetleri göğüs göğüse yapmak

¹⁷⁰ Nursî, *Beyânât ve Tenvirler*, s.137.

¹⁷¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.327.

¹⁷² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.440.

icap ediyor. Siperin arkasında hizmet olmaz. Esas hastalık burada başladı. Ben Mekke'de de olsam buraya gelirdim. Asıl hizmet buradadır, cephe buradadır”¹⁷³.

1923 yılında Ankara'nın vahim halini görüp Van'da bulunan Erek Dağı'na mağaraya çekildiğinde Kader-i İlahî onu orada bırakmamış, Anadolu'nun bağına çekmişti. Jandarmalar onu almaya geldiğinde yollara dökülen halk, ileri gelenler, silahlı ahali; “*Aman Efendi Hazretleri, bizi bırakıp gitme, müsaade buyur, sizi göndermeyelim. Arzu ederseniz Arabistan'a götürelim*” demelerine mukabil o, “*Ben Anadolu'ya gideceğim, onları istiyorum*”¹⁷⁴ diyerek halkı teskin ettiği gibi kadere rıza göstermiş, hem de vazifesine müdrik olmuştur. Daha sonraları da Türkiye'de çektiği sıkıntılar, ona yapılan eza ve cefalar, suikastler nedeniyle Şam veya Hicaz'dan gelen davetlere mukabil yine şu ifadelerle mukabele eder:

Biz imanı, kurtarmak ve Kur'ân'a hizmet için Mekke'de olsam buraya gelmek lâzımdır. Çünkü en ziyâde burada ihtiyaç var. Binler rûhum olsa, binler hastalıklara müptela olsam ve zahmetler çeksem, yine bu milletin imanına ve saadetine hizmet için burada kalmaya Kur'ân'dan aldığım dersle karar verdim ve vermişiz¹⁷⁵.

Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik konumu önemli bir üstünlüktür. Ne var ki Anadolu insanının İslâmiyet'e yaklaşık bin yıldır yapmış olduğu hizmetleri, karakteri ve İslâm âlemindeki bilinçaltı müktesebatı daha önemli bir etkidir. Türkiye birçok açıdan İslâm âleminin merkezi ve kalbi konumundadır. Merkez ve kalp bozuk olursa diğer taraflar da bozuk olur. Anadolu, yıllar yılı kendine bağlı dünyalara karakolluk vazifesini gördü. Türk milleti bin yıldan beri İslâm bayrağının sancaktarlığını yapmış ve İslâm dinini dünyanın dört bir yanına ulaştırmıştır. Zamanı yıpratıcılığı ve ilahî kader gereği bazı arızalar çıkmış ve Osmanlı yıkılmış olsa da bu millet ve medeniyet muhakkak yeniden dirilecektir. Bediüzzaman, feraseti ile bu dirilmenin yine millet içinden çıkacağını görmüş ve burada hizmet etmeyi tercih etmiştir. İstanbul'un fethine kadar İslâm'ın saltanat merkezi Şam ve Bağdat'tı. Fetihten sonra İstanbul İslâm'ın saltanat merkezi olmuş, Türkler de imandan gelen şecaat ile fitratlarındaki kahramanlık ve cesaret birleşmiş ve İslâm âleminin bayraktarı, sancaktarı olmuşlardır.

¹⁷³ Şahiner, *Son Şahitler*, C.3, s.242.

¹⁷⁴ Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 273; Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.136.

¹⁷⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.169.

Selçuklu ile beraber dokuz asır bir temsilcilik vazifesi, Osmanlı'nın çöküşüyle çöken ve dağılan İslâm dünyası, ipi kopmuş tespihin taneleri gibi darmadağın olmuşlardır. Çivi çakıldığı yerden sökülür. Yiğit düştüğü yerden kalkar. Eşya kaybedildiği yerde bulunur. İstanbul ve Anadolu'nun sukûtuyla İslâm davası ve bayrağı burada düşmüş, yine buradan kalkacaktır. Binaenaleyh tedaviye merkez ve kalpten başlamak gerekir. Bediüzzaman'ın Türkiye tercihi bu nedenlere havidir. Nitekim Risale-i Nur gibi tüm insanlığa hitap eden, onun saadetine vesile olabilecek bir eserin vücuda geldiği yer de Anadolu'dur. Cemil Meriç, risalelerin dilinin Türkçe ve Türkiye'den çıkmasının nedeni sorusuna şöyle cevap verir:

Koca bir devlet kurmuşuz, cihana hükmetmişiz. İslâm dünyasında ağabeylik vazifesi bize düşer. Dünya hakikati bizden almış, iktibas etmiş. Büyük mesuliyetimiz var. Risale-i Nurlar milletimize Rabbanî bir iltifattır. İslâm dünyasında ihraz etmiş bulunduğumuz mevki-i bülendin hakkı olduğunu ispat eden bir hüccettir. Yani Risale-i Nur bizim namusumuzu kurtardı¹⁷⁶.

Allah Resulü, “*Küfür tek millettir*”¹⁷⁷ demiştir. Eğer küfür imana karşı tek millet olabiliyorsa İslâm âleminin “*Tek millet*” olması da şarttır. Tek bayrak, tek vatan, tek hükümet vs. olması mümkün olmasa bile lider bir devletin önderliğinde ya da bir konseyin teşekkülü ile bir ve beraber olabilme gerçekleşebilir. Bu devletin Türkiye haricinde akla gelen Suudi Arabistan, Mısır, İran, Libya, Afganistan, Endonezya veya başka bir ülkenin olabileceğine aklî, mantıkî, tarihî ve siyasî açıdan, en iyi ihtimalle İslâm âleminin yüzde kaçını ikna olabilir? Böyle bir lider devlet olabilmek için cesaret, tecrübe, potansiyel, kabul, bağımsızlık, jeopolitik konum, tarihî birikim gibi gerekli şartlara sahip, tam olmasa bile en uygun ülke Türkiye'dir. Diğer taraftan İslâm âleminin şuur altı müktesebatının Türkiye'nin önemi ve değeri kolay kolay giderilemeyecek derinlikte ve ağırlıktadır. Değerlerimize sahip, güçlü, donanımlı bir iradenin ortaya çıkması Batı'nın ciddi bir endişesidir. Günümüz İslâm âleminin en büyük problemi hâlihazırdaki Türkiye'nin durumudur. Güçlü bir iradenin Türkiye'de olamayışı, bugün

¹⁷⁶ Şahiner, *Nur Sohbetleri*, s.125.

¹⁷⁷ *Ebu Dâvud*, Salât: 361. Yine benzer rivayetler için bkz. *Buhârî*, Tevhid: 33; *Müslim*, İman: 151.

İslâm âlemini zaaflarıyla baş başa bırakmaktadır. Güçlü derken çarpık bir anlayış ile değil, Bediüzzaman'ın ortaya koyduğu mantık ile güçlü bir irade lazımdır.

Bu toprakların apayrı bir farklılığının olduğunu, ittihad-ı İslâm idealinin zeminini, Anadolu'dan yeşeren ve “*iman hareketi*”nden beslenen büyük çıkışın oluşturacağını söyleyen Bekir Fuat şöyle devam eder:

Anadolu mayanın çalındığı yerdir. Bu topraklar, Kafkasya'dan Balkanlar'a, Kırım'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir coğrafyadan yayılan zulümden kaçan ve emin belde arayan milyonları; renklerine, dillerine soylarına bakmaksızın bağrına basan, onlara kucak açan yerdir. Bu toprakların Müslümanlara çağrısı eski dönemlerde kalmış değildir. Halepçe'de katliamdan kaçan kardeşlerimiz de bu emin beldede güvenlik içindedir, Suriye'den gelen kardeşlerimiz de...¹⁷⁸.

İslâm tarihinde ittihad-ı İslâm'ın yaşandığı zamanlarda Anadolu hep merkez olmuştur. Bediüzzaman bu konudaki sorumluluk ve hakkın Türkiye'de olduğunu ifade eder. Bu görüşünde yalnız da değildir. Muhammed Abduh, Reşid Rıza gibi bir açıdan dışarıdan düşünürler de aynı kanaattedir.

Bediüzzaman, Türk milletini sürekli methetmiş, farklı bir değer vermiş ve değişik şekilde ele almıştır. Kahraman Türk milleti; Kur'an'ın bayraktarı; sena-yı Kur'âniyeye mazhar¹⁷⁹; İslâmiyetin kahraman bir ordusu gibi ifadeler eserlerinin bir çok yerinde¹⁸⁰ mevcuttur. İslâmiyet'e ettiği hizmet ve Kur'an'ın senasına mazhariyeti noktasında “*sahabeden sonra, en fazla İslâmiyet'e hizmet eden necip kavim*”¹⁸¹ ifadesi gibi ifadelerle de defaten takdir etmiştir. Ayrıca Nur hizmetinin bu milletin içerisinden çıkıp inkişaf edeceğini bildiğinden Türk milletine ayrı bir değer ve önem vermektedir. Risale-i Nur'un Türk milletinin lisaniyle dine hizmeti; Türk milletinin yıllarca dine hizmet ettiğinden İslâmiyet'le özdeşleşmesi; her milletin müslimi ve gayr-ı müslimi olmasına mukabil Türklerde bu durumun olmadığı; idare ve akıl cihetiyle Türklerin ayrı bir özelliği bulunduğu; Kürtlere; “*Türkler bizim aklımız biz ise onların*

¹⁷⁸ Bekir Fuat, (17.02.2014). “Tarihin Gücünü Duymak”, *Milat Gazetesi*, s.7.

¹⁷⁹ Bediüzzaman, Maide Suresinin 54. ayetinin Türk milletinin sarahat derecesinde işaret ettiğini söyler.

¹⁸⁰ Nursî, *Şualar*, s.515; Nursî, *Barla Lahikası*, s.149; Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.75; Nursî, *Emirdağ Lahikası*, s.245; Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.27; Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri*, *Hutbe-i Şamiye*, s.350; Nursî, *Mektûbât*, s.312.

¹⁸¹ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s.624.

kuvvetiyiz”¹⁸² beyanı; Türkleri “*adil pederler*”¹⁸³ olarak vasıflandırması diğer takdir ifadelerindedir. Günümüzde Arap coğrafyasının genelinde Türk olduğunuzu söylediğinizde ciddi bir saygı görür, yabancı hatta misafir bile hissettirilmezsiniz. Arada hiçbir mesafe ve sınırın olmadığını, kardeşliği ve muhabbeti görürsünüz. Şam’da tanıştığınız birisi sizinle konuştuğunda önce “*Ehlen, ehlen bil ah et Türki. Ente fi vatanike*” demesi nadir karşılaşılan bir hadise değildir.

ABD’li stratejist George Friedman 2009’da ‘*Türkiye’nin eski Osmanlı toprakları üzerinde süper güç olacağını ve bu vetirenin başladığını*’¹⁸⁴ ifade etmiştir¹⁸⁵. Bill Clinton, 2000 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada, “*21. yüzyıldaki gelişmeleri Türkiye’nin alacağını tutumun belirleyeceğini*” ifade etmesi de rüşvet-i kelâm değildi¹⁸⁶.

Bediüzzaman, Türk Bayrağı’nın tüm Müslümanların ortak değeri ve bayrağı olduğunu da ifade eder. Ona göre Hilal ve Yıldız, ‘*İ’la-yı kelimetullah bayrağıdır*’¹⁸⁷. Nitekim ‘*Hilal*’ ‘*Allah*’ı, ‘*Yıldız*’ ise ‘*Allah Resulü*’nü remzeder. Hilâl, lâle ve Allah lafzı sayı değeri bakımından 66 etmektedir. Hemen hemen tüm İslâm ülkelerinin bayrağında hilal ve yıldızın bulunmasını da bu açıdan değerlendirmek lazımdır.

¹⁸² Nursî, *İçtimai Reçeteler*, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 1990, s.256.

¹⁸³ Nursî, *Eski Said Dönemi Eserleri, Devai’l-Yeis*, s.390.

¹⁸⁴ Bulaç, *Ortadoğu’dan İttihad-ı İslâm’a*, C.2, s.343.

¹⁸⁵ Friedman, Türkiye’nin, bölge ülkelerine valiler atayacağını ve Arapların Türklere ihtiyacının olduğunu (kendilerini yönlendirecek bir güce ihtiyaç) da ifade eder.

¹⁸⁶ Cezayir devlet başkanı Buteflika’nın Osmanlı yönetimini özlediklerini ve “*gelin Osmanlı milletler topluluğunu kuralım*” demesi; 2005 yılında Ehud Barak’ın “Osmanlı’nın bölgede bir yüzbaşı ile 400 yıllık bir istikrar kurduğunu” söylemesi birkaç örnektir. Bkz. Bulaç, *Ortadoğu’dan İttihad-ı İslâm’a*, C.2, s.746-747.

¹⁸⁷ Nursî, *Âsâr-ı Bediyye*, s.528.

SONUÇ

Her ne kadar tarihî ve kaderî bir realite olarak devletlerin de insan hayatı gibi evreleri olsa da Osmanlı'nın yıkılıp ulusal devlet-çik-lerin ortaya çıkışını bir macera olarak peşinden sürükleyenler ne yaptıklarının farkında değillerdi. Osmanlı entelijansıyası yıkılışa doğru giden bu sürecin aşikâr hali karşısında boş durmamış, kendine göre yol ve yöntemler belirlemiş ve bunları alabildiğine savunmuşlardır. İslâmcılık, ortaya atılan fikir akımlarından en çok taraftar toplayanı, en sağlam temelleri olanı ve son devrin devlet politikası haline gelebileni olmuştur. İttihad-ı İslâm düşünce ve mefkûresinin ise çıkış noktası İslâmiyet'in ilk başlangıcıdır ve gücünü iki ana kaynaktan almaktadır. Mü'minlerin kardeşliğini emreden ilahî beyandan mülhem bu gaye, Bediüzzaman'ın düşüncesinde gayr-i siyasî, gayr-i ideolojiktir ve kendi mahiyet ve selameti açısından da öyle olmalıdır. Nitekim ittihadın maksadını, İslâm'ın âleme tebliği olduğunu ve bu istikamette yapılacak her teşebbüs ve hareketi de ibadet olarak nitelediğini görüyoruz. Bediüzzaman, öncelikli olarak Müslüman dünyasının dinî vecibelerini yerine getirebilmesi, tebliğ ve irşat mükellefiyetini yapabilmeleri, insanî ve içtimai ihtiyaçları-hakları için ittihad-ı İslâm'ı zaruri görür. Zira Müslümanların bazı zamanlar farzlar üstü bir farz hüviyet kazanan İslâm'ı tebliği kâmil bir şekilde yapabilmeleri, ittihadın sağlayacağı güç, bağımsızlık ve imkânlarla bağlıdır. Binaenaleyh coğrafyaların engel olamayacağı bu ittihadı dâhil olup destek verenler bahsi geçen şeref, izzet ve sevaplara da nail olmuş olacaktırlar.

Bediüzzaman, her şeyin bittiği zannedilen zamanlarda bile millet olarak yeniden dirilme mefkûresinde ümitli, çok hareketli, üretken ve azimli olmasıyla birlikte çok dengeli, itidalli ve sürekli. Dirilmenin saiki olarak din ve kalbi görür. Müslümanların ahireti adına dünyayı da iyi bilmesini, yani hiçbir açıdan başkalarına muhtaç olunmamasını, birbirlerine yabancı ve düşman hale gelinmemesini imanî bir zaruret olarak görmektedir. Cehalet, zaruret ve ihtilâf düşmanlarına karşı san'at, mârifet ve ittifak ile karşı koymayı teklif eder. Müslümanların bir taraftan kendi aralarında birliği tesis ederken, diğer taraftan sebepleri yerine getirerek zengin olmaları gerektiğini, bir başka taraftan da seferberlik halinde seviyeli bir eğitim ortaya koyarak cehaleti yenmelerinin lüzumuna inanır. Ümmetin rehber ve liderleri konumunda olması gereken âlimlerin,

müslüman fert ve toplumları, Hz. İbrahim milletinden olma hakikatini zihinlere ve kalplere hatırlatması ve yerleştirmesi ise zaruridir.

Başka felsefe ve kültürlerin tesirinden uzak kalmayı başarabilen Bediüzzaman, yenileyicidir; nakletmemiş yeni şeyler söylemiştir. Nakillerle kısırlaşan ilim dünyamıza mukabil fevkalade bir hakikat aşkı ve yeni fikirlerle meselelerin üzerine gitmiştir. Müslümanları geri ve mağlup durumda olmasını, dinin birlik ve beraberliği emreden, inananları birbirine bağlayan nurani bağları bilmemek olarak tespit eden Bediüzzaman, Kâbe kadar değerli olan hususların çakıl taşı kadar değersiz şeyler için terk edildiğini ifade eder. İttihad-ı İslâm'ın sanıldığı kadar kolay olmadığını ve zaman alacağını farkında olan Bediüzzaman, ehl-i imanı birliğe davet ederken kimsenin itiraz edemeyeceği Kur'ânî hakikatleri temel alır ve bunların hatırlatmasını yapar. “*Kâinat Kardeşliği*” gibi bir ortak paydayı da dile getiren Bediüzzaman'ın, dünya barışı adına da çok önemli tespit, reçete ve dersleri vardır.

“*İslâm Ortak Pazarı*” veya “*İslâm Ülkeleri Birliği*” gibi projelere bakış ve değerlendirmelerde küreselleşen ve çok girift hale gelen günümüz dünyasında yeni yaklaşımlar ortaya koyma zarureti hâsıl olmuştur. Genel anlamda uluslararası ve uluslararası dayanışma ve birliktelikler, günümüz siyasi anlayışında mühim bir yere sahip olduğu bir realitedir ve bir ülkenin kendi gelişimi, modernizesi, huzur ve refahı hatta hayatı için zaruridir. Öyle ki küreselleşen bir dünyada kuvvet dengesinde etkili olabilmenin yolu, evveliyatla komşularla, sonra karşılıklı benzerliklerin daha fazla bulunduğu ülkelerle, ama diğer ülkeleri düşman hale getirmeden, ittifakların teşkilinden geçer. Peygamberimizin, komşunun zulüm ve şerrinden güven içerisinde olma ile ilgili hadislerinin ifade ettiği gerçeklik de düşünüldüğünde önceliğin komşu ülkelerle iletişim, alışveriş, barış ve dostluklarda olduğu bir gerçektir. İster Müslüman olsun ister başka dinlere mensup, komşularından emin olmayan bir ülkenin başka ittifaklarla hedeflediği huzur ve refahı elde edebilmesi çok zordur. Diğer taraftan ittihatın asıl gayenin İ'lâ-yı Kelimetullah olması hasebiyle, Allah ve Resülü'nün âleme duyurulması için her kesimle iletişim ve münasebet kanallarının açık olması zaruridir ve dahası bu fırsatları oluşturmak için gayret edilmelidir. Hususiyile dinsizlik ve anarşiye karşı “*tevhid inancı*” ortak paydasında hakiki İsevîlerle ittifak kurulacağı sahih hadisler mucibince, kurulacak ittifakları sadece din temelinde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Diğer taraftan Batı dünyasının İslâmiyet'e karşı tutum ve davranışlarının asıl nedeni bilgisizlik ya da yanlış

bilgileridir. Allah Resulü'nü görenlerin “*Vallahi bu yüzde yalan yok*” itiraf, ikrar ve tasdikleri gibi İslâmiyet'in doğru bir şekilde anlatılması, bütüncül bir şekilde anlaşılması teşvik edilmeli dahası yaşantısının gösterilmesi aynı sonucu verecek ve vermektedir.

Kurulacak ittifakların düşman üretme potansiyel ve neticeleri göz önünde bulundurularak getirisi ve götürüsü iyi hesap edilmelidir. Bir veya birkaç ortak paydadana hareket edilerek birlikteliklerin kurulması küreselleşen günümüz dünyasında tabiatıyla karşı cephelemler oluşturacaktır. Özellikle günümüz hâkim gücü Hıristiyanlık dinine mensup olanlarla nüfus, coğrafya, yeraltı ve yerüstü zenginliği ile İslâm âleminin cepheleşmeleri çok tehlikeli sonuçlar doğuracaktır. Yaşadığımız çağ, tüm insanlığı içine alabilecek yapılanmalar haricindeki bloklaşmaları kaldırabilecek hassasiyete sahip olmadığı gibi tarih bu cepheleşmelerin yol açtığı kanlı savaşlarla doludur. Türkiye'nin bir Hıristiyan kulübü niteliğindeki AB'ye girmeyi istemesine mukabil alınmama konusundaki bir karşı duruş, mevzumuz açısından çok anlamlıdır. Türkiye ve diğer müslüman ülkeler bu tip birliklerde bulunmalıdırlar. Ne bizim dinimizden şüphemiz ne de AB gibi birliklere dâhil olduğumuzda Hıristiyanlaşmaktan korkumuz var. Diğer taraftan sadece Hıristiyanların üye alındığı bu birliğe diğer devletlerin muhabbetle bakmadığı bir realitedir.

Sadece din veya milliyet endeksli bir birlikteliğin ülkemize ve milletimize getireceği faydalar ve zararları sorunsalının cevabı ortaya net bir şekilde konulması çok önemlidir. Teknoloji, iktisadi, askerî ve bilimsel açıdan ülkemize hangi ittifakların kurulmasının daha yararlı olacağı iyi etüt edilmelidir. Zira hissi bir şekilde hareket edilip dünyadaki konjonktürün uygun olup olmadığına bakılmaksızın bir takım ittifakların içine girilmesi maceraperestlik olacaktır. Bir taraf imar edilmeye çalışılırken daha fazla yıkıma neden olabilecek teşebbüslere girilmesi akıl kârı değildir. En iyi yolun barış olduğuna inanan Bediüzzaman, CENTO'da Birleşik Krallık ve ABD'nin de bulunmasına rağmen sevincini izhar etmiş, olumsuz herhangi bir şerh de düşmemiştir. Sadece Müslümanların değil tüm insanların asgari müştereklerde bir araya gelebilmeleri için sadece insan olmak yeterlidir. İnsanlık ortak paydasında, “*kâinat kardeşliği*” hukukunun tesisi ancak Müslüman bir inanç ve ufukla gerçekleşebilir. Nitekim Kur'ân'ın emirleri, Allah Resulü'nün hayatı ve sulh ortamlarında İslâm dininin inkişaf ötesi fütuhatlar gerçekleştirmesi bizi bu geniş tabanlı ortak noktalarda buluşmayı zorunlu kılmaktadır. Dünya yeni baştan şekil alırken tek başına ulus devlet menfaatleri, mezhep, ekol, etnik

grup veya yönetim tarzı merkezli stratejiler tarihe karışmış bulunmaktadır. Halkı ekseriyetle Müslüman olan devletler, coğrafyalar, yöreler, etnik gruplar ve değişik mezhepler, gayrimüslimleri de dâhil ederek yeni bölgesel entegrasyonlar planlamalıdır. Sadece Sünnilik, sadece Şiilik ya da ırk temelinde dayatılan birlik fikri icra edilemez. Türkiye gibi potansiyeli itibariyle dünyada lider devlet olabilecek istidat, kabiliyet, birikim, konum ve saygınlığı olan bir ülkenin sadece Müslüman ülkeler ya da komşuları ya da soydaşları gibi lokal birliktelikler ile hareket kabiliyetinin sınırlandırılması da doğru değildir.

Bütün bu düşünceler çerçevesinde Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm fikri, yaşadığımız zaman itibariyle gidişat ve gelişmelere bakılınca her geçen vakit fırsatlar kaçırılsa da uygulanması imkânsız olmayan bir fikirdir. Çok hızlı gelişen ve değişen zamanımızda bu ittihadı sağlamada, Bediüzzaman'ın fikir ve ideallerine gönül verenler öncü rol alabilirler. Risale-i Nur talebeleri kendi aralarında sağlam bir ittihad ve ittifakı tesis edip bu ideal etrafında kenetlenerek yeni bir seferberlik başlatmaları ve bunu dalga dalga diğer ehl-i iman kitlelere de taşımaları bu mefkûreyi uygulamaya geçirebilir.

Müslümanlar arasındaki ittifak, ittihad, dayanışma ve birliğin sağlamlığı ölçüsünde İslâm dininin de hakikati etraf-ı âleme gösterilmiş olacaktır. Zira mefkûre edinilen ittihadın nedeni olarak hiçbir şeye feda edilemeyecek kadar büyük bir hakikati dile getirirken bu ufuk yalnızca maneviyat ve iman ile mümkün olabilir. Risale-i Nur talebeleri arasındaki kardeşliğe ve dayanışmaya fevkalâde ehemmiyet veren Bediüzzaman, kendisinin on derece daha fazla zahmet çekmesine rağmen hiçbir talebenin kusuruna bakmamaya karar verdiğini beyan etmiştir. Zira çekirdek plandaki bir birliktelik ileride âlem-i İslâm'a yayılacağını çok iyi biliyordu. Asıl hünerin kardeşin fenalığını gördüğünde ondan uzaklaşmak olmadığını aksine kardeşliği daha da yakınlaştırıp ıslahına çalışmak olduğunu savunur. Talebeler arasında çıkan olumsuz bir hadiseye feveran göstermiştir.

Küresel zamanın şartlarına uygun entegrasyon ve ittifaklar kurulacaksa iç içe daireler şeklinde Müslüman halkların ve devletlerin kendileri olarak yer alacağı gibi bu birliktelikte gayrimüslimlere de yer olduğu Medine Vesikasının referansı ile muhakkaktır. İslâm dünyasının kötü talihini değiştirecek millet ise İslâmiyet'e ve müslümanlara yüzyıllarca hizmet etmiş olan yine bu güzel Anadolu milleti olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah, Fevziye; *Namık Kemal'in Mektupları*, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1967.

Açıkgenç, Alpaslan; "İlimlerin Tasnifi Açısından Risale-i Nur'un Değerlendirilmesi", *Köprü Dergisi*, S.60, İstanbul 1997.

Afganî, Cemaleddin ve Abduh, Muhammed; *Urvetu'l-Vuska*, Bir Yayıncılık, Çev. İbrahim Aydın, İstanbul 1987.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, C.2, Bedir Yayınları, İstanbul 1994.

Akalın, Cüneyt; *Halifelik Neden Kaldırıldı*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Akçe, Zübeyir; "Said Nursî'nin Eğitim Felsefesi Medresetü'z-Zehra", *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Akgün, İbrahim; "Medresetüz Zehra: Bir Medeniyet Üniversitesi Tasavvuru", *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Akgündüz, Ahmet; *Güneydoğu Meselesi Ve Çözüm Yolları*, İstanbul 2007.

Akün, Ömer Faruk; "Hoca Tahsin", *DİA*, C.18, İstanbul 1998.

Akün, Ömer Faruk; "Namık Kemal", *DİA*, C.32, İstanbul 2006.

Alparslan, Ümit; "Bir Model Olarak Medresetüzzehra Projesi", *Köprü Dergisi*, S.68, İstanbul 1999.

Altun, Şükrü; *Teşkilat-ı Mahsusa*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

Ardoğan, Recep; "Şûra İlkesi ve Demokrasiyle İlişkisi Meşrutiyet'in 100. Yılında Türkiye Demokrasisi", *Köprü Dergisi*, S.103, İstanbul 2008.

Armağan, Mustafa ve Coşkun, Sezai; *Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç İle Konuşmalar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Armağan, Servet; "İttihad-ı İslâm ve Said Nursî", *Hutbe-i Şamiye Konferansı-1, İslâm Birliği ve Küresel Barış*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Artuç, Nevzat; *İttihat ve Terakki'nin İttihad-ı İslâm Siyaseti Çerçevesinde İttihatçı-Senûsî İlişkileri*, Bilge, Kültür, Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Avcı, Casim; "Hilafet", *DİA*, C.17, İstanbul 1998.

Aytar, Kadir ve Akça, Mustafa, Ceylan, İsa, vd. Ed; *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Badıllı, Abdülkadir; *İslâm Kardeşliği İçinde Türk-Kürt İlişkisi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1995; *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, C.1, İttihad Yayınları İstanbul 1998; *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, C.2, İttihad Yayınları, İstanbul 1998; *Mufassal Tarihçe-i Hayat*, C.3, İttihad Yayınları, İstanbul 1998.

Banarlı, Nihad Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

Bauman, Zygmunt; *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.

Bayraktar, Mehmet; *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, Biyografi Net Yayınları, İstanbul 2006.

Bayraktar, Mehmet; *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Bekir, Fuat; (2014, Şubat 02). "Tarihin Gücünü Duymak", *Milat Gazetesi*.

Berkes, Niyazi; *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1997.

Berkes, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1978.

Bilici, Mücahit; "Münazarat'ta Kürtlerin Özneleşmesi: Hayvaniyet, İnsaniyet, Meşrutiyet", *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Bozdağ, İsmet; *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Bilgi Yayınları, Ankara 1980.

Buhârî; *Kitabu'l- Ahkâm*, 'Emirler Kureyş'tendir' Babı, Hadis No.4, C.15.

Bulaç, Ali; *Ortadoğu'da İttihad-ı İslâm'a*, C.1, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2014.

Bulaç, Ali; *Ortadoğu'dan İttihad-ı İslâm'a*, C.2, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2014.

Canan, İbrahim; *Bediüzzaman'dan Çözümler*, Nesil Yayınları, İstanbul 1994.

Canan, İbrahim; *Bediüzzaman'ın Fikrî Programı Üzerine Bir Analiz*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.

Canan, İbrahim; *Risale-i Nur Işığında Alevilik Sünnilik Meselesi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2002

Cemal, Hasan; *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Ceyhan, Abdullah; *Sırât-ı Müstakîm ve Sebülürreşad Mecmuaları Fihristi*, Ankara 1991.

Chomsky, Noam; *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, Çev. Cevdet Çerit, Pınar Yayınları, İstanbul 1997.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000. C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Çakır, Nuri; “İttihad-ı İslâm”, *Köprü Dergisi*, S.108, İstanbul 2009.

Çelik, Hüseyin; “Hürriyet”, *DİA*, C.18, İstanbul 1998.

Çelik, Hüseyin; *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Demir Remzi ve Yurtoğlu, Bilal; “Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsin Efendi'nin Tarih-i Tekvin Yahud Hilkat Adlı Eseri ve Haeckelci Evrimciliğin Türkiye'ye Girişi”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.7, İstanbul 2011.

Demirkıran, Hanefi; “Ali Suavi”, *Köprü Dergisi*, S.64, İstanbul 1998.

Doğan, İsmail; *Tanzimatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

Dönmez, İbrahim Kâfi; “İcmâ”, *DİA*, C.21, İstanbul 2000.

Duralı, Şaban Teoman; *Çağdaş Küresel Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.

Dursun, Davut; “Merkezî Antlaşma Teşkilâtı”, *DİA*, C.29, İstanbul 2013.

Duverger, Maurice; *Politikaya Giriş*, Çev. Samih Tiryakioğlu Varlık Yayınları, İstanbul 1984.

Düzdağ, M. Ertuğrul; *İrkçilik Meselesi*, Cihad Yayınları, İstanbul 1976.

Edmonds, C. J; *Kurds, Turks, and Arabs*, Oxford University Press, Londra 1957.

Ersoy, Mehmet Âkif; *Safahat'tan Seçmeler*, Zambak Yayınları, İstanbul 2013.

Ertuğrul, Halit; *Eğitimde Bediüzzaman Modeli*, Nesil Yayınları, İstanbul 2007.

Erul, Bünyamin; “Hz. Peygamber'in Vedâ Haccında Okuduğu Hutbeler”, *DİA*, C.42, İstanbul 2012.

Eryarsoy, M. Beşir; “Hilafet”, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, C.3, Şamil Yayınları, İstanbul 2000.

Farabî, *El-Medinetü'l Fazıla*, Çev. Ahmet Arslan, Divan Kitap, Ankara 2010.

Feldman, Noah; *İslâm Devleti*, Ufuk Kitap, İstanbul 2013.

Fuat, Memet; *Namık Kemal*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Fukuyama, Francis; *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999.

Garan, Mahmut; *Dünyayı Değiştiren Devrimler ve İhtilaller*, Fabulinus Yayınları, Ankara 2013

- Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbar*, Ankara, 2009, TTK Basımevi.
- Gökalp, Ziya; *Türkçülüğün Esasları*, MEB Temel Eser, İstanbul 1970.
- Güleçyüz, Kazım; (2011, Nisan 3). "İttihad-ı İslâm ve Hoca Tahsin", *Yeni Asya Gazetesi*.
- Güleçyüz, Kazım; *Dünya Barışı İçin Bediüzzaman Modeli*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 2012.
- Güleçyüz, Kazım; *Kurtuluş Reçetemiz İttihad-ı İslâm*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2013.
- Güleçyüz, Kazım; *Said Nursî ve Demokratik Açılım*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2009.
- Gürsoy, İdris; *Devletin Gizli Belgelerinde Said Nursî Günlüğü*, Zaman Kitap, İstanbul 2013.
- Hamidullah, Muhammed; *İslâm'da Devlet İdaresi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1963.
- Hekimoğlu İsmail, *Zamanın Efendisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Işık, Ayhan; *Üstad Bediüzzaman'ın Van Hayatı*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2013.
- İbn Haldun, *Devlet*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2009.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, C.1, Ed. İbrahim İzci, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- İbn Rüşd, *Din-Felsefe Tartışması*, Trc. Hüseyin Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul 2011.
- İnayet, Hamit; *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, Trc. Hicabi Kırlangıç, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.
- İslam Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi* (Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri), Ed. Mehmed Paksu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992.
- İslamoğlu, Mustafa; *İttihad-ı Muhammedi Hareketi*, Denge Yayınları, İstanbul 1998.
- Kabaklı, Ahmet; *Temellerin Duruşması-1*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- Kaplan, Fikret; *Üç Said*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2014.
- Kara, İsmail ve Öz, Asım, Ed; *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Kara, İsmail; (2013, Mayıs 26). “İslâmcılığın Dünü, Bugünü, Yarını Üzerine Bir Söyleşi”, *Vatan Gazetesi*.

Kara, İsmail; *Derin Tarih Dergisi*, S.12, İstanbul 2013.

Kara, İsmail; *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, C.1, Risale Yayınları, İstanbul 1987.

Kara, İsmail; *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

Karaalioglu, Seyit Kemal; *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Yayıncılık, İstanbul 1974.

Karabaşoğlu, Metin; “İhtidanın Özel Tarihi”, *Köprü Dergisi*, S. 91, İstanbul 2005.

Karabaşoğlu, Metin; *Tehlikeli Denemeler*, “‘Müsbet Milliyetçilik’ Var mı?”, Karakalem Yayınları, İstanbul 2004.

Karakoç, Sezai; *Dirilişin Çerçevesinde*, İstanbul 1967.

Karakoç, Sezai; *Yitik Cennet*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2013.

Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, C. 7, Ankara 1983.

Karaman Hayreddin ve Rıza, Reşid; *Gerçek İslâm’da Birlik*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Karaman, Hayrettin; “Hilafet”, *DİA*, C.17, İstanbul 1998.

Karpat, Kemal; “Panislâmizm ve II. Abdülhamid: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi”, *Türk dünyası araştırmaları Dergisi*, S. 47, İstanbul 1987.

Karpat, Kemal; *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kavas, Ahmet; “Senûsiyye”, *DİA*, C.36, İstanbul 2009.

Kaygusuz, İbrahim; “İttihad-ı İslâm’ın Siyasî ve Kültürel Temelleri”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı-1, İslâm Birliği ve Küresel Barış*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Kemal, Namık; “Rüya”, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi*, Haz. Kaplan, Mehmet, Engin İnci ve Birol Emil, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1993.

Kemal, Namık; *Rüya ve Magosa Mektubu*, Matbaa-i İçtihat, Mısır 1908.

Keskioğlu, Osman; “Cemaleddin Afgani”, *A. Ü. İ. F. Dergisi*, Ankara 2002.

Komisyon; *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C.11, MEB Yayınları, Eskişehir 2001.

Timur Kuran, *İslam’ın Ekonomik Yüzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Kutay, Cemal; *Tarih Sohbetleri*, C.2, Halk Matbaası, İstanbul 1966.

Lamartin, Alphonse; *Aşiretten Devlete*, C.1, Çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Lewis, Bernard; *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2011.

Mâlik b. Nebî, *Vichetu'l-âlemi'l-İslâmî*, Trc. Abdüssabûr Şahin, Darul-Fikr, Dimeşk 1986.

Mâlik bin Nebî, *Teemmulât*, Trc: Abdüssabûr Şâhîn, Beyrut 1991.

Mardin, Şerif; *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev. Mümtaz 'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

Menek, Abdülkadir; *Bediüzzaman Said Nursî İstanbul Hayatı*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2008.

Meriç, Cemil; *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Meriç, Cemil; *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.

Muhammed Hüseyin Beheşti, *Kur'an'da Hac*, Bir Yayıncılık, İstanbul 1987.

Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, Çev. Sofi Huri, Mutena Yayınları, İstanbul 2014.

Muhammed Salar, "Bir Eski Said Projesi: Med-Zehra", *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Mücahid, Huriye Tevfik; *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

Mürsel, Safa; *Bediüzzaman Said Nursî ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1980.

Mürsel, Safa; *Siyasî Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1989.

Nam, Mehmet; "Son Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye Göre Din-Devlet-Hilafet İlişkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.16, İstanbul, 2011.

Nursî, Abdurrahman; *Bediüzzaman'ın Hayatı*, Pîran Yayınları, İstanbul 1979.

Nursî, Said; *Asar-ı Bediyye*, Der. Abdulkadir Badıllı, Elmas Neşriyat, İstanbul 2004.

Nursî, Said; *Asâ-yı Mûsâ*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.

Nursî, Said; *Barla Lâhikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2000.

Nursî, Said; *Beyanat ve Tenvirler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1998.

- Nursî, Said; *Emirdağ Lahikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.
- Nursî, Said; *Eski Said Dönemi Eserleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2010.
- Nursî, Said; *Hizmet Rehberi*, Sözlere Neşriyat, İstanbul 2005.
- Nursî, Said; *İçtima-i Reçeteler 2*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1990.
- Nursî, Said; *İçtimai Reçeteler*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1990.
- Nursî, Said; *İşârâtül İ'câz*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.
- Nursî, Said; *İttihad-ı İslâm* (Derleme), Envar Neşriyat, İstanbul 1980.
- Nursî, Said; *Kastamonu Lahikası*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.
- Nursî, Said; *Lem'alar*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2013.
- Nursî, Said; *Mektûbât*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2001.
- Nursî, Said; *Mesnevi-i Nuriye*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2002.
- Nursî, Said; *Muhakemât*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2011.
- Nursî, Said; *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1998.
- Nursî, Said; *Sözler*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2010.
- Nursî, Said; *Şualar*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.
- Nursî, Said; *Tarihçe-i Hayatı*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2004.
- Okay, Orhan; *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithad Efendi*, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- Öke, Mim Kemal; *Bediüzzaman Said Nursî Paneli*, “İngiltere'nin Osmanlı Türkiye'sine Yönelik Psikolojik Savaşı ve Said Nursî”, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1991.
- Ölmez, A., Yaşar, S., Harman, K., Üner, M.E. vd.; *Bediüzzaman ve Şark Düşünceleri*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1998.
- Ölmez, Adem; *Uzun Yürüyüş*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.
- Ömer, Kürkcüoğlu; *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınları, İstanbul 2006.
- Özcan, Azmi; “İttihâd-ı İslâm”, *DİA*, C.23, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

- Özcan, Mustafa; “Müslümanların Milletlere Rehberliği”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı-1, İslâm Birliği ve Küresel Barış*, Merak Yayınları, Ankara 2013.
- Özervarlı, M. Sait; “Muhammed Abduh”, *DİA*, C.30, İstanbul 2005.
- Özkan, Mustafa; “*Medine Vesikası*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Özkul, Osman; ‘Modern Batı Medeniyetinin İflas Göstergesi: Küresel Köyde Küresel Fakirlik’, *Köprü Dergisi*, S.88, İstanbul 2004.
- Özön, Mustafa Nihat; *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Remzi Kitabevi, Ankara 1938.
- Öztürk, Osman ve Kaygusuz, İbrahim; “İttihad-ı İslâm Sadece İslâmi Değil, Aynı Zamanda İnsani Bir Projedir”, *Köprü Dergisi*, S. 108, İstanbul 2009.
- Öztürk, Yaşar Nuri; *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, C.1, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2011.
- Refik, İbrahim; *Ulu Çınarın Gölgesinde*, Kaynak Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Resulan, Osman; *Bedüzzaman’ın Volkan Yazıları*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 1994.
- Risale-i Nur Enstitüsü, *Güneydoğu Sorunu, Tarihi-Kaynağı-Çözümü*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2009.
- Safa, Peyami; *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- Said Halim Paşa; *Buhranlarımız*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Sam Adıan; *İslam İktisat Teorisi*, (e-kitap), Hong Kong 2014,
- Sami, Şemseddin; *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Satan, Ali; *Türk ve İngiliz Belgelerinde Hilafetin Kaldırılması*, Ufuk Kitap, İstanbul 2013.
- Spuler, Ursula; *İslam Düşüncesinin 20. Asırda Yeniden Yapılanması ve Bedüzzaman Said Nursi* (Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri), Ed. Mehmed Paksu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1992.
- Stuart, Mill John; *Hürriyet Üstüne*, Trc. M. Osman Dostel, Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- Sungu, İhsan; “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat- I*, Maarif Vekâleti, İstanbul 1940.
- Suavî, Ali; “Demokrasi Hükümeti Halk, Müsavat”, *Ulûm*, S.18, İstanbul 1870.
- Şahiner, Necmeddin; *Bedüzzaman Üniversitesi*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2008.

- Şahiner, Necmeddin; *Belgelerle Bediüzzaman'ın Kabir Olayı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
- Şahiner, Necmeddin; *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2001.
- Şahiner, Necmeddin; *Cemil Meriç'le Nur Sohbetleri*, Işık Yayınları, İstanbul 2008.
- Şahiner, Necmeddin; *Nurs Yolu*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2013.
- Şahiner, Necmeddin; *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor*, C.1, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.
- Şahiner, Necmeddin; *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor*, C.3, Nesil Yayınları, İstanbul 2004.
- Şahiner, Necmeddin; *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursi'yi Anlatıyor*, C.4, Nesil Yayınları, İstanbul 2005.
- Şentürk, Recep; "Millet", *DİA*, C.30, İstanbul 2005.
- Şeriati Ali; *İbrahim'le Buluşma*, Fecr Yayınları, Ankara 2013.
- Şeriati, Ali; *Hac*, Türkçesi: Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara 2013.
- Şimşir, Bilal; *Yabancı Basında Atatürk ve Türk İnkılâbı*, C.1, Ankara 1981.
- Tahir, Kemal; *Kurt Kanunu*, İthaki Yayınları, İstanbul 1969.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; *19.Asır Türk Edebiyatı*, Çağlayan Kitap, İstanbul 1997.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid; *Hep Yahut Hiç*, Dergah Yayınları, Ed. İnci Enginün, İstanbul 1982.
- Tok, Vedat Ali; "Berceste Beyitler", *Diyanet Dergisi*, S.246, İstanbul 2011.
- Toynbee, Arnold; *Türkiye Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çev. Kasım Yargıcı ve Nurer Uğurlu, Örgün Yayınları, İstanbul 2009.
- Tunaya, Tarık Zafer; *İslâmcılık Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- Tunaya, Tarık Zafer; *Türkiye'nin Siyasî Gelişmeleri*, Baha Yayınları, İstanbul 1970.
- Tuncel, Mustafa; "Münazarat'ın Sivil ve Özgür Toplum Öngörüsü", *Münazarat Sempozyumu-1*, Merak Yayınları, Ankara 2013.
- Tunçay, Mete; *Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Ankara 1981.

Tunuslu Hayrettin Paşa; “Mukaddime-i Akvemü’l-Mesalik”, *Nida Dergisi*, S.140, İstanbul 2010.

Turner, Colin; “Batılıların Gözü İle Bediüzzaman”, *Bediüzzaman ve Dünya Barışı Said Nursî Paneli*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1991.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “İslamcılık” Maddesi, C. 4, İstanbul 1981.

Türküne, Mümtaz’er ve Özdağ, Ümit; *Siyasî İslâm ve Pan İslâmizm*, Rehber Yayınları, Ankara 1993.

Türküne, Mümtaz ’er; *Doğum İle Ölüm Arasında İslâmcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Türküne, Mümtaz’er; *İslâmcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011.

Tüzün, İdris; “İslâm Birliği ve Bediüzzaman”, *İrfan Mektebi Dergisi*, S.14, İstanbul 2008.

Uç, Himmet; “Topluma Sosyolojik Reçeteler: Hutbe-i Şamiye, Fatih ve Süleymaniye Kürsüsünde”, *Hutbe-i Şamiye Konferansı-1, İslâm Birliği ve Küresel Barış*, Merak Yayınları, Ankara 2013.

Uçman, Abdullah; “Ali Suavi”, *DİA*, C.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989.

Unat, Yavuz; “Hoca İshak Efendi’den Hoca Tahsin’e Çağdaş Astronominin Türkiye’ye Girişi”, *XV. Ulusal Astronomi Kongresi ve IV. Ulusal Öğrenci Astronomi Kongresi Bildiri Kitabı*, C.2, Ed. Hulusi Gülseçen, Füsun Limboz, Ayşegül F. Teker, İstanbul 2007.

Ünal, Ali; *Üstad Bediüzzaman Said Nursî*, Şahdamar Yayınları, İstanbul 2015.

Ünal, Ali; (2012, Eylül 17). “İslamcılık ve Bediüzzaman”, *Zaman Gazetesi*.

Yavuz, M. Hakan; *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, C.6, İstanbul 2005.

Yazır, Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur’ân Dili*, C.7, Eyüp Sultan Yayınları, İstanbul 2014.

Yeniçeri, Celal; *İslâm’ da Devlet, Bütün Yönleriyle Asrı Saadet’ te İslâm*, C.2, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Yıldırım, Suat; *Kur’ân- ı Hâkim ve Açıklamalı Meali*, Define Yayınları, İstanbul 2013.

Yıldırım, Tamer; “Malik bin Nebi’de Sömürülebilirlik Olgusu”, *Milel ve Nihal Dergisi*, C.8, S.2, İstanbul 2011.

Yiner, Abdülnasır; “İslâm’ın Yeniden Yorumlanması”, *Köprü Dergisi*, S.73, İstanbul 2001.

Zürcher, Erik Jan; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

İnternet Adresleri

<http://buyukkulupDergisi.com/kose-yazisi/ali-suavi-ve-ciragan-sarayi-baskini-1-bolum/>, E.T.24.01.2015.

<http://www.risale-inur.org/yenisite/moduller/haber/index.php?sid=3773>, E.T.22.10.2014.

<http://www.risalehaber.com/bir-otomobil-urfa-yolunda-15040yy.htm>, E.T.11.11.2014.

<http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituS ayfasi&Date=5/17/2002&TextID=411>, E.T.02.20.2014.

<http://www.risaletashih.com/index.php/ihzariye/96-bediuzzaman-in-makalati>, E.T. 19.02.2015.

<http://www.sorularlarisale.com/hocatahsin/>, E.T.30.02.2014.

<http://www.tarihhaber.com/abdli-diplomatlarin-gozunden-mustafa-kemal-ve-ismet-inonu/>, E.T. 11.05.2015.

http://www.yeniasya.com.tr/lahika/mustafa-sungur-un-kaleminden-zubeyir-gunduzalpbuyuk-mucahid_152800, E.T. 10.08.2015.

<http://www.tdk.gov.tr/>, E.T.10.10.2014.

<http://ittihadsempozyumu.com>, E.T.11.10.2014.

www.risaleakademi.com, E.T.21.11.2014.

<http://www.iikv.org/yurtici-yurtdisi>, E.T. 13.01.2015.

http://www.academia.edu/7199428/Eden_Bulur, E.T.10.08.2015.

EKLER

Dođduđu Nurs Köyü (Bitlis)

Rusya'daki Esaretinden İstanbul'a Dönerken
Alman Makamları Tarafından Çekilen Fotoğrafı

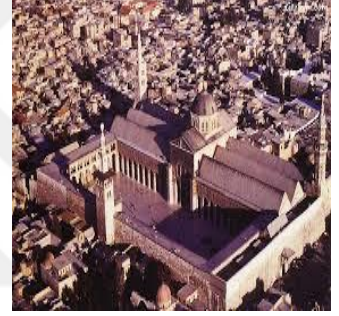
1959 Senesi Ankara

Barla Köyü (Isparta)

Cenaze Merasimi (Şanlıurfa)

Emeviye Camii (Şam)

El-Ezher Üniversitesi (Mısır)

Van Valisi Tahir Paşa

Sultan II. Abdülhamid Han

İttihad-ı İslâm Düşüncesinde Seleflerim Dediği Şahıslar

YAVUZ SULTAN SELİM

ALİ SUAVİ

HOCA TAHSİN

NAMIK KEMAL

CEMALEDDİN AFGANÎ

MUHAMMED ABDUH

ÖZGEÇMİŞ

17.10.1976 tarihinde Karabük'te doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamlayarak Adana Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü'nü 2000 yılında bitirdim. Adana'da 6, Bitlis'te 2 yıl sınıf öğretmenliği ve Malatya'da 2 yıl okul müdür yardımcılığı yaptıktan sonra Mardin'de 6 yıldır okul müdürlüğü yapmaktayım. Evli ve dört çocuk babasıyım.